

Личности и местна идентичност

Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

ЛИЧНОСТИ И МЕСТНА ИДЕНТИЧНОСТ

ЛИЧНОСТИ И МЕСТНА ИДЕНТИЧНОСТ

Съставители

Галя Маринова, Мануела Енчева, Дарина Славова,
Надежда Механджийска, Здравка Николова, Росица Попаркова,
Цветанка Панчева, Анета Дончева

София • 2026
Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

Съфинансирано от Европейския съюз

НАСЛЕДСТВОБГ

ПРОГРАМА НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ, ИНОВАЦИИ И ДИГИТАЛИЗАЦИЯ ЗА ИНТЕЛИГЕНТНА ТРАНСФОРМАЦИЯ

www.eufunds.bg

BG16RFPR002-1.014-0011 „Устойчиво развитие на Център за върхови постижения „Наследство БГ“

Проект BG16RFPR002-1.014-0011 „Устойчиво развитие на Център за върхови постижения „Наследство БГ“.

Работен пакет от програмата на ЦВП „Наследство БГ“: Разкриване на българското културно наследство и социализирането му чрез нови технологии. Библиотеки и краезнание (местна история).

Микропроект: „Краезнанието в подкрепа на културната идентичност, креативната икономика и устойчивата среда“

Научни редактори
проф. дн Цветанка Панчева
доц. д-р Анета Дончева

© 2026 Галя Маринова, Мануела Енчева, Дарина Славова,
Надежда Механджийска, Здравка Николова, Росица Попаркова,
Цветанка Панчева, Анета Дончева, съставители
© 2026 Антонина Георгиева, дизайн на корицата
© 2026 Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

ISBN 978-954-07-6378-1

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР 9

1. ЛИЧНОСТИ – ИЗВЕСТНИ И ПРЕМЪЛЧАВАНИ, С ГОЛЯМ ОБЩЕСТВЕН ПРИНОС ЗА ДОБРУДЖАНСКИЯ КРАЙ..... 17

1.1. Из колекциите на Регионалната библиотека „Дора Габе“ – гр. Добрич 17

Анастас Петров Дачев (1899–1978) 17
Атанас Павлов Попов (1894–1980)..... 22
Блага Александрова Амброжевич (1901–1991)..... 27
Иван Хадживълков Банов (ок. 1770–1895)..... 32
Йосиф Йосифов Душек (1893–1986)..... 38
Ловчо Стоянов Златев (1876–1963)..... 43
Любен Петров Станчев (1904–1945)..... 47
Никола Петров Тахтунов (1873–1947)..... 52
Отец Павел (Паскал) Атанасов Стоянов (1867–1960)..... 57
Петър (Пейсах) Израелевич Габе (1857–1927)..... 62
Петър (Печо) Цанев Господинов (1902–1945)..... 67
Райко Цончев Райков (1857–1909) 72
Тодор Ангелов Кемилев (1910–1969) 77
Д-р Христо Георгиев (Докторов) Попеску (1876–1963)..... 83
Яни Парашкевов Хаджиянев – Калиакренски (1898–1944)..... 88

1.2. Из колекциите на Регионалната библиотека „Партений Павлович“ – гр. Силистра..... 93

Аспарух Янакиев Айдемирски (1892–1965) *93*
Гено Атанасов Чолаков (1834–1904)..... 98
Георги Радев Овчаров (1889–1953)..... 103
Георги Стойков Мамарчев (1786–1846)..... 109
Диоген Иванов Вичев (1874–1962) 114
Матей Петров Рибаров (1870–1954)..... 117
Минчо Георгиев Лъсков (1819–1893) 120
Никола Атанасов Радулов (Айдемиров) (1877–1947) 124
Никола Маринов Мавродинов (1876–1917) 128
Павел Дочев Наков (Метеоров) (1900–1965) 131
Пенчо Стефанов Пеев (1894–1967)..... 136
Пирин Лефтеров Бояджиев (1913–2005)..... 139
Рачо Николов Змеев (1929–1994) 143
Слави Петров Чаушев (Чаушов) (1881–1956)..... 146
Янко Тодоров Греков (1838–1914)..... 150

2. ЛИЧНОСТИ – ИЗВЕСТНИ И ПРЕМЪЛЧАВАНИ, С ГОЛЯМ ОБЩЕСТВЕН ПРИНОС ЗА РОДОПСКИЯ И ЗА ТРАКИЙСКИЯ КРАЙ 153

2.1. Из колекциите на Регионалната библиотека „Николай Врачев“ – гр. Смолян 153

Анастас Петров Стайков (1905–1988) 153
Васил Дечев Харитев (1866–1941) 158
Владимир Георгиев Серафимов (1860–1934) 163
Екзарх Стефан I Български (1878–1957) 168
Илия Киряков Белковски (1847–1922) 175
Проф. д-р Константин Николов Чилов (1898–1955) 180
Коста Райчев Чилингиров (1897–1932) 185
Д-р Никола Ташев Герджиков (1876–1968) 190
Николай Врачев Хаджичонев (1882–1953) 195
Петър Анастасов Маринов (1903–1998) 200
Радка Манолова Кушлева (1926–1984) 205
Стана Николова Мавродиева (1890–1971) 210
Стою Неделчев Шишков (1865–1937) 214
Христо Иванов Караманджуков (1876–1952) 219
Христо Попконстантинов (1858–1899) 224

2.2. Из колекциите на Регионалната библиотека „Никола Фурнаджиев“ – гр. Пазарджик 229

Борис Иванов Пожаров (1866–1942) 229
Георги Герасимов Петков (1905–1977) 234
Георги Константинов Христович (1863–1926) 240
Елена Николай (1905–1993) 245
Д-р Илия Петров Матакиев (1872–1946) 251
Мариола Божкова Доспевска (1837–1887) 256
Мария Ангелова Сутич (1859–1932) 261
Хаджи Найден Йованович (ок. 1805–1859) 266
Д-р Никола Ламбрев Иванов (1875–1941) 271
Спасия Димитрова Джуренова (1890–1961) 275
Стефан Секулов Захариев (1810–1871) 279
Стоян Стоев Джуджев (1902–1998) 284
Тодор Иванов Мумджиев (1863–1940) 290
Христо Томов Вакарелски (1896–1979) 296

3. ЛИЧНОСТИ – ИЗВЕСТНИ И ПРЕМЪЛЧАВАНИ, С ГОЛЯМ ОБЩЕСТВЕН ПРИНОС ЗА КЮСТЕНДИЛСКО И ГОЦЕДЕЛЧЕВСКО 302

3.1. Из колекциите на Регионалната библиотека „Емануил Попдимитров“ – гр. Кюстендил 302

Александър Христов Розев (1894–1974) 302
Андон Велинов Виячев (1868–1944) 306
Асен Василиев (1900–1981) 309
Владимир Алексов Караманов (1875–1969) 313
Георги Ангелов Друмохарски (1843–1912) 318
Георги Димитров Горанов (1882–1905) 322
Георги Станойков Ефремов (1883–1964) 324
Ефрем Цветков Каранов (1852–1927) 329
Архимандрит Зиновий Поппетров (1838–1911) 333
Иван Василев Умленски (1917–1992) 336
Крум Георгиев Лекарски (1898–1981) 340
Людмил Стойов Янков – Людмата (1953–1988) 344
Петър Георгиев Казанджиев (1883–1976) 347
Райна Христова Цанева (1886–1971) 350
Стоян Георгиев Йовев (1892–1967) 354

3.2. Из колекциите на библиотеката при Народно читалище „Просвета – 1865“ – гр. Гоце Делчев 358

Зафир Тодоров Кънчев (1915–1987) 358
Иван Благоев Кюлев (1872–1956) 362
Илия Атанасов Дуков (1806–1896) 370
Константин Антонов Жостов (1867–1916) 375
Петър Вълчов Сарафов (1842–1915) 380

Именен показалец на лицата, за които има отделни текстове и библиография 386

ПРЕДГОВОР

За проекта „Краезнанието в подкрепа на културната идентичност, креативната икономика и устойчивата среда“

Софийският университет „Св. Климент Охридски“ от 2025 г. изпълнява проект *BG16RFPR002-1.014-0011 „Устойчиво развитие на Център за върхови постижения „Наследство БГ“,* финансиран по програма „Научни изследвания, иновации и дигитализация за интелигентна трансформация“ 2021–2027, Приоритет 1 „Устойчиво развитие на българската научноизследователска и иновационна екосистема“ (П 1), Процедура чрез директно предоставяне на безвъзмездна финансова помощ BG16RFPR002-1.014 „Устойчиво развитие на Центрове за върхови постижения и Центрове за компетентност, в т.ч. и на конкретни инфраструктури или техни обединения от НПКНИ“. В работния пакет *„Разкриване на българското културно наследство и социализирането му чрез нови технологии“* беше включен проект *„Библиотеки и краезнание (местна история)“*, в рамките на който се реализира микропроектът *„Краезнанието в подкрепа на културната идентичност, креативната икономика и устойчивата среда“*.

Още в началото бихме желали да отбележим, че микропроектът е в унисон с европейската визия за динамичен и интегриран европейски културен пейзаж при стартиралия вече *Компас за културата за Европа*[1]. Тази рамка гарантира, че културата играе централна роля за насърчаване на европейската идентичност, многообразието и стимулирането на високите постижения. Във времена на несигурност и промяна културата укрепва нашата демокрация, социалното сближаване, конкурентоспособността и устойчивостта. Една от четирите ключови насоки в политиката на ЕС се основава на културата и културното наследство, за да станат те по-конкурентоспособни, устойчиви и сплотени. И още относно това какви действия се предлагат за насърчаване на културното и езиковото многообразие и разширяване на достъпа до култура и участието в нея? Тук се казва, че Комисията ще задълбочи научните изследвания и ще подкрепи инвестициите, за да улесни хората при намирането на разнообразно онлайн културно съдържание, съз-

[1] Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите. Културен компас за Европа. Брюксел, 12.11.2025 г. COM(2025) 785 final. Достъпно от: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:52025DC0785

дадено в Европа, за да се насърчи потреблението му в рамките на ЕС и извън него[2].

Целта на микропроекта „Краезнанието в подкрепа на културната идентичност, креативната икономика и устойчивата среда“ е да:

- покаже значимостта и ползите на краезнанието и краеведските колекции на българските библиотеки както за развитието на местната общност, така и за решаването на големи и важни национални въпроси във всеки конкретно взет хронологичен период;
- изтъкне значението им за опазването на културната памет и наследството на селищата и регионите; за използването на краеведската информация в решаването на национални задачи; за формирането на бъдещ иновативен информационен ресурс в процеса на развитие на цифровото общество;
- разкрие, че краезнанието е често недоизползван основен актив въпреки потенциала си да генерира значителни ползи за: укрепването на обществените връзки и идентичност, повишаването на гражданската ангажираност и социалния капитал, предоставянето на информация и ресурси, опазването на културното наследство и вдъхновяване на творчеството, стимулиране развитието на икономиката и културния туризъм.

*Задачит*е на микропроекта включват проучване на три етапа:

- проучване и издирване на информация и ресурси, свързани с общностната идентичност и принадлежност към локално обкръжение – видни местни личности с ярко присъствие в живота на региона, но нерядко и с национална значимост и приноси; събития, факти;
- проучване и издирване на информация и ресурси, свързани с местната история в различните исторически периоди от развитието на България;
- проучване и издирване на информация и ресурси, отнасящи се до устойчивата идентичност и самобитност на общността – занаяти, обичаи, устно творчество, градска среда.

По проекта ще бъдат дигитализирани и консервирани редица ценни обекти, ще се проведе научна конференция с работно заглавие „Краезнанието и неговият уникален характер в опазване на културното наследство и вдъхновяване на творчеството“, както и обучителен семинар за краеведи, свързан с използването на съвременните технологии и ИИ. Ще бъде експонирана и изложба.

---

[2] Пак там.

Задачите се изпълняват от изследователи както от Софийския университет „Св. Климент Охридски“, така и от такива в библиотеки в страната, които са ключови центрове за изследвания в областта на краезнанието и местната история с изключително богати колекции от *книги и сборници, периодични, картографски, графични, аудиовизуални, официални/служебни издания, снимки, пощенски картички, понякога и непубликувани източници като част от предоставени дарения на лични библиотеки на известни личности* и др.

Обемите, разнообразието в тематиката и широкият хронологичен обхват на краеведските ресурси, особено в регионалните библиотеки, е впечатляващо. Те варират в зависимост от големината на региона и особеностите на неговата инфраструктура, спецификата на историческото му развитие, природните му дадености, опазването на културните ценности и самобитните традиции и мн. др. Съществено значение в тази посока имат броят, обемът и насочеността на издаваните в различните хронологични периоди местни периодични издания, защото именно те се явяват най-пълният и най-всеобхватен информационен източник за живота в местната общност. Тяхното съдържателно разнообразие е в различна степен разкрито чрез библиографски данни в отделните регионални библиотеки, но безспорен е фактът, че кумулираната местна информация във всяка от тях наброява няколко десетки хиляди библиографски записа.

Важно е и да се подчертае, че тези библиотеки обслужват различни категории потребители, партнират си с държавни, обществени и бизнес институции, регулярно предоставят информация и ресурси от обществено-политическия, икономическия и културния живот на регионите, системно провеждат обществени събития и разпространяват знания за населените места и природните забележителности около тях и извършват издателска дейност.

Библиотечното краезнание предоставя ценен контекст за настоящето, подкрепя академичните и генеалогичните изследвания и спомага за насърчаване на чувството за идентичност, културна осведоменост и гражданска ангажираност. Работата с краеведските колекции е насочена към автентично възстановяване на историческото и културно наследство, в превръщането му в многократно по-достъпен дигитален ресурс, подпомагащ преосмислянето му от следващи поколения.

Изборът на библиотеките участници в проекта пада върху 5 регионални библиотеки – Добрич, Силистра, Пазарджик, Смолян, Кюстендил, и 1 читалищна в град Гоце Делчев и се базира на няколко критерия, свързани с: наличието на знакови особености в развитието на региона, оказали влияние върху развитието на страната като цяло; видовете колекции и документи, които притежават, както и степента на тяхното информационно разкриване;

професионалните знания, умения и компетентности на библиотекарите, занимаващи се с краеведски изследвания.

Проектът предвижда на всеки етап от заложеното проучване резултатите да бъдат обобщавани и представяни за достъп.

Личности и местна идентичност

Подбор на материалите

Признаците за подбор на имената на местни личности са съобразени на първо място със свързаността им с дадения край – родени и живели там, и със значим принос за развитието на населеното място или региона, чрез дейността, професията и творчеството си. Взети са предвид и икономическата, обществената и гражданската им активност. Подбрани са също личности, свързани с участие в местни исторически събития, родоначалници или основоположници на организации и институции, неординерни личности, отличаващи се от останалите със своето политическо поведение, таланти, особена гражданска позиция, стопанска инициативност и т.н. Те са творци, учени, участници в значими национални исторически събития – въстания, чети, войни (вкл. опълченци), включвали са се активно в национални политически или държавнически инициативи, уважавани учители (просветители), религиозни дейци, лекари, военни, спортисти с международна слава, емигранти, дълго живели в чужбина, но съхранили жива връзката с родния край. Част от тях са с национална или дори с международна известност.

За личностите, които са по-широко известни и за които много е писано, бяха подбрани, използвани и цитирани главно местни материали, за да се покаже значимостта на краеведските колекции.

Особен акцент в подбора на имената е свързан с осветляване дейността на личности, чиито имена са били дълго премълчавани, често по идеологически или други съображения.

Издирвани и подбрани са личности, които са оказали влияние върху формиране на местна идентичност, повлияли са на определени културни, икономически или социални процеси в общността.

Независимо от категоричното доминиране на краеведските източници, осветляващи живота и творчеството на мъжете, бяха потърсени примери на жени, чието присъствие и дейност в местната общност е оставило ярка следа в историческото, образователното, културното и общественото развитие на конкретните селища и региони и за които бяха открити интересни текстови и снимкови свидетелства от местен характер – например за Мария Сутич, единствената жена участничка в Хвърковатата чета на Георги Бенковски, за Мариола Доспевска, съпруга на художника Станислав Доспевски,

създателка на първото женско дружество в град Пазарджик, подпомагала активно пострадалите от Априлското въстание момичета за извеждането им в чужбина, за „Родопския славей“ Радка Кушлева, за благодетелката Райна Цанева от Кюстендил, отгледала и възпитала близо 600 деца в основаното и управлявано от нея сиропиталище и др.под.

Информационна база

Основният източник за издирване на информацията и представените ресурси е краеведският фонд (колекция/сбирка) на регионалната (и/или читалищната библиотека), с подчертаното вече негово видово разнообразие.

Използван е целият, създаван с годините справочен апарат на библиотеките, включващ електронния каталог на регионалната (и читалищната библиотека), вкл. База данни „Краезнание“, традиционните каталози и краеведските картотеки – за текущо и ретроспективно описваните документи, съществуващите в съответната библиотека краеведски библиографии и писмени краеведски библиографски справки (архив на писмените справки) за наличие на готова информация по темата, прикнижна и пристатийна краеведска библиография (важни цитирания в книги и статии от местния печат).

Всички материали са прегледани de visu след уточнение на имената и библиографските данни за тях.

Част от информацията е подбрана благодарение на тясното сътрудничество на библиотеките с Държавния архив в съответния областен център, особено за непубликувания снимков материал.

Обхват и ограничение на обхвата на изследваните материали

Обхватът на настоящото изследване се определи от конкретните цели и задачи, поставени в проекта. Границите на изследването бяха заложени в решенията на екипа, подробно отразени в работните протоколи, както и в разработената методика на изследването.

Както вече беше подчертано, при написването на текстовете за лицата и при подбора на използваните и цитирани източници категорично превес имаха местните материали – публикации на книги от местни автори, информация от местни периодични издания, особено на такава, кореспондираща с периода, в който е живяла дадената личност, за да се очертае оценката на нейните съвременници, непубликувани документи от областните архиви, официални издания на местни институции, текстове на доклади от регионални научни форуми и др. В някои случаи местната информация се допълваше със сведения и цитати от национални издания с научен профил и авторитетно авторство.

При определянето на обхвата на имената имаше доста предизвикателства, свързани с намирането на баланс между широтата и дълбочината на изследването, ограниченото време за изпълнението му, особено при изискването за проверка на фактите чрез няколко различни източници, както и неизвестността за това какви ще се окажат обемите на издирените източници за различните лица. За да се постигне равнопоставено и в голяма степен унифицирано представяне на текстовете за лицата в настоящото издание, в хода на изследването се наложи въвеждане на ограничителни параметри по отношение на: броя на лицата, представени от една библиотека; големината на текстовете; броя на посочваните библиографски данни и снимки към всеки текст. Надяваме се със съвместни усилия да сме намерили най-подходящите граници на изследването.

Структура на изданието

Настоящото издание е структурирано в три части, съответстващи на по-големи региони в страната, свързани с установени историко-географски области с приблизително ясна географска определеност, чието население има сходна историческа съдба. В хода на изследването на материалите за отделните личности все по-ясно се открояваше факта, че хората, живеещи в близки региони, са обединени от множество фактори – географски условия, исторически събития, политически структури, културни връзки, икономически зависимости, миграционни процеси и др. Така възникна идеята именно чрез избраната структура да покажем как тези фактори са повлияли на историческата съдба на различните личности и общности. И че въпреки личностните си различия те споделят общи географски, политически и културни характеристики, които ги обединяват в по-голяма историко-географска общност. На тази основа материалите за лицата са групирани в три големи дяла, които имат вътрешна детайлизация в зависимост от колекциите на библиотеки, действащи в тези региони и участващи в проекта, а именно:

1. Личности – известни и премълчавани, с голям обществен принос за Добруджанския край

1.1. Из колекциите на Регионалната библиотека „Дора Габе“ – гр. Добрич

1.2. Из колекциите на Регионалната библиотека „Партений Павлович“ – гр. Силистра

2. Личности – известни и премълчавани, с голям обществен принос за Родопския и Тракийския край

2.1. Из колекциите на Регионалната библиотека „Николай Врачев“ – гр. Смолян

2.2. Из колекциите на Регионалната библиотека „Никола Фурнаджиев“ – гр. Пазарджик

3. Личности – известни и премълчавани, с голям обществен принос за Кюстендилско и Гоцеделчевско

3.1. Из колекциите на Регионалната библиотека „Емануил Попдимитров“ – гр. Кюстендил

3.2. Из колекциите на библиотеката при Народното читалище „Просвета – 1865“ – гр. Гоце Делчев.

Материалите от колекциите в отделните групи са подредени по азбучен ред на имената на лицата.

Към всеки от текстовете за лица има приложени *Използвани източници* (до 15 описания), *Електронни ресурси* (до 5 описания), а също и *снимки*, което целеше да повиши информационната и визуалната стойност на изданието.

Поради големия брой имена на лица – 80, настоящото издание е придружено от още един справочен елемент – *Именен показалец на лицата*, *за които има отделни текстове и библиография*. Той позволява по-бързо и релевантно ориентиране в отделните персонални части, защото чрез него са направени връзки между всички форми на името, с което е известно дадено лице, вкл. псевдоними, прозвища и др.

Екипът на проекта се надява, че изданието *„Личности и местна идентичност“* ще предизвика интереса на широк кръг читатели, излизащ извън рамките на регионите на библиотеките, чиито краеведски колекции са обект на изследването, защото представените тук лица са не само откроляващи се представители на местните общности, изиграли роля за формиране на локална идентичност. Те са преди всичко личности с висок морал и активно гражданско присъствие, предани родолюбци, готови да жертват себе си за високи национални идеали. Едновременно с това са високо образовани и ерудирани за своето време хора, ярки таланти – музиканти, художници, архитекти, певици, литературни творци и непримирими журналисти, щедри дарители и благодетели. А най-важният ни мотив е чрез настоящия проект да ги извадим от анонимност, защото имената на много от тях са вече позабравени или дълго време съзнателно са премълчавани и недооценявани. Бихме били удовлетворени и ако бъдещите ни читатели открият, че в миналото на страната ни е имало множество местни личности, чиито дела биха били повод за гордост на цялата ни нация.

Проф. дн Цветанка Панчева
Доц. д-р Анета Дончева

1. ЛИЧНОСТИ – ИЗВЕСТНИ И ПРЕМЪЛЧАВАНИ, С ГОЛЯМ ОБЩЕСТВЕН ПРИНОС ЗА ДОБРУДЖАНСКИЯ КРАЙ

1.1. Из колекциите на Регионалната библиотека „Дора Габе“ – гр. Добрич

Анастас Петров Дачев
(1899–1978)

Анастас Петров. София, 1928 г.

Източник Основен фонд „Анастас Петров“, Дом-паметник „Йордан Йовков“ – Добрич

Името на Анастас Петров е неразривно свързано с изграждането и развитието на българското балетно изкуство. Основоположник на професионалния балет в България, актьор, балетист, балетмайстор и педагог, основател на първата балетна детска школа у нас.

Анастас Петров Дачев е роден в град Добрич през 1899 г. в семейството на чиновника Петър Дачев и на Мария Петрова – котленци, наследили жаждата към знания от будните възрожденци в балканския край. Родът им е свързан с рода на Софроний Врачански. Семейството се преселва във Варна,

когато Анастас е 10-годишен. През 1918 г. завършва Варненската държавна мъжка гимназия „Фердинанд I“. Следва във Висшия педагогически курс в морския град през 1920–1921 г. По това време там изнасят концерти руски балетни изпълнители. Запленен от техния талант, Анастас Петров разбира с какво иска да се занимава занапред. В изследването на Виолета Консулова „Анастас Петров и българският балет“ четем негови спомени: *„Струва ми се, че непрекъснато танцувах в тези години. Ходех на училище, като танцувах по улиците... Съчинявах някакви свои стъпки, скокове, без да обръщам внимание на хората, които учудено ме гледаха...“* (Консулова, 1976, с. 39).

Пред родителите си настоява да учи балетно изкуство (такава професия в България няма тогава) и в началото на 1922 г. заминава за Берлин с ограничени средства, отпуснати му от неговия най-голям брат Добрин. По щастлива случайност попада в школата на известната руска балерина Евгения Едуардова, възпитаница на Петербургското балетно училище, при която изучава основите на класическия танц. От Едуардова усвоява богатството на Руската педагогическа и хореографска школа и не след дълго става неин асистент. Занимава се с най-малките ученици, което му позволява да направи първите си стъпки като педагог. По-късно в интервю на Петко Тихолов с балетиста на въпроса *„Кой е най-щастливият ден в живота Ви?“* той е категоричен: *„Когато постъпих в балетната школа на Едуардова в Берлин“* (Тихолов, 1979, с. 253).

Материалната нужда го отвежда в трупата на Берлинската държавна опера, където е ансамблов изпълнител в балетния състав. Огромно влияние върху него оказва представителят на модернизма, швейцарецът Макс Терпис, един от най-видните берлински балетмайстори на свободния изразен пластичен танц. Под негово ръководство от 1925 до 1927 г. Анастас Петров участва в балетните спектакли „Дон Морте“, „Бостанско плашило“ (1926), „Страхът на птицата“, „Ел Брио“, „Есенни духове“ (1927) и др.

През лятото на 1927 г. той се връща в България и е назначен в Софийската народна опера като балетмайстор и солист. По това време оперният балет е любителски. Време на неразбиране и пренебрежение към сценичното изкуство. В продължение на осем години той е единственият мъж в балетната трупа и единственият солист в десетки спектакли. Задачата на А. Петров е да подготви млади професионални кадри за сцената. Едва 28-годишен на 1 септември 1927 г. открива частна детска балетна школа и започва усилена педагогическа дейност. Неговият подход се отличава от другите европейски школи с изразената си одухотвореност и емоционалност. В рамките на три години А. Петров успява да подготви почти целия състав, с който изгражда основите на българския професионален балет.

На 22 февруари 1928 г. е премиерното представление на „Копелия“ от Делиб с участието на артисти, хористи и ученички от балетната школа на

Анастас Петров – хореограф и изпълнител на ролята на Франц в спектакъла. Изпълнението е посрещнато възторжено от публиката и от критиката. Това е началото на българския балет.

Първият национален балет „Змей и Яна“ е поставен на 11 юни 1937 г. по музика на Христо Манолов и либрето на Стефан Савов. Художник-постановчик е Асен Попов. Отново хореограф и изпълнител на главната роля (Змея) е Анастас Петров. За големия артист българският народен танц е много изразителен и богат откъм стъпки, ритъм и сюжетност и има огромно значение за развитието на националния ни балет. Преди да напусне Народната опера, през 1961 г. поставя „Орфей и Родопа“ от Цветан Цветанов.

Пионерът на родния ни балет създава десетки спектакли, сред които с емоционална ангажираност и духовна просветленост се открояват: „Циганска любов“ от Бизе (22 март 1935 г.) , „Раймонда“ от Глазунов (1939 г.), „Поетът принц“ от Шопен (1941 г.), „Тамара“ от Балакирев (1941 г.), „Прометей“ от Бетховен (1945 г.), „Болеро“ от Равел (1947 г.), „Испанско капричио“ от Римски-Корсаков (1948 г.), „Лебедово езеро“ от Чайковски (1956 г.), „Орфей и Родопа“ от Цветан Цветанов (1960 г.) и др. По-късно ще определи за най-сполучливи: „Жизел“, „Лебедово езеро“ и „Есмералда“. Анастас Петров не само поставя, но и изпълнява следните роли: Змея в „Змей и Яна“, Зигфрид в „Лебедово езеро“, Поетът принц в едноименния балет, Княза в „Тамара“, Змей в „Приказка“, Паоло във „Франческа да Римини“, Първи мъж в „Германˮ, Прометей в едноименния балет, Компрадор в „Червеният мак“, Доктор Охболи и дядото на Таня в „Доктор Охболи“, Магьосникът в „Куклената фея“, Гирей в „Бахчисарайски фонтан“, рицар Жан дьо Брие в „Раймонда“, Хиларион в „Жизел“, Естеван в „Лауренсия“, Клод Фроло от „Есмералда“, Аристократ в „Капричио“.

През 1954 г. е изпратен на петмесечна специализация в Москва, а по-късно през 1956 г. на българска сцена поставя „Лебедово езеро“ от Чайковски, една от най-ярките постановки на балетната ни сцена. На 18 юни 1956 г. е тържествено честван 30-годишната творческа дейност на артиста. Той получава множество поздравителни адреси и приветствия от свои колеги.

Анастас Петров официално се сбогува със сцената през 1961 г., но продължава да работи в своята балетна школа, която съществува до 70-те години на XX век. В нея се обучават хиляди деца и младежи – трамплин за успешното развитие на десетки български балерини.

Анастас Петров с примабалерините Н. Винарова, Н. Раковска и балетът. Б.м.[3], 17 март 1929 г.

Източник Основен фонд „Анастас Петров“, Дом-паметник „Йордан Йовков“ – Добрич

За всеотдайния си труд като изпълнител, постановчик и педагог Анастас Петров получава званията „Заслужил“ и „Народен артист“, както и множество отличия: „Народен орден за гражданска заслуга“ – IV степен, Димитровска награда – II степен, орден „Народна република България“ – I и II степен, орден „Кирил и Методий“ – I степен, и др. През 1977 г. за приноса си в развитието на европейския балет е удостоен с голямата награда „Готфрид фон Хердер“ на Виенския университет.

Съзидателният му живот, отдаден на българския балет, приключва в София на 26 декември 1978 г.

В средата на 80-те и в началото на 90-те години на XX в. сестрата на А. Петров – Пенка Петрова Дачева (1902–1991), прави две големи дарения на Дом-паметника „Йордан Йовков“ в Добрич: за балетмайстора Анастас Петров и за неговия брат – художника Петър Дачев. Благодарение на родолюбивия дарителски жест в литературния музей е създадена единствената постоянна експозиция за живота и творчеството на Първосъздателя на професионалния балет в България.

[3] Съкращенията б.м и б.г. означават липса на данни за мястото и годината на издаване на снимки или документи.

Използвани източници

Александрова, Ана. Първосъздателят : Анастас Петров и неговото време / Ана Александрова. - София : Български книжици, 2008. - 124 с. : със сн.

Александрова, Ана. Първосъздателят на българския балет / Ана Александрова. // *Дума*, LIII, № 223, 29 септември 1994, с. 9 : със сн.

Бешков, Любен. Анастас Дачев Петров / Любен Бешков. // *Бешков,* Любен. Добруджанци в науката, изкуството и културата : Био-библиографски очерци : Кн. 2 / Любен Бешков. - Добрич : Людмил Бешков, 1992, с. 92-94.

В Добрич е единствената постоянна експозиция за Анастас Петров : 29 април - Международен ден на балета. // *Нова Добруджанска трибуна* (Добрич), XI, № 80-81, 25-29 април 2003, с. 3.

Драгнев, Драгни. Добруджанец създава първия български балет / Драгни Драгнев. // *Нова Добруджанска трибуна* (Добрич), IX, № 35, 20 февруари 2001, с. 4.

Изложба с лични вещи на Анастас Петров откриха в Дом-паметник „Йордан Йовков“. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), № 143, 3 август 2009, с. 2 : със сн.

Константинова, Марина. Принцът в зелено : Прелюдия от вчера : В памет на патриарха на българския балет Анастас Петров / Марина Константинова. - Варна : Ларго Сити, 2024. - 132 с. : със сн.

Консулова, Виолета. Анастас Петров и българският балет. (Творци на сцената и екрана) / Виолета М. Консулова. - София : Наука и изкуство, 1976. - 200 с. : 16 л. портр., с ил.

Митева, Кремена. За една неуточнена дата / Кремана Митева. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), LII, № 39, 16 февруари 1995, с. 6.

Паскалева, Маринела. Три десетилетия млади балетисти си дават среща в Добрич / Маринела Паскалева. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), № 121, 29 юни 2012, с. 7 : със сн.

Пеев, Атанас. Баща на българския професионален балет : 100 години от рождението на Анастас Петров / Атанас Пеев. // *Нова Добруджанска трибуна* (Добрич), VII, № 164, 31 август 1999, с. 1, 4 : със сн.

Пеев, Атанас. Баща на българския професионален балет / Атанас Пеев. // *Пеев,* Атанас. Личности и събития : Краеведско-родоведски биографични очерци за заслужили и авторитетни дейци в духовния живот на Добруджа и България / Атанас Пеев. - Добрич : Матадор 74, 2014, с. 10-11 : със сн.

Тихолов, Петко. Анастас Петров / Петко Тихолов. // *Тихолов,* Петко. Към върховете на изкуството : 105 наши и чужди оперни дейци разказват... / Петко Тихолов. - София : Музика, 1979, с. 250-256 : със сн.

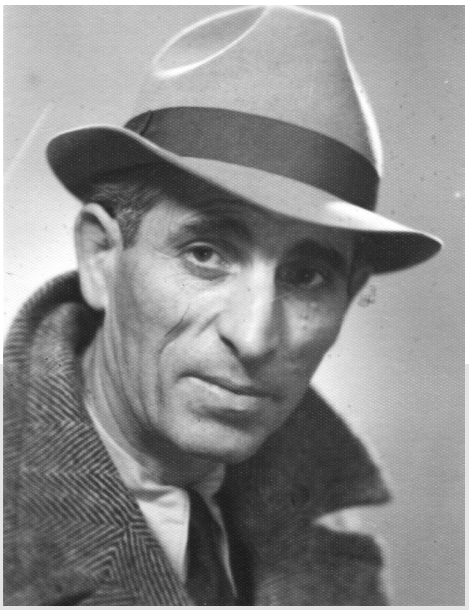
Увалиев, Петър. Добричко / Петър Увалиев. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), V, № 127, 3 юни 1996, с. 3.

Уникален фонд за Анастас Петров притежава музеят : 29 април - Международен ден на балета. // *Нова Добруджанска трибуна* (Добрич), XVII, № 80, 29 април 2009, с. 1, 3 : със сн.

Електронни ресурси

Анастас **Петров** (1899 – 1978). (Литература и изкуство). // *dobrichmuseum* [онлайн]. 11 септември 2021. [Прегледан на 27. 02. 2026]. Достъпно от: https://www.dobrichmuseum.bg/anastas-petrov-balet/

Атанас Павлов Попов (1894–1980)

Атанас Павлов Попов. Б. м., б. г.

Източник Фонд Отдел „Нова и най-нова история“, Регионален исторически музей – Добрич

Основател на първата българска драматична трупа в Добрич. Художник живописец, негови творби се съхраняват в Художествената галерия – Добрич, и са част от националното културно наследство.

С името на Атанас Попов е свързано както създаването и утвърждаването на добричкия театър, така и развитието на изобразителното изкуство в Добруджа.

Единственият син на свещеника Павел Атанасов, известен добруджански просветител, фолклорист и краевед, Атанас Павлов Попов е роден на 5 ноември 1894 г. в село Ези бей (днес Паскалево, Добричко). Ражда се в къщата, където се съхранява и помещава една от първите български библиотеки в Южна Добруджа, създадена от баща му. През 1910 г. като ученик участва в построяването на читалищната сграда в родното си село. Гимназиално образование получава във Варна поради закриването от румънските власти на българската гимназия в Добрич по време на първата окупация на Южна Добруджа. С интереси към изобразителното изкуство, Атанас Попов завършва през 1927 г. Академията за изящни изкуства в Букурещ, а по-късно и Философския факултет на университета в същия град. Като студент постъпва в театър „Режина Мария“ в Букурещ в началото като художник, а по-късно и като актьор.

След дипломирането си се завръща в поробения Добрич, тогава Базарджик, и през 1928 г. основава първата българска драматична трупа „Студия“ към Българското културно общество. С много сили и твърдост, когато добруджанският дух е потискан от поробителя, режисьорът търси опора най-вече в българската драматургия. Театърът става опора на националния дух, съхраняван чрез родния език, езика на Вазов и Йовков. Условията за работа са тежки, има цензура, театърът е на самоиздръжка и плаща огромни наеми за салон.

Едновременно с театралната дейност през 1928–1931 г. А. Попов работи като учител по рисуване и философия в българската гимназия в Базарджик. Активен в обществените дела, той е и председател на читалището в града. През 1932 г. поема инициативата да се възстанови българската читалищна библиотека под формата на училищна, която да се помещава в Девическата гимназия. Първата задача е да се издири старият книжен фонд, скрит при румънската окупация през 1912 г. в дома на бившия библиотекар Димитър Стойчев.

Съдбата е несправедлива към младия театрал, през 1939 г. румънските власти забраняват дейността на театъра, а той е изпратен в лагер в Молдова. След освобождението на града на 25 септември 1940 г. дейността на трупата е възобновена, преименувана на Добрички общински театър. На 31 март 1943 г. Атанас Попов е уволнен от поста директор по чл. 20 от Закона за защита на държавата, защото в Русе се срещал с комуниста адвокат Димитър Нейков, а за ролята на Златил в Йовковата пиеса „Боряна“ поканил пловдивския актьор с комунистически убеждения Петър Димитров. За нелегална комунистическа дейност за около година попада във Варненския

затвор. По-късно отново е назначен за директор на театъра и художествен ръководител от 1944 до 1952 г.

В творческия живот на Добричкия театър доайенът ще остави трайна диря с постановките си „Свекърва“ и „Вампир“ (Антон Страшимиров), „Скакалци“, „Големанов“ и „Вражалец“ (Ст. Л. Костов), „Хъшове“, „Под игото“, „Борислав“ и „Към пропаст“ (Иван Вазов), „Иванко“ (Васил Друмев), „Боряна“, „Албена“ и „Милионерът“ (Йордан Йовков), „Кара Танас“ (Ст. Савов), „Когато гръм удари“ (П. К. Яворов), пиеси на руските класици Островски и Горки, на Молиер и др. Голяма част от сценографията на тези и други постановки на Добричкия театър е негова, както и всички декори на поставени пиеси и оперети в добричките училища.

Атанас Попов превежда и поставя пиеси на румънски драматурзи като Йон Л. Караджале „Изгубеното писмо“, „Една бурна нощ“, „Напаст“ и др. Преводаческата му дейност включва и две комедии на известния румънски драматург Аурел Баранга „Бъди разумен Христофор“ и „Побеснялото агне“. Публикува преводни разкази на румънски автори, превежда на румънски език разкази на Елин Пелин, Иван Вазов и на други български писатели, които са отпечатвани в румънски вестници и списания като в. „Тимпул“, сп. „Тимпул Фамилией“ и др. Литературоведът Йордан Дачев разказва за него в своя сборник „Личности“: *„Имаше добра памет, помнеше всичко, умееше да разказва увлекателно и образно за преживяното. Особено съдържателни бяха спомените му за Йордан Йовков в Добруджа и Букурещ... Единствен той съобщи автентични данни за прототипите на Сали Яшар в село Росеново, Добричко и на други Йовкови герои“* (Дачев, 2006, с. 25).

Атанас Попов с артисти от Добричкия театър. Б. м., 50-те години на XX в.
Източник Фонд Отдел „Нова и най-нова история“, Регионален исторически музей – Добрич

Неговите есета и статии през годините на втората окупация на Южна Добруджа (1919–1940) и след това засягат широк кръг проблеми на естетиката, театъра, изкуствата. В своя статия по повод първия за годината концерт на църковния хор в Базарджик Атанас Попов пише: *„Щастлив би бил оня, който може да надникне в схлупената стая на една от крайните къщи на града, където петдесетина млади хора, всяка вечер, водими от някаква задушевност, посещават малката „консерватория“, не да убиват празно време, а да се предадат на оная градивна работа, чиито резултати днес са най-ценният принос към културния ни подем“* (Попов, 1928, с. 1-2).

Другата му страст – изобразителното изкуство, намира проявление още през 1922 г. Паралелно с театралната си дейност той участва в изложба в Кюстенджа (днес Констанца) през 1922 г., а през март следващата година представя 60 платна в Букурещ. През 1929 г. открива изложба в Базарджик, организирана от Българското културно общество. В отзиви за негова изложба през 1929 г. четем: *„У А. Попов всяка картина е старателно разработена и завършена. Всичко е изживяно и верно предадено“* (Преглед. Художествени изложби, 1929, с. 95-96).

През 1930 г. урежда друга самостоятелна изложба с картини от селския бит в Добруджа. В същата година зографисва църквата „Св. Троица“, а през 1936 г. – църквата „Св. Георги“ в Базарджик. През 1937 г. художникът е поканен от българската културна общественост в Кюстенджа да изрисува иконите в иконостаса и купола на църквата „Св. св. Кирил и Методий“. Днес Художествената галерия в Добрич съхранява негови живописни платна.

След 1958 г. Атанас Попов се установява в София, където до края на живота си (през 1980 г.) е секретар на Съюза на артистите в България (САБ). Бил е зам.-директор на Дома на актьора в София. С изградена естетика и усет към красотата на българското народно творчество, като председател на обществената организация „Ветерани на сцената“ при САБ (1965–1977), в едно свое встъпително слово, художникът поетично казва: *„Неразгадана тайна ще си остане за поколенията името на оная българка, изтъкала на примитивния дървен стан първото родопско халище, първият чипровски и котленски килим – творби на нейните безименни ръце. И първите бодове, извезали върху вътъка на народната шевица, причудливите и изящни орнаменти и стилизации, са също творби на нечии безименни ръце...“* (Няголова, 1976, с. 2).

Атанас Попов е удостоен със званието „Заслужил артист“ през 1948 г., а през 1950 г. е Лауреат на Димитровска награда за постановката „Макар Дубрава“ на Корнейчук.

Умира в София на 18 ноември 1980 г. По-късно тленните му останки са пренесени в Добрич, където по негова воля е погребан на родна добруджанска земя.

Използвани източници

Бешков, Любен. Атанас Павлов Попов / Любен Бешков. // *Бешков,* Любен. Добруджанци в науката, изкуството и културата : Био-библиографски очерци : Кн. 1 / Любен Бешков. - Добрич : Людмил Бешков, 1992, с. 99-100, със сн.

Гочев, Гочо. Опора на националния дух / Гочо Гочев. // *Гочев,* Гочо. 50 години Драматичен театър „Йордан Йовков“ Толбухин : 1928-1978 / Гочо Гочев ; Ред. Кръстьо Дренски. - Б. м. б. г., с. 5-6 : със сн.

Дачев, Йордан. Добруджа възпява себе си / Йордан Дачев. // *Нова Добруджанска трибуна* (Добрич), IX, № 72, 12 април 2001, със сн.

Дачев, Йордан. Каралийската театрална трупа / Йордан Дачев. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), LVI, № 146, 3 август 1999, с. 3, със сн.

Дачев, Йордан. Неизвестни измерения / Йордан Дачев. // *Дачев,* Йордан. Личности : Портрети, очерци, есета / Йордан Дачев. - Добрич : Матадор, 2006, с. 23-25.

Иванова, Елена. Атанас Попов Павлов / Елена Иванова. // *Иванова,* Елена. 100 години народно читалище „Й. Йовков“ Толбухин / Елена Иванова. - [София] : Отечествен фронт, 1970, с. 147-151.

Изложба представя културното му наследство : 110 години от рождението на Атанас Попов. // *Нова Добруджанска трибуна* (Добрич), XII, № 241, 17 декември 2004, с. 5, със сн.

Карагеоргиев, Диан. Личността на Атанас Попов тъне в забрава / Диан Карагеоргиев. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), LII, № 253, 1 ноември 1995, с. 3.

Кондов, Венцислав. Будителите на Златна Добруджа / Венцислав Кондов. // *Нова Добруджанска трибуна* (Добрич), XXVII, № 179, 31 октомври 2019, с. 6.

Митева, Кремена. Културно-просветният живот във военновременния период (1942 - 1944 г.) / Кремена Митева. // *Митева,* Кремена Иванова. Културно-просветният живот в град Добрич през 1919-1944 година / Кремена Митева. - Варна : Ларго Сити, 2022, с. 239-240.

Няголова, Елка. Мечтател и воин / Елка Няголова. // *Добруджанска трибуна* (Толбухин), XXXIII, № 70, 15 юни 1976, с. 2 : със сн.

Пеев, Атанас. Създател на театъра в Добрич / Атанас Пеев. // *Пеев,* Атанас. Личности и събития : Краеведско-родоведски биографични очерци за заслужили и авторитетни дейци в духовния живот на Добруджа и България / Атанас Пеев. - Добрич : Матадор 74, 2014, с. 21-22 : със сн.

Попов, Атанас. Из нашия музикален живот : По случай един концерт / Атанас Попов. // *Куриер* (Базарджик), II, № 259, 23 февруари 1928, с. 1-2.

Попов, Атанас. Слово за драматичното наследство на Йовков - 1965 г. / Атанас Попов. // *80 години* Драматичен театър „Йордан Йовков“ град Добрич : 1928 - 2008 : Юбил. изд. / Състав. Петранка Божкова. - Добрич : Хай Принт, 2008, с. 13-14.

Преглед. Художествени изложби. // *Добруджански преглед* (Базарджик), I, май - юни 1929, №3-4, с. 95-96.

Блага Александрова Амброжевич (1901–1991)

Учителката Блага Александрова произнася реч в
Деня на народните будители. Добрич, 1 ноем. 1940 г.

Източник Ф. 1492, оп. 1, а.е. 22, л. 4., Държавен архив – Добрич

Учител, публицист и лектор, пламенен радетел за съхраняване на българския дух, език и култура. Интелектуалец и общественик, един от будителите на Добруджа.

Блага Александрова е родена на 28 април 1901 г. в Добрич в семейството на свещеника Александър Тонков. Родът им произхожда от Русенско, а по-късно се премества в Горна Оряховица. Дядо ѝ Никола учителства

в Килийното училище при църквата в Лясковец, участник като куриер в подготовката на Априлското въстание, пребит от турците. Бащата на Блага завършва Петокласното училище в Горна Оряховица и става учител в Прогимназията. С преместването си в Добрич е ръкоположен за свещеник. Въпреки че рано остават без майка, Александър Тонков възпитава децата си в труд, уважение, съпричастност и стремеж към знание. Всички завършват основно образование в Добрич, а гимназиално – във Варна. След завършване на Варненската девическа гимназия през 1919 г. Блага Александрова постъпва в Софийския университет, където учи славянска филология. Нейни преподаватели са проф. Любомир Милетич по старобългарски език и литература, проф. Стоян Романски – по етнография, проф. Александър Балабанов – по антична старогръцка литература, проф. Димитър Дечев – по латински език, проф. Михаил Арнаудов – по история, и др.

След дипломирането си през 1925 г. Блага се завръща в поробения Добрич и веднага е назначена за учителка по български език и литература в Частната българска девическа гимназия. През 1929 г. успешно завършва специализация по история в Софийския университет, надгражда знанията си по български език и история.

Като преподавател, Блага Александрова проявява професионализъм, задълбочени познания, всеотдайност и новаторство. Въвежда нестандартни методи на обучение, стимулира учениците да анализират и размишляват по проблеми на литературата, историята, философията, етиката и естетиката. В своето есе „Прометей и Христос – двата най-велики образа на вековете до днес“, публикувано във в. „Добруджански глас“ (1935), Б. Александрова задава екзистенциалните въпроси: *„Де е смисъла на живота? Де е спасението? Се пита, въздиша и стене измъчения от собствената си злоба и безсилие човек!“* (Александрова, 1935, с. 6).

Часовете ѝ протичат в дух на патриотизъм и вяра в българските ценности и традиции. Просветната ѝ дейност излиза от стените на класната стая, за да се противопостави с перо и слово на асимилаторския режим в Добруджа. Учи поколението, станало жертва на продължителна окупация, но щастливо, че благодарение на нея познава род и родина.

Едновременно с преподаването тя развива и активна културно-просветна дейност. Включва часове по български език и литература в извънучилищната програма. Създава литературни кръжоци, които се състезават с тези от Мъжката българска частна гимназия. Учениците разработват литературно-критически теми по българска, антична и западноевропейска литература. В дейността ѝ като преподавател празникът на Светите братя Кирил и Методий заема особено място. Заедно с учениците берат цветя, плетат венци, учи ги да пеят „Върви, народе възродени“ и води празничното шествие.

Девическата гимназия представя оперетката „Чудото на розите“ от Бордез с диригент Атанас Бъчваров и режисьор Блага Александрова. В нея участват ученически хор и оркестър, както и балет, поставен от Цанка Колева.

Още при завръщането си в Добрич Блага Александрова сътрудничи на добруджанския периодичен печат. Публикува във вестниците „Единство“ (Базарджик), „Ново единство“ (Базарджик), „Добруджански глас“ (Базарджик), сп. „Поле“ (Базарджик). С родолюбива отдаденост в многобройни статии учителката анализира творчеството на големите български писатели като Йордан Йовков, Пенчо Славейков, Христо Ботев, Константин Величков, Кирил Христов, Яна Язова, Елисавета Багряна, общественици, важни събития. Нейната публицистика е наситена с примери за будно гражданско съзнание, за непримиримост към липсата на единомислие и служене на народните въжделения. Статиите ѝ са обзорни – върху Кирило-Методиевото дело, съхраняването на българския дух и език, проблеми в областта на културно-историческото развитие на България, отстояване правото на добруджанци на просвета и свобода.

В сб. „Добруджа“ в публикация на Мария Михова-Паскалева четем: *„През 1934 г., в отговор на крайната противобългарска политика [...] добричлии започват активни действия за стабилизиране на юридическото положение на Българския народен университет. Взема се решение да се подмени дотогавашното му ръководство. Тогава, наред с дейци като Христо Капитанов, д-р Божидар Янакиев, д-р Любен Семов, Блага Александрова е привлечена в ръководното му тяло. Тя участва в групова протестна манифестация на ръководството, което отива в Окръжния трибунал (съд), за да иска заверката на Учредителния акт и на Устава на това българско културно-просветно учреждение“* (Михова-Паскалева, 1996, с. 127).

Като лектор в Българския народен университет в града тя е най-активна. Изнася пламенни беседи за видни български възрожденци, просветители, революционери, поети и писатели. Говори ясно, увлекателно и правдиво – така завладява слушателите. Сказките се правят в почивните и в празнични дни, съпроводени от богата поетично-музикална програма, изпълнена от учениците на Блага Александрова. На страниците на в. „Добруджански глас“ е отпечатан следният отзив: *„Под вещото ръководство на литераторката от града ни г-ца Александрова Блага, титулярна учителка по литература и български език в Девическата гимназия, ученичките при същата изработват и изнасят отлични реферати върху старогръцки и европейски писатели, народна поезия, народните възродители и новобългарските писатели. Рефератите се изслушват с възторг от нашите питомки... Родител“* (Културо-просветни..., 1935, с. 2).

Литераторката питае голяма любов към поетичната руска класика и съвременната ѝ руска литература. Пише статии за Пушкин, Гогол и Блок, превежда руски поети. В статията си „В памет на Александър С. Пушкин“ във в. „Добруджански глас“ Б. Александрова пише: *„[...] природата е и си остава най-мощната вдъхновителка на родените поети. Така, прекрасната кавказка природа плени Пушкина и той, до края на своя страдалчески живот е търсил вечно свежия ѝ чар“* (Александрова, 1937, с. 2). Тя се интересува и от литературно-философските течения в Европа. Запозната с творчеството на Ибсен, Б. Александрова го анализира с усет и умение на учен.

Блага Александрова първа прави възпоменателна сказка за писателя Йордан Йовков на 28 февруари 1938 г. в салона на Българската мъжка частна гимназия в Добрич. Изнесени са доклади, реферати от ученици, рецитали на стихове за писателя, прочит на негови произведения. Години наред тя ще посвещава поколения в тайнствения свят на Йовковите произведения.

Духовна личност, извисена над дребнотемието, по повод кончината на проф. Асен Златаров (посетил поробения Добрич през 1932 г.) Блага Александрова пише в прочувствена статия във в. „Добруджански глас“: *„Почивай в мир и отдих, велики труженико за повече духовни празници в нашия груб зверски живот! Защото ние пазим светлия ти образ, но в живота си останахме пак същите деногубци и все старите материални и дребни сметки ръководят делата ни“* (Александрова, 1937, с. 2).

Венец на нейната творческа дейност, посветена на свободата на Добруджа, е знаменитата ѝ публична реч, произнесена на 1 ноември 1940 г. по повод празнуването на първия свободен Ден на народните будители, поместена във в. „Добруджански глас“ и сп. „Родолюбие“: *„[...] Блажен и честит народа, като българския, който може с гордост да сочи слънчевите имена на своите великани на духа, които му отреждат завидно място в културната история на отечеството...“* (Паскалева, 1997, с. 2).

От 1942 г. Блага Александрова живее в София. Омъжена е за емигрирали от Русия поручик Михаил Георгиев Амброжевич (1895–1961), герой от Първата световна война.

Земният път на родолюбивата добруджанка завършва в София през 1991 г.

Използвани източници

Александрова, Блага. В памет на Александър С. Пушкин / Блага Александрова. // *Добруджански глас* (Базарджик), III, № 237, 29 януари 1937, с. 2.

Александрова, Блага. Прометей и Христос : Двата най-велики образа във вековете до днес / Блага Александрова. // *Добруджански глас* (Базарджик), I, № 24, 22 април 1935, с. 6.

Александрова, Блага. Скръбта на Добруджа : На светлата памет на проф. Асен Златаров / Блага Александрова. // *Добруджански глас* (Базарджик), III, № 235, 22 януари 1937, с. 2.

Александрова, Блага. Траурен помен за Йордан Йовков / Блага Александрова. // *Добруджански глас* (Базарджик), IV, № 339, 4 март 1938, с. 2.

Бешков, Любен. Ученически културно-просветни, спортни и други прояви / Любен Бешков. // *Бешков*, Любен. Страници от образователното дело в Добрич, 1835-1940 : Второ съкратено издание на част от инкриминираната книга „Един век класно училище в Добрич“, София, 1972 / Любен Бешков. – Добрич : б. изд., 1998, с. 144.

Дачев, Йордан. Живите въглени : Дневник на премълчаното / Йордан Дачев. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), XLVIII, № 46, 23 май 1991, с. 4 : със сн.

Дачев, Йордан. Живите въглени / Йордан Дачев. // *Дачев,* Йордан. Личности : Портрети, очерци, есета / Йордан Дачев. – Добрич : Матадор, 2006, с. 35-37.

Кръстева, Кинка. С обич и признателност / Кинка Кръстева. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), XXV, № 5, 13 януари 1973, с. 2.

Културно-просветни прояви в училищата ни. // *Добруджански глас* (Базарджик), I, № 38, 12 юни 1935, с. 2.

Михова-Паскалева, Мария. Блага Димитрова - деец на родна просвета и за съхраняване на българския дух в поробена Добруджа / Мария Михова-Паскалева. // *Добруджа* : сборник, 13, 1996, с. 122-131.

Паскалева, Маринела. Преди години / Маринела Паскалева. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), LI, № 48, 26 февруари 1994, с. 7.

Паскалева, Мария. Будителка / Мария Паскалева. // *Паскалева,* Мария. Премълчани имена : Портрети на бележити добруджанци / Мария Паскалева ; Състав. и ред. Йордан Дачев. - Добрич : Регионална комисия, 1996, с. 82-95 : със сн.

Паскалева, Мария. За родна просвета и за български дух / Мария Паскалева. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), LII, № 117, 25 май 1995, с. 3 : със сн.

Паскалева, Мария. Първият свободен празник на народните будители в Добрич : 1 ноември - Ден на народните будители / Мария Паскалева. // *Нова Добруджанска трибуна* (Добрич), V, № 207, 31 октомври - 3 ноември 1997, с. 2 : със сн.

Сивева, Яна. Патриотизмът като верую : 100 години от рождението на Блага Александрова Амброжевич / Яна Сивева. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), LVIII, № 78, 23 април 2001, с. 3 : със сн.

Иван Хадживълков Банов
(ок. 1770–1895)

Барелеф на Иван Хадживълков, скулптор Кирил Янев. Добрич, 2026 г.
Източник Личен архив на Теодора Денкова

Иван Хадживълков. Б. м., б. г.
Източник НСФ Отдел „История на българските земи XV–XIX в.“, Регионален исторически музей – Добрич

Бележита личност на Добруджа през епохата на Възраждането и началото на следосвобожденска България.

Благодетел, водач на църковно-националната борба на поробеното българско население, дългогодишен председател на българската община в Хаджиоглу Пазарджик (днес Добрич).

Когато разглеждаме книжовното наследство на Добруджанския край, свързано с борбите за национално освобождение и независима българска църква, за български училища и читалища, се откроява името на Иван Хадживълков, най-ярката възрожденска личност в земите на днешна Южна Добруджа.

Иван Хадживълков Банов е роден около 1770 г. в Ески Джумая (днес Търговище) в семейство на заможни търговци. Учи в килийното училище на родния си град, където се преподава на български и гръцки език. След Руско-турската война от 1828–1829 г. поради появилата се чума той се заселва (един от първите българи) със семейството си в Хаджиоглу Па-

зарджик (днес Добрич), важен център на Добруджа. От първия си брак с х. Неделя (Дечка) имат осем деца – четири момчета и четири момичета, а много по-късно след смъртта на жена си на 90-годишна възраст се жени за одринката Анастасия, от която няма деца. Изповядващ християнската вяра, в годините на османско владичество заминава на поклонение в Йерусалим.

С пристигането си в безводна Добруджа съгражда чешма, запазена до днес – първата в Хаджиоглу Пазарджик, която носи възрожденски символи. Значението на града за търговията със зърнени храни нараства толкова, че си спечелва прозвището „колуискеле“ (сухо пристанище). Благоприятните икономически условия в търговския център на Добруджа и личните способности на Иван Хадживълков спомагат за кратко време да се замогне материално. Освен с манифактура той се занимава с ханджийство и кръчмарство и с търговия със зърнени храни. Поддържа връзки с големи търговци от Цариград.

Състрадателен и милостив към бедните, осъзнавайки пагубните последствия от изселването на българи от поробеното отечество, след Руско-турската война от 1828–1829 г., а по-късно и след Кримската война от 1856 г. той съдейства на бежанците от Тракия и Балкана, тръгнали да търсят поминък оттатък Дунава, да се заселят из Добруджа. Така много български семейства остават и намират препитание в този край на България, допринасяйки за неговото стопанско и културно развитие.

Наричан от местните „Хаджи Баба“ (Бащата хаджия) в знак на почит и уважение, находчив и авторитетен с дейността си, търговецът успява да изкупи от турската власт правото да събира десятъка във Варненския и в Бургаския санджак. Получава права, с които са се ползвали само османските първенци, като това да преминава по неосветените тогава улици на Хаджиоглу Пазарджик и Варна с два фенера, носени от неговия писар.

Иван Хаджи Вълков Банов – Джумалията, наричан също и Чакър Чорбаджи, воден от патриотичен дълг, се отдава на служба на поробения си народ. Вярата и знанието са водещи за първенеца, който непрекъснато издейства от турските власти разрешения за откриване на български школа, намира и настанява учители и свещеници в училища и църкви, подкрепя и защитава дейността им. В приземната стая на къщата му дълго време се водят занятията на българското Девическо училище в града.

Борбите срещу Цариградската патриаршия и отхвърлянето на гръцкия език от богослуженията на българите от Хаджиоглу Пазарджик увличат постепенно и населението от селата. Градът е сред първите в страната, взели участие в борбата на цариградските българи за създаване на самостоятелна българска църква. Начело застава най-изтъкнатият сред първенците на града Иван Хадживълков.

Той се ползва с голямо уважение и влияние не само сред разнородното градско население, но и сред местните представители на турската власт. Заможният търговец представлява града на църковния събор в Цариград през 1861 г., за който представителите на Хаджиоглу Пазарджик изготвят свои искания до Великата порта, различни от тези на българските народни представители в Цариград. Летописецът на Добруджа Любен Бешков, пише във в. „Добруджанска трибуна“: *„Този изключително ценен изворов документ за историята на Добрич и Добруджа е озаглавен „Искания народни. Изложеньи от народът на Варненската окръжност, от х.олу Пазарджик с околните си села, вместо 8-тях, подадени от българските представители в Цариград на Великата порта“*. Документът съдържа подписите на 28 градски първенци и 47 представители на 19 села от околията. *„На видно място* – продължава Л. Бешков – *е поставен подписът на Иван х. Вълков, скрепен с личния му печат от 1834 г. – символ на неговата материална и духовна сила като пръв български старейшина в града“* (Бешков, 1968, с. 2).

По време на Кримската война, когато руските войски настъпват на юг през Добруджа, през 1854 г. турското командване издава заповед християните да напуснат града в тридневен срок. Голяма част от българското население е принудено да изостави домовете си и да потърси убежище в различни краища на страната. Немалко състоятелни търговци и занаятчии се изселват във Варна, сред тях е и семейството на Иван х. Вълков. Когато се завръщат в Хаджиоглу Пазарджик, намират разграбени имоти, подпалена е долната махала, църквата е изгорена.

По-късно търговецът разширява своята успешна дейност във Варна. Открива търговска кантора, ръководена от синовете му Господин и Стоенчо – едни от видните варненски първенци по онова време. Той е първи в списъка сред спомоществователите на Софрониевия „Неделник“. Родолюбивият баща, както и други двама от синовете му – хаджи Васил и хаджи Йордан – са първи в списъка на спомоществователите на книгата на Юрий Венелин „Критически издиряния за историята българска“ (1853).

Дългогодишен председател на българската община в града, крепител на училището и читалището, с качества и добродетели на истински водач, Иван Хадживълков е и щедър дарител. След като успява през 1864 г. да издейства султански ферман за изграждане на българска православна църква в Хаджиоглу Пазарджик, той влага значителна сума и предоставя част от собствения си имот за изграждането на храм. Построената през 1864 г. църква носи името „Свети Георги“, а благодетелят дарява терена на града.

Стремежът към знания, учене и растеж Иван Хадживълков предава и на своите наследници. Неговият внук Йосиф Стоенчев става ръководител и

главен учител в първото класно училище в града, създадено през 1872 г., а синът на възрожденеца – Йордан Иванов х. Вълков, е вторият следосвобожденски кмет на Добрич (1880–1883).

Отстояването правата на българите за самостоятелно съществуване, за духовна, културна и политическа свобода намира израз в борбите на добруджанци за национално освобождение. Легендата разказва, че ханът на Иван Хадживълков приютява революционери, преди да поемат към местността Гаази баба.

След Освобождението той продължава да представлява Добрич пред новата държавна власт. На 90-годишна възраст е избран за председател на българската община в града и стои на този пост, докато навършва 100 години.

Роден във фамилия на дълголетници, Иван Хадживълков умира през 1895 г. Битува мнението, че достига достолепните 125 години. Поради липса на единодушие между изследователите в прегледаните източници за точната година на раждане оставаме със съмнение за реалната възраст, която добруджанецът достига.

В знак на преклонение той е погребан в двора на църквата, която сам изгражда. Със заповед на цар Фердинанд в Добруджа е обявен тридневен траур.

Нишката на народната памет за този голям възрожденски будител на Добруджа е прекъсвана неколкократно. По време на румънската окупация на града през 1929 г. паметната плоча и кръстът на гроба му са унищожени, а с времето името му потъва в забрава. Родолюбиви съграждани подемат няколко инициативи срещу тази безнравственост. Опитите през годините да се открие точното местонахождение на гроба на възрожденеца остават без резултат до днес. Улица в Добрич, която води на юг от църквата „Св. Георги“, носи неговото име. На северната стена на църковната камбанария е поставен скромен барелеф, дело на скулптора Кирил Янев.

Доктор Христо Докторов Попеску запазва спомена за духа и за достойнствата на видния добруджанец на страниците на вестник „Обнова“: *„...най-крупната историческа личност в град Добрич, не само поради обществената роля, която е играел навремето си, поради влиянието, което е упражнявал пред турските власти като пръв народен представител по църковния събор, но и като человек изобщо с дипломатически качества. Като такъв, той е внушавал уважението на всички, безразлично на вяра и народност, неговата стойност и погледът на сините му очи, внушаваха чувство на нещо свръхестествено, едно вълшебно страхопочитание“* (Либерий, 1931, N 19, с. 2).

Използвани източници

Бекяров, Данаил Ст. Хаджиоглу Пазарджик : Някогашният Добрич от XIV в. до 1882 г. / Данаил Ст. Бекяров ; Ред. Елена Коева-Юрченко. - Добрич : Библиотека Дора Габе, 2002, с. 62-73.

Бешков, Любен. Повод да се гордеем, замислим и засрамим! : Да поемем инициативата за установяване мястото на гроба на Иван Хаджи Вълков / Любен Бешков. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), LII, № 58, 13 март 1995, с. 3.

Бешков, Любен. Хаджи Иван Вълков Банов : Бележити добруджанци / Любен Бешков. // *Добруджанска трибуна* (Толбухин), XXV, № 112, 26 септември 1968, с. 2 : със сн.

Бешков, Любен. Хаджи Иван Вълков Банов - принос към родоизследването му / Любен Бешков. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), LV, № 218, 11 ноември 1998, с. 3.

Бешков, Любен. Участието на Добруджа в българското Възраждане: Партений Павлович, отец Георги, Стефан Изворски, Райко Блъсков, Илия Блъсков, Димитър Станчев, Сава Доброплодни, Тодор Икономов, хаджи Иван Х. Вълков и др. : Гл. 13 / Любен Бешков. // *Бешков*, Любен. България и Добруджа : Историческите права на Родината над тази българска земя / Любен Бешков. - Добрич : Л. Бешков, 1992, с. 55-59.

Добрева, Величка. Учителят възрожденец : (Профили) / Величка Добрева. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), L, № 34, 11 февруари 1993, с. 6.

Драгнев, Драгни. Книга на Юрий Венелин обикаля града преди 143 години : Пред 25 септември - Деня на Добрич / Драгни Драгнев. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), LIII, № 193, 26 август 1996, с. 3.

Иванова, Надежда и др. Добруджанци не са чакали свободата си със скръстени ръце / Надежда Иванова, Ирена Йорданова. // *Глас* (Добрич), XI, № 9, 6 март 2023, с. 1, 8 : със сн.

Казанджиев, Георги и др. История на храм „Света Троица“ / Георги Казанджиев, Тодор Нинов. - 2. прераб. и доп. изд. - Добрич : ФолиАрт, 2014 : с цв. ил., портр.

Либерий. По някогашния Добрич... : Бележки от Либерий / Либерий. // *Обнова* (Добрич), I, № 8, 9 юли 1931, с. 2-3; № 9, 12 юли 1931 с. 2; № 10, 16 юли, 1931, с. 2; № 11, 20 юли, 1931, с. 2-3; № 12, 24 юли, 1931, с. 2-3; № 13, 26 юли, 1931, с. 3- 4; № 16, 21 август 1931, с. 2; № 17, 27 август 1931, с. 2; № 18, 31 август 1931, с. 2; № 19, 3 септември 1931, с. 2.

Панайотова, Вяра. Барелеф на видния възрожденец Иван х. Вълков / Вяра Панайотова. // *Добруджанска трибуна* (Толбухин), XXXVII, № 60, 22 май 1980, с. 2 : със сн.

Пеев, Атанас. Достоен за книгата на Гинес / Атанас Пеев. // *Пеев*, Атанас. Личности и събития : Краеведско-родоведски биографични очерци за заслужили и авторитетни дейци в духовния живот на Добруджа и България / Атанас Пеев. - Добрич : Матадор 74, 2014, с. 127 : със сн.

Правнук на Иван Хадживълков посочи къде е гробът му. // *Нова Добруджанска трибуна* (Добрич), XXIV, № 60, 31 март 2016, с. 5 : със сн.

Участието на града в народните църковни събори. // *История* на град Толбухин / Под ред. на Евлоги Бужашки. - София : Наука и изкуство, 1968, с. 128-132.

Електронни ресурси

Велчева, Юлияна. Архивите говорят: Костите на възрожденеца Иван Хадживълков лежат в двора на църквата. (Пресечки) / Юлияна Велчева. // *Бележник* [онлайн]. 23 февруари 2016. [Прегледан 27. 02. 2026]. Достъпно от: https://belejnik.bg/presechki/arhivite-govoryat-kostite-na-vazrozhdenetza-ivan-hadzhivalkov-lezhat-v-dvora-na-tzarkvata?month=2&year=2016

Велчева, Юлияна. Иван Хадживълков – възрожденецът, който дари църква на Добрич. (Пресечки) / Юлияна Велчева. // *Бележник* [онлайн]. 1 февруари 2016 [Прегледан 27. 02. 2026]. Достъпно от: https://belejnik.bg/presechki/ivan-hadzhivalkov-vazrozhdenetzat-koito-dari-tzarkva-na-dobrich

Йосиф Йосифов Душек
(1893–1986)

Йосиф Душек с Ученическия духов оркестър при Българска мъжка гимназия. Б.м., 1928 г.
Източник Фонд Отдел „Нова и най-нова история“, Регионален исторически музей – Добрич

Изявен музикален деятел, композитор и цигулков педагог, инициатор за създаване на първия симфоничен оркестър в Добрич и негов диригент, със съществен принос за развитието на музикалния живот в Добруджа.

Ако потърсим началото на музикалния живот в град Добрич в първите десетилетия на XX в., време на културен и духовен подем, на стремеж към съхраняване на народностното самосъзнание, несъмнено ще срещнем името на Йосиф Душек, чиято високохуманна дейност го нарежда сред най-изявените личности в просветната и в музикалната история на Южна Добруджа. Както казва музиковедът А. Карамузов: *„Не са много духовните ни опори нито сега, нито в миналото, за да си позволим тяхната немара“* (Карамузов, 1997, с. 3).

Йосиф Йосифов Душек е роден на 5 март 1893 г. в Стара Загора в семейство с дългогодишни музикални традиции. Неговият баща Йосиф Винчец Душек, чешки емигрант, е композитор и капелмайстор на военния духов оркестър в града. Седемгодишният син започва уроци по цигулка при Йохан Чапек, а няколко години по-късно свири на няколко духови инструмента във военния оркестър на баща си.

Основното си образование завършва в родния си град, а като ученик в Одринската католическа българска гимназия, Йосиф изучава пиано при италианския музикален педагог Джузепе Феличи. След усилена подготовка през 1912 г. е приет за студент в Пражката консерватория. Неблагопри-

ятни стечения на обстоятелствата стават причина да прекъсне следването си – избухването на Балканската война и смъртта на баща му. Започва работа като чиновник на железниците в Габрово, а от 1916 г. е преместен в Добрич.

Талантливият музикант напуска железниците и започва да преподава уроци по музика. Първата му проява като цигулар го събира с голямата българска драматична актриса Адриана Будевска, с певицата Банкова и с виолончелистката Василева, с които изнася концерт в града. Тогава започва и неговият път на цигулков педагог и диригент на градския хор „Кавал“ – на мястото на Роман Спатаров. Добрата му подготовка по цигулка и духови инструменти, както и концертните му прояви на добричка сцена го правят бързо популярен. С Йосиф Душек започва да се появява на сцената пианистката госпожица Нели Пеева, по-късно негова съпруга. Музикалният тандем за първи път в града провежда системно музикално обучение, което обхваща много деца.

През 1916 г. в Добрич е основано просветно дружество „Златна Добруджа“, което изнася сказки, организира концерти и вечеринки, в които се включва и Душек. През 1919 г. той създава и ръководи малък оркестър, а по-късно и смесен хор.

В условията на потъпкана свобода на добруджанци по време на втората окупация на Южна Добруджа, изявите на музиканта са особено активни, а песента става обединяващо средство за борба. В периода 1920–1922 г. семейството следва музика в Прага, но след четири семестъра липса на средства осуетява и това следване.

Някогашният печат и множество краеведски източници осведомяват, че след завръщането си в Добрич Йосиф Душек създава първите салонни оркестри и изнася с тях самостоятелни концерти, на които добричлии за пръв път слушат Верди, Белини, Росини, Лист, Сен Санс и Пучини. Назначен е за учител по музика през 1925 г. в Българската смесена частна гимназия в града, където основава смесен хор с около 100 души. По това време хоровете са многофункционални художествени организации. Те са пеели в църквата, изнасяли са светски концерти, а също и оперетни театрални постановки. Вестник „Куриер“ (1928) отбелязва, че концертите за българите са щастлив празник, положени са здрави основи на една истинска музикална култура.

От 1925 до 1930 г. Й. Душек поставя с голям успех четири оперети с помощта на непрофесионални музиканти, което е забележително постижение за тогавашното време. Тези спектакли получават ласкави отзиви в тогавашния печат.

През 1926 г. маестро Душек поставя на добричка сцена оперетите „Брат и сестра“ от Луиджи Бордез и „Кармозинела“ от Холендер, а две години

по-късно подготвя още две – „Тайните на харема“ от И. Валентинов и „Орлов“ от Гренищейшен. Сценичното осъществяване на четири оперети в такъв кратък срок с непрофесионални музиканти е събитие в културния живот на Добрич. Тогавашният печат дава ласкави отзиви за спектаклите на Душек. Вестник „Куриер“ пише *„...Обърнах се след първия акт – срещнах десетки очи замрежени от неодолимия проявък на възторга – първата награда на един труд, постоянство и младенчески порив, увенчан с рядък успех... Още с интродукцията на оркестъра се почувства вещата ръка на тоя, който стоеше пред пюпитра, пионера на музикалното изкуство в града ни“* (Кармозинела...,1928, с. 1-2).

По негова идея заможни граждани закупуват от Букурещ 37 инструмента на стойност 145 000 леи и така той създава първия ученически духов оркестър – повод за гордост за българите в Добрич, който звучи навсякъде – на тържества, събрания и манифестации. *„Възраждането на българския духов оркестър в Добрич – пише Ахил Карамузов – води началото си от 1928 г.* [...] *инициатор и създател е известният учител, български гражданин от чешки произход – Йосиф Душек. Ученическият оркестър, който ръководи той, се радва на голяма популярност и обич сред българското население, като поддържа и повишава националното му самосъзнание в годините на робството“* (Карамузов, 1992, с. 4).

Всяка година на 24 май – празника на светите братя Кирил и Методий, Йосиф Душек и ученическият духов оркестър оглавяват шествието в Добрич. Заради широкомащабната му пробългарска дейност румънската власт принуждава Йосиф Душек да напусне Добрич веднага след шествието на 24 май 1930 г.

Със семейството си заминава за София, където 10 години работи в Академичния симфоничен оркестър на проф. Саша Попов и като оркестрант в Оперетния кооперативен театър. Ученолюбивият музикант завършва Държавната музикална академия в София (1932). Четири години по-късно постъпва в първия български симфоничен оркестър.

С възвръщането на Южна Добруджа към пределите на България през 1940 г. Добрич е свободен. По настояване на местните власти Йосиф Душек се завръща в любимия си град през 1942 г. и продължава преподавателската си дейност в прогимназия „Христо Ботев“, а две години по-късно – в Мъжката гимназия, където основава хор и струнен оркестър. Освен това ръководи градския хор „Кавал“ (по-късно преименуван в хор „Добруджански звуци“), дирижира Общоградския хор при читалище „Йордан Йовков“. Душек композира маршове за духова музика, прави аранжименти за хорове и оркестри.

Заедно с военния капелмайстор и отличен цигулар Тодор Димитров през 1943 г. основават Добричкия симфоничен оркестър. Цели двадесет години тази формация сродява добричлии с постиженията на европейската музикална култура. До 1953 г. е концерт-майстор и диригент на оркестъра. Той е един от създателите на Детската музикална школа в града, където три години по-късно преподава цигулка. Една от последните му изяви на музикалната сцена е операта „Тайният брак“ от Доменико Чимароза, която поставя през 1963 г., изнесена осем пъти при голям успех.

Обхванал професионално почти всички музикални жанрове, неговият талант и отдаденост имат изключителен обществен резонанс. Благодарение на своята педагогическа дейност Йосиф Душек създава цяла плеяда музиканти като Захари Медникаров, Иван Станев, Драгомир Ненов, Петър Крумов, Георги Сарандев и др. Огромен е приносът му за музикалното възпитание на няколко поколения добричлии.

Като дългогодишен музикален педагог, културен деец и общественик Йосиф Душек е удостоен с орден „Св. св. Кирил и Методий“ – I и II степен, с медали, грамоти и с други отличия.

Земният му път приключва на 20 април 1986 г. в Толбухин (Добрич).

Използвани източници

Бешков, Любен. Йосиф Душек / Любен Бешков. // *Бешков,* Любен. Добруджанци в науката, изкуството и културата : Био-библиографски очерци : Кн. 1 / Любен Бешков. - Добрич : Людмил Бешков, 1992, с. 152-153, със сн.

Добрева, Величка. 101 години от рождението на Душек - изтъкнат музикален педагог в Добрич през румънското господство. (Личности) / Величка Добрева. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), LI, № 73, 30 март 1994, с. 7.

Жечева, Веселина. 120 години от рождението на Йосиф Душек / Веселина Жечева. // *Нова Добруджанска трибуна* (Добрич), XXI, № 38, 27 февруари 2013, с. 5 : със сн.

Карамузов, Ахил. Видни музикални дейци в Добрич през XX век / Ахил Карамузов. - Добрич : Нилекта Принт, 2010, с. 7-8 : със сн.

Карамузов, Ахил. Да превърнеш музиката в мисия / Ахил Карамузов. // *Антимовски хан* (Добрич), VIII, № 2, февруари 2004, с. 3.

Карамузов, Ахил. Историята на един жанр : 90 години духова музика в Добрич / Ахил Карамузов. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), XLIX, № 138, 23 юни 1992, с. 4.

Карамузов, Ахил. Летопис на музикалната култура в Добрич (1878-1998) : Албум / Ахил Карамузов. - Добрич : Хай Принт, 1998. - с. 13 : със сн.

Карамузов, Ахил. Музикалният живот в Добрич. По време на войните (1912-1918 г.) / Ахил Карамузов. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), LI, № 47, 25 февруари 1994, с. 7 : със сн.

Карамузов, Ахил. Музиканти-будители : Пред 1 ноември - Ден на народните будители / Ахил Карамузов. //

Добруджанска трибуна (Добрич), LIV, № 203, 27 октомври 1997, с. 3.

Карамузов, Ахил. [Сто] 100 години хор „Добруджански звуци“ в Добрич / Ахил Карамузов. // *Научни съобщения на СУБ клон Добрич,* 4, 2002, № 1, с. 212-217.

Кармозинела : Изкуството в града ни. // *Куриер* (Базарджик), II, № 234, 20 януари 1928, с. 1-2.

Коларов, Коста. Спомени и вълнения около един марш / Коста Коларов. // *Нова Добруджанска трибуна* (Добрич), XXIV, № 11, 20 януари 2016, с. 5.

Марков, Джузепе. Музикалният живот в град Добрич / Джузепе Марков. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), LI, № 111, 14 май 1994, с. 7.

Пеев, Атанас. Добруджанец по сърце и душа : 70 години ученическа духова музика в Добрич / Атанас Пеев. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), LV, № 123, 29 юни 1998, с. 3 : със сн.

Хараламбиева, Мариана. Той запали искрата на музиката в Добрич : 110 години от рождението на Йосиф Душек / Мариана Хараламбиева. // *Нова Добруджанска трибуна* (Добрич), XI, № 44, 6 март 2003, с. 2.

Ловчо Стоянов Златев
(1876–1963)

Учителят Ловчо Стоянов със свои ученици. Б.м., б.г.
Източник НСФ, Фонд „Йордан Йовков“, Дом-паметник „Йордан Йовков“ – Добрич

Добруджански народен учител, просветител и общественик, радетел за свободна Добруджа, с принос в добруджанското краезнание.

Близък приятел и колега на Йордан Йовков, чиито спомени стават ценен изворов материал за изследователите на Йовковото творчество.

Ловчо Стоянов Златев е роден на 20 март 1876 г. в село Каралии (днес Красен), Добричко – мястото, където „певецът на Добруджа“ – писателят Йордан Йовков не само е живял и учителствал, но и написал едни от най-хубавите си произведения.

Получава основно образование в родното си село в старото килийно училище в двора на църквата, продължава в прогимназиално училище в Добрич и завършва гимназия във Варна. Учителства в село Девиджикьой (днес Добрин), Добричко, през 1894/1895 учебна година като води смесени I–IV класове. Записва се в Шуменското педагогическо училище, а след една година продължава в Педагогическото училище в Силистра, където се дипломира. Един от първите учители с педагогическо образование, Л. Стоянов през учебната 1898/1899 г. е назначен в училището в село Красен, а негов колега е Йордан Йовков, с когото го свързва искрено приятелство.

Продължител на българската възрожденска душевност, младият учител е и буден общественик. Той работи както с децата, така и с възрастните, преподава във Вечерното училище. В сборника си „Личности“ краеведът

Йордан Дачев пише: *„Учителстването на дядо Ловчо не е само професия, а съдба, то носи духа и чертите на учителите и просветителите възрожденци и не се изчерпва само с урочна преподавателска работа в класната стая, а всеки ден излиза извън училището и търси обществени изяви сред хората“* (Дачев, 2006, с. 17).

Ловчо Стоянов заедно с учителите Йордан Йовков, Петър Иванов и Георги Вълчев отстоява българската независимост и просветното дело в Добруджа в началото на XX век. Групата има неизчерпаеми идеи, една от друга по-смели за времето си. Активно работят за основаването на кооперативно дружество в селото. Начело с Йордан Йовков основават през 1908 г. кредитна кооперация (Земеделско спестовно заемодавно дружество), която купува и първата американска вършачка. Събитието е описано в повестта „Жетварят“ на Йордан Йовков.

Настояват за отпускането на заем пред Варненската окръжна постоянна комисия за построяване на прогимназия в село Красен. Проектът е забавен, но по-късно през 1909 г. е реализиран с активната подкрепа на Йордан Йовков. За издръжката на прогимназията се отделят още ниви, урежда се и зеленчукова градина. Ловчо Стоянов завършва специален курс в Образцов чифлик – Русе, и след завръщането си прилага наученото. Новата прогимназия, една от първите в този край, е обзаведена с кабинет по химия и физика, картини, пособия по антропология и дори с човешки скелет. За пръв директор е назначен Йордан Йовков. За децата от съседните села, които пътуват, радетелите за българска просвета подготвят условията за създаване на пансион. Всички подробности са уточнени, но Балканската война слага край на този план и разделя прогресивната група радетели за българщината. Йовков е мобилизиран и никога повече не се завръща в Красен.

Дейността на съществуващото читалище се поставя на нова основа. Ловчо Стоянов организира закупуването на нови книги, прави се абонамент за вестници и списания. В читалището се организират вечерни и неделни четения, сказки, практически курсове, екскурзии, забави и театрални представления. С волни помощи от вечеринки построяват театрална сцена. В статията „Моите спомени за Йордан Йовков“ във в. „Добруджански глас“ Л. Стоянов разказва: *„Една лудост ни бе обзела по него време – да уреждаме театрални представления. Йовков, ако и неохотно, все вземаше участие. Имахме си и комплект декори, изработени на платно от един стар иконописец – дядо Наум, описан в „Жътварят“. Зимно време не минаваше без театър. Колкото и малки да бяха училищните стаи, те се превръщаха в места за идейност и наслада...“* (Стоянов, Моите спомени..., бр. 315, 1937, с. 2-3).

Двете румънски окупации оказват своето тежко влияние върху съдбата на българите, техните права и свободи. Отварят се румънски училища, а

Ловчо Стоянов компромисно е оставен като учител по български език, но за кратко. Възлагат му да преподава румънски език на учениците от първо отделение, което го принуждава да напусне селото и да се пресели в село Червенци, Провадийско, където учителства от 1911 до 1915 г. Мобилизиран е в Първата световна война. Завърнал се в Красен, при втората румънска окупация отново е уволнен от родното училище, затова обучава тайно учениците, като ги изпраща да държат изпит в Българското училище в Базарджик (днес Добрич). Неговата родственица Елка Няголова на страниците на в. „Словото“ споделя: *„Начетен, благ и милостив по характер, той печели уважението и любовта на колегите и учениците си. Наред с основния си предмет ги учи и как трябва да се обича Отечеството, учи ги на доброта и съпричастие, а и на радостта да даваш, а не да чакаш да получиш“* (Няголова, 2024, с. 12).

През 1925 г. Л. Стоянов се преселва в Базарджик. Тук Българското културно общество го назначава за учител в основните училища, където той продължава да работи до 1933 г. Следва ново затваряне на български училища. Българското културно общество премества дядо Ловчо като секретар на Частната българска гимназия и той работи там до 1939 г.

След освобождението на Южна Добруджа през 1940 г. продължава народополезната си дейност в Добрич. След смъртта на Йордан Йовков (1937) той се отдава на благородното дело да популяризира името на големия писател. Автор е на много публикации в местните вестници, основно със спомени за Йовков от времето на тяхното учителстване в Красен, както и за читалищната дейност в родното си село. Интересът към Йовковите места нараства, село Красен, училището, Филиповата кръчма привличат запленените от творчеството на Йовков сънародници. Съдейства активно на Димо Минев за събиране на снимки и документи, спомени и свидетелства от ученици и съвременници на Йовков, ценен документален архив за изследването „Йордан Йовков. Документи и свидетелства за живота и творчеството му“, издадено през 1947 г. Авторът нарича дядо Ловчо „най-усърден и най-плодовит доставчик на материали“, с чиято помощ е създаден този уникален труд. Иванка Петкова от Държавен архив – Добрич пише за него във в. „Добруджанска трибуна“: *„В няколко ситно изписани тетрадки Ловчо Стоянов е събрал спомените си и разказите на по-големите от него за миналото на с. Красен. В тях обстойно и много колоритно рисува живота в селото в края на миналия и началото на нашия век. Описва разположението на селото, наредбите на къщите, обичаите и местните родове, разказва с увлечение за създаването на читалището и първите му прояви“* (Петкова, 1996, с. 7).

Той е пламенен инициатор за основаване на комитет за издигане на паметници на Йордан Йовков в село Красен, град Генерал Тошево и Добрич.

Умира на 29 януари 1963 г. в Добрич.

Ловчо Стоянов остава в паметта на потомците като пламенен родолюбец и учител с възрожденски дух, с принос в добруджанското краезнание и историята на българската литература – в материалите и изследванията за живота и творчеството на Йордан Йовков, като приятел и колега на писателя от учителските му години в Добруджа.

Използвани източници

Бешков, Любен. Ловчо Стоянов Златев / Любен Бешков. // *Бешков,* Любен. Добруджанци в науката, изкуството и културата : Био-библиографски очерци : Кн. 2 / Любен Бешков ; Ред. Даниела Маринова. - Добрич : Людмил Бешков, 1999, с. 259-260.

Дачев, Йордан. Пред заник / Йордан Дачев. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), XLVIII, № 102, 12 септември 1991, с. 4.

Дачев, Йордан. Родолюбецът / Йордан Дачев. // *Дачев*, Йордан. Личности : Портрети, очерци, есета / Йордан Дачев. - Добрич : Матадор, 2006, с. 17.

Добрева, Величка. Незабравим учител и общественик. 40 години от своя живот Ловчо Стоянов отдава на учебното дело в Добруджа : (Съдби) / Величка Добрева. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), L, № 22, 28 януари 1993, с. 4.

Из дневниците на Дядо Ловчо : Всичко се заличава. Остава написаното . // *Антимовски хан* (Добрич), I, № 6, ноември 1999, с. 5, със сн.

Кишишев, Илия. Кога е открит паметникът на Йордан Йовков в Ген. Тошево / Илия Кишишев. // *Добруджански глас* (Генерал Тошево), LIV, № 41, 30 октомври 2012, с. 3, със сн.

Няголова, Елка. „Научете се да давате...“ - бащиният завет към Ловчо Стоянов и братята му / Елка Няголова. // *Словото днес* (София), XX, № 32, 31 октомври 2024, с. 12, със сн.

Пеев, Атанас. Значими паметни знаци за видни личности и исторически събития в Добрич и Добричко. (Нови проучвания на краеведите) / Атанас Пеев. // *Краезнание* (Добрич), X, 2010, № 10, с. 24-30.

Пеев, Атанас. Патриот и учител / Атанас Пеев. // *Пеев*, Атанас. Сродени с Добруджа / Атанас Пеев. - Варна : Бряг принт, 1997, с. 54-57.

Петкова, Иванка. Вълнуващи и обогатяващи изповеди : 120 години от рождението на Ловчо Стоянов / Иванка Петкова. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), LIII, № 67, 20 март 1996, с. 7, със сн.

Стоянов, Ловчо. Из хубавото минало : Сурваки : Извадки от разказ в дневника на Ловчо Стоянов - колега на Йордан Йовков и преподавател в училището в с. Красен / Ловчо Стоянов. // *Нова Добруджанска трибуна* (Добрич), № 244-246, 22 декември 2008 - 4 януари 2009, с. 5.

Стоянов, Ловчо. Моите спомени за Йордан Йовков / Ловчо Стоянов. // *Добруджански глас* (Базарджик), III, N 312, 12 ноември 1937, с. 2; N 313, 14 ноември 1937, с. 2-3; № 315, 21 ноември 1937, с. 2-3.

Стоянов, Ловчо. Още за Йордан Йовков / Ловчо Стоянов. // *Добруджански глас* (Базарджик), IV, № 334, 11 февруари 1938, с. 2.

Стоянов, Ловчо. Спомен за Йордан Йовков. (Будители) / Ловчо Стоянов. // *Словото днес* (София), XX, № 32, 31 октомври 2024, с. 12-13 : със сн.

Стоянов, Ловчо. [Четиридесет] 40 дни от смъртта на Йордан Йовков / Ловчо Стоянов. // *Добруджански глас* (Базарджик), III, № 316, 26 ноември 1937, с. 2-3.

Любен Петров Станчев (1904–1945)

Любен Станчев. Б.м., в края на 30-те и началото на 40-те години на XX в.
Източник Фонд Отдел „Нова и най-нова история“, Регионален исторически музей – Добрич

Изявен добруджански журналист и общественик.
Основател и редактор на първите български добруджански вестници.

Любен Петров Станчев е роден на 14 февруари 1904 г. в малкото добруджанско село Караджалар (днес Сърнино, Добричко) в богатото и многодетно семейство на котленския овчар Петър Станчев и Невянка Лука Ангелова. Основно образование получава в родното си село, а гимназиално – във

Варна. В разгара на Балканската война написва стихотворение за първия загинал български войник на фронта. Установява се със семейството си в Базарджик (днес Добрич), който по това време е под румънска окупация. Загубва баща си и по-големия си брат, преследвани и малтретирани от румънските власти.

Под влияние на нерадостната съдба на поробеното българско население Л. Станчев се отказва от идеята за следване и в края на 1923 г. започва да издава първия си вестник „Нов живот“ (Базарджик) заедно с Г. Янакиев и К. Б. Ненов. Това е и първата платформа, от която Л. Станчев реагира остро срещу румънския деспотизъм и събира застъпници за българската кауза. За откритата си и смела борба против властта вестникът временно е спрян на четиринадесетия брой и започва да излиза като „Притурка“ на „Нов живот“ до окончателното му закриване през 1924 г. Данаил Ст. Бекяров в своето изследване „Материали и спомени за добруджанския периодичен печат“ пише: „*Двамата му редактори Любен Станчев и Христо Капитанов са арестувани и зверски малтретирани в Сигуранцата*“ (Бекяров, 1998, с. 29). След спирането на вестника и преживените несгоди Л. Станчев записва право в Букурещкия университет. През 1925 г. прекъсва висшето си образование, за да се отдаде на журналистическата професия. Живее в Балчик, където постъпва като учител в Частната българска прогимназия, а по-късно става неин директор. В града остава до края на 1926 г.

Завърнал се отново в Базарджик, през 1927 г. Л. Станчев основава втори вестник – „Куриер“ (Базарджик), наречен от Д. Бекяров „епоха в добруджанската журналистика“. Със списването на вестника Любен П. Станчев се проявява и като писател. Пише разкази, пътеписи и художествени очерци. На страниците на сп. „Добруджански преглед“ (Базарджик, 1929) е отпечатан неговият разказ „Лудият певец“. Там четем: *„Една зимна вечер, когато голямото кърваво сърце на деня потъваше в пурпурното море на нощта, над града се разляха сетните варианти на „дивата песен“* (Станчев, 1929, с. 90-91).

Вестник „Куриер“ смело и яростно застава срещу румънската тирания в Добруджа, страниците му са изпъстрени с бели петна на цензурата. Властта обвинява Любен Станчев за нарушаване на вътрешния ред и го въдворява в далечния румънски град Яш, най-северната част на Молдова. Вестник „Куриер“ е спрян, а неговият редактор се разделя с читателите си от страниците на в. „Стефан Караджа“ (Варна) с думите: *„...Моят единствен стремеж беше насочен към вашето гражданско съзнание. Моето най-голямо желание – да видя сънародниците си добри и съзнателни граждани, които с достойнство да отстояват както своите задължения, така и своите права“* (Станчев, 1927, с. 5).

Журналистът оползотворява времето на принудителното местоживеене, като записва право в Яшкия университет. В Базарджик се завръща през 1928 г., за да получи ново обвинение, че не е служил в румънската армия. Отбива военна служба до 1929 г. в градовете Котрочени и Търгу Жиу в Румъния. Отново в Базарджик започва за издава в. „Единство“ (Базарджик) заедно с пристигналия от град Каварна Яни х. Янев. Вестникът основава библиотека „Нов живот“, която издава поредица от книги на млади писатели. От тях с № 1 излиза малък сборник с разкази и есета със заглавие „Недомлъвки“ на Любен Станчев. На страниците на сп. „Добруджански преглед“ е публикувана кратка рецензия: *„...Малки задушевни разкази, които ни разкриха едно нежно сърце, богати преживелици и зорко наблюдателно око“.* В същия материал четем още любопитна информация за Любен Станчев: *„Във в-к „Куриер“ създаде рубрика „Моето ъгълче“, гдето се приближаваше до острото бодливо жило на Ботевия Будилник“* (Добруджански писатели, 1929, с. 89).

Поради несъгласие с политиката на вестник „Единство“, станал негласен орган на Българската миноритарна (национална) партия, Л. Станчев започва да издава в. „Добруджански куриер” (Базарджик), чрез който се противопоставя ожесточено на партията и на нейните дейци. Той издига идеята за създаване на легална българска организация – надпартийна, в която да могат да членуват българите от Добруджа, както и от други краища на Румъния. След като вестникът спира да излиза, през 1931 г. Л. Станчев е редактор на нов вестник – „Обнова“ (Базарджик), списван в духа на предходния. Но и този вестник е спрян от властите, затова журналистът възобновява издаването на „Добруджански куриер“, който излиза докъм края на 1934 г.

Българското правителство и емигрантският добруджански съюз „Добруджа“ в София се намесват за прекратяване на враждата между партиите, пагубна за общобългарската кауза в Добруджа, както и за спиране на техните вестници в Базарджик „Ново Единство“ и „Добруджански куриер“. В началото на 1935 г. в града започва издаването на нов вестник на българското малцинство – „Добруджански глас“, в който работят доскорошните противници Любен П. Станчев, Яни х. Янев и Ат. Цветков. В новия български обществен вестник Л. Станчев се откроява като смел защитник на българските интереси. Журналистът взема участие в Първия извънреден национален конгрес на представителите на българското малцинство в Румъния – проведен през 1936 г. в Букурещ в сградата на българското училище. Целта на форума е организиране и обединение за запазване на народностните позиции и права.

Вестник „Добруджански глас“ е спрян от румънската власт през 1938 г. След това не се разрешава излизането на български обществени независими вестници, но като такъв излиза в. „Добруджанско ехо“ (Базарджик) с обя-

вен редактор и собственик Гойко Станчев, брат близнак на Любен Станчев. Вестникът се списва от Любен П. Станчев и Яни х. Янев, които в повечето случаи пишат, без да се подписват. През периода 1924–1940 г. Л. Станчев пише стотици публикации за почти всички български вестници и списания, излизали в Добрич, Балчик, Каварна, Силистра и Кюстенджа. Краеведските му интереси го отвеждат в различни краища на Добруджа в търсене на българските корени – „Българското културно-просветно дело в Румъния“, „На разговор с един познайник на Ботев от Добруджа“ във в. „Добруджански глас“ (1937) и др. Пише рецензии за театрални представления, изложби, литературни новости. По повод смъртта на Йордан Йовков той пише във в. „Добруджански глас“: *„Сиво е небето, друмищата са кални, полето запустява, есента дойде в родината ни с обрулването на една вейка, която я гиздеше нявга. Ние свидно ще я затъкнем в венеца, който никога не увяхва“* (Станчев, Колко ни е близък, 1937, с. 2). В защита на българското население журналистът извисява смелия си глас в статии като „Белица – черен паметник за добруджанци“ – в. „Единство“ (1930); „Какво правиш, брате?“ и „Чужденците за нас“ – в. „Добруджански глас“ (1937) и др.

След септември 1940 г., когато Южна Добруджа е възвърната към пределите на България, Любен Станчев и Яни Хаджиянев подновяват издаването на в. „Добруджански глас“ като „информационен ежедневник за обществен живот, стопанство, културен подем и широка разгласа“. От статията „Първото посрещане“ в същия брой разбираме, че Любен П. Станчев като секретар на Българския централен комитет в Добрич, е част от делегацията, която посреща идващите от България комисии и чиновници по приемането на освободените територии. В словото за Любен Станчев на изследователя Любен Бешков, отпечатано в „Добруджа през вековете“, четем: *„От Стилиян Чилингиров узнаваме, че той е бил приет за член на Задругата на писателите историци в България, ... оглавява делегацията, която от името на освободения град и Добруджа посещава през първата половина на октомври 1940 г. посолствата на Германия и Италия в София, Министерския съвет и Двореца, където се среща с Цар Борис III. На следващата година Любен Станчев става носител... на почетната значка „Златен клас на Добруджа“* (Бешков, 1999, с. 418).

Вестник „Добруджански глас“ е спрян след 9 септември 1944 г. Новите управници арестуват Любен Станчев и го предават на Народния съд. Добруджанският журналист и смел защитник на българската национална кауза е осъден на смърт. *„Мой скъпи сине... Умирам невинен. Искам да бъдеш честен и достоен...“* пише журналистът в предсмъртното си писмо до своя невръстен син Камен (Умирам невинен..., 1991, с. 14).

Присъдата е изпълнена без отлагане на 8 март 1945 г.

Използвани източници

Бекяров, Данаил. Материали и спомени за добруджанския периодичен печат : Вестници и списания излизали в Добрич 1919 – 1940 / Данаил Ст. Бекяров. - Шумен : Славчо Николов и сие, [1998], с. 29-36.

Бешков, Любен. Слово за Любен Станчев / Любен Бешков. // *Бешков,* Любен. Добруджа през вековете / Любен Бешков. – Добрич : Людмил Бешков, 1999, с. 413-422.

Дачев, Йордан. Зад открехнатата завеса / Йордан Дачев. // *Дачев,* Йордан. Влогове : Есета за писатели в Добруджа / Йордан Дачев ; Ред. Сашо Серафимов. - Шумен : Славчо Николов и сие, 1998, с. 64-66.

Добруджански писатели. // *Добруджански преглед* (Добрич), I, май - юни 1929, № 3-4, с. 89-90.

Изложение на Христо Капитанов относно Първия извънреден национален конгрес на представители на

българското малцинство в Румъния : [Букурещ, след 22 май 1936 г.]. // *Българите* в Румъния XVII - XX в. : Документи и материали / Състав. Максим Младенов и др. - София : Акад. изд. Проф. Марин Дринов, 1994, с. 306-308.

Минчева, Галина. Той умря невинен : (Дневник на премълчаното) / Галина Минчева. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), XLVIII, № 132, 24 октомври 1991, с. 4 : със сн.

Паскалева, Мария. Из добруджанската история. Проучванията на Любен Станчев / Мария Паскалева. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), LI, № 75, 1 април 1994, с. 7.

Симеонов, Радослав. Живот, отдаден на Добруджа. На Мара Станчева / Радослав Симеонов. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), L, № 19, 25 януари 1993, с. 7.

Станчев, Любен. Българското културно-просветно дело в Румъния. Минало и настояще / Любен Станчев. // *Добруджански глас* (Базарджик), III, № 324, 19 декември 1937, с. 2.

Станчев, Любен. Всяко търпение има своя край! / Любен Станчев. // *Обнова* (Добрич), I, № 16, 21 август 1931, с. 1.

Станчев, Любен. Колко ни е близък! / Любен Станчев. // *Добруджански глас* (Базарджик), III, № 316, 26 ноември 1937, с. 2 : с ил.

Станчев, Любен. На разговор с един познайник на Ботева от Добруджа / Любен Станчев. // *Добруджански глас* (Базарджик), III, № 268, 3 юни 1937, с. 2.

Станчев, Любен П. Лудия певец / Любен П. Станчев. // *Добруджански преглед* (Добрич), I, май - юни 1929, № 3-4, с. 90-91.

Станчев, Любен П. Последната статия на Любен П. Станчев / Любен П. Станчев. // *Стефан Караджа* (Варна), I, 1927, №1, с. 5.

„**Умирам** невинен!“- последните думи на Любен Станчев : Документ. // *Добрич* (Добрич), I, юли 1991, №3, с. 14-15.

Никола Петров Тахтунов (1873–1947)

Никола Тахтунов. Б.г., б.м.
Източник Фонд Отдел „Нова и най-нова история“, Регионален исторически музей – Добрич

Български художник, един от първите живописци на Добруджа, просветител и учител. Основоположник на художествения живот на Добрич от началото на XX век. Картина на Никола Тахтунов поставя началото на художествения фонд на галерията в Добрич.

Много бележити личности допринасят за духовния живот на Добруджа в сложното историческо време след Руско-турската война (1877–1878) и двете румънски окупации в края на XIX и началото на XX в. Сред тях е името на художника с ярко творческо присъствие Никола Тахтунов.

Никола Петров Тахтунов е роден на 11 февруари 1873 г. в Котел, където получава основно образование в класното училище. Учи в известната Априловска гимназия в Габрово, а по-късно се дипломира във Видинската гимназия.

Семейството се препитава с овцевъдство, основен поминък на местното население. Котел няколко пъти гори поради нагъсто построените дървени къщи и навярно по тези причини Тахтунови се преселват в Северна Добруджа в село Чалмаджа (Кара Омерско, днес Негру Вода, Румъния).

С изявен интерес към живописта още като ученик, Никола Тахтунов се записва в Художествената академия „Беларте“ в Букурещ в курса по живопис при проф. Николае Григореску, но липсата на средства го принуждава да напусне. Завръща се в България и започва да преподава в Добрич. Воден от желанието да се усъвършенства като художник, се записва в Московската художествена академия, където има шанс да учи при световноизвестния руски художник Иля Репин. Проявява особен интерес към иконописта и църковната стенопис. След обучението си в Москва Никола Тахтунов заминава в началото на века за Атон. В Света гора работи няколко години като иконописец и зограф в руския манастир „Св. Панталеймон“, където зографисва кубетата на манастирския храм, негови икони има в Зографския манастир „Св. Георги Победоносец“, в Хилендарския и в други атонски манастири.

Завърналият се в свободна България художник, придобил академични познания в живописта, се отдава на преподавателска дейност. През 1892–1893 г. става учител в основния курс на училището в родния Котел, по-късно се премества в Добрич и работи като волнонаемен класен учител от 1894 до 1898 г., учителства за кратко в Балчик и в Сливен.

Даровитият художник е и пламенен родолюбец, който не е безразличен към проблемите на обществото. По време на Балканската война (1912–1913) участва като доброволец в Македоно-одринското опълчение и в Междусъюзническата война. Тахтунов се завръща в Базарджик (днес Добрич) през 1913 г., където продължава да учителства и рисува. Градът вече е под румънска окупация, затворени са българските училища. Просветителят тайно обучава българчетата от закритата българска прогимназия по домовете им, за което си навлича гнева на румънските власти. Създава първия кръжок по рисуване за младежи. Неговата съпруга, Тодора Тахтунова, учителства в Добрич в продължение на 33 години. Внучка на поп Паскал, добруджански просветител и възрожденец, тя е изявена общественичка, инициатор за създаването на Женското благотворително дружество „Майчина грижа“ и негова почетна председателка. Двамата всеотдайно работят за съхраняване на свободния дух и българщината в поробена Добруджа.

След края на първата румънска окупация на Южна Добруджа през 1916 г. Добрич е отново върнат в пределите на родината. Тахтунов продължава своята активна обществена дейност и заедно с други български художници урежда първата художествена изложба на художници, участвали във война-

та. Тогава рисува и портрета на легендарния генерал Иван Колев – картина, която художникът представя в откритата в Добрич изложба.

През периода 1919–1920 г. е назначен за директор на Частното българско училище в Кюстенджа (днес Констанца, Румъния). Прави две самостоятелни изложби през 1920 и 1921 г., приети радушно от публиката. Установява се в Добрич и работи като гимназиален учител по рисуване в двете български гимназии – Мъжката и Девическата (до края на 1939 г.).

През 1924 г. рисува стенописите в параклиса на Военното гробище на Базарджик.

След войните и трайното си завръщане Никола Тахтунов се отдава на работата по изграждане и утвърждаване на културния живот в града. Деен член на Учителското дружество „Развитие“ по време на румънската окупация.

През 1925–1926 г. художникът прави две самостоятелни изложби, а през 1927 г. открива изложба от 62 картини в салона на българското читалище в Кюстенджа, организирана от Българското културно общество в добруджанския град.

За поредна изложба на добруджанския художник в Базарджик четем на страниците на сп. Добруджански преглед: *„Третата изложба беше тая на добруджанския майстор Никола Тахтунов, която се даде в салона на БКО. Г-н Тахтунов работи от десетици години. Н. Тахтунов е основно запознат с живота в Добруджа. Всичко по-характерно в него той е схванал добре и ни го предава в картините си „Стадо с овчар“, „Косачи“, „След градушка“ и пр. В тоя род, гдето предимно изпъква добруджанското. Морето в Тахтунов тоя път заемаше почетно място. Даже най-издържаните картини бяха морските му пейзажи. Но все пак и той си остава незаменим майстор на ориенталските сюжети. Тук е най-разнообразен и интересен. За пръв път Тахтунов изложи 20 малки картини, рисувани с акварели, които предизвикаха общо удивление. Грешка е правел, че досега е занемарявал акварела. Изложбата на Тахтунов имаше голям успех“* (Преглед..., 1929, с. 96).

Семейство Тахтунови участват активно в дейността на Българското културно общество, организират културно-просветни вечери, нелегално разпространяват български книги сред учащи и граждани. Никола Тахтунов с още 22-ма учители от гимназиите в града през 1934 г. подписва изложение против румънизацията на училищата и за запазване на българщината в този край.

До пенсионирането си през 1939 г. е учител в частните училища в Добрич.

По спомените на неговата внучка Елена Ботева, които четем във в. „Антимовски хан“ (1997), Тахтунови са лични приятели с Йордан Йовков и Дора Габе. Дядо ѝ е говорел свободно френски, руски и гръцки.

В Добрич Тахтунов се изгражда и рисува едни от най-добрите си картини. Те са представяни пред публика в повече от 17 самостоятелни изложби – в Добрич, Констанца, Крайова, Тулча, Букурещ, Галац, Тимишоара, Балчик, Силистра. Изкуствоведът Пламена Димитрова-Рачева пише в сб. „Добруджа в изобразителното изкуство“: *„Предпочитана техника за художника е класическата маслена живопис, но има и множество камерни произведения – предимно портрети, пейзажи и натюрморти, изпълнени с техника акварел и пастел... Като живописец, Тахтунов притежава интересна колоритна гама, отличаваща се с преобладаването на сребристо-сините нюанси и приглушените цветове“* (Димитрова-Рачева, 2006, с. 111-112). В своето творчество артистът възпява богатството на бита и душевността на българина, дивната красота на българската природа.

Добричкият краевед Данаил Бекяров описва художника на страниците на в. „Добруджанска трибуна“: *„И днес виждам образа му такъв, какъвто съм го запазил в моето съзнание от последните години на неговия живот: едър, беловлас, изправен, неприведен от годините, бавно-бавно да се движи из улиците на града“* (Бекяров, 1958, с. 4).

Обичан художник и уважавана обществена личност, Никола Тахтунов умира на 7 февруари 1947 г. в Добрич, оставяйки богато художествено наследство.

Неговата картина „Старият Добрич – окупация“ е заведена под № 1 и поставя началото на художествения фонд на галерията в Добрич (1963), където днес се съхраняват над 30 негови творби, едни от най-добрите произведения на талантливия добруджански художник. Сред тях са: „Овчар и стадо от Добруджа“, „Косачи“, „Камен бряг“, „Добруджанско семейство“, „Циганин свирач“ и др.

Години наред Никола Тахтунов е премълчаван и забравен. Едва през 1991 г. признателни добруджанци именуват улица в Добрич на негово име.

Използвани източници

Бекяров, Данаил. Никола Тахтунов – виден добруджански художник / Данаил Бекяров. // *Добруджанска трибуна* (Толбухин), XII, №40, 4 октомври 1958, с. 4 : със сн.

Бешков, Любен. Никола Тахтунов / Любен Бешков. // *Бешков*, Любен. Бележити добруджанци : Кн. 1 / Любен Бешков. - Добрич : б. изд., 1998, с. 151-152.

Бешков, Любен. Никола Тахтунов. 120 години от рождението на художника : Бележити добруджанци / Любен Бешков. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), L, №145, 26 юни 1993 : със сн.

Бешков, Любен. Позабравеният добруджански художник Никола Тахтунов / Любен Бешков. // *Нова Добруджанска трибуна* (Добрич), XII, №28, 11 февруари 2004, с. 3.

Ботева, Елена. Моят дядо Никола Тахтунов / Елена Ботева. // *Антимовски хан* (Добрич), I, №8, октомври 1997, с.7 : със сн.

Дачев, Йордан. Добруджа възпява себе си : VII. В изобразителното изкуство / Йордан Дачев. // *Нова Добруджанска трибуна* (Добрич), IX, №127, 5 юли 2001, с. 2; №151, 8 август 2001, с. 2.

Димитрова-Рачева, Пламена. Никола Тахтунов-един малко познат genius locy в българското изкуство (1837-1947) / Пламена Димитрова-Рачева. // *Добруджа* в изобразителното изкуство : Докл. от науч. конференция 16, 17 окт. 2006 г., Добрич : Сборник / Състав. Евелина Ханджиева, Красимира Коева. - Добрич : Художествена галерия, 2007, с. 106-125 : със сн.

Добрева, Величка. Искри от огнището. Щрихи от живота на Тодора Тахтунова / Величка Добрева. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), XLVIII, №141, 6 ноември 1991, с. 2 : със сн.

Малчева, Веселина. Моята махала в Стария Добрич. (Нови изследвания за Добруджа) / Веселина Малчева. // *Краезнание* (Добрич), II, 2002, №2, с. 47-58 : със сн.

Преглед. Художествени изложби. // *Добруджански преглед* (Базарджик), I, май - юни 1929, №3-4, с. 96.

Ретроспективна изложба на Никола Тахтунов. (Паралел 43). // *Народно дело* (Варна), LX, №42, 19 февруари 2003, с. 3.

Сивева, Яна. Тодора и Никола Тахтунови - две сърца с един пулс. (Личности, свързани с добруджанската история) / Яна Сивева. // *Нова Добруджанска трибуна* (Добрич), IX, №204, 25 октомври 2001, с. 3 : със сн.

Творби на Никола Тахтунов и Елена Ботева. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), LIV, №180, 24 септември 1997, с. 1.

Ханджиева, Евелина. В света на добричкия художник и учител Никола Тахтунов. 140 години от рождението му / Евелина Ханджиева. // *Антимовски хан* (Добрич), V, 2013, №1, с. 55-59.

Христова, Юлия. Ученик на Репин рисува Добруджа / Юлия Христова. // *Черноморие* (Варна),VII, №221, 24 септември 1997, с. 8.

Цекова, Руска. Картината / Руска Цекова. // *Антимовски хан* (Добрич), I, №8, октомври 1997, с. 1.

Отец Павел (Паскал) Атанасов Стоянов (1867–1960)

Свещеник Павел Атанасов. Б.м., 1901 г.
Източник Фонд Отдел „Нова и най-нова история“, Регионален исторически музей – Добрич

Български свещеник, възрожденски учител, певец фолклорист, издирвател и изследовател на народни песни, хора и обичаи, самоук народен певец, мемоарист, един от основоположниците на добруджанското краезнание.

Свещеник Павел Атанасов Стоянов (с мирското име Паскал) е роден на 30 ноември 1867 г. в село Езибей (днес Паскалево), Добричко, в родолюбивото семейство на Мария Карамилева и Атанас Стоянов Желев от село Хаинито (днес град Гурково), Старозагорско. През 1885 г. завършва третокласното училище в Добрич при даскал Стамат Миров, когото почита като духовен баща. Пее като дискант в първия църковен ученически хор. В продължение на 14 години учителства из добруджанските села, където основава читалища, училища, самодейни младежки театрални трупи, там постепенно започва събирателската си дейност. Рисува, занимава се с дърворезба. Заедно с учителя Стоян Атанасов и Колю Назъров основава читалище „Братство“ в родното си село.

Жени се за Милка Драгнева, правнучка на добруджанския просветител и възрожденец поп Паскал, с която имат осем деца. Учителства, но активно се занимава и със земеделие и животновъдство, където прилага нови методи, засажда нови сортове лозя и земеделски култури, за което е отличен на Първата окръжна стопанска изложба на Добричкия панаир през 1896 г.

Един от основателите на първата млекарска кооперация в Добричко през 1922 г. По-късно, през 1941 г., полага основите на първото кооперативно стопанство в Добруджа „Добруджанска искра“.

Самобитният фолклорист и събирач на народно творчество публикува през 1891 г. в „Сборник народни умотворения, наука и книжнина“, кн. VII от 1892 г. и кн. IX от 1893 г. на Министерството на просветата, малка част от издирените фолклорни материали.

През 1901 г. е ръкоположен за свещеник в родното си село. Като духовен водач на местното население, наставлява и съветва за неговата нравственост. Запленен от малък от народните песни, осъзнава как те започват да чезнат заедно с възрастните си изпълнители. Така започва активно да събира народни песни и умотворения, народни танци и стародавни обичаи. Широко отворен към съдбата на своя народ и отговорен за духовно му развитие, отец Павел Атанасов през целия си живот ще събира, записва, проучва и осмисля неговото минало. Една част от събраните добруджански народни песни той обработва и създава свои песни, които сам изпълнява. Съхранил автентичния им дух, в българската фолклорна литература влизат негови песни като „Момкова жалба“, „Проклета да е войната“, „Текли са девет чешми“ и др.

През 1892–1893 г. в сборник „Народни умотворения“ са отпечатани неговите „Баяния, врачувания и лекувания в Добричко“ и „Коледни обичаи, песни и благословии от Добричко“. През 1929 г. добричкото списание „Добруджански преглед“ публикува „Народни песни от Добруджа“ и „Пет народни песни из Добруджа“. След първата окупация на Южна Добруджа през 1913 г. той е преследван от румънската власт, а през 1916–1918 г. е откаран в румънските лагери в Молдова заедно с други свещеници и първенци на села и градове на Добруджа. Останал вдовец с многобройна челяд, трудности съпътстват живота на Павел Атанасов и през втората румънска окупация. Въпреки нелеката си орис не спира да се бори за съхраняване на българщината, за което е преследван и принуден да емигрира през 1939 г. в свободните земи на България.

Превратна е историческата съдба на Добруджа. В нейната кръстопътна шир, пъстра като добруджанска шарена черга, се срещат местни и преселници от различни етнографски области, носещи в сърцето си българската народна песен. Тази магия на фолклора вдъхновява Павел Атанасов да събере и запази жив българския дух и традиции и да ги предаде на бъдещето.

Сред малцината краеведи в миналото, той отпечатва свои песни и фолклорни материали в българските вестници и списания в Базарджик (днес Добрич). Във вестник „Добруджански глас“ през 1937 г. са отпечатани за-

писаните и преработени от него добруджански народни песни „Сирашки Великден“ и „Окървавената седянка“. Към последната журналистът Любен Станчев пише: *„Безшумно, но с вдъхновено усърдие и преданност един божи служител събира от години най-хубавите бисери на народното творчество между добруджанските българи. Ръководен от най-добри чувства, влюбен в своето дело, отец Павел Атанасов, благочинният свещеник от с. Езибей, базарджишко, със чудна вещина и проникновение е съумял да избере всичко онова, което решително илюстрира истинските духовни разположби, битови прояви и настроенията на нашите братя“* (Станчев, 1937, с. 4).

През 1955 г. в София е издадена книгата „Текнали са девет чешми“ с най-хубавото от песенното богатство на фолклориста, 52 лични народни песни и стари добруджански народни песни, събрани, преработени и оформени от него. Димитър Осинин пише в предговора: *„Сроден с живота на народа в Добруджа, запознат с бита му, усвоил езика му и езика на народните песни – дядо Павел има всички данни майсторски да борави с народната песен“* (Осинин, 1955, с. 6). Още тогава му е присъдено званието „Заслужил деятел на народното изкуство“ и става член на Съюза на българските писатели.

В статията си „Моите учители“, поместена във в. „Добруджанска трибуна“, краеведът Йордан Дачев описва неговата колоритна личност: *„... висок, представителен, със свещеническо расо, което пада на дипли. На главата – черна сукнена шапка, широка, с подвита периферия, а под нея – възбледо, удължено лице с оредяла брада – сива, легнала на гърдите, един Толстой от късния период. Да не пропусна най-характерния детайл – неговия бастун с дръжка, изобразяваща стиснат юмрук, собственоръчно изваян, символ на коравия му дух. Жизнен, сладкодумен, словото на дядо Павел се лееше – остроумно, изпъстрено с поговорки“* (Дачев, 1997, с. 3).

Павел Атанасов предава на Института по музикознание при БАН 666 песни с техните мелодии, а на Етнографския музей при БАН – „Спомени за Добруджа“ като очевидец и пряк участник в много събития в нелеката историческа съдба на Южна Добруджа. Събира 2210 български и 1500 турски пословици и поговорки, които са предадени от наследниците му през 1975 г. на Института за етнология и фолклористика към БАН.

Жадният за знания добруджанец успява да отгледа и образова децата си. Синът му, Атанас Попов, основава и дълги години ръководи Драматичния театър в Добрич, а дъщеря му Иванка Попова-Вуцова е сред изявените учители в Добрич и в Габрово.

Отец Павел Атанасов умира в София на 10 юли 1960 г. на 93 години. По негова воля е погребан в двора на църквата в родното му село до гроба на легендарния му сродник поп Паскал.

Втората му книга „Народностни материали за Добруджа“ (2007) е издадена посмъртно. От 2008 г. Дружеството на краеведите в град Добрич носи неговото име, както и улица „Свещеник Павел Атанасов“, а пред Духовния център при храм „Света Троица“ е поставен барелеф с лика му.

Мъдър и благочестив, в своя дълъг и изпълнен с превратности живот той осмисля житейското си съществуване със съдържателен и ценен за идните поколения труд, а името му блести ярко в съзвездието на бележитите добруджанци, дали своя огромен принос за опазване и обогатяване на българското народно творчество и култура.

Използвани източници

Атанасов, Павел свещеник. Народностни материали за Добруджа : Т. 1 / Павел (Паскал) Атанасов ; Ред. Мария Михова-Паскалева. - Добрич : Матадор 74, 2007. - 144 с.

Атанасов, Павел. Сирашки Великден : [Народна песен] / Павел Атанасов. // *Нашето слово* (Добрич), №10, 25 април 2003, с. 3.

Атанасов, Павел. Текнали са девет чешми : Народни песни / Павел Атанасов ; Предг. Димитър Осинин. - София : Български писател, 1955. - 145 с. : 1 л. : портр.

Атанасова, Янка. 130 години от рождението на свещеник Дядо Павел Атанасов - забележителен народен певец-фолклорист : Пред 1 ноември - Ден на народните будители / Янка Атанасова. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), №204, 28 октомври 1997, с. 3.

Бешков, Любен. Свещеник Павел Атанасов / Любен Бешков. // *Бешков,* Любен. Бележити добруджанци. Кн. 1 / Любен Бешков. - Добрич : б. изд., 1998, с. 155-159.

Бешков, Любен. Свещеник Павел Атанасов. 125 години от рождението му : Бележити добруджанци / Любен Бешков. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), L, №135, 15 юни 1993, с. 7 : със сн.

Божинова, Веселина. Учител, свещеник и певец-фолклорист : 1 ноември - Ден на народните будители / Веселина Божинова. // *Нова Добруджанска трибуна* (Добрич), V, №207, 31 октомври - 3 ноември 1997, с. 2 : със сн.

Дачев, Йордан. Моите учители / Йордан Дачев. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), №168, 8 септември 1997, с. 3.

Добрева, Величка. Дейността на Павел Атанасов по време на учителстването му в село Паскалево / Величка Добрева. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), LII, №176, 2 август 1995, с. 3.

Замръкнахме в турско, осъмнахме в българско. Из спомените на добруджанския свещеник и общественик дядо Павел Атанасов : 120 години от Освобождението на Добрич от турско робство. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), №16, 26 януари 1998, с. 3.

Илиева, Илка. Още за съдбата на добруджанци през 1916-1918 г. (из архива на Павел Атанасов) / Илка Илиева. // *Първата* световна война и събитията на Добруджанския фронт : Сборник с изследвания от международна научна конференция, 8-9 септември 2011, гр. Тутракан / Състав. Петър Бойчев и др. ; Уводни думи Георги Марков. - Тутракан : Исторически музей, 2011, с. 225-229.

Красимиров, Диян. Една душа, събрала в себе си изкуството и колорита на добруджанския народ : (Родови хроники) / Диян Красимиров. // *Нова Добруджанска трибуна* (Добрич), 1, №8, 22 септември 1993, с. 3.

Осинин, Димитър. Певецът-фолклорист Павел Атанасов / Димитър Осинин. // *Атанасов*, Павел. Текнали

са девет чешми : Народни песни / Павел Атанасов. - София : Български писател, 1955, с. 5-8.

Пеев, Атанас. Отец Павел Атанасов - добруджанец с възрожденски дух : Краеведско-родоведско проучване / Атанас Пеев. - Добрич : Матадор 74, 2011. - 80 с.

Станчев, Любен П. Един предан деец / Любен П. Станчев. // *Добруджански глас* (Базарджик), III, №256, 5 април 1937, с. 4.

Янков, Петър. Сто и петдесет години от рождението на поп Павел Атанасов : Нови проучвания на краеведите / Петър Янков. // *Краезнание* (Добрич), XVIII, 2018, №18, с. 53-56.

Петър (Пейсах) Израелевич Габе
(1857–1927)

Петър (Пейсах) Израелевич Габе. Б.м., б.г.
Източник Фонд Отдел „Нова и най-нова история“, Регионален исторически музей – Добрич

Виден общественик и публицист, добруджански земеделец и новатор, с принос за духовното и икономическо развитие на Южна Добруджа. Пламенен радетел за нейното освобождение от румънска окупация и възвръщането ѝ към пределите България.

Петър (Пейсах) Израелевич Габе е роден на 18 февруари 1857 г. в град Елисаветград (днес Кропивницки), Херсонска губерния, Южна Русия (днес Украйна), в семейството на евреи от немско-руско потекло. През 1872 г. фамилията Габе се премества в Одеса. Пейсах завършва Одеската гимназия и става частен учител по математика, учи се да свири на цигулка. Самообразова се, чете Чернишевски, Колцов, Некрасов, проявява интерес към модерното земеделие. Изучава английски, френски, немски и някои славянски езици, което му позволява да научи повече за новостите в аграрната наука. Младият Габе споделя идеите на руското народничество. Между 1880 и 1881 г. той се жени за Екатерина Самойловна Дуел, дъщеря на богат търговец, с която споделят общи възгледи.

След края на Руско-турската (Освободителна) война 1877–1878 г., в която П. Габе се записва като опълченец, в Русия по времето на Александър III започват преследвания над народниците и евреите. Последните нямат право да се занимават с едро земеделие, както и на руско поданство. Научил от руските вестници, че в Княжество България се приемат заселници свободно, ако решат да обработват пустеещите земи, през лятото на 1884 г. семейство Габе заедно с малкия си син Израел (Сеня) тръгва към България.

Пътуват дълго, като спират постепенно в няколко добруджански села. Установяват се в село Кюпелер (днес Методиево). Благодарение на любовта си към земята и обширните си познания по земеделие и на семената, плуга и конете, които взема от Русия, П. Габе получава добри добиви и печалба. Печели и уважението на местните, които се отърсват от своята изостаналост, следвайки неговия успешен подход. Енергичният заселник е въодушевен от плодородния добруджански чернозем, нарича Добруджа „българската Калифорния“. Петър Габе избира България за своя втора родина и през 1891 г. приема българско поданство.

С установяването в Добруджа семейството ще се сдобие с още три деца, едно момче и две момичета, Дора (голямата българска поетеса), Емануил и Бела. През 1898 г. умира Емануил (Манол), а през 1920 г. – Израел (Сеня). Петър Габе успява да изучи децата си в чужбина и да получат университетско образование.

През 1896 г. купува голям чифлик в село Харманлък (днес Дъбовик), който обработва до 1904 г. Същата година продава чифлика и се премества в село Харманкуюсу (днес Кардам), където взема под наем чифлика на братя Пенкови. Всички стопанства, които Петър Габе купува или взема под наем, са модерни, големи и с пазарна насоченост. Той е пионер на модерното земеделие. Въвежда железния и моторния плуг, една от първите вършачки, първата жетварка, отглежда швейцарски крави. Първият е, който създава биволовъдно стопанство в България и започва износ.

Въпреки отдалечеността си от столицата, установил се в Южна Добруджа, П. Габе става популярен в страната със своята стопанска предприемчивост, публицистична и обществена дейност, силно чувство за социална съпричастност. Той милее за модернизацията на селското стопанство не само на Южна Добруджа, но и на цяла България. Публикува статии по темата в местния периодичен печат, издава две книги: „По земеделческия въпрос“ (1890) и „Кредит и лихварство. По повод на едно решение на Русенския Апелативен съд“ (1892).

Мнението на Петър Габе по много стопански въпроси се оценява не само като научно обосновано, но и като практически приложимо. През 1894 г., е избран за член на Комисията за обсъждане и реформиране на данъците в Княжество България към Министерството на финансите. П. Габе е избран за народен представител през 1894 г., но изборните резултати са касирани от Балчишката околия поради „небългарската му народност“, а неговите избиратели негодуват. Все пак са приети няколко важни закона, за които П. Габе яростно е настоявал – Законът за поземления налог, Законът против лихварството, Законът за земеделските учители, Законът за градобитнината, Законът за земеделските конкурси. През 1894 г. заедно с Н. Холевич от Каварна организират първото земеделско сдружение в България с устав и

програма, което скоро се разпада. Въпреки това се счита, че той е един от пионерите на земеделското движение в Южна Добруджа.

В края на XIX и първите години на XX в. в свои публикувани материали П. Габе обосновава необходимостта от построяване на железопътна линия, която да свързва Добрич с Девня, а оттам – с централната железопътна линия Варна–София, за да се улесни износът на зърнени храни от Южна Добруджа. В края на 1910 г. тази линия е открита.

От 1910 до 1913 г. семейството живее в Добрич. През това време Петър Габе има земеделска земя в село Паскалево, с която се занимава първородният му син Сеня. През 1911 г. излиза от печат брошурата на П. Габе „Прогресивно-подходният налог у нас“, познаващ в детайли прилаганата в България след Освобождението данъчна система. Връх в изследователската и публицистичната му дейност са книгите, посветени на Добруджанския въпрос.

През лятото на 1913 г. Румъния анексира Южна Добруджа. Петър Габе емигрира в София, където започва активна борба за възвръщането на областта към родината. Журналистът Печо Господинов си спомня: *„Личността на незабравимия П. Габе излъчваше неотразимо обаяние. Човек със здрави устои, като общественик той бе известен със своята безукоризнена честност и предана обществена служба“* (Господинов, 1933, с. 3).

Заради неговата книга „Русия, Австрия и България в българския погром. Къде е спасението?“, издадена през 1914 г., Добруджанското братство го избира за свой почетен член. През 1917 г. излиза от печат книгата му „Румъния в Добруджа (1913–1916 г. Анкета)“, за чието написване той обикаля областта и събира ценни сведения, придружаван от дъщеря си Дора. В историческото си изследване „Отвлечените добруджанци 1916–1918 г.“ Стоян Райчевски пише: *„Петър Габе се чувства длъжен да посочи най-напред добросъвестно своите източници и методите, по които е събирал и подреждал фактите, за да не остане у читателя и най-малко съмнение относно тяхната достоверност“* (Райчевски, 2025, с. 146).

В края на 1918 г. Румъния за втори път анексира Южна Добруджа. Заради Анкетата му и редица статии, описващи румънския режим в областта, той е осъден задочно на смърт, а цялото му недвижимо имущество в Добруджа, богатата му библиотека и неговият архив са конфискувани. Останал без средства за препитание, Петър Габе се занимава с публицистика, свързана със следвоенното обществено и стопанско развитие на България.

Семейна снимка, в центъра: Петър и Екатерина Габе, отляво надясно:
Боян Пенев, Дора Габе, Израел Габе, Бела Габе, Спиридон Казанджиев. Б.м., [1920]
Източник Фонд Сектор „Краезнание“, Регионална библиотека „Дора Габе“ – Добрич

През 1925 г. излиза най-доброто съчинение на П. Габе „Добруджанският въпрос в неговата същност (По повод обезземляването на добруджанското население)“. Заради достойнствата си този труд се превежда на френски език, за да се запознае международната общественост с румънизирането на стопанския и обществен живот в Южна Добруджа. В началото на 1927 г. на предложението на румънските власти да спре да пише срещу Румъния и в замяна на това да му се върне имотът и да се възстановят политическите и гражданските права Петър Габе отказва с думите: *„Когато върнете на всички българи Добруджа, тогава ще върнете и моето“* (Недков, 2007, с. 3).

Три месеца след това, на 27 март 1927 г. Петър Габе умира.

По повод кончината му в своя статия в сборник „Добруджа“ Цветолин Недков, един от основните изследователи на личността и дейността на П. Габе, ще напише: *„Престава да тупти пламенното и родолюбиво сърце на общественика и публициста Петър Габе, чийто живот и дейност го правят безспорно пò добруджанец, пò българин от мнозина, родени такива“* (Недков, Петър Габе – общественик..., 1994, с. 192).

Използвани източници

Андреева, Женя Андреева. Татко - справедливостта е безмилостна / Женя Андреева Андреева. // *Андреева*, Женя Андреева. Дора Габе / Женя Андреева Андреева ; Худож. Мария Столарова. - София : Захарий Стоянов, 2024, с. 48-118 : със сн.

Бешков, Любен. Петър Габе / Любен Бешков. // *Бешков*, Любен. Добруджанци в науката, изкуството и културата : Био-библиографски очерци : Кн. 1 / Любен Бешков. - Добрич : Людмил Бешков, 1992, с. 241-242 : със сн.

Бешков, Любен. Петър Габе - радетел за възмогването на Добруджа : Бележити добруджанци / Любен Бешков. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), LI, №232, 5 октомври 1994, с. 2.

Габе, Петър. Врабча като политически фактор : Принос към историята на БЗН Съюз / Петър Габе. - София : Майска роза, 1926. - 32 с.

Габе, Петър. Добруджанският въпрос в неговата същност : По повод обезземелването на добруджанското население / Петър Габе. - София : С. М. Стайков, 1925. - 80 с.

Габе, Петър. Новите заселвания в нашата Добруджа : Икономическа студия / Петър Габе. - София : Ив. К. Цуцев, 1902. - 38 с.

Габе, Петър. По железно-пътната линия Девня - Добрич : Нейното значение от икономическа и стратегическа гледна точка / П. Габе. - Добрич : б. изд., 1905. - 34 с.

Габе, Петър. По земледелческия въпрос / Петър Габе. - Русе : Скоропечатница Спиро Гулабчев, 1890. - 41 с.

Габе, Петър. Румъния в Добруджа 1913-1916 : Анкета / Под уредничеството на П. Габе. - София : Държавна печатница, 1917. - 176 с.

Габе, Петър. Събиране общинските недобори - смет, вода, канал и др. / Петър Габе. // *Варненска поща* (Варна), VII, N 1742, 27 ноември 1924, с. 1.

Господинов, Печо. Спомени за Петър Габе / Печо Господинов. // *Добруджа* (София), VIII, №161, 20 април 1933, с. 3.

Кузманова, Антонина. Творчеството на Петър Габе и съдбата на Южна Добруджа през 1878-1925 г. : (Годишнини) / Антонина Кузманова. // *Добруджа* : сборник, 11, 1994, с. 199-206.

Митева, Кремена. Бащата **/** Кремена Митева**.** // *Митева*, Кремена. Дора Габе и Добруджа : „Мене Добруджа ме създаде“ / Кремена Митева ; Науч. ред. Антония Велкова-Гайдарджиева, Цветолин Недков. - Добрич : Матадор 74, 2024, с. 37-84 : със сн.

Недков, Цветолин. Петър Габе и Добруджа / Цветолин Недков ; Ред. Кремена Митева. - Добрич : Матадор 74, 2024. - 204 с. : с портр.

Недков, Цветолин. Петър Габе - общественик и публицист : (Годишнини) / Цветолин Недков. // *Добруджа* : сборник, 11, 1994, с. 182-192.

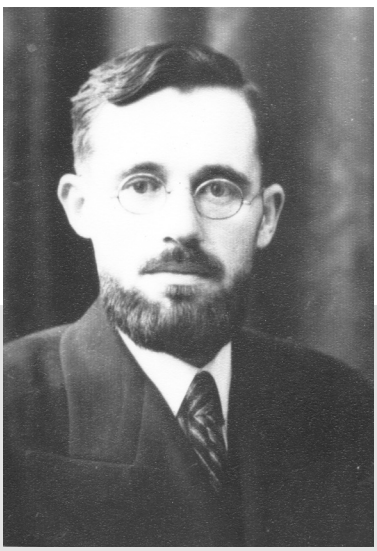
Недков, Цветолин. Петър Габе - 1857 - 1927 г. „Искам да живея не за себе си, а за Добруджа“ / Цветолин Недков. // *Нова Добруджанска трибуна* (Добрич), II, №98, 6 - 12 октомври 1994, с. 9 : със сн.

Недков, Цветолин. Повече добруджанец : 150 години от рождението на Петър Габе / Цветолин Недков. // *Антимовски хан* (Добрич), XI, №3, март 2007, с. 3 : със сн.

Райчевски, Стоян Чилов. Анкетата на Петър Габе / Стоян Райчевски. // *Райчевски*, Стоян Чилов. Отвлечените добруджанци : 1916-1918 / Стоян Райчевски. - София : Захарий Стоянов, 2025, с. 144-149.

Тодоров, Петър. Петър Габе / Петър Тодоров. // *Добруджа* (София), VIII, №162, 22 май 1933, с. 2-3 : със сн.

Петър (Печо) Цанев Господинов (1902–1945)

Печо Господинов. Б.м., б.г.

Източник Фонд Отдел „Нова и най-нова история“, Регионален исторически музей – Добрич

Изявен добруджански деец, журналист и писател, дипломат. Неговото творчество е подчинено на свободата на поробена Добруджа и нейното духовно възраждане.

Петър (Печо) Цанев Господинов е роден в град Добрич на 5 март 1902 г. в семейството на Цаньо Господинов, родолюбив българин, предприемчив и даровит, завършил след Освобождението с отличие първото резбарско училище в Княжево. Идва в Добрич и открива дърводелска работилница, а

произведените от него мебели с дърворезба са търсени в града и областта. Търгува с жито, управлява чифлик в Добруджа. И тримата му сина получават добро образование.

Начално образование Печо Господинов получава в родния си град, а гимназиално – във Варна. Следва право в Париж, но не завършва и продължава обучението си в Свободния университет в София [Свободен университет за политически и стопански науки (СУПСН)], а по-късно и в Правния факултет на университета в град Фрибург (Швейцария). През 1936–1945 г. е на служба в Министерството на външните работи, дипломат в българската легация в Берн, Швейцария, а по-късно и в Лондон. Войните неизбежно оказват своето негативно влияние върху душевния мир на децата. Междусъюзническата война и навлизането на румънските войски в Южна Добруджа през 1913 г. оставят своя отпечатък върху възприятията на добруджанските деца. В анализа на Кристина Попова четем: *„Някой беше откраднал пушките им. Изпокъсани бяха и лъвчетата по дрехите им“. Откъснатите лъвчета, чиято липса Печо Господинов на няколко пъти съзира, за него са били важен знак на посегателство върху тяхната войнишка идентичност. Тази гледка толкова рязко контрастира с дотогавашните представи за българските войници, че той обяснява: „това бяха нашите добруджански герои, които се връщаха роби в бащините си огнища“* (Попова, 1993, с. 67).

Още като ученик във Варненската гимназия, Печо Господинов сътрудничи в периодичния печат на добруджанската емиграция в свободна България. Първи стъпки на литературното поприще младият литератор прави като поет. Неговото стихотворение „В изгнание“ е отпечатано във в. „Добруджанско слово“ (Варна), през 1919 г. Вдъхновен от Патриарха на българската литература Иван Вазов, той му посвещава някои от ранните си творчески стъпки – сп. „Тича“ (Варна), 1920 г.

През 1919 г. младият Печо Господинов емигрира в свободна България и *„...свързва трайно своята съдба и надеждите си за освобождение на Добруджа с младежкото поделение на БРСДП (о) – Съюза на социалдемократическата младеж (ССМ)“* (Лечев, 1993, с. 250). Участва в редактирането на в. „Спорна мисъл“ (Варна), в. „Социалистическа младеж“ (София), заедно с Ал. Добринов редактира през 1925 г. хумористичното списание „Скорпион“ (София). През 1927 г. става редактор на добруджанското младежко списание „Стефан Караджа“ (Варна).

В началото на 1929 г. преминава към Съюз „Добруджа“, член е на Изпълнителния комитет (ИК) от 1928 до 1942 г. и негов политически секретар – от 1932 г., дългогодишен редактор е и на съюзния орган вестник „Добруджа“ (София) от 1928 до 1935 г., където продължава да служи на идеята за освобождението на добруджанци от румънско владичество. Изданието заема

специално място в обществено-журналистическата дейност на Печо Господинов. Теченията на вестника през годините отразяват активната дейност на Съюз „Добруджа“ и историята на добруджанското национално движение, на което родолюбецът се посвещава. ИК на Съюз „Добруджа“ му възлага да напише няколко брошури, за да разясни на бежанците и на обществеността в България Добруджанския въпрос и борбите на емиграцията. В материалите са очертани проблемите и целите на всенародното движение за освобождение на Добруджа.

Сътрудничи на списания и вестници, списвани във Варна и в София, между които сп. „Листопад“ (София), сп. „Обществена мисъл“ (София), сп. „Отец Паисий“ (София), сп. „Предел“ (София), сп. „Българска мисъл“ (София) и др., на в. „Добруджа“ (София) и др.

Подписва се със собственото си име Печо Господинов и с литературните псевдоними – Вениамин, Розмарин, П. Добричлиев, П. Д-в и др.

Печо Господинов е автор на 12 книги: „За бедния брат“ (1923), „Весела България“ (1923), „Млада Добруджа“ (1932), „Добруджа и нейните борби“ (1933), „Посоки и цели“ – есета (1933), „Ние, младите“ – спомени (1934), „Далечно ехо“ (1941), „Образи и сенки“ (1941), „Добруджански образи“ (1942), „Освободена Добруджа“ (1942), „Добруджанско движение – Идейни постижения и борби“ (1942), „Добруджа в българската литература“ (1943). Голяма част от книжовното му наследство е посветена на родния край и на Добруджанския въпрос – тема, породена от откъсването на Южна Добруджа от България през 1913 и отново през 1918 г., и на нелеката съдба на българското население, подложено на асимилационен режим до 1940 г. Навсякъде – и в България, и в чужбина, където живее през годините, е верен на една мисъл: *„Аз се чувствам бежанец от Добруджа, където бях оставил сърцето си, обхванато от мъчителна носталгия“*, пише за него Йордан Дачев в книгата си „Премълчани имена“ (Дачев, 1996, с. 8). Печо Господинов публикува стотици статии с обществено-политически характер, есета, разкази и пътеписи.

Добруджанската тема обединява духовните водачи на края, тя заема своето значимо място в творчеството на много писатели, учени, журналисти. През 1929 г. в Базарджик (днес Добрич) е създаден Български народен университет (БНУ), който поддържа духа на българското население чрез организиране на беседи, срещи с писатели, сказки, литературно-музикални програми. П. Господинов подпомага неговата дейност.

Сборникът на Печо Господинов „Добруджански образи“ съдържа емоционални портрети на Йордан Йовков, Дора Габе, Стилиян Чилингиров, Адриана Будевска, Сава Огнянов, Добри Немиров и др., личности, родени или свързани с Добруджа. На две от неговите книги – „Далечно ехо“ и „Доб-

руджанското движение“, предговорите са написани от Чилингиров. Любовта към поробена Добруджа свързва в трайно приятелство семействата на Дора Габе и Печо Господинов. На страниците на в. „Добруджа“ (София), г. IV, бр. 66, 15 юни 1928, с. 3, в рубриката „Наши хора“ под псевдонима Вениямин П. Господинов пише за Дора Габе: *„Виждам я как гради идеала на Добруджа мълчаливо и тихо. Виждам я да свещенодейства. Като весталка да раздухва огъня на добруджанската народна съвест. Много е близо до нас. Винаги е при нас, затова още не виждаме колко голямо е делото, което от ранни години строи, което е иззидала вече в душите ни. Тя не е сама. И други охотници като нея работят безвъзмездно и предано за бъдещето на поробена Добруджа“* (Митева, 2022, с. 53).

Отдаден изцяло на каузата за освобождението на родния край, журналистът с душа на поет е несъмнено вдъхновен от подвига на Христо Ботев. В навечерието на 2 юни във в. „Добруджа“ излиза неговата статия „Ботевият ден“, в която четем: *„...Милин камък“ е неговото велико изкупление, разпятие и възкресение. Победил смъртта, той заживя истинския си живот – живот след смъртта... Защото казано е някъде: всичко увяхва от сладостната целувка на смъртта, само подвигът е неин връстник“* (Господинов, Ботевият..., 1934, с. 3).

Печо Господинов си отива от този свят твърде рано – на 6 май 1945 г. в София.

Той обрича целия си кратък, но смислен живот, яркото си литературно и обществено дело на свободата на Добруджа и заслужава своето достойно място в националната историческа памет.

Използвани източници

Бешков, Любен. Петър /Печо/ Цанев Господинов / Любен Бешков. // *Бешков,* Любен. Добруджанци в науката, изкуството и културата : Био-библиографски очерци : Кн. 1 / Любен Бешков. - Добрич : Людмил Бешков, 1992, с. 179-182 : със сн.

Господинов, П. Ботевият ден / П. Господинов. // *Добруджа* (София), IX, №181, 22 май 1934, с. 3.

Господинов, П. Васил Левски и Добруджа / П. Господинов. // *Добруджа* (София), X, №192, 23 февруари 1935, с. 1 : с ил.

Господинов, П. Два свята / П. Господинов. // *Добруджа* (София), IX, №175, 9 февруари 1934, с. 1.

Господинов, П. Добруджанската борба / П. Господинов. // *Добруджа* (София), IX, №179, 5 април 1934, с. 3.

Господинов, П. Пред нови задачи / П. Господинов. // *Добруджа* (София), VIII, №172, 25 декември 1933, с. 2-3.

Господинов, Печо. Спомени за Петър Габе / Печо Господинов. // *Добруджа* (София), VIII, №161, 20 април 1933, с. 3.

Дачев, Йордан. Дело, което устоя на обезличаването / Йордан Дачев. // *Дачев*, Йордан. Премълчани имена : Портрети на бележити добруджанци / Състав. и ред. Йордан Дачев. - Добрич : Регионална комисия, 1996, с. 6-12 : със сн.

Дачев, Йордан. Един от разкрепостените / Йордан Дачев. // *Дачев,* Йордан. Личности : Портрети, очерци, есета / Йордан Дачев. - Добрич : Матадор, 2006, с. 37-43.

Лечев, Велико. Политическата дейност на добруджанския деец Печо Господинов в Съюза на социалдемократическата младеж : Изследвания / Велико Лечев. // *Добруджа* : сборник, 10, 1993, с. 250-258.

Митева, Кремена. Културно-просветният живот в град Добрич по време на втория румънски режим / Кремена Митева. // *Митева*, Кремена Иванова. Културно-просветният живот в град Добрич през 1919-1944 година / Кремена Митева. - Варна : Ларго Сити, 2022, с. 53-54.

Нягулов, Благовест. За националните духовни връзки между България и Добруджа (1918-1940 г.) / Благовест Нягулов. // *50 години* от възвръщането на Южна Добруджа към България : Сборник с изследвания / Състав. А. Кузманова ; Отг. ред. А. Кузманова. - Силистра : Исторически музей, 1990, с. 197-229.

Попова, Кристина. Победата и поражението през 1913 и поколението на децата в Южна Добруджа : Анализ на спомени на Драгомир Божинов, Печо Господинов, Никола Панчев и др. / Кристина Попова. // *Научна* конференция „Букурещкият договор и съдбата на Южна Добруджа“, Добрич 21 септ. 1993 г. : Сб. с изследвания / Състав. Антонина Кузманова и др. ; Отг. ред. Антонина Кузманова. - Добрич : Исторически музей, 1994, с. 65-68.

Стоянов, Ангел. Двадесет години упорита борба! : Съюз „Добруджа“ и неговото дело / Ангел Стоянов. // *Добруджа* (София), IX, №184, 7 август 1934, с. 1 : със сн.

Електронни ресурси

Господинов, Печо Цанев. Добруджа и нейните борби : Стенограма от една реч. (Дигитална библиотека) / П. Господинов. // *libdobrich* [онлайн]. [Прегледан 21. 01. 2026]. Достъпно от: https://libdobrich.bg/wp-content/uploads/2023/07/Book_P_Gospodinov_Dobrudja-i-neynite-borbi_1933.pdf

Господинов, Печо Цанев. Освободена Добруджа. (Дигитална библиотека) / Печо Цанев Господинов. // *libdobrich* [онлайн]. [Прегледан 21. 01. 2026]. Достъпно от: https://libdobrich.bg/wp-content/uploads/2023/07/Book_Pecho-Gospodinov_Osvobodena-Dobrudja_1942-1.pdf

Господинов, Печо Цанев. Посоки и цели : Есета. (Дигитална библиотека) / Печо Цанев Господинов. // *libdobrich* [онлайн]. [Прегледан 21. 01. 2026]. Достъпно от: https://libdobrich.bg/wp-content/uploads/2023/07/Book_Pecho-Gospodinov_Posoki-i-celi_1933.pdf

Райко Цончев Райков
(1857–1909)

Райко Цончев. Б.м., 9 март 1906 г.
Източник Фонд Отдел „Нова и най-нова история“, Регионален исторически музей – Добрич

Радетел за духовно и политическо освобождение на страната, състоятелен търговец, наричан от своите съграждани „Благодетелят на Добрич“. Името на родолюбивия добруджанец Райко Цончев остава в историческата памет на Добруджа като най-големия дарител в град Добрич от Възраждането до началото на XX в.

Райко Цончев Райков е роден на 1 ноември 1857 г. в град Елена в семейството на Ана Николова и Цончо Райков, големия син на кожухаря Райко Кондрака. Започва образованието си в родния град. През 1867 г. се преселват в Хаджиоглу Пазарджик (днес Добрич) с принудените да тръгнат на гурбет овчари. Скоро след пристигането им в добруджанския град баща му умира и остава седем сираци. Бедността принуждава майка му да се омъжи и от брака си с даскал Симеон има четири деца.

С преселването си в Добрич Райко продължава образованието си при даскал Костадин в училището при храма „Св. Троица“. През учебната 1871/1872 г. училището е поверено на учителя Стефан Божков Деребеев от Карлово. Просветителят, автор на множество стихотворения и статии, въвежда новия учебник „Бащин език“ (съставен от Драган Манчов по руския основател на педагогиката Константин Ушински, отпечатан през 1871 г.), но за него децата трябва да заплатят по три гроша и половина. Оскъдицата лишава любознателния ученик от право на образование, за което ще си спомня винаги с тъга. Това събитие ще стане по-късно повод Райко Цончев да дари голяма част от финансовото си състояние за висша кауза – образованието на сънародниците си.

Първоначално работи каквото и да е, за да осигури прехраната – като касапин, слуга в магазин и кръчма, безплатно като абаджия, за да учи занаята. През 1873 г. на 16 години сам открива кръчма в добруджанското село Алъчкьой (днес Плачидол). При все че капиталът му не е голям – 1000 гроша, търговията му потръгва с помощта на бившия му господар Никола х. Костов и търговеца Димитър Симеонов от Хаджиоглу Пазарджик. Едновременно с това продължава да се занимава и с абаджийство, денем търгува, а вечер шие дрехи на селяните, които го уважават заради енергичността и честността му.

Тук влияние върху него оказва местният учител Станко Иванов от Одринско, който му помага да се самообразова, запознава го с историческото минало на България и с националната идея. Започва Руско-турската (Освободителна) война от 1877–1878 г. Нападенията от башибозуци, местни турци и черкези принуждават християните да бягат, за да спасят живота си. Събитията отвеждат Райко на различни места из Добруджа. Завръща се в Хаджиоглу Пазарджик с настъпващите към града руски войски. От 1878 до 1880 г. той служи в XX Варненска дружина.

Остава в Хаджиоглу Пазарджик и започва самостоятелна търговия и лихварство. Общителен, трудолюбив и предприемчив, често пътува до Кюстенджа (днес Констанца, Румъния), кара стада овце до Цариград, работи усилено и така успява да натрупа завидно състояние. През май 1880 г.

се жени за съгражданката си Добра Мутафова. Нямат свое дете, затова осиновяват едно момиченце от родния му град Елена.

По молба на местните жители с указ на княз Александър Батенберг на 27 февруари 1882 г. Хаджиоглу Пазарджик се преименува на Добрич.

Райко Цончев влиза в съдружие със съгражданина си Желез Абаджиев, с когото 18 години правят заедно успешна търговия, сарафлък и лихварство. През 1885 г. взема участие в Съединението и в Сръбско-българската война (сражава се под Цариброд и Пирот).

Родолюбецът развива активна обществена дейност. Един мандат е окръжен съветник във Варна, два мандата – общински съветник в Добрич, ктитор и член на черковното настоятелство на църквата „Св. Троица“. Участва в различни комисии при решаване на проблемите на общината.

През 1895 г. в града е създадено акционерното дружество „Бъдащност“ от петима богати добричлии и Райко Цончев е един от тях. Целта на дружеството е да се улеснят спестяванията и да се подпомагат дребните собственици.

По време на управлението на град Добрич (1903–1909) от Желез Абаджиев Р. Цончев влиза в ръководството на Народно-либералната партия с водач Димитър Петков.

Колкото расте неговият капитал, толкова расте и идеята му за благотворителност. Заможен, състрадателен и щедър, Райко Цончев прави много дарения както за града, така и за страната. В изследването си „Сродени с Добруджа“ добруджанският краевед Атанас Пеев пише: *„Разтворим ли страниците на „Златна книга на дарителите за народна просвета“ (Кн. 1, Пловдив, 1907), ще видим имената на много изтъкнати българи, дарили на народа ни читалища, училища, църкви, манастири, мостове и чешми. Там са представени обществената и дарителската дейност и изпълненият с трудности и несгоди, но и с добри дела живот на Райко Цончев“* (Пеев, 1997, с. 30).

Той дарява средства за Македоно-одринското дело, за Еленското общинско управление – за бедните и за читалището на същия град, за фонд „Милосърдие“ при солунските основни училища и др. В Добрич дарява 5 000 златни лева за довършване на църквата „Св. Троица“ и 100 златни лева за църквата „Св. Георги“, на мюсюлманското, арменското и еврейското училищно настоятелство, на българското училище в Солун, както и на „изпадналите в бедност сиромаси от Добрич“. Има сведения, че две от стаите на старата болница в Добрич са построени от него. Воден от идеята да остави нещо полезно на обществото, през 1905 г. Райко Цончев дарява 30 000 златни лева на Добричкото общинско управление за строежа на мъжко прогимназиално училище върху общинско място.

През 1906 г. в Добрич се поставя началото на „народния празник на благотворителността“ в чест на Райко Цончев и този празник дълго се тачи. По време на организираните двудневни празненства, на които е поканен и Йордан Бойчев, дарил средства за построяването на училище в село Балладжа (днес Стожер), благодетелят Райко Цончев споделя: *„Бях слуга, после станах господар. Съгражданите ми ме дариха с доверение, избраха ме за окръжен съветник, два мандата общински съветник, училищен настоятел и прочие. Но винаги си мисля, че не ми достига науката, защото някога нямах три гроша да си купя „Бащин език“. Затова дарих парите за строеж на училище. Нека учат децата в него“* (Нинов, 2007, с. 5). На изказаната от Варненския окръжен училищен инспектор Ст. Аврамов благодарност и признание за щедрия дарителски жест Райко Цончев отговаря *„...в този свят най-много се радвам на просвещението. Само чрез него можем да постигнем народните идеали“* (Недков, 1994, с. 7). Основният камък от строежа на новото училище е положен на 29 юни 1908 г., а през следващата година то отваря врати. Райко Цончев умира няколко месеца преди това – на 16 май 1909 г. в Добрич, където е погребан с всенародни почести. Със заповед на министъра на просветата училището е наречено на името на дарителя.

През 1950 г. новата власт преименува училището на „Димитър Полянов“, а името на Райко Цончев потъва в забвение. Сградата се използва до 1980 г., когато е разрушена, за да се изградят в района изцяло нови сгради. Много от жителите на Добрич получават образоване в това училище в продължение на 71 години.

По призива на видния изследовател на Добруджа и общественик Любен Бешков (1989) е именувана улица в Добрич на името на Райко Цончев, а на мястото на някогашното класно училище се поставя паметна плоча.

Библейският завет „Не бъди немилостив към бедни и сироти: когато имаш много, много им отделяй, когато малко, малко им давай, но винаги прави това от чисто сърце и драга воля“ става житейско верую на възрожденеца, което той следва до края на дните си.

Използвани източници

Добрева, Величка и др. Дарителят Райко Цончев. (Съдби) / Величка Добрева, Николай Абаджиев. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), L, №4, 7 януари 1993, с. 6 : със сн.

Казанджиев, Георги и др. История на храм „Света Троица“ / Георги Казанджиев, Тодор Нинов. - 2. прераб. и доп. изд. - Добрич : ФолиАрт, 2014. – 240 с. : с цв. ил., портр.

Недков, Цветолин. Още веднъж за Йордан Бойчев и Райко Цончев / Цветолин Недков. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), №80, 7 април 1994, с. 7.

Нинов, Тодор. Благодетелят Райко Цончев / Тодор Нинов. // *Матадор* (Добрич), февруари - март 2006, №59, с. 7-9 : със сн.

Нинов, Тодор. Първият дарител на Добрич... / Тодор Нинов. // *Нова Добруджанска трибуна* (Добрич), XV, №207, 1 ноември 2007, с. 1, 5 : със сн.

Нинов, Тодор. Райко Цончев - ктитор на храм „Света Троица“ в Добрич / Тодор Нинов. // *Нова Добруджанска трибуна* (Добрич), XIX, №221, 28 ноември 2011, с. 5 : със сн.

Пеев, Атанас. Патриот и дарител / Атанас Пеев. // *Пеев*, Атанас. Личности и събития : Краеведско-родоведски биографични очерци за заслужили и авторитетни дейци в духовния живот на Добруджа и България / Атанас Пеев. - Добрич : Матадор 74, 2014, с. 212-213 : със сн.

Пеев, Атанас. Патриот и дарител : 90 години от смъртта на Райко Цончев / Атанас Пеев. // *Нова Добруджанска трибуна* (Добрич), VII, №92, 18 май 1999, с. 5.

Пеев, Атанас. Родолюбец и дарител / Атанас Пеев. // *Пеев,* Атанас. Сродени с Добруджа : [Изследване] / Атанас Пеев. - Варна : Бряг принт, 1997, с. 30-36.

Потомък на Райко Цончев дарява средства на ученици от Добрич. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), II, №123, 28 юни 2013, с. 2.

Първият благодетел на гр. Добрич - Райко Цончев : [Микрофиш]. // *Добрички глас* (Добрич), №28, 28 февруари 1906, с. 2.

Райко Цончев. (Памет). // *Нова Добруджанска трибуна* (Добрич), X, №120, 25 юни 2002, с. 1, 3 : 2 сн.

Райко Цончев подарява 100 лева за бедните ученици от арменското училище в Добрич. // *Добрички глас* (Добрич), II, №35, 29 април 1906, с. 1.

Сивева, Яна. Златна книга на дарителите за народна просвета. Райко Цончев - родолюбец, благодетел. (Памет) / Яна Сивева. // *Нова Добруджанска трибуна* (Добрич), II, №90, 11-17 август 1994, с. 9; №91, 18-24 август 1994, с. 9 : със сн.

Събева, Маргарита. Има ли отношение „Държавен архив“ в град Добрич към личността на Райко Цончев / Маргарита Събева. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), L, №233, 7 октомври 1993, с. 6.

Тодор Ангелов Кемилев
(1910–1969)

Тодор Кемилев. Базарджик, 1938 г.
Източник Личен архив Йоанна Кемилева

Майстор на фотографското изкуство, един от първите професионални фотографи. Сред малцината творци, удостоени по негово време със званието „Фотограф художник“ в България.

Неговото име е свързано с развитието на българската студийна фотография в началото на XX в. Тодор Ангелов Кемилев е роден през 1910 г. в Добрич. Той учи занаята при добричкия портретен фотограф арменеца Сисагян. От Виена купува студиен фотоапарат Globica, с който работи до края на живота си. Първото фотоателие на Тодор Кемилев отваря врати през 1927 г. в Базарджик (днес Добрич) на ъгъла срещу ресторант „Централ“. По-късно младият Кемилев поема и студиото на своя учител.

Малката дъщеря на фотографа Йоанна Кемилева, художник, керамик и скулптор, разказва: *„На 17 години Тодор Кемилев отваря частно фотостудио. Представете си колко е млад, а наема работници. През 30-те години те вече са 17 души. Успях да се свържа, още когато баща ми беше жив, с един от неговите работници и той ми разказа как всички служители са имали ведомости, как баща ми им е плащал осигуровки, а за Тодоровден всички са получавали още по половин заплата и баща ми е давал банкет. За-*

дължително в края на годината е изплащал 13-а заплата на всички. Става въпрос за енергичен млад човек, който сам създава нещо в един сравнително голям град, а след това стремежът му да се развива го води в Балчик, където разкрива още едно фотостудио през 1936 г. По това време Балчик е бил в пределите на Румъния и вече е имал славата на курортен град. За да се осъществи идеята за това фотоателие, баща ми участва в конкурс и печели търга. Имам снимки как в града са били поставени кутии с надпис „Фото Кемилев“ и туристите, когато изснимали лентите във фотоапаратите си, пускали филмите в тези кутии и вечерта отивали в студиото, за да си получат готовите снимки (Кемилева, Й., kultura.bg, 2023).

Трудолюбив, амбициозен и предприемчив, фотографът „улавя“ пулса на времето и разширява услугите, които предлага на своите клиенти. Част от прогресивния му план е въвеждането на нова техника, както и използването на реклами. През 30-те години става представител на популярната германска фирма AGFA за Румъния (тогава Южна Добруджа е в пределите на Румъния).

През 1935 г. Кемилев се жени за софиянката Цветана Г. Стамболова (завършила френски колеж, работи във Външно министерство, две години е преводач в посолството в Атина, Гърция). Венчавката е в софийския храм „Св. Спас“, или „Възнесение Господне“, на някогашния площад „Трапезица“. Още в същия ден младите летят до Букурещ с малък осемместен самолет на полските авиолинии „ЛОТ“, след което се връщат в Добрич, родния град на младоженеца. Семейството има три деца: Теомил, Антоанета и Йоанна. Младото семейство се установява да живее в Добрич, като съпругата се включва в организацията на архива, счетоводството и административните дейности на ателиетата. Неговите снимки се идентифицират с печат на ателиетата: „Фотографско Сдружение А. Мардосян и Т. Кемилев – Фото Роял“, „A. Mardirosian & T. Chemileff Foto Royal – Bazargic“, „Foto Royal Chemilef“, „Foto Royal Фото Роял“, „Foto Kemilef Фото Кемилев“, „Тодор Кемилев“ и др.

Тодор Кемилев пътува из равна Добруджа, която обича и снима, за да остави уникални фотографии от края. Неговите изгледи и пейзажи от тези години днес се съхраняват в много семейни колекции.

Фотографът живее и работи в условията на двете румънски окупации (1913–1916 и 1919–1940), а неговите снимки пазят спомена за хора, обекти и събития от живота в град Добрич и в областта. Паметните събития от Възвръщането на Южна Добруджа към пределите на България през септември 1940 г. са запечатани в документалната му фотография. Триумфалното навлизане на българските войски, възторженият прием от населението, организираните тържества от добруджанци и приемането на властта от новата администрация са уловени от обектива и кинокамерата на Тодор

Кемилев. Той обикаля населените места с приспособена малка фотолаборатория в автомобила си „Опел Олимпия“ и снима на място добруджанци за новите български паспорти.

Съхраненото фотодокументално наследство от присъединяването на Южна Добруджа към родината и днес се публикува в различни издания и медии, включва се в изложби и музейни експозиции. Фотографиите на Тодор Кемилев присъстват в семейни албуми и спомени на много фамилии в България.

През 1942 г. се установява в София и „Фото Кемилев“ отваря врати на булевард „Цар Освободител“ 12, а след 1950 г. се премества на улица „Бенковски“ 8. Тодор Кемилев продължава да упражнява частна практика дори след 9 септември 1944 г. въпреки принудителната национализация. През 1951 г. Тодор Кемилев участва в конкурс за получаване на звание „Фотограф художник“. Заедно с още седем колеги е удостоен с това престижно звание, което му позволява да работи на свободна практика.

Ателието на фотографа с изразен индивидуален авторски почерк привлича хора от различни професии и прослойки на обществото. Снима изявени личности – артисти, оперни певци, писатели, учени, духовници, художници, както и много граждани, пожелали да съхранят своя образ за идните поколения, запечатва сватби, кръщенета, семейни празници и др. Като един от най-известните фотографи по онова време, Тодор Кемилев снима политически дейци от няколко правителства, включително сватбените снимки от първия брак на Людмила Живкова. Киноленти са запечатали исторически и лични събития.

От по-голямата му дъщеря фотографа Антоанета Кемилева научаваме, че сред неговите клиенти са оперните певци Николай Гяуров, Никола Гюзелев, Любомир Бодуров, Юлия Винер, Асен Селимски, Катя Попова, Илка Попова, цигуларите Емил Камиларов, Недялка Симеонова, Дина Шнайдерман, пианистите Юрий Буков и Панка Пелишек, струнен квартет „Димов“, струнен квартет „Аврамов“, една от първите жени диригентки у нас Росица Баталова, композиторът Константин Илиев, оперетните артисти Тинка Краева, Мими Балканска, Асен Русков, актьорите Константин Кисимов, Пламен Чаров, литературоведът проф. Александър Балабанов, писателите Павел Матев, Стилиян Чилингиров, Радой Ралин, Димитър Димов, певицата Мими Николова, композиторът Филип Кутев, Борис Контохов, актьорът и режисьор Николай Масалитинов, архиепископ Серафим Софийски, Негово Светейшество Патриарх Кирил.

Важно е да се отбележи, че Тодор Кемилев има пристрастие към новостите, които бързо прилага, внасяйки художествен подход към обектите. Тези основни принципи издигат професионалното ниво на фотографа. Една любопитна подробност, за която разказва дъщеря му Антоанета

Кемилева: *„Баща ни беше купил телевизор (втория в България) в средата на петдесетте години от миналия век. Размерът на екрана беше 9 х 12 сантиметра, размерът на пощенска картичка. Но нямаше още излъчване. Първите пробни телевизионни излъчвания в България се правеха от „МЕИ“, чиято сграда беше до паметника на Васил Левски, част от сегашната галерия „Квадрат 500“. Ние, още деца, се криехме под одеяло и виждахме само бели и черни линии да се движат, но чувахме глас, който питаше – „Кемилев, гледаш ли?“* (Кемилева, А., photoworld.bg, 2023).

В началото на 50-те години на XX в. Кемилев започва да експериментира в областта на цветната фотография, която към този момент почти е непозната в България. „Фото Кемилев“ предлага портретни цветни снимки на своите клиенти. През 1964 и 1966 г. осъществява две репортажни изложби с цветни фотоси, отразяващи архитектурни пейзажи и мигове от живота на хората във Варшава и в Москва. Много по-късно през 2007 г. синът и малката дъщеря на Тодор Кемилев, Теомил и Йоанна, уреждат изложба „Москва 1966“ в Руския културно-информационен център в София.

През 60-те години на XX век единственото учебно заведение, в което се преподава фотография по това време, е Техникумът по полиграфия и фотография „Юлиус Фучик“. През 1967–1968 г. Тодор Кемилев съдейства чрез Комитета за изкуство и култура с председател Павел Матев (клиент на „Фото Кемилев“) да се отпуснат две места за студенти по фотография в Лайпциг чрез Националната художествена академия, за да се подготвят преподаватели по тази дисциплина в българските университети. Първите изпити са насрочени за юни/юли 1969 г. По-късно бакалавърски и магистърски програми за фотографско изкуство се изучават в България в Националната художествена академия, в Националната академия за театрално и филмово изкуство „Кръстьо Сарафов“ и в Нов български университет.

Посветил живота си на фотографията и семейството си, Тодор Кемилев си отива от този свят на 1 юни 1969 г., докато работи в своята фотолаборатория в София.

Йоанна Кемилева си спомня: *„И двете със сестра ми много помагахме в ателието на баща ми, защото в едно фото има много техническа работа. А нашата майка беше дясната му ръка – тя организираше цялата задкулисна работа. Всеки негатив беше надписан с нейния калиграфски почерк. Всичко беше подредено по години и по азбучен ред“* (Кемилева, Й., kultura.bg, 2023). Другата му дъщеря – Антоанета Кемилева, завършва фотография в Политехническия техникум в София и започва да работи с баща си. През 1969 г. е удостоена с титлата „фотограф художник“. Тя поема ателието след смъртта му. През 1973 г. А. Кемилева не се завръща от екскурзия в Италия, за което е обявена за невъзвращенец. Целият негативен и снимков архив,

апаратура, лично имущество и апартамент са конфискувани от държавата и безвъзвратно изгубени. Днес тя живее в Торонто, Канада. За професионализма на баща си Антоанета Кемилева пише: *„... притежаваше голямото умение на талантлив портретист да улови най-типичното изражение на човека, който застава пред камерата. За това е способствал и характерът му – общителен и буден, говорейки много езици, той обичаше да разговаря с хората, преди да застанат пред обектива, и да види и забележи най-доброто и подходящо изражение на субекта... Чрез играта на светлината, улавяйки настроението на човека, Кемилев „извайваше“ максимално художествени и прочувствени портрети“*. На същата платформа тя споделя: *„Фотографията е визуалната памет на историята. Фотографите са творци, които допринасят за запазване на националното съзнание и памет, било то чрез разказите в снимки, репортажни фотографии, било то чрез портретите на политическите и културни дейци по време на тяхната епоха“* (Кемилева, А., photoworld.bg, 2023).

През 2009 г. в Художествената галерия в Добрич е открита изложба „Живот, посветен на фотографията“, която представя стотици снимки на Тодор Кемилев. Събитието се осъществява със съдействието на дъщеря му Йоанна (р. 1950). На откриването на изложбата в Добрич също присъстват Антоанета (р. 1948) и Ванда, съпруга на техния по-голям брат Теомил Кемилев (1936–2008), художник плакатист и фотограф, живял във Варшава.

Понастоящем наследниците на големия артист работят върху изложба и възпоменателна книга за неговия живот и творчество.

Използвани източници

Иванова, Мариана. Образи - откраднати от живота - върнати на живота / Мариана Иванова. // *Антимовски хан* (Добрич), I, 2009, №3, с. 78-83 : със сн.

Иванова, Мариана. Помните ли „Фото Кемилев“?! / Мариана Иванова. // *Матадор* (Добрич), VII, 2007, №67, с. 39-41 : със сн.

Изложба за фотографа Тодор Кемилев представят в Художествената галерия. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), №179, 24 септември 2009, с. 9 : със сн.

Колева, Мариана и др. Късчета вечност : Още веднъж за „Фото Кемилев“ / Мариана Колева, Георги Колев. // *Колев*, Георги. Искам да ви разкажа ... : Георги Колев - 45 год. кореспондент на БНТ – Добрич / Георги Колев. - Добрич : Матадор 74, 2016, с. 72-75 : със сн.

Николов, Пламен и др. Фотографии на Тодор Кемилев представят в Художествената галерия : Конфискуваният архив на родения в Добрич художник-фотограф все още не е открит / Пламен Николов, Григор Маринов. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), №180, 25 септември 2009, с. 3 : със сн.

Електронни ресурси

Базарджик /дн. гр. Добрич/. Гарата през румънския период. б. д. Фото Кемилев. Личен архив на Веселин Парушев. (Дигитална библиотека). // *libdobrich.bg*. [онлайн]. 9 август 2024. [Прегледан 27. 02. 2026]. Достъпно от: https://libdobrich.bg/wp-content/uploads/2024/08/6f.jpg

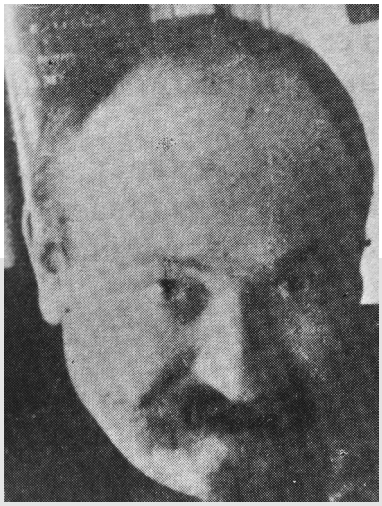
Кемилева, Антоанета. Творци на българската образна история. (Авторски публикации) / Антоанета Кемилева. // *Photoworld.bg* [онлайн]. 10. 07. 2025. [Прегледан 27. 02. 2026]. Достъпно от: https://photoworld.bg/tvortsi-na-balgarskata-obrazna-istoria/

Кемилева, Антоанета. Тодор Кемилев и изгубеният фотоархив. (Авторски публикации) / Антоанета Кемилева. // *Photoworld.bg* [онлайн]. 04. 02. 2023. [Прегледан 27. 02. 2026]. Достъпно от: https://photoworld.bg/todor-kemilev-i-izgubeniat-fotoarhiv/

Кемилева, Йоанна и др. Забравеният Тодор Кемилев. Разговор с Йоанна Кемилева. (Интервю) / Йоанна Кемилева, Оля Стоянова. // *Култура.бг* [онлайн]. N 7 (3000), 17. 09. 2023, [Прегледан 27. 02. 2026]. Достъпно от: https://kultura.bg/article/1497-zabraveniyat-todor-kemilev-razgovor-s-ioanna-kemileva

Кемилева, Йоанна. Търси се изгубеният фотоархив на баща ми Тодор Кемилев. (Личности) / Йоанна Кемилева. // *Трета възраст.бг* [онлайн]. 31. 05. 2024. [Прегледан 27. 02. 2026]. Достъпно от: https://tretavazrast.com/2024/05/31/joanna-kemileva-tarsi-se-izgubeniyat-fotoarhiv-na-bastha-mi-todor-kemilev/

Д-р Христо Георгиев (Докторов) Попеску (1876–1963)

Д-р Христо Георгиев (Докторов) Попеску. Б.м., б.г.
Източник Фонд Сектор „Краезнание“, Регионална библиотека „Дора Габе“ – Добрич

Един от първите добруджански публицисти и краеведи. Неговият документален разказ за българските училища и църкви, за борбите на добруджанци за свобода и църковна независимост е съществена основа за по-нататъшни изследвания и проучвания на историята на Южна Добруджа.

Доктор Христо Георгиев (Докторов) Попеску е роден в Добрич в семейството на румънски емигрант и българка. Баща му, д-р Георги Попеску, е личен лекар на княз Куза (първия държавен глава на обединените румънски княжества през 1859 г. Влахия и Молдова). Принуден да емигрира в Турция, през 1871–1872 г. със султански ферман е назначен като лекар в току-що създадената болница в Хаджиоглу Пазарджик (днес Добрич). Жени се за българката Димитрица Балтаджиева, дъщеря на заможния търговец Иван Балтаджиев. Имат двама сина, които още като деца свирят на цигулка, а бащата наема за учител чужденец – нещо необичайно в града по онова време. Дипломират се в университети в чужбина.

Синът им Христо получава гимназиално образование в Добрич и във Варна. Завършва медицина в Нанси, Франция, през 1900 г. и след завръщането си в родния Добрич прави частна практика. Той открива втория в

града частен лекарски кабинет по вътрешни болести (първият е на д-р Иван Йорданов) и малка добре обзаведена аптека.

Той е редактор на в. „Добрич“, излизал през периода 1901–1903 г., независим местен вестник без връзка с тогавашните политически партии. Името му не е вписано във вестника, проблемът е в румънската му фамилия, тъй като по това време местното население не гледа с добро око на румънците заради лошото положение на българите в Северна Добруджа. По тези причини добавя към името си Докторов. *„Още през 1901 г.*, пише краеведът Любен Бешков, *той публикува в периодичния печат статии с медицински характер, участва в създаването през 1907 г. на Медицинска библиография, автор е на Указател на българската медицинска наука, поместен в сборника „Исторически преглед на медицинската част и медицинската книжнина в България, 1878–1903 г.“, излязъл в София през 1904 г.“* (Бешков, 1993, с. 7).

С отлична академична подготовка във Франция, Христо Попеску пренася в България новостите в медицинската наука. При него започват да се лекуват и турци, освободени от фанатизма и предразсъдъците. Младият лекар съобщава чрез печата, че приема и преглежда бедните безплатно. По-късно три години специализира епидемиология и остава в София в Гражданската санитарна дирекция. Научните му интереси стават широко известни. Назначен е за началник на Противочумния институт в столицата, а по-късно като ръководител на Варненския карантинен район.

Завърнал се в Добрич, от 1914 до 1940 г. работи като лекар на свободна практика, която не ограничава любознателния българин да проучва, анализира и публикува ценни сведения за българското културно-просветно дело в Базарджик до Освободителната война. Независимо от произхода на баща си Христо Попеску се чувства добруджанец и българин, напълно приобщен към българското население. Това е и причината след началото на румънската окупация властите да не го приемат за свой сънародник. В подкрепа на това твърдение на страниците на сп. „Краезнание“ Данаил Бекяров разказва: *„През 1918 г. след капитулацията на България в Първата световна война и подписването на Солунското примирие между Царство България и Съглашението при идването в Добрич на френския генерал Франше Еспре д-р Христо Попеску заедно с д-р Тодор Бъчваров се явили пред него и му поднесли мемоар-изложение от населението на Добрич. Чрез него то заявило, че Добруджа, като историческа българска земя и с коренно българско население, следва да бъде оставена на България“* (Бекяров, 2001, с. 48).

Негови ценни изследвания „По нявгашния Добрич“ са поместени в 12 броя на в. „Обнова“ през 1931 г., подписани с Либерий (литературен псев-

доним, който използва в публикациите си), относно културно-просветното дело в Хаджиоглу Пазарджик, борбата за независима църква, училища и църкви, обществен живот на българското население.

От публикацията „Краезнанието в Добруджа датира още от Възраждането“ на Мария Паскалева във в. „Музей“ от 1995 г. разбираме, че в края на XIX в. и през първите десет години на XX в. сред известните местни краеведи е и Христо Попеску. Наред с медицинските си занимания той системно и задълбочено се интересува от местната духовна култура. Автор е на етнографското проучване „Заешка игра у гагаузите в Добрич“, публикувана в „Известия на Варненското археологическо дружество“, кн. V, 1912 г. Впоследствие проучва проблемите на образованието, създаването на училищата през Възраждането в града и дейността на местните учители. Неговият труд лежи в основата на всички следващи изследвания на учебното дело в града. Във в. „Обнова“ от 16 юли 1931 г. публикува с псевдонима Либерий ценна информация за създаването през 1889 г. в Добрич на Околийско учителско сдружение „Развитие“ – едно от първите в страната. От материала става ясно, че целта му е да подпомага материално бедни учители и ученици, да способства за самообразованието и да разпространява знания сред местното население. За постигането на тези цели дружеството изгражда библиотеки, изнася представления, вечеринки, провежда лотарии, сказки и др. В организацията на всички тях се включват както учителите, така и родителите на учениците. По този начин родители и възпитатели се сближавали, общували свободно, а така и децата ставали по-смели и нестеснителни. А за повдигане на професионалната култура на учителите и за уеднаквяване на методите на преподаване били устройвани пробни уроци със съответни критики. Инициативите се прилагали и в селата, като дружеството съдействало и за създаване на библиотеки. В подкрепа на тази общополезна и родолюбива дейност авторът прилага списък с разнообразни заглавия на сказки като „Откритието за истинското положение на Земята във вселената“, „Ролята на жената в обществото“, „Умствено и нравствено възпитание на децата“, „Поезията в човешката скръб“, „За солта и нейното употребление“, „Саморазвитие“, „За гражданите и политическите права на гражданите“, „За навика и основата на прочитането“. Списъкът е дълъг и прелюбопитен.

Във в. „Добруджански глас“ е публикувана статията на Либерий „Българското просветно дело в Базарджик до освободителната война (1877/78)“, която редакцията анонсира: *„Тази историческа фреска е дело на един скромен, но много ценен, много талантлив базарджишки гражданин, който с неумолимо постоянство настоява да остане неизвестен. Фреската е част от една цветиста хронология „Базарджик в своето минало...“, чудно на-*

писан, този труд внушително сведочи за един рядък талант с безспорни творчески данни“ (Либерий, 1936, с. 5).

Христо Докторов Попеску изследва миналото на град Добрич, работи по теми, свързани с борбата за духовна пробуда на добруджанци, църковно дело, начало на гърцизма в областта и българо-гръцките отношения, стопански и културен живот и др., и както сам казва краеведът *„...това минало на вид е твърде скромно в своите частични прояви, но представено в целокупността на разнообразните си елементи, то съвсем не е лишено от интерес“* (Либерий, 1931, бр. 8, с. 2).

След възвръщането на Южна Добруджа през септември 1940 г. Христо Докторов продължава да живее в Добрич, за разлика от напусналите града румънци, но новата българска власт не удовлетворява исканията му да остане заради произхода на баща му. Заповедта идва от Шуменския областен управител, тъй като Южна Добруджа административно е включена в Шуменска област. Въпреки подадената молба – заповедта да не се изпълнява, подадена до Министерството на вътрешните работи – София, от Данаил Бекяров и други местни граждани, молбата им не е удовлетворена. С огромно огорчение и тъга Христо Докторов е принуден да напусне България и се установява в Букурещ. Гражданите на Добрич приемат изселването му с неодобрение и съжаление.

Видният добруджанец умира през 1956 г.

За своята потребност да буди съзнанието на съотечествениците си той пише: *„Една буйна, жадна за обществена дейност млада душа, с прилични и обещаващи журналистически похвати, опитайки се да възбуди подобни у други, внушава ни мисълта да поразкопаем малко в миналото на родния ни град Добрич. Подобна една разкопка в миналото отвреме навреме, струва ни се, пренася мисълта ни в по-други сфери от тия на обикновените злободневки, явно противоположни на настоящето, та като че ли са в състояние да упражнят едно благотворно влияние сред нашия тъй труден живот“* (Либерий, 1931, бр. 8, с. 2).

Използвани източници

Бекяров, Данаил. Добрички вестници до 1913 година. Вестник „Добрич“ / Данаил Бекяров. // *Краезнание* (Добрич), 2001, I, №1, с. 46-50 : със сн.

Бешков, Любен. Д-р Христо Георгиев Докторов (Попеску) / Любен Бешков. // *Бешков,* Любен. Добруджанци в науката, изкуството и културата : Био-библиографски очерци : Кн. 1 / Любен Бешков. - Добрич : Людмил Бешков, 1992, с. 245 : със сн.

Бешков, Любен. Д-р Христо Докторов. 120 години от рождението : Бележити добруджанци / Любен Бешков. // *Добруджанска трибуна* (Добрич), L, №292, 15 декември 1993, с. 7 : със сн.

Бешков, Любен и др. Построяването на болницата в Хаджиоглу Пазарджик и състоянието на здравеопазването до Освобождението (1866-1878) : Изграждането на болницата / Любен Бешков, Петър Тодоров. // *Бешков,* Любен и др. Страници от историята на Толбухинската болница : 1866 – 1966 / Любен Бешков, Петър Тодоров. – Толбухин : Б. изд., 1967, с. 25-27 : със сн.

Либерий. Българското просветно дело в Базарджик до освободителната война : 1877-78 / Либерий. // *Добруджански глас* (Базарджик), II, N 163, 11 май 1936, с. 5.

Либерий. По някогашния Добрич... : Бележки от Либерий / Либерий. // *Обнова* (Добрич), I, №8, 9 юли 1931, с. 2-3; №9, 12 юли 1931 с. 2; №10, 16 юли, 1931, с. 2; №11, 20 юли, 1931, с. 2-3; №12, 24 юли, 1931, с. 2-3; №13, 26 юли, 1931, с. 3- 4; №16, 21 август 1931, с. 2; №17, 27 август 1931, с. 2; №18, 31 август 1931, с. 2; №19, 3 септември 1931, с. 2.

Паскалева, Мария. Краезнанието в Добруджа датира още от Възраждането. (Краезнание) / Мария Паскалева. // *Музей* (Варна), III, №9, септември 1995, с. 6-7.

Укрепване на болницата и разширяване на здравеопазването след Освобождението. // *140 години* болница Добрич : Мигове от историята и настоящето. - Добрич : Матадор, 2006, с. 236.

Яни Парашкевов Хаджиянев – Калиакренски (1898–1944)

Яни Хаджиянев – Калиакренски. [1932] г.
Източник Ф. 299К, оп. 1, а.е. 74, л. 1., Държавен архив – Добрич

Виден добруджански журналист, писател и обществен деец, активен участник в борбата за освобождението на Добруджа. Основател и участник в създаването и запазването на български просветни и културни средища в Южна Добруджа.

Яни Парашкевов хаджи Янев е роден на 12 януари 1898 г. в малкия южнодобруджански приморски град Каварна в семейството на Елена Канаврова и Парашкев хаджи Янев, заможен и любознателен търговец, собственик на мелница, който търгува с Цариград. Яни учи в Каварна, където се изявява в самодейни представления и мечтае да се посвети на театъра. Свири на флейта. Учи една година във Френския колеж „Сен Мишел“ (Варна). Продължава образованието си във Варненската мъжка гимназия „Фердинанд I“, но незавършил гимназия във Варна, се записва доброволец през 1918 г. в Първата световна война. По-късно завършва Мъжката гимназия в Кюстендил. През 1920 г. заминава за Виена, където учи литература и драматургия, но през 1921 г. баща му умира и е принуден да прекъсне следването. Завръща се в Каварна и работи в мелницата на баща си. Създава свое семейство с добруджанката Руска Гецова. Влечението към публицистиката и обществения живот надделява и го отвежда през 1927 г. в Базарджик (днес Добрич), където младата двойка се установява.

Първите си литературни опити изпраща на в. „Dobrogea noua“ (Базарджик), на който сътрудничи, а по-късно е привлечен като редактор уредник във в. „Куриер” (Базарджик). Приема литературния псевдоним Калиакренски. Подписва се също като Полянов, Я.х.Я., Яни х. Янев, Я. К-ски, П. К-ски.

Първият брой на списание за литература „Поле“ (Базарджик) е отпечатан 1927 г. под редакцията на Яни Хаджиянев. Списанието, което излиза до 1933 г., се приема радушно от българското население и запълва неговата потребност от периодично художествено четиво за литература и културен живот. В ценното изследване на Данаил Ст. Бекяров „Материали и спомени за добруджанския периодичен печат“ четем: *„Яни х. Янев беше много окуражен от това положително отношение на добричкото българско гражданство към започващото трудно дело – издаването на литературно списание в Добрич. Все пак той беше провинциален град“* (Бекяров, 1998, с. 85). Освен от материални затруднения изданието страда и от налаганата румънска цензура. То поощрява млади поети и писатели, отразява българска и световна литература, театър, музика, изобразително изкуство, вести за творчески прояви в Базарджик, Силистра и Кюстенджа (днес Констанца, Румъния), представя преводна румънска литература. Разказите на Яни Хаджиянев намират място на страниците на списанието. В следващите години работи активно като журналист и редактор в добричките вестници – „Поле“ (Базарджик), „Единство“ (Базарджик) (води сатиричната рубрика „Злободневка“), „Ново Единство“ (Базарджик) (има рубрика „Малко безгрижие“ – шеговито за сериозни проблеми от живота на българското малцинство), „Златна Добруджа“ (Базарджик), „Добруджански глас“ (Базарджик). Публикува в подлистници свои повести и разкази.

В Базарджик журналистът се оформя и като писател. Пише разкази, в които описва живота на добруджанци, импресии, скици, есета, статии. Двете румънски окупации оставят несъмнено своя отпечатък върху творчеството му. Издава сборник с хумористични разкази по Алеко Константинов „Смехът на Добруджа, или Бай Ганю Добруджански“ (Базарджик, 1929), отпечатани първо като подлистник на в. „Куриер“. За него редакцията съобщава: *„...започваме да печатим днес ...трудът на нашия редактор Г-н Полянов Калиакренски, който е съумял да схване и предаде най-типичните и характерни черти на добруджанеца“* (Смехът на ..., 1928, с. 1).

Следва повестта „Суша“ (Базарджик, 1929), сборник разкази „Добруджанци“ (Базарджик, 1934), романът „Легенда за 40-те калиакренски девойки“ (София, 1936). Писателят оставя ръкопис на сборник с разкази „Неизвестните“ (1943) – апотеоз на освобождението на Добруджа. Дълго време този ръкопис се съхранява в Държавния архив и съдържа параф на шуменския областен инспектор по националната пропаганда „Разрешавам отпечатването“ с дата 4 юли 1944 г.

Публицистът е автор и на множество краеведски изследвания: „Добруджа преди и сега: Базарджик, Балчик и Каварна“ – в. „Куриер“ (1928), „Гагаузите – турски християни. Легенди за Саръ Салтък“ – в. „Добруджански глас“ (1936), и др.

Свързал живота си с добруджанския край, радетел за свободна Добруджа, той отстоява този идеал с журналистическото и писателското си перо, основава и участва в създаването и запазването на много български просветни и културни средища в окупираната от румънска власт Южна Добруджа. Журналистът се проявява и като театрал. През 1930 г. за кратко време е режисьор на театрална трупа „Сава Огнянов“ към Българската миноритарна партия в Базарджик, на която е член. Участва в дейността на Българското културно общество (БКО), на Българския народен университет (БНУ), както и на Вътрешната добруджанска революционна организация (ВДРО). Яни Хаджиянев е секретар на Българския народен университет в Базарджик (1932–1933), организация на добричките интелектуалци по примера на Българското книжовно дружество в Браила. Приет е за член на Съюза на провинциалните професионални журналисти (1936).

През 1938 г., като член на Вътрешната добруджанска революционна организация, по обвинение в заговор срещу териториалната цялост и сигурността на румънската държава румънската политическа полиция го задържа, изтезава и осъжда на три години строг тъмничен затвор. За смелата си всеотдайна дейност в защита на поробена Добруджа той заплаща тежка цена, излежавайки присъдата си в затворите в Кюстенджа (днес Констанца, Румъния) и Чернауц (днес Черновци, Украйна). Освободен е в началото на 1940 г.

Същата година е приет за член на Задругата на българските писатели историци, а на Съюза на българските писатели – през 1941 г., откъдето по-късно е изключен.

Заедно с Любен Станчев е съосновател и пръв редактор на вестник „Добруджански глас“, който има най-продължително съществуване през последните години на румънската окупация на Южна Добруджа и след освобождението на областта през септември 1940 г. Спреният през 1938 г. вестник отново е възобновен, списван от двамата журналисти. През 1942 г. Яни Хаджиянев се оттегля от вестника и е назначен за ръководител на Агенцията по разпространението на печата. Занимава се с литературна и читалищна дейност към читалище „Йордан Йовков“, избран е в неговото ръководство.

С настъпилите промени в управлението на страната на 8 срещу 9 септември 1944 г. Яни Хаджиянев – Калиакренски е арестуван и убит без съд и присъда. Народният съд узаконява убийството му.

Отдава таланта и живота си *„...на тоя благословен от Бога и проклет от хората чернозем“*, както сам определя Яни Калиакренски Добруджа в края на своя роман „Легенда за 40-те калиакренски девойки“.

Днес книгите на Яни Калиакренски са достъпни и чрез сайта на Регионалната библиотека „Дора Габе“ в Добрич. По инициатива на родолюбивия добруджанец Атанас Димитров – АтаДим книгите на Яни х. Янев „Добруджанци“, „Суша“ и „Смехът на Добруджа“ са преиздадени, а като продължение на реабилитацията – обществена и литературна на Калиакренски – съхраненият ръкопис „Неизвестните“ е издаден през 2023 г.

Използвани източници

Бекяров, Данаил. Материали и спомени за добруджанския периодичен печат : Вестници и списания излизали в Добрич 1919 – 1940 / Данаил Ст. Бекяров. - Шумен : Славчо Николов и сие, [1998], с. 88-91.

Бешков, Любен. Яни Хаджиянев – Калиакренски / Любен Бешков. // *Бешков*, Любен. Бележити добруджанци : Кн. 1 / Любен Бешков. - Добрич : б. изд., 1998, с. 211-213.

Бешков, Любен. Яни Хаджиянев – Калиакренски / Любен Бешков. // *Бешков,* Любен. Добруджанци в науката, изкуството и културата : Био-библиографски очерци : Кн. 1 / Любен Бешков. - Добрич : Людмил Бешков, 1992, с. 200-201.

Дачев, Йордан. Къде му е гробът / Йордан Дачев. // *Дачев,* Йордан. Личности : Портрети, очерци, есета / Йордн Дачев. - Добрич : Матадор, 2006, с. 26-35.

Дачев, Йордан. Яни х. Янев - писател и публицист / Йордан Дачев. // *Дачев,* Йордан. Влогове : Есета за писатели в Добруджа / Йордан Дачев ; Ред. Сашо Серафимов. - Шумен : Славчо Николов и сие, 1998, с. 67-69.

Калиакренски, Яни. Добруджа пред есен : Литературен куриер / Яни Калиакренски. // *Куриер* (Базарджик), II, №385, 9 август 1928, с. 3.

Калиакренски, Яни. Добруджа преди и сега : Базарджик, Балчик и Каварна / Яни Калиакренски. // *Куриер* (Базарджик), II, №254, 17 февруари 1928, с. 2.

Калиакренски, Яни. Един голям румънски поет - българинът Панайот Черна / Яни Калиакренски. // *Добруджански глас* (Базарджик), II, №184, 17 юли 1936, с. 3.

Калиакренски, Яни. На село / Яни Калиакренски. // *Куриер* (Базарджик), II, №381, 2 август 1928, с. 1-2.

Калиакренски, Яни. Нашите градове / Яни Калиакренски. // *Куриер* (Базарджик), II, №407, 19 септември 1928, с. 2.

Калиакренски, Яни. Нашите художници / Яни Калиакренски. // *Куриер* (Базарджик), II, №374, 24 юли 1928, с. 2.

Калиакренски, Яни. Пътищата / Яни Калиакренски. // *Куриер* (Базарджик), II, №385, 9 август 1928, с.1.

Митева, Кремена. Културно-просветният живот в град Добрич през 1919-1944 година / Кремена Митева. - Варна : Ларго Сити, 2022, с. 80-81.

Смехът на Добруджа. // *Куриер* (Базарджик), II. №423, 28 октомври 1928, с. 1.

Електронни ресурси

Калиакренски, Яни. Добруджанци : Разкази. (Дигитална библиотека) / Я. Калиакренски. // *libdobrich* [онлайн]. 25 юли 2023. [Прегледан 27. 02. 2026]. Достъпно от: https://libdobrich.bg/digitalna-biblioteka/dobrudzhantsi/

Калиакренски, Яни. Легендата за 40-те калиакренски девойки. (Дигитална библиотека) / Я. Калиакренски ; Ред. П. Карапетров. // *libdobrich* [онлайн]. 25 юли 2023. [Прегледан 27. 02. 2026]. Достъпно от: https://libdobrich.bg/digitalna-biblioteka/legendata-za-40-te-kaliakrenski-devoyki/

Калиакренски, Яни. Смехът на Добруджа. (Дигитална библиотека) / Яни Хаджиянев. // *libdobrich* [онлайн]. 26 юли 2023. [Прегледан 27. 02. 2026]. Достъпно от: https://libdobrich.bg/digitalna-biblioteka/smehat-na-dobrudzha/

Калиакренски, Яни. Суша. (Дигитална библиотека) / Яни Хаджиянев-Калиакренски. // *libdobrich* [онлайн]. 26 юли 2023. [Прегледан 27. 02. 2026]. Достъпно от: https://libdobrich.bg/digitalna-biblioteka/susha/

1.2. Из колекциите на Регионалната библиотека „Партений Павлович“ – гр. Силистра

Аспарух Янакиев Айдемирски (1892–1965)

Аспарух Айдемирски
Източник Електронна БД „Портрети и снимки“, Фонд „Краезнание“, РБ „Партений Павлович“ – Силистра

Адвокат, журналист и водещ деец на Добруджанското национално-освободително движение, председател на Вътрешната добруджанска революционна организация (ВДРО), с принос към борбата за национално обединение.

Аспарух Янакиев Айдемирски с псевдоним Каваев е роден на 20 май 1892 г. в село Аккадънлар (днес град Дулово, Силистренско). По това време баща му Янаки Михов е секретар-бирник там. Заради факта, че е роден в село Айдемир (Силистренско), той възприема за своя фамилия Айдемирски и тя се предава и на сина му. Майката на Аспарух е силистренката Смарайда Стоянова.

Аспарух Айдемирски завършва Четирикласното педагогическо училище в Силистра, където негов преподавател по всеобща история е Хараламби Стефанов, който след години става председател на Изпълнителния съвет на Съюз „Добруджа“. След това учи право в Юридическия факултет на Софийския университет. Участва като доброволец в Балканската война и в

Първата световна война – опит, който оказва трайно влияние върху неговото обществено и национално съзряване.

През септември 1913 г. като студент в София, Айдемирски свиква първото събрание на емигрантите от Северна и Южна Добруджа. На него е основано Културно-просветното дружество „Добруджа“ с цел подпомагане и обединяване на добруджанските бежанци, което по-късно прераства в Съюза „Добруджа“. Избран за негов секретар, Айдемирски активно участва в обединителния конгрес от 25 март 1915 г., който създава единна Добруджанска организация (ДО). Като секретар на Върховния ѝ управителен комитет, Айдемирски последователно защитава позицията, че Добруджанският въпрос е неразделна част от политиката на българската държава.

След неуспеха на комунистите да овладеят Вътрешната добруджанска революционна организация (ВДРО) по нареждане на Задграничното бюро на БКП и Коминтерна във Виена се провежда конференция (20–28 септември 1925 г.) и се основава Добруджанската революционна организация (ДРО). На IX конгрес на организацията в Търново Айдемирски е избран за председател на ВДРО и за член и редактор на вестник „Добруджа“. Той формулира нейния девиз „Свободна Добруджа в рамките на целокупна България“, който ясно изразява националния характер на организацията.

Особено значима е дейността на Айдемирски като редактор и постоянен сътрудник на официалния орган вестник „Добруджа“. Публикува под псевдонимите Нихил, Странджата, Синът Кубратов, Горан, Розмарен, Брут, Грим, Nihil. Чрез стотици статии, фейлетони и публицистични текстове утвърждава изданието като „средство за контакт“, „мост“ и „връзка“ между добруджанци, преодолявайки партийната ограниченост, характерна за българския печат от онова време. Неговите съвременници го обрисуват така: *„Едва ли добруджанската емиграция и организация познава по-деен и неуморим деятел от Айдемирски. Лишаващ се от елементарните средства за преживяване, пренебрегвайки много често професионалните си интереси, той броди непрекъснато по границата, от село на село, от човек на човек. Той не обичаше и не обича шума, не искаше да му се пише и повтаря често името, старателно отбягваше журналистите и вестникарските интервюта или дописки. Истински, апостолски, чисто по революционен метод, той бродеше сам, изненадваше, а когато трябваше, свикваше тайни конференции. На конгресите той не беше на трибуната или на първите редици. Стоеше някъде в „западните редове“, наблюдаваше, претегляше: но когато станеше нужда, неговото участие решаваше*“ (Айдемирски, 1942, с. 1).

Аспарух Айдемирски е председател и отговорник за ВДРО от края на 1927 до 1940 г. Под негово ръководство ВДРО заема позиция, противопос-

тавяща се на целите на Добруджанската революционна организация (ДРО), подкрепяна от Българската комунистическа партия и Коминтерна, която залага на създаването на Добруджанска съветска република в рамките на бъдеща Балканска федерация. За Айдемирски съществената разлика между двете течения не се свежда само до въпроса за Добруджа, а обхваща отношението към националните ценности, държавните институции и символи. Той възприема добруджанската организация като „буден страж на фронта на нацията“, който подпомага държавата, но и настойчиво изисква от нея грижа за бежанците и активна политика срещу антибългарските действия на румънските власти.

Айдемирски последователно апелира към европейското обществено мнение и Обществото на народите, изтъквайки, че отговорността за съдбата на Добруджа не е само на Румъния, а на следвоенна Европа като цяло. Неговите публицистични текстове от края на 20-те години разкриват дълбокото му разочарование от бездействието на международната общност и същевременно утвърждават идеята за сплотено национално малцинство като единствена защита срещу денационализационната политика.

В периода 1929–1930 г. Аспарух Айдемирски е отговорник за четничеството във ВДРО. Като такъв, прави три големи обиколки в пограничните райони сред бежанците и стяга редиците на движението. Кореспондира си с Дора Габе, разказвайки ѝ за събитията по това време в село Сърсанлар (днес село Зафирово, Силистренско). През декември 1936 г. Айдемирски е избран за подпредседател на Софийското добруджанско дружество.

През септември–октомври 1940 г. при възвръщането на Южна Добруджа към България Аспарух Айдемирски е сред първите, които влизат в областта с българската армия. На 10 октомври е назначен от Министерския съвет за съветник на генерал-губернатора Георги Попов. Заради заслугите си е награден от Цар Борис III с Орден за гражданска заслуга. В издадената през 1940 г. в ограничен тираж „Златна книга за Златна Добруджа“ „120 първенци – българи“ отправят своите патриотични послания, сред които е и това на Айдемирски: *„Няколко десетки хиляди българи от Южна Добруджа ще се завърнат в родните си огнища горди. Те изпълниха своя дълг към Отечеството си… За делото на Добруджа осиротяха мнозина, но никой не изгуби вярата си в радостния ден, който сега изживява.“* (Златна книга…, 1940, с. 60).

През 1941 г. Айдемирски е мобилизиран и изпратен като адвокат в Скопие, Македония. Оттам в писмо до Ангел Стоянов, председател на Съюза „Добруджа“, той пише, че *„Борбите в Македония приличат на нашите борби в Добруджа“* (Бешков, 2002, с. 4). През 1942 г. изнася доклад „Борческа Добруджа“ пред участниците във Великия добруджански събор, проведен

на 3–5 октомври в град Добрич, в който посочва, че воюването с комунисти и разбойници коства много жертви, но то е необходимо, за да се заличи разпространяваното от комунистите обвинение, че това са дела на Вътрешната добруджанска революционна организация.

През 1943 г. Айдемирски е избран за подпредседател на Добруджанския културен институт, създаден в София. През август същата година заради големите си заслуги е обявен от Общинския съвет на Силистра за почетен гражданин на града.

След 9 септември 1944 г. Аспарух Айдемирски става обект на репресии от комунистическата власт. През декември същата година е привлечен като обвиняем от т. нар. Народен съд на отечественофронтовското правителство по скалъпени обвинения, свързани с дейността му в Добруджанското освободително движение и ВДРО. На 20 март 1945 г. е осъден на пет години строг тъмничен затвор и 50 хил. лв. глоба, лишен пожизнено от адвокатски права и изключен от редица обществени институции, включително от Добруджанския културен институт. На 4 септември 1945 г. е преместен в Софийския централен затвор, където е тормозен от местните комунисти, които са очаквали по-строго наказание за него и са кроели планове за физическото му ликвидиране. За тези свои проблеми Айдемирски споделя в писмо до Дора Габе. Освободен е със застъпничеството на регента проф. Венелин Ганев на 9 февруари 1946 г., но принудителната му изолация и репресиите срещу него продължават. През 1948 г. е изселен със семейството си в Плевен, а през 1950 г. е принудително въдворен в Тутракан със забрана да практикува адвокатската професия. За да се грижи за прехраната на съпругата си и на дъщерите си Аглаида и Августина, работи като касиер в местния Домостроителен комбинат.

Умира на 25 октомври 1965 г. в Тутракан. На погребението му местният енорийски свещеник Димитър Петканов (роднина на писателя Константин Петканов) говори за малко известния факт, свързан с приятелството, подкрепата и куража, които Аспарух Айдемирски е давал на поета Христо Смирненски.

Аспарух Айдемирски е една от ключовите личности на Добруджанското националноосвободително движение. Неговият жизнен път, публицистично наследство и организационна дейност са подчинени на ясно формулиран национален идеал. Осмислянето на приноса му възстановява историческата справедливост и допринася за по-задълбоченото разбиране на Добруджанския въпрос в българската история.

Използвани източници

Аспарух **Айдемирски. //** *Подем* (Силистра), III, № 70, 15 май 1942, с. 1, 3.

Бешков, Любен. Аспарух Айдемирски : Бележити дейци / Любен Стефанов Бешков. // *Спектър Силистра*, XI, № 127, 4 юли 2002, с. 4 : със сн.

Василев, Адриан. Ще продължим ли човешката памет? / Адриан Василев. // *Тутракански глас*, LIV, № 26, 30 юни – 6 юли 2016, с. 6 : със сн.

За Аспарух Айдемирски се помни. // *Тутракански глас*, XXIX, № 21, 13 ноем. 1992, с. 4.

Златна книга за златна Добруджа / Под ред. на Хр. Цанков–Дерижан. – София, 1940 (София : Хр. Г. Данов). - 87 с.

Кирилов, П. Спомен за Аспарух Айдемирски / П. Кирилов. // *Тутракански глас,* XXIX, № 10, 22 май 1992, с. 4.

Милачков, Володя. Бележки на добруджанския деец Аспарух Айдемирски за осъждането му от Народния съд (1944-1945 г.) / Володя Милачков. // *Добруджа* : сборник, 9, 1992, с. 300-316.

Попова, Кристина. Деец за свободна Добруджа в рамките на целокупна България.100 години от рождението на Аспарух Айдемирски / Кристина Попова. // *Силистренска трибуна*, XXXVII, № 42, 27 май 1992, с. 2 : 1 портр.,

Радев, Вълчо. Приносът на село Айдемир в националното ни духовно развитие : Тържествено честване на Деня на народния будител в най-голямото българско село / Вълчо Радев. // *Спектър Силистра*, IX, № 213, 3 ноем. 2000, с. 8.

[**Сто и двадесет**] 120 години от рождението на Аспарух Айдемирски (1892-2012): Виден деец на Добруджанското националноосвободително движение / (Авт.- състав.) Румен Липчев, Вера Милева. – Силистра : Регионален истор. музей – Силистра, [2012]. – 21 с.

Гено Атанасов Чолаков
(1834–1904)

Гено Чолаков
Източник Електронна БД „Портрети и снимки“, Фонд „Краезнание“,
РБ „Партений Павлович“ – Силистра

Възрожденски деец, обществен и културен водач на българите в Силистра, активен участник в църковно-националните борби и националноосвободителното движение на България, кмет на града.

Роден на 21 септември 1834 г. в град Русе. Получава начално образование от баща си Атанас Добрев Чолаков и 14-годишен идва в Силистра да учи търговия при вуйчо си Ради Тодоров (някъде Теодоров) – известен местен първенец, наричан от съвременниците си „пръв търговец в Силистра“. Работи в манифактурния му магазин от 1848 до 1853 г. Още тогава попада в средите на будната българска общност в града, което оказва решаващо влияние върху по-нататъшното му формиране като личност.

Гено Чолаков се прибира в Русе, за да завърши местното трикласно училище. След това се занимава с търговия и производство, работи с търговска къща „Братя Аврамови“ от Търново. През 1856 г. идва отново в Силистра и се установява в града завинаги.

Гено Чолаков застава начело в борбите за българско училище и българска църква в града. Като един от водещите представители на българската общност в Силистра, той заема твърда позиция срещу фанариотското потисни-

чество и срещу гръцкия митрополит Дионисий и това му носи много неприятности. По негово настояване през 1861 г. Гено Чолаков е изпратен на заточение в Аккия (Мала Азия), но със застъпничеството на видни българи от Цариград и Русе след едногодишен престой в цариградските затвори е освободен.

През 1864 г. Чолаков открива собствен манифактурен магазин в Силистра и постепенно се утвърждава като уважаван търговец. Сродява се с видния силистренец – общинаря Димитър Златаров, което допълнително засилва общественото му положение и възможностите му за активна дейност в полза на българската общност.

През 1867 г. Раковски създава по крайдунавските градове агентства за разпространение на комитетска кореспонденция и за връзка между емигрантите и вътрешността на страната. Начело на агентството в Силистра застава Гено Чолаков. Разпространява сред местното население политическите вестници на Раковски, Драган Цанков и Александър Екзарх и поддържа кореспонденцията на комитета. Помага на въстаници, които търсят спасение във Влашко. През същата година той превежда и Левски през Силистра и Ветрен, за да отиде в мошията на Н. Балкански в село Циганка, където се е сформирала четата на Панайот Хитов. В силистренския алманах на Никола Макаринополски (1899) се съобщава, че през 1869 г. Левски търси начин да се прехвърли в Румъния и случайността го среща с Гено Чолаков във Варна. По негова покана Апостола пребивава в дома му в Силистра четири дни (днес на къщата на Гено Чолаков има паметна плоча за събитието) и е нает като учител и певец в местната църква. След това Гено Чолаков прехвърля Апостола, преоблечен в попски дрехи, през близкото село Ветрен и Дунава в Румъния.

В Силистра Гено Чолаков застава начело на групата на т. нар. млади, които се борят за по-демократично и национално ориентирано управление на общината. На 16 август 1866 г. е избран за секретар (тефтерджия) на втората българска община. През 1872 г. е упълномощен да оглави силистренската делегация в Русе за избор на Доростоло-Червенски митрополит – важна стъпка в борбата за църковна независимост и утвърждаване на българското влияние в региона. От 14 януари 1873 г. до 3 април 1874 г. е секретар на смесения казалийски съвет на Доростолската епархия, който се намира в Тулча. От 14 януари 1874 г. е в привременния смесен казалийски съвет, а от 6 април 1874 до 1877 г. е член на постоянния смесен казалийски съвет в Силистра. На 6 февруари 1874 г. става член и на Градския управителен съвет на града (идаре-меджлиса).

Особено значима е дейността на Гено Чолаков за културното и просветното издигане на Силистра. Той е настоятел на списание „Духовни книжи-

ци“ (1864, 1867) и на вестник „Право“ (1870). Публикува дописки във вестник „Цариград“, в които отразява положението на българите в Добруджанския край и популяризира идеите на националното възраждане. Посвещава се на борбата за културния и просветния напредък на града.

Гено Чолаков открива книжарски щанд в своя манифактурен магазин, а после и първата книжарница в града за разпространение на книги, учебници и вестници. Спомоществовател на осемнадесет книги, получавани от силистренското читалище в периода от 1851 до 1875 г., с което трайно подпомага развитието на читалищното и библиотечното дело в града. Дарител е за основаването на българска църква и училище в Силистра – институции с ключово значение за съхраняването на българската национална идентичност. През 1870 г. подпомага отварянето на първото девическо училище и създава първото театрално дружество в града.

Гено Чолаков е в центъра и на борбите за политическо освобождение в Силистра. Той поддържа тесни връзки с Хаджи Димитър, Стефан Караджа и особено с Филип Тотю, приема патриоти, подпомага ги парично, препраща ги зад Дунава при Н. Балкански или ги крие у свои верни хора. Член е на революционния комитет, основан в града от силистренския учител Тодор Пеев. Във връзка с тази революционна дейност Гено Чолаков занемарява своите търговски работи и през 1874 г. официално обявява фалит.

В навечерието на Априлското въстание (1876) Гено Чолаков подготвя за бунт революционно настроените младежи в Силистра и поема материалната им издръжка. Заради наличието на силен турски гарнизон в града и поради ред други причини, когато въстанието избухва, Силистренско не се включва активно в бунта. Само отделни младежи минават в четите на Христо Ботев, Филип Тотю и Панайот Хитов, а други през следващата пролет се включват в редовете на Българското опълчение. Заради тази своя дейност Гено Чолаков е изпратен на заточение в град Балък Кесир в Мала Азия. Връща се в Силистра едва след сключването на Санстефанския договор и продължава да участва активно в обществения живот.

След Освобождението е председател на Силистренския окръжен съд. Избиран е два мандата за кмет на Силистра от Либералната партия (1879–1881) и (1884–1886) и един – за заместник-кмет. Представител е на силистренци в Учредителното и в Първото Велико народно събрание в Търново (1879). По негово предложение денят на освобождението на Силистра от османско робство – 10 февруари, е обявен за празник на града. По негов почин през 1881 г. в Силистра се основава дружество на Българския червен кръст.

През 1887 г. Гено Чолаков участва в съзаклятието на силистренските офицери русофили против Стамболов и е осъден на година затвор. В края на живота си живее в голяма нищета заедно с шестте си деца. Отправя мол-

ба към Народното събрание да му бъде увеличена пенсията, но тя остава без отклик.

Умира на 1 октомври 1904 г. в Силистра. Погребан е в двора на църквата. През 1940 г. по нареждане на Доростоло-Червенския митрополит костите на погребаните светски лица в черковния двор са пренесени и погребани в общ гроб в старото гробище, покрит с черна мраморна плоча, без имена.

Силистренци са кръстили улица на негово име, а през 1969 г. издигат негов паметник в Дунавската градина, дело на скулптора Кирил Цонев. През 1973 г. на къщата му е поставена паметна плоча, която напомня за историческото пребиваване на Васил Левски в дома му през 1867 г.

Паметник на Гено Чолаков
Източник Електронна БД „Портрети и снимки“, фонд „Краезнание“,
РБ „Партений Павлович“ – Силистра

През целия си живот Гено Чолаков служи честно и доблестно на силистренското общество и на България, без да търси материални блага за себе си. С цялостната си дейност той се утвърждава като една от най-значимите възрожденски личности на Силистра. Неговият живот е пример за безкористна служба в името на културния напредък, духовната независимост и националната свобода на българите в Добруджанския край.

Използвани източници

Борисов, Б. Гено Чолаков / Б. Борисов. // *Силистренска трибуна,* VI, № 118-120, 11 окт. 1969, с. 2.

Бояджиев, Пирин. Гено Чолаков – легенда и действителност / Пирин Бояджиев. // *Порт Силистра*, XXXVIII, № 11, 28 ян. 1993, с. 2.

Бренишки, Мато. Гено Атанасов Чолаков : (Силистренските кметове) / Мато Бренишки. // *Силистра плюс*, II, № 6, 18 авг. 1995, с. 3 : 1 портр.

Георгиев, Огнян. Гено Чолаков : 160 години от рождението на силистренеца – съратник на Левски / Огнян Георгиев. // *Порт Силистра*, XXXVIII, № 92, 23 септ. 1994, с. 5.

Илиев, Борис. Предан на народното дело / Борис Илиев. // *Силистренска трибуна*, VI, № 17, 10 февр. 1968, с. 4 : със сн.

Кунчев, Димитър. Към двора на божия храм : Историческа повест за силистренския възрожденец Гено Чолаков / Димитър Кунчев. – Силистра : Тибо, 2005. – 228 с. : с ил.

Къщата на Гено Чолаков. (Да се завърнеш...). // *Силистренска трибуна*, IV, № 26, 5 май 2016, с. 6: със сн.

Липчев, Румен. Смел борец за народни правдини : 150 години от рождението на Гено Чолаков / Румен Липчев. // *Силистренска трибуна*, XXIX, № 111, 20 септ. 1984, с. 2 : 1 портр.

Михайлова, Йоанна. Силистренският будител / Йоанна Михайлова. // *Реката и приятели* (Силистра), № 2, 1 ноем. 2019, с. 3.

Нанев, Никола. Съхранено за поколенията : Архивни документи за Гено Чолаков / Никола Нанев. // *Спектър Силистра,* II, № 51, 6 юли 1993, с. 2.

Николов, И. Паметна плоча на Гено Чолаков : В Силистра / И. Николов. // *Силистренска трибуна,* XIV, № 66, 10 юни 1969, с. 1.

Радев, Вълчо. Гено Чолаков – кмет. (Силистренските кметове) / Вълчо Радев. // *Спектър Силистра*, IX, № 18, 28 ян. 2002, с. 5 : със сн.

Хинева, Мариана. Първото българско учредително събрание : Силистренското участие / Мариана Хинева. // *Силистренска трибуна*, XXXIV, № 10, 7 март 1989, с. 2.

Чернев, Валентин. В името на живота : 100 години силистренска червенокръстка организация/ Валентин Чернев. // *Силистренска трибуна*, XXVII, № 70, 15 юни 1982, с. 1.

Георги Радев Овчаров
(1889–1953)

Георги Овчаров
Източник Електронна БД „Портрети и снимки“, Фонд „Краезнание“,
РБ „Партений Павлович“ – Силистра

Един от най-значимите български архитекти новатори и монументалисти от междувоенния период, оставил ярка и трайна следа в историята на българската архитектура и пластично изкуство.

Архитект Георги Овчаров е роден на 20 април 1889 г. в град Силистра. Баща му Ради Овчаров е инженер в общината. Детството си Георги прекарва в град Търговище – родното място на баща му, а по-късно семейството се установява в София. През 1907 г. завършва средното си образование в Първа мъжка гимназия в столицата. От това време са запазени негови рисунки, които показват дарбата му на художник.

Същата година със стипендия от Министерството на народното просвещение заминава да следва архитектура в Политехническия университет в Мюнхен (днес Технически университет), Германия. Голямата му мечта е да стане художник. Воден от любовта си към изобразителното изкуство и художествената графика, решава да постъпи в Художествената академия в

Мюнхен. В този период рисува серия от автопортрети с маслени бои, които показват таланта му. Скоро родителите му научават какво е направил и му пишат писмо, че ще прекъснат издръжката му. Поради нарушение на условията на стипендията е предупреден и от министерството, че финансирането му ще бъде прекратено. Това го принуждава през следващата учебна година да се прехвърли в Политехниката. Там негов преподавател е известният архитект професор Паул Бонац, чието влияние по-късно ясно се откроява в творчеството на Овчаров. Друг от професорите му е барон Фридрих фон Тирш, архитект и художник, автор на Двореца на правосъдието, носител на Орден за достижения в науката и изкуството, Орден за граждански заслуги, почетен гражданин на Бавария. По време на следването си Георги Овчаров продължава да е отдаден на страстта си към рисуването и на художествения прочит на архитектурните обекти. Споделя убеждението, че „и в архитектурата може да се прави изкуство“. Завършва образованието си през 1912 г. и малко преди началото на Балканската война се завръща в България.

През Първата световна война (юли 1914 – ноември 1918) Георги Овчаров е мобилизиран и служи за кратко на фронта. Впоследствие работи в Министерството на железниците и в строителното дружество „Градиво“. Въпреки ангажиментите си продължава да създава живописни и графични произведения и формира възгледа си за архитектурата като синтез на конструкция и изкуство. След стаж и натрупване на професионален опит през 1923 г. започва частна архитектурна практика. Основава архитектурно бюро заедно със своя състудент архитект Генко Попов, с когото работи до 1930 г. По-късно си сътрудничи с архитектите Рачо Рибаров и Иван Попов и техника Васил Ненков. Става член на „Клуба на интелектуалците“, в който участват изтъкнати български културни дейци като архитект Иван Васильов, професор Александър Балабанов, професор Андрей Николов и писателят Елин Пелин. Сред известните му приятели са артистът Сава Огнянов, художниците Дечко Узунов, Илия Бешков (който го нарича „единственият архитект философ в България“) и Александър Жендов, архитектите Иван Васильов и Христо Берберов. Архитект Овчаров е човек с весел нрав, бохем и с висока музикална култура. Попада в обкръжението на цар Борис III и това му осигурява първата по-значима поръчка – проект на две малки жилищни сгради, едната в Евксиноград. Проектира и обзавеждането на един от летните царски дворци и контактува с княгиня Евдокия. Въпреки че е социалдемократ по разбирания, архитект Овчаров се сближава с принц Кирил и двамата се срещат често.

Периодът 1923–1930 г. е определящ за неговото професионално изграждане. Той се утвърждава като първия експресионист в българската архитектура, умело съчетаващ европейските архитектурни влияния с националната

традиция и възрожденската романтика. В архитектурните си проекти архитект Овчаров прилага пластичен рисунък, внимателна работа с обемите, светлосянката и материала, като художникът и архитектът у него са неразделни. Истинското му утвърждаване като архитект идва през 1924 г. с международния конкурс за сграда на Агрономическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ (днес Биологически факултет). Проектът, разработен от архитектурното бюро „Овчаров – Попов“, е приет за изпълнение. Журито обаче препоръчва да бъде потърсен чуждестранен архитект за водещо име в проекта. Овчаров избира професор Паул Бонац и прекарва няколко месеца в Щутгарт, Германия, като преработва проекта. Сградата придобива облик, повлиян от германския тухлен експресионизъм – специфичен вариант на експресионистичната архитектура, който използва керемиди или клинкерни тухли като основен видим строителен материал. Строежът е частично финансиран от Фондация „Рокфелер“ в България и сградата е открита през 1930 г. В оформлението ѝ са използвани фигурирани тухли и зидария, островърхи кули и скрити арки, които създават атмосфера на средновековен замък. С този проект архитект Овчаров за първи път в България постига пълно единство между екстериор и интериор и демонстрира изключително чувство за монументалност. Следващите няколко примера визират някои по-интересни проекти в архитектурно отношение, които отличават оригиналния талант на архитект Георги Овчаров.

През 1926 г. Овчаров проектира къщата на своя приятел Сирак Скитник, който според градската легенда „видял дома си в сънищата си“. Сградата прилича на малък замък и е с форми, вдъхновени от приказния свят. Интериорът на къщата е решен във възрожденски стил, съчетан с модерни ярки и сини цветове. На фасадата стоят инициалите на собствениците. Малко известен факт е, че Сирак Скитник, който е част от журито за конкурс за Паметник на Шипка през 1924 г., в който участва и архитект Овчаров, пише рецензията си върху първата страница от проекта му: „Златни ръце“.

По същото това време Овчаров прави проект и за къщата на политика офицер от Българската армия Кимон Георгиев, която се намира на бул. „Евлоги Георгиев“ и ул. „Кимон Георгиев“. Друга интересна сграда е личният дом на архитект Овчаров, построен през 1929 г. – една от първите кооперативни сгради в София. Над двата входа върху бетонни конзоли има две скулптури на лъвове с щитове в лапите си, проектирани лично от него. Това е и последната тухлена сграда, която строи архитект Овчаров – след нея преминава към белия камък.

През 1930 г. Георги Овчаров създава свое архитектурно бюро. Променя стила на работата си и създава сгради, които са впечатляващи примери за европейски модернизъм. Творчеството му в периода 1930–1938 г. се отли-

чава с рационалистичен подход и се характеризира с яснота на формите, функционалност и спазване на принципите на модерната архитектура, типични за епохата. Проектите му се отличават с разнообразни стилове и елементи от различни школи – неокласицизъм и романтизъм, рационализъм и кубизъм, формализъм.

В село Чепинци до София по проект на архитект Овчаров са построени още две интересни архитектурни здания. Сградата на кметството е с уникален дизайн – има форма на слон с декоративни уши, а ъгълът откъм улицата е с формата на хобот. Тя е проектирана и построена през 1934 г. по времето, когато кмет на селото е неговият брат Симеон Овчаров. Четири години по-късно през 1938 г. е построено и училището, като проектът първоначално е представлявал здание с формата на отворена книга, погледната отгоре, но в крайна сметка е построена само едната страница от книгата.

Любопитен е и строежът на мавзолея на Георги Димитров. В деня, в който е починал, правителството възлага проект за мавзолей на най-добрия архитект по това време – Георги Овчаров. Той е изготвен за ден, даден за одобрение и веднага изпратен обратно за редакция. Веднага след като е направена корекция, започват строителните работи с участието на армията. Сградата е в класически стил с дорийски колони. Има сложен дизайн, много подземни съоръжения и спомагателни помещения. Построена е за рекордните 130 часа, т.е. за шест денонощия. Малко известен факт е, че архитект Георги Овчаров е наричан от комунистическата власт „царски архитект“ заради близостта си с царя и не е любимец на тоталитарния режим. Той е лежал за кратко и в затвор, но по-късно е освободен, защото властта се нуждаела от неговите знания.

Архитект Георги Овчаров създава редица значими обществени и културни сгради в цялата страна, които и днес се считат за шедьоври на българската архитектура и имат международно признание. Проектира и много жилищни домове на видни творци на изкуството и интелектуалци от София. Оставя отпечатък върху облика на много български градове, като създава сгради, които излъчват стабилност и авторитет.

Сред известните му реализации са: София, жилищно-търговската сграда на Анев – Радивоев, търговци на едро на хартиена стока на ул. „Граф Игнатиев“ № 18 (1923); София, Агрономически факултет – днес Биологически факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ (1924–1930); София, Минералната баня в Овча купел (1925–1928); София, къща с ателие на Сирак Скитник на ул. „Борова гора“ 28 (1926); София, Работническа болница, днес „Царица Йоана – ИСУЛ“, заедно с арх. Генко Попов (1927–1938); Бургас, Общински дом, заедно с арх. Генко Попов (1927–1940) – една от емблематичните административни сгради в морския град; София, коо-

перация на източния ъгъл на ул. „Патриарх Евтимий“ и „Витоша“, заедно с арх. Генко Попов; София, апартаментна сграда на ул. „6-ти септември“ № 6 (1928) – в тази кооперация архитект Овчаров остава да живее до края на живота си, а през 2003 г. на фасадата ѝ е поставена паметна плоча, която да напомня за делото му; София, сграда на ул. „Герлово“ 7 (около 1930-те); Кметство на село Чепинци, Софийско (1934) и училище (1938); София, хотел „Кооп“ и Съюз на популярните банки, ул. „Г. С. Раковски“ № 116, заедно с арх. Генко Попов (1935); София, Централен земеделски изпитателен институт към Агрономическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ (1936); Пловдив, Дом на труда (днес болница „Св. Мина“) (1936–1939); София, Министерство на вътрешните работи, ул. „6-ти септември“ № 29, (1936–1940), считана за един от шедьоврите му; Пловдив, Борса на труда (1938); Дупница, Градска поликлиника, ул. „Солун“ № 4 (ок. 1940); София, Военно издателство (строено за банка) на ул. „Иван Вазов“ 12 (1940–1944); Враца, къща на инж. Янакиев, ул. „Генерал Скобелев“ (1941); Перник, Дом на културата (1945); София, мавзолей на Георги Димитров – заедно с Рачо Рибаров и Иван Данчов (1949, премахнат на 21 август 1999 г.); София, Държавен музикален театър (1951); Мост на Дунав при Русе–Гюргево („Дунав мост“ или „Мост на дружбата“) (1953) – участва в архитектурното оформление на порталите на моста и това е последният му проект, чието завършване не доживява.

Архитект Георги Овчаров участва в конкурси за построяване на паметници: Паметник на Шипка – II награда (1924) (нереализиран, изгубен проект); Варна, Портал – паметник в памет на загиналите войници и офицери, бул. „8-ми Приморски полк“, изпълнението е поверено на варненския архитект Желязко Богданов (1936); Братската могила (1951); Паметник на съветската армия и други. Неделчо Паскалев описва проекта му за Паметник на Шипка: „Монументът е представлявал мощна обърната пресечена пирамида, която завършва с едри триъгълни зъби. Голяма бетонова конзола динамично излиза от долната част на пирамидата. Върху конзолата – исполинската фигура на опълченец, който е вдигнал над главата си скала, за да я стовари върху врага“.

Архитект Овчаров участва с конкурсен проект за концертна зала, музей и библиотека във Варна, удостоен с първа награда (нереализиран) (1935); проект за Общински театър в Пловдив (нереализиран) (1937); „Портата на София“ – проект за гара от международен конкурс (нереализиран) (1941) – строи обаче сградата до кръговото кръстовище на гарата и др. Получава множество награди: за конкурса на катедралата „Св. Неделя“, сградата на пощата във Велико Търново, Българската земеделска банка в София, Сградата на Македонския научен институт в София и др.

Архитект Овчаров умира на 15 октомври 1953 г. в родния си град Силистра. Творческото му наследство остава сред най-значимите постижения на българската архитектура от първата половина на XX в. и заема достойно място в нашия архитектурен пантеон, като продължава да бъде обект на изследване, обществено и професионално признание.

От 2025 г. ул. „672" в „Овча купел", която се намира в непосредствена близост до Минералната баня, изградена по негов проект, носи името „Арх. Георги Овчаров".

Използвани източници

Антонов, Любен. Силистренци се родеят със столицата / Любен Антонов. // *Спектър Силистра*, VII, № 182, 17 септ. 1998, с. 1.

Бояджиев, Пирин. Видни силистренци,представени от Пирин Бояджиев : Компас – Силистра / Пирин Бояджиев. // *Компас – Силистра* : Информационно справочно издание на Порт Силистра. – Силистра : Изд. на вестник Порт Силистра, 1993, с. 36-37.

Петров, Пламен. Силистренец е автор на проекта за мавзолея на Георги Димитров / Пламен Петров. // *Силистренски бряг*, VI, № 157, 8 септ. 2010, с. 1,3 : със сн.

Радев, Вълчо. Архитект Георги Овчаров – творец със собствен стил и почерк. (Памет) / Вълчо Радев. // *Силистренска трибуна*, III, № 58, 28 юли 2015, с. 6 : със сн.

Радев, Вълчо. Архитект Георги Радев Овчаров. (Стоте бележити личности на Силистра през XX век)/ Вълчо Радев. // *Спектър Силистра*, VIII, № 78, 23 апр. 1999, с. 3.

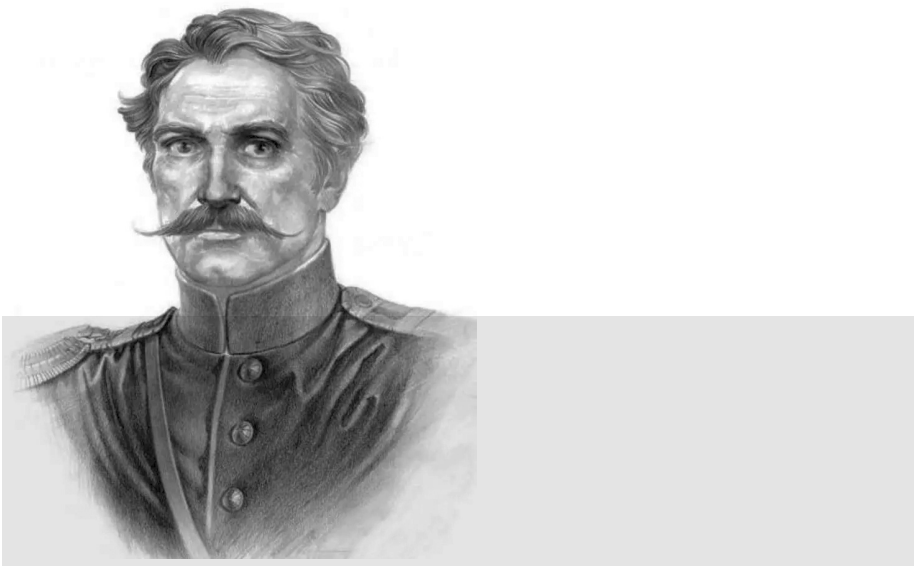
Радев, Вълчо. Архитект Георги Овчаров. (Прославени силистренци) / Вълчо Радев. // *Силистренска трибуна*, XV, № 89, 30 юли 1970, с. 2 : с портр.

Радев, Вълчо. Майстор на архитектурното изкуство, новатор, талант : 100 години от рождението на архитект Георги Овчаров / Вълчо Радев. // *Силистренска трибуна*, XXXIV, № 16, 18 апр. 1989, с. 4.

Радев, Вълчо. Художник по призвание, той превърна и архитектурата в изкуство : 105 години от рождението на архитект Георги Овчаров / Вълчо Радев. // *Спектър Силистра*, III, № 75, 21 апр. 1994, с. 3 : със сн.

Чанкова, Николина. Личният фонд на арх. Георги Овчаров в Централен държавен архив / Николина Чанкова. // *Архивен преглед*, 1996, № 1-2 , с. 90-94.

Георги Стойков Мамарчев
(1786–1846)

Георги Мамарчев
Източник Електронна БД „Портрети и снимки“, Фонд „Краезнание“,
РБ „Партений Павлович“ – Силистра

Една от водещите личности във въоръжената борба на българския народ против османското владичество и организатор на два опита за народни въстания през втората четвърт на XIX в. Първият комендант/ кмет на Силистра.

Георги Стойков Мамарчев, известен като капитан Георги Мамарчев (Буюклиу), е роден около 1786 г. в Котел – едно от най-будните възрожденски селища по това време. Произхожда от стар български род с корени от село Еркеч (днес Козичино, Бургаско). Негов баща е Стойко Радев – Мамареца – заможен скотовъдец, собственик на тепавица, който по-късно загива в Котленското въстание по време на Руско-турската война през 1806–1812 г. Майка му Мария е от Жеравна. Георги Мамарчев е вуйчо на Георги Стойков Раковски (син на сестра му Руса), който по-късно в знак на уважение към него приема името „Георги Македон“ и увековечава делото му в своите спомени.

Още млад, Мамарчев напуска родния край, белязан от кърджалийските размирици, установява се във Влашко и поема пътя на въоръжената борба.

Бойното си кръщение получава по време на Руско-турската война (1806–1812), когато постъпва като доброволец. Участва в състава на Българската земска войска(1810–1811) и се отличава в сраженията при Тутракан, Русе и Силистра. За проявената храброст е награден с Георгиевски кръст и е произведен в офицерски чин. През 1812–1813 г. участва и в Отечествената война на Русия срещу Наполеон, включително в битките при Бородино и Лайпциг.

През 1821 г. Георги Мамарчев се включва в общобалканските революционни военни действия на тайната организация „Филикиетерия“ („приятелско общество“) и въстанието в Молдова и Влашко. От този период датира и личният му печат със символа на свети Георги – свидетелство за самочувствието му на военен водач.

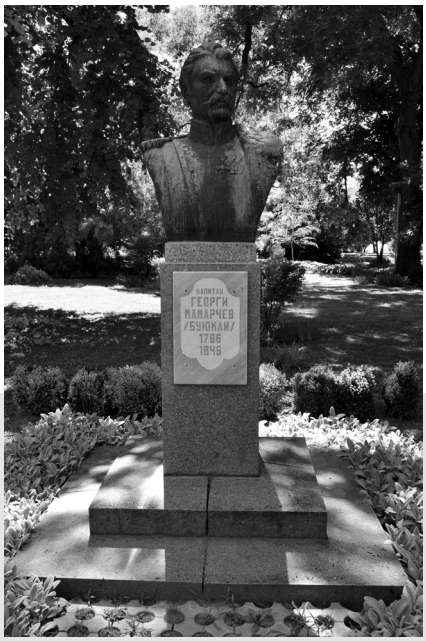
Най-значим е приносът на Мамарчев като „волентирски капитан“ по време на Руско-турската война (1828–1829). Още в навечерието ѝ той тайно формира български доброволчески отряд, с който подпомага руските войски при форсирането на река Дунав и овладяването на турски укрепления в Североизточна България. Особено важна е ролята му при обсадата и превземането на Силистренската крепост (1829). Отрядът му действа по Дунав, пленява турски лодки, прекъсва снабдяването на обсадените и участва в бойни действия както по вода, така и по суша. „Флотилията“ на Георги Мамарчев е създадена от трофейни кораби, пленени от турците. С тях той прогонва турските съединения, прекъсва връзката между Силистра и Русе, допринася за създаването на плаващия мост Кълъраш–Силистра и за овладяването на Силистренската крепост. С триста души той нападa крепостта откъм Дунава, завладява цитаделата и обръща оръдията към града. За заслугите си Мамарчев е награден от руския император с орден за храброст „Света Анна“ – III степен, и скъпоценна сабя.

Военните успехи събуждат у него надеждата за освобождение на България. След превземането на Силистра Мамарчев отива в Котел, където се жени за сливенката Радка, която е от богат, но революционен род. Одринският мир (1829) не носи никакви права за българите и Мамарчев прави опит да организира въстание в Сливенско, Котленско и Търновско. Руското командване обаче вижда в тези действия заплаха за собствените си дипломатически интереси. Планът му е осуетен по заповед на генерал Дибич, който изпраща казашки полк да го арестува, разпуска отряда му и го извежда под конвой заедно със семейството му във Влашко, като преминава през Силистра. Разследван е за своеволията си от военните в Букурещ и лежи в местния затвор, но след застъпничество от българското население е оправдан и освободен.

В периода 1831–1835 г. Георги Мамарчев се установява със семейството си в Силистра, която остава временно под руска власт. Раждат му се дъщеря Марийка и втори син, кръстен според записките на Раковски на висшия руски офицер Алейников, който през 1833 г. взема първородния му син Стефан Буюклиу да учи в Русия. В Силистра Георги Мамарчев продължава своята търговска дейност, под чието прикритие пътува из страната и буди народа за въстание. Утвърждавайки се като виден общински първенец, капитан Георги Мамарчев е назначен от руската власт за военен комендант на града, а българското население го избира за комендант (кмет) на новосъздадения извън крепостта квартал „Волната“ (1831–1832). Според изследователите това прави Мамарчев първият кмет в българската история. Сред българските преселници в квартала са и бивши доброволци от отряда на Мамарчев от бесарабските български колонии. Сред тях е и Петър Николаевич (Петракоглу), който през 1832–1833 г. сформира в Силистра въоръжена група за доставка на оръжия и боеприпаси за ново въстание, за което Мамарчев започва подготовка. За свой помощник в него е привлечен търновският търговец Велчо Атанасов – Джамджията, поради което то става известно като Велчовата завера (1835). В съзаклятието участват много родолюбци, организирани в два въстанически центъра – в Силистра и в Търново. В навечерието на въстанието вследствие на предателство Георги Мамарчев е заловен през нощта на 4 срещу 5 април 1835 г. в Плаковския манастир – постоянна квартира на ръководния щаб. Повечето ръководители на заговора са жестоко инквизирани и обесени, но Мамарчев заради руската си униформа и оръжие и заради опасението на турците, че е руски поданик, избягва смъртта. Той е арестуван и отведен под стража в Цариград. По заповед на султан Махмуд II е изпратен на заточение – първо в Кония (Иконuум, Мала Азия), а от 1842 г. – в град Стефаникия на остров Самос, собственост на княз Стефан Богориди, който третира населението като роби. Последните десет трагични години от живота си Мамарчев прекарва със семейството си в изгнание, далеч от родината, но докрай остава верен на българската кауза. В последната година на неговото изгнаничество по нареждане на другия българин, който управлява остров Самос – котленеца гръкоман Г. Кръстевич, е прекъсната оскъдната му месечна издръжка. Това принуждава Мамарчев да изпрати семейството си в Котел при сестра си Руса – майката на Раковски. Великият българин Георги Мамарчев – угнетен и в самота, умира на остров Самос на 16 юли 1846 г. и е погребан от местни гърци в малък параклис. Според свидетелства последната му воля е била „да положи оръжието си в полза на отечеството“.

Георги Мамарчев е емоционално свързан с историческата памет на Силистра. Силистренци свидетелстват, че той навсякъде е казвал: *„Брате българине, не стой със скръстени ръце, ти трябва всякога да помниш, че най-скъпото нещо – свободата, даром не се дава!“* (Илиев, 1971, с. 3).

Внучката на по-големия брат на Мамарчев – Антонина (Тона) Димитрова Мамарчева, е учителка с принос за учебното дело на Девическото училище в Силистра и съпруга на бъдещият кмет на града Димитър Енчев, също учител. През 1943 г. известният силистренски журналист Филип Македонски – председател на Силистренския общоградски комитет, предлага да се издигне паметник на капитан Мамарчев и предоставя първите средства за набиране на фонд. Скулпторът Павел Метеоров декларира желание да проектира и извае паметника, но това не се случва. През 1966 г. в Силистра е открит бюст-паметник на капитан Георги Мамарчев (със скулптор Антонина Бочева), който и до днес напомня за историческия му принос като първи кмет на града. В Силистра има и улица, кръстена на неговото име.

Паметник на кап. Георги Мамарчев
Източник Електронна БД „Портрети и снимки“, Фонд „Краезнание“, РБ „Партений Павлович“ – Силистра

Животът на капитан Георги Мамарчев е пример за всеотдайна борба за национално освобождение. Неговата дейност – от бойните полета при Силистра до подготовката на Велчовата завера, го нарежда сред най-ранните и последователни български революционни водачи на XIX век.

Използвани източници

Бояджиев, Пирин. Още за Георги Мамарчев в Силистра / Пирин Бояджиев. // *Силистренска трибуна*, XXXIV, № 5, 30 май 1989, с. 6.

Възвъзова-Каратеодорова, Кирила. Капитан Георги Мамарчев / Кирила Възвъзова-Каратеодорова. // *Силистренска трибуна*, XIII, № 119, 12 окт. 1968, с. 2.

Илиев, Борис. Капитан Георги Мамарчев. (125 години от смъртта му) / Борис Илиев. // *Силистренска трибуна*, XVI, № 75, 17 юли 1971, с. 2.

Йорданов, В. Първи български кмет на Силистра – 1829 г. : Кап. Георги Мамарчев / В. Йорданов. // *Спектър Силистра*, № 42, VIII, 2 март 1999, с. 2.

Краев, Богдан. Капитан Георги Мамарчев – комендант на Силистренската крепост / Богдан Краев. // *Силистренска трибуна*, II, № 26, 26 юни 1957, с. 2.

Липчев, Румен. [Сто седемдесет и пет] 175 години Велчова завера : Опит за освобождението на България от турско владичество с центрове на въстанието Търново и Силистра / Авт.-състав. Румен Липчев. - Силистра : Тибо, [2010]. - 20 с. : със сн.

Македонски, Филип. Бунтът в Силистра / Филип Македонски. – Силистра : Свободна Добруджа, 1942, с. 64.

Кап[итан] Георги **Мамарчев** : 210 години от рождението и 150 години от смъртта му. // *Спектър Силистра*, V, № 190, 25 септ. 1996, с.3.

Съдържа: Орлоева, Кр. Легендарен и неповторим; Възвъзова-Каратеодорова, К. ... той е почуствал полъха на новите идеи; Романски, Ст. Мамарчев – име, което одухотворява страниците на бълг. история; Орлоева, Кр. Личност, отделяща се от общата маса..; Романски, Ст. Храброст, с която заслужил военно отличие; Орлоева, Кр. Вечно в крак с времето; Дойнов, Ст. Командата на Г. Мамарчев; Симидов, Ф. Заверата; Орлоева, Кр. Гръцкото въстание; Раковски, Г.С. Заточението.

Минчева, Тянка. Велчовата завера от 1835 г. и съдбата на участниците в нея / Тянка Минчева. // *Спектър Силистра*, VII, № 41-42, 28 февр. 1998, с. 4.

Митев, Петър. Живот, отдаден на свободата на Отечеството / Петър Митев. // *Спектър Силистра*, VII, № 211, 30 окт. 1998, с. 5.

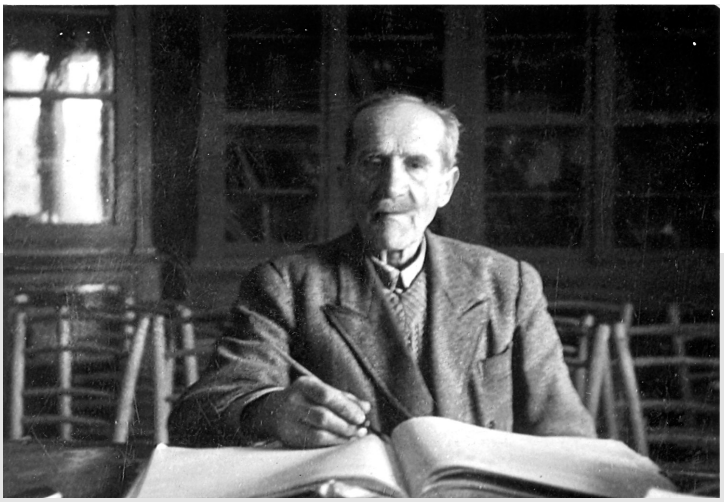
Национална научна сесия за капитан Георги Мамарчев. // *Спектър Силистра*, V, № 191, 26 септ. 1996, с. 1.

Първият кмет на Силистра капитан Георги Мамарчев : Из миналото. // *Подем (*Силистра), III, № 101, 18 дек. 1942, с. 4.

Равалиев, Илия. Капитан Георги Мамарчев : 200 години от рождението му / Илия Иванов Равалиев. // *Силистренска трибуна,* XXXI, № 35, 25 март 1986, с. 2.

Радев, Вълчо. Още нещо за научната сесия, посветена на живота и делото на Капитан Мамарчев / Вълчо Радев. // *Спектър Силистра*, V, № 209, 22 окт. 1996, с. 3.

Диоген Иванов Вичев
(1874–1962)

Диоген Вичев
Източник Електронна БД „Портрети и снимки“, Фонд „Краезнание“,
РБ „Партений Павлович“ – Силистра

Първият професионален библиотекар в град Силистра, с голям принос за опазването на фонда на българската библиотека по време на румънската окупация на града.

Диоген Вичев е роден на 14 февруари 1874 г. в град Силистра в родолюбиво българско семейство. Баща му произхожда от село Драгоево, Шуменско. В родния си град Диоген завършва Педагогическото училище (1889–1892), след което учи още две години в Пловдив. През 1894–1895 г. е курсант във Военното училище в София, но поради несъгласие с военния ред и заради левите си убеждения, които по онова време са преследвани от властите, напуска училището и се завръща в Силистра. През 1896 г. е назначен за чиновник в градската община, а през 1897 г. става уредник на общинската библиотека, като полага усилия да подреди оскъдния книжен фонд и значителния обем от вестници и списания. В освободената българска държава мнозина се стремят към високи държавни служби и търговия. Сред служителите на Общинския съвет на Силистра има една скромна длъжност – библиотекар. По свидетелства от общинския силистренски алманах през 1899 г. тя е заета от младия Диоген Вичев. От този момент започва неговата всеотдайна, почти шестдесетгодишна служба в името на българската книга.

През зимата на 1900–1901 г. с решение на Общинския съвет на града Общинската библиотека и Библиотеката към дружество „Доростол“ се сливат. По настояване на кмета Сава Бакалов новосъздадената институция приема името Силистренско градско общинско читалище „Доростол“. На 12 януари 1907 г. Диоген Вичев официално е назначен за библиотекар при Градското общинско читалище „Доростол“ – длъжност, която заема почти до края на живота си. През 1911 г. завършва професионален библиотекарски курс в Плевен и така остава в историята като първия професионален библиотекар на Силистра.

В годините преди войните читалищната библиотека се превръща в средище на духовен живот. Работници и чираци търсят прогресивна литература, а Диоген Вичев винаги има какво да им предложи от своята „книжна съкровищница“.

След румънската окупация на Силистра и Южна Добруджа през 1913 г. властите закриват българските културно-просветни институции, забраняват изучаването на български език и налагат служене в църквите само на румънски език. Читалище „Доростол“ е закрито, а библиотеката – разграбена и застрашена от унищожение. Диоген Вичев заедно с Матей Рибаров и други будни силистренци поема нелеката и опасна мисия да спаси българските книги. С чували пренасят и укриват стотици томове по тавани и мазета на частни домове, в житарски складове и в кафене „Доростол“ срещу църквата. Раздават тайно книги за дома на жадните за българско слово силистренци. Диоген Вичев върши това безвъзмездно, с риск за свободата и живота си, тъй като в онези години книгите са единственият български светилник на просвета и култура в Силистра. Полицията разкрива библиотеката в кафенето и отново конфискува българските книги, но Диоген Вичев не се отказва: „Нищо – българите ще дойдат!“, казва той и започва делото си отначало.

По време румънското владичество (1913–1916 и 1919–1940) библиотеката многократно остава без дом. Книгите често са местени – от кафенето в складове, в Частната българска гимназия, а по-късно – в различни временни помещения. В периода 1916–1919 г. Диоген Вичев работи в книгоиздателството на Провадалиев. През 1920 г. е разрешено откриването на българска гимназия в Силистра и Диоген Вичев отново се заема с делото си. Той подпомага учителя Атанас Неделчев и неговите съмишленици, предоставя им прогресивна литература. Докато учениците четат, бай Диоген бди край вратата, за да ги пази от властите. Той е разкрит и изгонен, но и това не сломява силния му дух.

През 1924 г. с разрешение на румънската полиция е регистрирано Българското културно общество (БКО) и е позволено да има българска библиотека. Понеже няма помещение, в което да се нанесе, Диоген Вичев пренася

фонда в стая на Българската частна гимназия в града. Там отново започва да раздава от опазените преди това книги на българското население и така поддържа жив националния дух и самосъзнание в града. През 1934 г. читалище „Доростол“ се настанява в новопостроената читалищна сграда и до 1940 г. Вичев е библиотекар, литературен съветник на театралната трупа и хранител на читалищното имущество и библиотека.

След възвръщането на Южна Добруджа и Силистра към България на 1 октомври 1940 г. Диоген Вичев вече може да работи спокойно. Той е избран за член на Управителния съвет на читалище „Доростол“ и продължава библиотечната си дейност до пенсионирането си през 1950 г. За заслугите си на 8 февруари 1938 г. с Протокол № 2 Диоген Вичев е обявен за почетен член на читалище „Доростол“. През 1949 г. е награден с грамота и златна значка „Отличие за читалищна дейност“, а през 1954 г. е удостоен с орден „Кирил и Методий“ – I степен.

Последните му години преминават в Дома за стари хора в града. Приятели го развеждат с кола из обновената Силистра, на която е служил повече от шест десетилетия. Диоген Иванов Вичев умира на 5 март 1962 г. и е изпратен с почести от обществеността на града. За доростолци той остава Бай Диоген, Дядо Диоген, просто „Библиотекаря“ – човекът, който превърна съхранението на българската книга в лична съдба и морален дълг.

Въпреки огромните му заслуги през 1992 г. името му необосновано е премахнато от улица, носеща неговото име. Паметта за делото му обаче е съхранена от библиотечната общност – залата за културно-образователни събития на Регионална библиотека „Партений Павлович“ в Силистра носи името на Диоген Вичев, първия професионален библиотекар на града и всеотдаен пазител на българската книга.

Използвани източници

Борисов, Борис. Диоген Вичев – библиотекарят / Борис Борисов. // *Сто години читалище „Доростол“ – Силистра,* юбил. в., 1970, с. 2,7.

Буюклиев, Петко. Диоген Вичев – живот и дело / Петко Буюклиев. // *Спектър Силистра,* VIII, № 94, 19 май 1999, с. 6.

Диоген **Вичев**. // *Подем* (Силистра), III, № 59, 27 февр. 1942, с. 6 : със сн.

Димитрова, Мария. Голям родолюбец и патриот / Мария Димитрова. // *Спектър Силистра*, IV, № 214, 1 ноем. 1995, с. 5 : със сн.

Димитрова, Мария. Ще се роди ли втори Диоген ? / Мария Димитрова. // *Нова силистренска трибуна*, IV, № 38, 27 февр. 1995, с. 3 : със сн.

Жеков, С. Закрилник и пазител на българския дух / С. Жеков. // *Сто години читалище „Доростол“ – Силистра,* юбил. в., 1970, с. 2,7.

Илиев, Борис. Диоген Вичев / Борис Илиев. // *Силистренска трибуна*, XV, № 118, 8 окт. 1970, с. 4 : 1 портр.

Кондов, Тодор. Силистра и ученическата стачка през 1932 г.; Борбите в Българското културно общество в Силистра и ученическата стачка от 1932 година и др. / Тодор Кондов. // *Спектър Силистра*, VI, № 225-229, 19 ноем. 1997, с. 3.

Радев, Вълчо. Диоген Вичев – неуморният пазител на българската книга. (Памет) / Вълчо Радев. // *Силистренска трибуна*, V, № 10, 9 март 2017, с. 6: със сн.

Матей Петров Рибаров (1870–1954)

Матей Рибаров
Източник Електронна БД „Портрети и снимки“, Фонд „Краезнание“, РБ „Партений Павлович“ – Силистра

Учител, общественик, читалищен деец, журналист, борец срещу румънското владичество и кмет на Силистра.

Матей Петров Петров (по-късно известен като Матей Петров Рибаров) е роден на 16 ноември 1870 г. (Матеевден по църковния календар) в град Силистра. Той е син на Петър Петров и Гергина Стойкова – бедно семейство. Основното си образование завършва в родния си град, където учи в Българското първоначално и трикласно училище (прогимназия). Любовта му към

книгите се заражда в ранна възраст – още на 12-13 години участва като доброволец в подреждането на книги в местното читалище „Трендафил“. Матей продължава обучението си във Варненската гимназия. Заради големия брой ученици с фамилия Петров учителят му решава да ги отличава, като им дава прозвища, произлизащи от професиите на бащите им. Понеже по това време бащата на Матей се занимава с търговия на риба, той получава прозвището Рибаров, което впоследствие приема като официална фамилия. Поради тежкото материално положение на семейството си Рибаров успява да завърши само четвърти гимназиален клас. След това работи като писар в съда в Куртбунар (днес град Тервел), тогава околийски център в състава на Силистренски окръг, и спестява пари за обучението си. През 1889–1892 г. баща му се позамогва и Рибаров отива да учи в Ломското държавно педагогическо трикласно училище, което завършва с отличен успех. Служи като войник във Видин, а след това една година е учител в Лом. Там взема участие в живота на ломското читалище „Постоянство“ и изнася беседи в близките села.

През 1894 г. Матей Рибаров е назначен за образцов учител в базовото училище към Педагогическото училище в Силистра. Там той работи до 1913 г., когато училището е закрито по време на първата румънска окупация. През същата година румънските власти издават на негово име позволително за откриването на Българско частно училище в града. От 1 септември 1913 до 31 декември 1917 г. Рибаров заема длъжността учител и директор на Българското първоначално училище в Силистра. Той посвещава над 42 години от живота си на учителската професия и се утвърждава като уважаван педагог и възпитател на поколения силистренци. Притежава и музикален талант – пее оперна музика и свири на цигулка, която подарява на свой ученик, който се препитава с музика.

Матей Рибаров е изявен читалищен деец и отдава над 50 години от живота си на развитието на читалищното дело в Силистра. Той е сред учредителите на читалище „Доростол“, основано през 1896 г., и е негов първи председател – длъжност, която заема до 1913 г. В рамките на читалищната си дейност организира театрални представления, сказки, открива неделно и вечерно училище и полага изключителни грижи за читалищната библиотека. По време на първата румънска окупация, когато българската книжнина е застрашена от унищожаване, заедно с Диоген Вичев укрива и спасява книгите на читалищната библиотека, като ги пренася по таваните и мазетата на частни домове. Благодарение на тяхната смелост голяма част от книжовното културно наследство на града е опазено.

През 1914 г. Матей Рибаров се жени за силистренката Тодорка Чернева, а сватбата им е била на втория етаж на Педагогическото училище. През 1916 г., заедно със съпругата си и хиляди будни български добруджанци

Матей Рибаров е интерниран от румънските окупационни власти в Молдова. Това е начинът, по който румънската чокойска власт елиминира добруджанската интелигенция. Семейството му е принудено да живее в землянки (бордеи) при изключително тежки условия и е подложено на унижения и мъчения.

След двегодишно изгнание на 22 март 1918 г. Рибаров се завръща в Силистра. Точно в този ден се ражда дъщеря му, която той символично нарича Свобода. По-късно Свобода Рибарова става първата жена библиотекар в Силистра и продължава семейната традиция, свързана с книжовността и културното дело. В периода 15 юли – 20 декември 1918 г. Матей Рибаров е председател на Силистренската градска общинска тричленна комисия и кмет на града. Кметският му мандат е прекъснат заради румънска реокупация. Румънската власт му предлага да положи клетва и да остане като помощник-кмет, но той категорично отказва. Заради дързостта си е заплашен с арест и това го принуждава да забегне през границата към град Русе, който е в пределите на България. Назначен е за учител в село Две могили, Русенско (сега град) и работи там от 13 декември 1919 до 31 август 1921 г. Междувременно румънските власти тормозят семейството му и секвестират къщата им, а баща му умира на 1 април 1921 г., без да види сина си. След амнистията през 1921 г. на забегналите зад граница Матей Рибаров се завръща в Силистра при тежко болната си съпруга, която умира само месец по-късно. Той остава да се грижи сам за двете си невръстни дъщери – на една и на три годинки, и за сакатата сестра на съпругата си.

По време на румънското владичество Матей Рибаров се изявява и като журналист: през 1932 г. е главен редактор на силистренското списание „Архив“ – орган на Българското културно общество в Силистра. Дописник е на вестниците „Наш глас“ – орган на българското малцинство в Силистра, и на „Добруджански глас“ (Добрич). За активната си културна, просветна и обществена дейност с Протокол № 2 от 8 февруари 1938 г. Матей Рибаров е обявен за почетен член на читалище „Доростол“.

След освобождението на Силистра и Добруджа от румънска власт през 1940 г. той се оказва в числото на тези, които подлежат на изселване в Румъния и това го огорчава безкрайно. Негови ученици, които по това време са на високи постове в Министерството на войната, му помагат да уреди въпроса и да остане в родината.

Матей Рибаров умира след продължително боледуване на 83-годишна възраст в град Силистра на 2 януари 1954 г. Той остава в историческата памет на града като олицетворение на учителската всеотдайност, читалищния идеализъм и гражданската доблест. С делото си в областта на образованието, културата и местното самоуправление Матей Рибаров заслужено заема място в почетния пантеон на бележитите силистренци.

Използвани източници

Бобчев, Драган и др. Матей Рибаров / Драган Бобчев, Илия Борисов. // *Силистренска трибуна*, XV, № 148, 17 дек. 1970, с. 4.

Бобчев, Драган. Пламъкът му в нас гори / Драган Бобчев. // *Сто години читалище „Доростол“– Силистра*, юбил. в., 17 дек. 1970, с. 5.

Димитрова, Мария. Непомръкващо родолюбие / Мария Димитрова. // *Нова силистренска трибуна*, IV, № 46, 10 март 1995, с. 3.

Кондов, Тодор. Силистра и ученическата стачка през 1932 г.; Борбите в Българското културно общество в Силистра и ученическата стачка от 1932 година и др. / Тодор Кондов. // *Спектър Силистра*, VI, № 225-229, 19 ноем. 1997, с. 3.

Културни строители на Силистра : Матей Рибаров. // *Подем* (Силистра), II, № 47, 5 дек.1941, с. 6 : 1 портр.

Рибаров, Матей. Развитие на прогресивните традиции / Матей Рибаров. // *Силистренска трибуна*, XV, № 100, 25 авг. 1970, с. 4.

Рибарова, Свобода. Спомени за Матей Рибаров – дългогодишен учител и общественик / Свобода Рибарова. // *Спектър Силистра*, VII, № 97, 21 май 1998, с. 3 ; № 98-99, 22 май 1998, с. 3.

Минчо Георгиев Лъсков
(1819–1893)

Виден силистренски възрожденец, радетел за българска църква и българско училище, обществен деец и дарител.

Минчо Лъсков е значима фигура в духовния и в обществено-икономическия живот на Силистра през втората половина на XIX в. Неговата дейност като обществен застъпник за българска църква, училище и обществено самоуправление отразява стремежите на силистренци към национално самоопределение и просвета през Възраждането.

Минчо Лъсков е роден през 1819 г. в Котел в занаятчийско семейство. Прякорът на баща му – Георги Лъската, се превръща във фамилно име на семейството. Около 1858 г. той идва в Силистра с по-малките си братя Цонко и Върбан като абаджия. Замогва се бързо, става богат търговец и влиятелен първенец и се включва активно в обществено-просветния живот на града. Жени се за алфатарката София (Софика) Събева, от която има две дъщери – Стефана (Фаница) и Елисавета, и двама сина – Страшимир и Анастас.

В Силистра Минчо Лъсков бързо се утвърждава като радетел за българска църква и училище в града, участва активно в борбите на местната бъл-

гарска община за повече представители в градската администрация. През 60-те и 70-те години на XIX в. той е сред водещите фигури в конфликта с Гръцката патриаршия за установяване на българско богослужение в града.

През 1861 г. с участието на Минчо Лъсков в Силистра тайно се организира първото честване на Деня на св. св. Кирил и Методий. Няколко дни преди това са изпратени писма до свещениците и учителите. В навечерието на празника училището е украсено, а в църквата се чете вечерня на славянски език. Гърците разбират за подготвяния празник и решават да попречат на събитието. Те донасят на турските власти, че българите подготвят въстание в съгласие със Сърбия и Черна гора и планират същата нощ да устроят сеч на турското население. Ибрахим паша въоръжава всички турци и вдига гарнизона на крак. Той изпраща заптиета до близките села Калипетрово и Айдемир на разузнаване и разпорежда да арестуват българските първенци в града Ради Тодоров и Минчо Лъсков. На следващия ден всички българи се събират пред конака и след като обясняват значението на честването, първенците им са освободени. В същия ден е привикан и свещеникът от Калипетрово поп Чока, за да даде обяснения за организирането на празника. Когато разбира за това, на попа му прилошава и след няколко часа умира. В знак на почит и спомен за този случай населението започва да нарича празника „Поп Чоков празник“. Заради тези злополучни събития Денят на светите братя Кирил и Методий не се отбелязва, но през следващата 1862 г. се отпразнува много тържествено с участието на цялото българско население.

Години наред Минчо Лъсков е член на силистренското черковно българско настоятелство. Той е ктитор и дарител за строежа на православния храм „Св. св. Петър и Павел“ в Силистра, за което през 1860 г. дава 20 турски лири – второто по големина дарение. Църквата е завършена и открита на 6 декември 1862 г., а името на Минчо Лъсков е вписано на паметната ктиторска плоча над входа на храма заедно с тези на другите спомоществователи.

През 1866 г. Минчо Лъсков става член на българската върховна община и активно подпомага българските институции. Той е и един от първите българи, избран за член на меджлиса (местния административен съвет при османската власт), където пламенно защитава интересите на българското население. Минчо Лъсков има голям принос за развитието на учебното дело в региона. В средата на 60-те години на XIX в. силистренската българска община осъзнава, че без модерно образование каузата за църковна независимост е изгубена. Минчо Лъсков, като влиятелен член на училищното настоятелство и на „върховната община“, е сред инициаторите за привличането на високообразован учител. През 1866 г. в града пристига Тодор Пеев – ученик на Сава Доброплодни и бъдещ съратник на Левски и Ботев. Под покровителството на Лъсков Тодор Пеев превръща силистренското училище в едно от най-модерните в Североизточна България. Заедно с Лъсков настояват за изучаване на френски език, математи-

ка и история, което да подготви младите силистренци за европейска търговия. Минчо Лъсков финансира закупуването на учебни помагала и вестници, които Пеев използва в часовете си. Той подпомага организационно дейността на Тодор Пеев и заедно с него обикаля селата, участва в учебните сбирки и в годишните изпити на училищата. По време на тези пътувания двамата водят борба за самосъзнание на българското население срещу гръцкото духовно влияние и гръцкия владика Дионисий, който прави всичко възможно да ограничи влиянието на българското училище и читалище. Той вижда в лицето на силистренската интелигенция заплаха за властта на Цариградската патриаршия. Кулминацията на напрежението настъпва около обявяването на Българската екзархия (1870). Българите в Силистра, подкрепени от Минчо Лъсков, отказват да признаят Дионисий и настояват за неговото отстраняване. Като член на меджлиса, Минчо Лъсков използва влиянието си пред местния мютесариф (губернатор), за да неутрализира постоянните жалби на владиката срещу българските учители. Заедно с Тодор Пеев пише множество протестни писма и махзари (петиции) до Високата порта в Истанбул, в които обвинява Дионисий в злоупотреби и в потисничество над българите. Тези документи са подкрепяни с подписите на влиятелни търговци, начело с Минчо Лъсков, който използва търговските си връзки и авторитет, за да гарантира, че писмата ще стигнат до предназначението си. През 1871–1872 г. напрежението между българската община и Дионисий ескалира. Борбата е толкова остра, че се стига до открити сблъсъци в църквата и в училищния двор. Гръкоманите нападат българското училище, чупят надписите, чиновете и имуществото, а заедно с други силистренски първенци Минчо Лъсков отива в конака и настоява пред пашата да бъде направено разследване. След установяване на виновността на гърците те заплащат всички щети, помещението е поправено и е сложен надпис „Българско народно училище“. Дионисий продължава да се опитва да затвори училището, но Лъсков гарантира издръжката му с частни средства, като го прави независимо от църковните такси. В крайна сметка силистренци успяват да изолират гръцкия духовник и това проправя пътя за установяването на Доростолската епархия като част от Българската екзархия. Победата над Дионисий е победа за целия град. Тя легитимира българската община като водеща сила в Силистра, а Минчо Лъсков се утвърждава като „бащата на общината“, който не се страхува да влезе в конфликт с висшата духовна власт в името на националния интерес.

Минчо Лъсков и братята му са редовни спомоществователи на възрожденски книги и вестници за българското народно училище и за основаното през 1870 г. читалище в града. Лъсков разбира важността на читалището като средище за патриотична и образователна дейност на българите и използва позициите си в турския меджлис, за да легитимира организацията пред властите. Подпомага активно с парични средства стопанските и културни начинания на българите в Силистра.

В периода 31 декември 1870 – 3 януари 1871 г. Минчо Лъсков е делегат на добруджанския епархиален събор в Кюстенджа (днес Констанца, Румъния), на който се избират двама представители на Доростолската епархия за Цариградския събор за учредяване на Българската екзархия. Той подписва и подпечатва всички документи на този важен църковен форум, което подчертава неговата активна роля в националното дело. През 1872 г. в период на остри вътрешни противоречия в общината Минчо Лъсков не е избран за член, но по-късно възстановява влиянието си. Въпреки това Минчо Лъсков продължава своето дело да подпомага българското население в стремежите му за национално и църковно освобождение. Според някои сведения чрез търговските канали на Минчо Лъсков в града е проникнала забранена литература, пренасяна от Пеев и негови съмишленици от Букурещ. Тяхното патриотично сътрудничество подпомага силистренската интелигенция и подготвя града за събитията около Освобождението.

След освобождението от османско владичество Лъсков забогатява още повече и става собственик на хиляди декари земя, гори, няколко мелници и воденици. Строи къща – масивна двуетажна сграда, архитектурен еталон за времето (запазена и до днес). В съседство изгражда домове и за своите близки – братята и сестра му, като оформя цял квартал, свързан с фамилията. Той продължава своята благотворителна дейност. През 1891 г. заедно с Гено Чолаков основава дружеството „Български червен кръст“ в Силистра, което подпомага болните, бедните, пострадалите от войните и техните семейства, както и нуждаещи се силистренци.

Минчо Лъсков умира на 26 декември 1893 г. в Силистра и е погребан с високи почести в двора на църквата „Св. св. Петър и Павел“, където са гробовете на най-заслужилите силистренски граждани. Неговият син Страшимир му издига голям паметник от мрамор с патриотична епитафия, конструирана като обръщение от мъртвия към живите. В нея той подчертава високия смисъл на възрожденската борба за българска църква и за богослужение. В епитафията присъства и следния текст, който отново говори за любовта му към Силистра (античния Доростол): *„Доростол не на Византия горди е стежание а нам, на наш български престол е бил и ще бъде достояние“* (Генчева-Великова, 1986, с. 120). Паметникът на Минчо Лъсков е най-представителният в града. По време на румънската окупация през 1927 г. властите задължават наследниците му да преместят паметника от църковния двор в старите гробища.

Минчо Лъсков остава в историческата памет на града като пример за благородна щедрост, преданост към образованието, културата и националното обединение на българската общност в Силистра. Признателните силистренци кръщават на негово име улицата в централната част на града, където е неговата къща.

Използвани източници

Бояджиев, Пирин. Двама силистренски възрожденци – Минчо Лъсков и Янко Ангелов / Пирин Бояджиев. // *Силистренска трибуна*, XXXV, № 54, 14 юли 1990, с. 2.

Бояджиев, Пирин. Къщата на Минчо Лъсков. (Да се завърнеш) / Пирин Бояджиев. // *Порт Силистра*, XXXVI, № 102, 19 дек. 1992, с. 2 : със сн.

Бояджиев, Пирин. Щедростта и дръзновението на общинарите. (Силистренски народни будители) / Пирин Бояджиев. // *Порт Силистра*, I, № 198, 1 ноем. 1995, с. 3.

Гавазов, Михаил. Име от духовната история на Силистра : 200 години от рождението на Минчо Лъсков / Михаил Гавазов. // *Реката и приятели* (Силистра), № 2, 1 ноем. 2019, с. 2 : със сн.

Генчева-Великова, Снежана. Надгробният камък на Минчо Лъсков и българският фолклор / Снежана Генчева-Великова. // *Добруджа* : сборник, 3, 1986, с. 119-124.

Никола Атанасов Радулов (Айдемиров) (1877–1947)

Никола Атанасов
Източник Електронна БД „Портрети и снимки“, Фонд „Краезнание“, РБ „Партений Павлович“ – Силистра

Български литературен критик, драматург, писател, дипломат и общественик, с принос за добруджанското краезнание.

Никола Атанасов, известен и с псевдонима Н. Айдемиров, е роден на 10 октомври 1877 г. в добруджанското село Айдемир, Силистренско. Завършва втори клас в град Силистра, а основно и средно образование – във Видин, тъй като в Силистра по това време няма средни учебни заведения. Две години е учител в град Тутракан, Силистренско. През 1898 г. се записва да следва в Юридическия факултет във Висшето училище в София (днес Софийски университет „Св. Климент Охридски“). Още като студент започва активна литературна дейност. Първата му публикация излиза в списание „Български преглед“ през 1900 г. и бележи началото на дългогодишната му публицистична дейност. Професор Иван Шишманов забелязва заложбите му на литературовед и през 1900 г. го прехвърля в Историко-филологическия факултет, където Атанасов завършва славянска филология през 1903 г. В периода 1904–1919 г. е учител във Втора мъжка гимназия и в други гимназии в столицата.

Още през първите години на XX в. Атанасов се утвърждава и като драматург. През 1906 г. театър „Сълза и смях“ поставя едноактната му пиеса „Домашен приятел“, а през 1913 г. по времето, когато драматург там е Пейо К. Яворов, Народният театър представя драмата „Огнището угасна“. От 1919 г. е драматургичен секретар в Народния театър, а през 1926 г. става негов директор, което затвърждава позицията му в театралния живот на страната.

Никола Атанасов развива активна литературнокритическа и редакторска дейност. Последователно защитава позициите на Иван Вазов и националната литературна традиция срещу крайни модернистични течения, като вижда в класическото наследство устоите на българската културна идентичност. Професор Стефан Бобчев му възлага да ръководи критическия отдел на списание „Българска сбирка“ (1894–1915), където той публикува годишни литературни прегледи и рецензии. Редактор е на списанията „Знание“ (1911–1914), „Училищен преглед“ (1912–1938), „Славянски глас“ – издание на Славянското благотворително дружество в България (1907–1936); на единичните листи „Дума на българските писатели“ (1934), Всенароден вестник Христо Ботйов“ (1937). Сътрудник е на списанията „Литературен свят“, „Обществена обнова“ (1919–1920), „Подвиг“ (1923–1924), „Съвременна мисъл“, „Огнище“ – литературно приложение на „Жена и дом“, „Листопад“ и др.; на вестниците „Литературен глас“, „Мир“, „Българска мисъл“, „Съвременна мисъл“, „Наблюдател“, „Военни известия“, „Неделна епоха“, „Заря“, „Народ“, „Отечество“ и др.; на единичните листи „Бачо Киро“ (1935), „Алеко Константинов“ (1937), „Цанко Церковски. Сергей Румянцев“ (1937).

Никола Атанасов е сред съучредителите на първата у нас творческа организация – Съюза на българските писатели (1913), и дългогодишен член на Управителния му съвет. Подпредседател в годините 1914–1915, 1918, 1920–1921, 1924, 1932 и 1934 г., а в периода 1935–1936 г. – председател на Съюза. Заема редица държавни длъжности – началник на Бюрото за обществено подпомагане в Министерството на вътрешните работи, български консул в Лион, Франция (1922), легационен секретар в Париж. В периода 1928–1931 г. е директор на Средното графическо училище при Държавната печатница в София.

Той има редица краеведски приноси за Силистренския край – като военен кореспондент на 4-та Преславска дивизия през Първата световна война (1916–1918) създава едно от най-значимите си произведения – „Тутраканска епопея“ (1916), с висока документална и изследователска стойност. Той е сред учредителите на Научния комитет за проучване миналото на град Силистра, под чието ръководство излиза първият том на сборника „Силистра и Добруджа“ (1927) – фундаментално издание за регионалната история. Редактор е на юбилейния сборник „Прослава на Силистренското педагогическо училище за 50-годишен живот, 1891–1941“ (1941). Написва вълнуващо есе за нашия град – „Денят на Силистра“, което излиза в сборника „Книга за Добруджа“ (1940). В „Златна книга за Златна Добруджа“ сред патриотичните послания на „120 първенци българи“ е и това на Никола Атанасов: *„Свободна Южна Добруджа – един чист, възвишен празник на човещината сред варварските инстинкти. Престават страданията на наши братя, станали жертва на по-раншно варварство. Освобождението на тази благословена българска земя укрепва вярата ни за тържеството на народностната и човешката правда, тая вяра, която наследихме от апостолите на нашето възраждане и освободителните борби. Българският народ се излекува от една тежка рана. Да се преклоним пред най-големия и най-малкия, които са виновници за свободата на южнодобруджанските ни братя“* (Златна книга…, 1940, с. 61).

Други по-важни трудове на Н. Атанасов са: „Социалният фактор в културно-литературния ни живот преди Освобождението“ (1910), „Силуети на българските писатели“ (1916), „Цанко Церковски. Живот и литературна дейност 1891–1921“ (1921), „Поетът на майските копнежи. Кирил Христов“ (1944), „Човек от народа. Григор Чешмеджиев“ (1945). През 1947 г. редактира съчиненията на Цанко Церковски в три тома. Автор е на над 400 статии с литературна и обществено-културна проблематика. В края на творческия си път Н. Атанасов публикува свои студии в две издания, посветени на цар Борис III – „Царят говори“ (1938) и „Царят пред своя народ“ (1942), в които подхожда към личността на монарха като литературовед

и социокултурен анализатор. В първата от тях разкрива личността на цар Борис III, базирайки се на неговите речи и анализира неговият тон, логика и стил. Във втората книга откроява ролята му като държавник и оптимист за съдбата на българския народ. Тези трудове, макар ценни като литературно-стилистични и психологически анализи на политическото слово, стават една от причините след 1944 г. името му да бъде маргинализирано в литературната история.

Никола Атанасов умира в София на 6 декември 1947 г. Той е сред значимите интелектуалци на своето време, които съчетават литературното творчество с активна обществена и институционална дейност. Макар да заема високи позиции в литературния и културния живот на столицата, Никола Атанасов запазва трайна връзка с родния край, а научните му краеведски изследвания са ценен извор за културната история на Силистра и Добруджа.

Използвани източници

Виден писател – силистренец. // *Подем* (Силистра), III, № 59, 27 февр. 1942, с. 2 : с портр.

Златна книга за златна Добруджа / Под ред. на Хр. Цанков-Дерижан. – София, 1940 (София : Хр. Г. Данов). – 87 с.

Иванов, Славчо. За забравата : Никола Атанасов (Айдемиров) / Славчо Иванов. // *Порт Силистра*, XXXVIII, № 114, 14 ноем. 1994, с. 3.

Иванов, Славчо. Съдбата на талантливия : Никола Атанасов (Айдемиров) / Славчо Иванов. //*Спектър Силистра*, III, № 219, 14 ноем. 1994, с. 7.

Иванов, Славчо. Талантлив творец : 110 години от рождението на Никола Атанасов – Айдемиров / Славчо Иванов. // *Силистренска трибуна*, XXXII, № 124, 22 окт. 1987, с. 4.

Иванов, Славчо. Цар Борис III – на длан пред своя народ : Първият критик от Силистра и речите на един самотен държавник / Славчо Иванов. // *Спектър Силистра*, X, № 213, 2 ноем. 2001, с. 5.

Радев, Вълчо. Приносът на село Айдемир в националното ни духовно развитие / Вълчо Радев. // *Спектър Силистра*, IX, № 213, 3 ноем. 2000, с. 8.

Никола Маринов Мавродинов
(1876–1917)

Печатар, издател и обществен деец от Тутракан.

Никола Мавродинов е роден на 18 юли 1876 г. в град Тутракан, Силистренско, в семейството на дребен занаятчия абаджия, преселник от Епир (Гърция). Неговият брат Петър Мавродинов е учител, общественик и деец на добруджанското освободително движение. Никола Мавродинов завършва местното трикласно училище, след което се насочва към занаят, който по това време има изключително значение за културния напредък на българското общество – печатарството. За тази цел заминава за Разград, където усвоява печатарството и словослагателството в книжарницата на Симеон Икономов – едно от утвърдените книжовни средища в Североизточна България. Натрупаният опит там му позволява да се утвърди като подготвен специалист.

През 1895 г. се завръща в Тутракан и работи като управител на книжарския клон на Икономов, а три години по-късно става негов собственик. Това бележи началото на самостоятелната му предприемаческа и културна дейност. През 1898 г. с банков кредит от будапещенската фирма „Й. Е. Риглер“ в Русе Никола Мавродинов закупува печатарски „Бързописни машини“ и открива печатница с книговезница „Мавродинов“, която функционира в периода 1898–1913 г. Тя се превръща в най-значимия печатарски център в Тутракан и един от важните провинциални издателски пунктове в Добруджа. В нея се отпечатват книги, периодични издания, канцеларски материали и картички. Първата книга, отпечатана там, е „Парламентаризмът, народното законодателство и социалдемокрацията“ от Карл Кауцки. През 1899 г. там е отпечатана и първата картичка в Тутракан.

Амбицията на Никола Мавродинов е да превърне Тутракан в средище на книгоиздаването в Североизточна България. Привлича за свой съдружник по-големия си брат Петър Мавродинов, който е уволнен през 1900 г. като учител. За да може да печата по-големи книги, през 1901 г. отново взема заем от фирма „Й. Е. Риглер“ в размер на 30 хиляди златни лева. Закупува нова печатарска машина тип „американка“, резачка, шивачка, перфорирна, нож за мукава и необходимите букви. Работата се разраства, издателството е търсено заради хубавия печат и в България, и в Русия. В периода 1902–1913 г. в печатницата работят около 15 души словослагатели, а начело на печатарският колектив е Коста Георгиев – един от най-добрите великотърновски словослагатели. Петър Мавродинов споделя: „*започнахме издателството под мой избор на книги. Моята работа сега беше да водя кореспон-*

денцията, с преводачи-автори да кореспондирам, брат ми беше чудесен майстор на хубав печат, словослагатели имахме" (Змеев, 1986, с. 153).

В книгоиздателството „Мавродинов" са отпечатани 11 периодични издания, сред които се открояват: литературно-критичното списание „Мисъл" (1907), редактирано от д-р Кръстьо Кръстев и Пейо Яворов – едно от най-престижните български списания на модернизма; списание „Книгописец"; списание „Нова струя" с редактор и издател Ана Карима; теософското списание „Пътят. Списание, посветено на мистицизма" (март 1907 – есен 1908); местните вестници „Бранител" (10 октомври – 5 декември 1902), „Тутраканец" (14 и 25 май 1903), редактирани от Н. Чорбаджиев; „Тутракански вести" с редактор Петър Габровски (8 февруари 1903 – 7 март 1907); „Ръководител" (14 октомври 1903 – 7 септември 1905), „Тутракански общински вестник" (13 декември 1902 – 26 март 1903; 15 март – 1 юни 1911). Книгоиздателството е посещавано няколко пъти от Пейо К. Яворов – във връзка с отпечатването на списание „Мисъл" и контактите му с Македоно-одринското дружество в Тутракан, ръководено от Петър Мавродинов.

В периода 1898–1913 г. в книгоиздателство „Мавродинов" са отпечатани над 60 книги художествена, социологическа, научноисторическа и философска литература, учебници и други помагала. То е предпочитано от водещи български автори, сред които Пенчо Славейков, Емануил Попдимитров, Димитър Подвързачов, Ана Карима и др. Там са отпечатани шест тома от най-хубавите произведения на руския писател Антон Чехов и три книги на Максим Горки. Това утвърждава град Тутракан като значим книгоиздателски център в началото на XX в.

Съдбата на Никола Мавродинов е пряко свързана с драматичните политически събития в Добруджа. След окупирането на Южна Добруджа от румънските власти през 1913 г., не желаейки да остане под чуждо владичество, той предприема преместването си в България. Натоварва на гемия цялата си печатница, книгите, документите и архива на Тутраканската градска община за периода 1862–1912 г. и ги пренася в Русе, където се установява да живее, за да бъде по-близо до родния си град. Имуществото му обаче е задържано в митницата и освободено едва след две години, когато с решение на Народното събрание е освободено от мито. През това време машините корозират, а документите и книгите са силно увредени от влагата и гризачите. Загубата на дългогодишния труд и невъзможността да възстанови печатарската си дейност оказват тежко отражение върху здравето му. Никола Мавродинов се разболява и умира през февруари 1917 г. в град Русе, сломен от преживените загуби.

След смъртта му по искане на фирмата „Й. Е. Риглер", на която не е изплатен заемът, печатницата и книговезницата са блокирани и обявени за ликвидация на публичен търг през 1919 г. Печатницата и инвентарът

са закупени от търновския печатар и словослагател Ефрем поп Христов и племенника му Илия Касабов, които уреждат своя печатница в Русе. През 1921 г. са разпродадени и книгите от книгоиздателство „Мавродинов“. Те са закупени от директора на софийското издателство „Книжнина“ Стоян Атанасов, който организира с тях изложби в Русе и Варна и реализира голяма печалба от продажбата им. С тези средства по-късно той открива свое книгоиздателство в София.

Макар животът на Никола Мавродинов да приключва рано, делото му оставя дълбока следа в културната история на Добруджа. Неговото модерно книгоиздателство допринася за развитието на българското книгопечатане и на периодичния печат в края на XIX и началото на XX в. Приносът му се оценява в контекста на българското възрожденско и следосвобожденско книгоиздаване, където провинциалните печатници играят ключова роля за разпространението на култура и национално самосъзнание.

Името на Никола Мавродинов е вписано в културната памет на Тутракан като символ на просветителство и книжовност. В града има улица „Братя Мавродинови“, която увековечава приноса на Никола Мавродинов и на неговия брат Петър Мавродинов за духовното развитие на книжовността в региона.

Използвани източници

Антонов, Любен. Изложба „100 години издателство „Мавродинов“ в Тутракан“ / Любен Антонов. // *Спектър Силистра*,VII, № 185, 24 септ. 1998, с. 4.

Змеев, Рачо. Книгоиздателство „Мавродинов“ в Тутракан / Рачо Змеев. // *Добруджа*: сборник, 3, 1986, с. 152-156.

Змеев, Рачо. Никола Мавродинов / Рачо Змеев. // *Силистренска трибуна*, VIII, № 101, 29 авг. 1969, с 4: 1 портр.

Змеев, Рачо. Участието на учителя Петър Мавродинов от Тутракан в добруджанското национално-освободително движение / Рачо Змеев. // *Добруджа* : сборник, 11, 1994, с. 125–132.

Иванова, Даниела. Пощенски картички на издателство „Мавродинов“. (Развитие: 120 години печатница „Мавродинов“ в Тутракан) / Даниела Иванова. // *Напредък* (Тутракан), № 24, 20 юни 2018, с. 5 : със сн.

Нанев, Никола. Тутракан и братя Мавродинови / Никола Нанев. // *Спектър Силистра*, II, № 39, 21 май 1993, с. 10.

Николов, Никола. Тутраканското издателство „Мавродинов“ / Никола Николов. // *Спектър Силистра*, II, № 92, 26 ноем. 1993, с. 6.

Радев, Вълчо. С национална стойност и величина: Щрихи към портрета на прочутия тутракански книгоиздател и печатар Никола Мавродинов: (Културен архив) / Вълчо Радев. // *Силистренска трибуна*, XXVIII, № 51, 30 апр.1983: с. 4: 1 портр.

Радев, Вълчо. С национални измерения и величини / Вълчо Радев. // *Нова силистренска трибуна*, V, № 115, 14 юни 1996, с. 2–3: 1 портр.

Павел Дочев Наков (Метеоров) (1900–1965)

Павел Метеоров – вдясно
Източник Електронна БД „Портрети и снимки“, Фонд „Краезнание“, РБ „Партений Павлович“ – Силистра

Художник, скулптор на значими исторически паметници в Силистра и в България.

Истинското му име е Павел Дочев Наков, с прозвище Метеоров. Роден е на 7 февруари 1900 г. в Силистра. Първороден син на Дочо Наков, дългогодишен счетоводител на мелницата на братя Сидери. Остава без майка едва на едногодишна възраст, но намира опора и грижа във втората съпруга на баща си. Основното си образование завършва в Силистра. След това учи в Силистренската мъжка гимназия, но завършва средното си образование и се дипломира в Провадия. Прякорът „Метеоров“ получава още като ученик

заради буйния си, експлозивен и непокорен характер. По свидетелства на скулптора Димитър Займенов, именно той е човекът, дал това прозвище на младия Павел.

След завършването си Метеоров се занимава активно със скулптура и живопис. В свое писмо от 1957 г., съхранявано в Държавния архив – Силистра, споменава, че се занимава с ваятелство и рисуване поне 15 години преди да завърши академичното си образование. От 1922 г. датират първите му пластични опити, както и ранните му публикации в периодичния печат. Под псевдонима Рафаело Метеоров публикува статии по проблемите на изобразителното изкуство в списание „Просветителско ехо“, издавано на български език в Констанца, Румъния (1923–1924, 1927).

В началото на 20-те години заминава тайно с кораб по море за Франция и се установява в град Нанси. Там учи скулптура в местната Художествена академия, като се издържа сам, работейки на различни места. От този период са и разказите му за контакти със световноизвестни художници, включително Пабло Пикасо – твърдения, които не са документално потвърдени, но самият Метеоров често споделя приживе. През 1933 г. продължава обучението си в Кралската художествена академия за изящни изкуства в Брюксел, която завършва с отличие през 1936 г. След дипломирането си открива първата си самостоятелна изложба в най-големия салон на академията и печели престижни награди. В Белгия се жени за германката Сузана.

В края на 1937 г. Метеоров се завръща в България и се установява в София, където открива собствено ателие. Там създава значителна част от най-добрите си скулптури и пейзажи. Павел Метеоров е автор на 16 самостоятелни проекта за паметници и бюст-паметници. Изработва портрети, композиции, барелефи, рисува с маслени бои пейзажи и портрети. Разработва главно теми и сюжети от Добруджа, създава типични добруджански битови и селски образи. Техните названия недвусмислено потвърждават любовта му към родния Добруджански край – „Добруджанска столетница очаква своите чеда“ (барелеф, бронз), „Обичаме земята, която ни роди“ (барелеф, бронз), „Добруджанско море“ (1937, дарена от негови родственици през 2006 г. на Художествената галерия в Силистра) и др. През 1941 г. по идея на силистренци Павел Метеоров изработва релефна плоча, изобразяваща косачи в полето, която е предназначена за дарение на цар Борис III. Малко е известно, че през 1943 г. Метеоров е бил член и на ръководството на „Силистренската дружба“ в София, която е събирала средства от културни и благотворителни прояви и ги е дарявала на бедните силистренски граждани.

През 1941 г. по решение на Общогражданския комитет за културно и стопанско повдигане на Силистра, изработва проекта за бюст-паметник на

Стефан Караджа. Паметникът е открит тържествено на 1 октомври 1941 г., като са заплатени само материалите – трудът на автора е дарение от него.

На 20 април 1942 г. Общинският съвет на Силистра взема решение за създаване на мото и герб на града. След обсъждане на няколко девиза е утвърден надписът „Скъпа и свещена“. Автор и дарител на идейния проект става Павел Метеоров, а проектът е официално утвърден от Министерството на вътрешните работи на 15 август 1942 г. През 1990 г. оригиналната бронзова релефна отливка е открита случайно край крепостта „Меджиди табия“ от силистренско семейство, което през 2012 г. дарява находката на кметството. След почистването на отливката са установени хералдическите елементи и подписът на автора. Дарението на герба на Община Силистра възстановява неговия публичен статут и историческа културна функция. Гербът на Силистра е изработен в съответствие с правилата на класическата европейска хералдика. Композицията е във формата на испански щит, увенчан с тройна зидова корона – алюзия към античния Дуросторум. Националният трикольор и девизът „Скъпа и свещена“ подчертават принадлежността към българската държава. Централното деление на щита е осъществено чрез патриаршески жезъл с кръст – символ на духовната власт и историческата роля на Силистра като църковен център. Лъвът с корона, символите на изкуствата, земеделието, лозарството и река Дунав изграждат цялостна визия, обединяваща история, култура и стопанство. Пластичното решение демонстрира висока художествена култура и патриотичен заряд, характерни за епохата. Бронзовият герб на Силистра от 1942 г. представлява ценен паметник на българската градска хералдика и на творчеството на Павел Метеоров. Той съчетава високо художествено майсторство, историческа памет и национална символика.

През 1942 г. Метеоров печели конкурса за бюст-паметник на Пенчо Славейков в квартал „Лозенец“ в София. Същата година Художественият съвет към Министерството на войната одобрява негов проект за паметник на падналите герои от село Долна Митрополия, останал нереализиран. По проект на Метеоров в Силистра е започнат и мащабен Паметник на свободата, замислен като един от най-високите в страната. Основите, пиедесталът и колоната са изградени, но поради политическите събития след 1944 г. паметникът не е завършен, а впоследствие основите са разрушени.

През 1958 г. заедно със скулптора Георги Коцев Павел Метеоров участва в създаването на Паметника на добруджанските революционери в Силистра. Той изработва барелефните портрети на Дочо Михайлов, Димитър Дончев – Доктора и д-р Петър Вичев. Някои от ангажираните със строежа на паметника твърдят, че именно Метеоров извайва и статуята на Дочо Михайлов, макар в енциклопедичните справочници да е посочено, че това

е дело на скулптора Георги Коцев. В едно свое писмо през 1957 г. във връзка със забавянето на строителството на Паметника на добруджанските революционери Метеоров отново напомня за голямата си любов към Силистра: „*Всяко едно камъче ми напомня за майчината люлка, затова аз мисля и работя за благоденствието и процъфтяването на гр. Силистра, ще се овъргалям както някога в прахта и пясъка, както патките край дунавския бряг и така ще си умра, пък нищо да не ви учудва, че може да бъдем съседи по гробовете...*“ (Радев, 2001, с. 8).

В родната Силистра Павел Метеоров се установява отново през 1959 г. Взима участие като творец в построяването на градската баня, сградата на Пристанището и на първия водопровод от „Памук кулак“, за естетизирането на центъра на Силистра. Изработва родолюбив проект за бюст-паметник на Васил Левски, останал нереализиран. С писмо от 26 май 1963 г. той уведомява тогавашния Градски народен съвет в Силистра: *„Аз си позволих – пише той – да сътворя един Левски – мощен, силен и тържествен, един-единствен бюст из цялата Родина и съм го третирал не с черно палто и черна вратовръзка, като келнер, а със своето революционно облекло“.* Ако паметникът се е издигнел в София, то той би струвал 15 000 лева по тогавашния курс, а на Градския съвет в Силистра той го предлага за 7 500 лева *„ ...тъй като всяко едно камъче ми напомня за майчината ми люлка в нашия град – в моя град, то го предлагам наполовин цена, данъците остават за моя сметка“* (Радев, 2001, с. 8).

За това, че Павел Метеоров обича искрено своя роден град, свидетелстват и негови статии в силистренския седмичен вестник „Подем“. В него той публикува вдъхновено есе за града „Силистра е българският Неапол“: *„Навлязъл във великата и вечна река, кацнал върху нея и край нея – Силистра е нашата дунавска красавица, приказен кът и примамка... Картините на Силистра – българския Неапол, безкрайно се нижат хубави и достойни за съзерцание“* (Метеоров,1943, с. 1,3).

Павел Метеоров умира на 7 юли 1965 г. в родния си град. Той остава в спомените на силистренци като творец с ярко родолюбиво чувство и дълбока привързаност към Добруджа. Част от произведенията му са унищожени или изгубени, други остават нереализирани, но приносът му към българското монументално и пластично изкуство е безспорен. Днес името му на бележит художник и скулптор, гражданин, дарител и творец с европейско образование и дух заема достойно място в културната памет на Силистра.

Използвани източници

Галерията напомня с изложба за първите радетели на красотата. (Силистренски бряг). // *Бряг* (Русе), XXVII, № 88, 27 септ. – 3 окт. 2024 г., с. 14 : със сн.

Дариха на общината герб на Силистра от 1942 година : Бронзовата изработка, с автор Павел Метеоров, бил намерен на бунището преди 20 години. // *Силистренски бряг*, VIII, № 44, 8 март 2012, с. 1,2 : със сн.

Двама силистренци са ваяли образа на Апостола. (Силистренски бряг). // *Бряг* (Русе), XXVII, № 22, 21-22 февр. 2024, с. 5.

Левски и Силистренско : И Павел Метеоров е изработил проект за паметник на Левски / Вълчо Радев. // *Дръстър Силистра*, V, № 131, 18 юли 2007, с. 4 : със сн.

Метеоров, Павел. Силистра е българският Неапол : Непобедим страж на българството през вековете. // Павел Метеоров. // *Подем* (Силистра), IV, № 1943, с. 1, 3.

Паметниците на големия силистренски скулптор Павел Метеоров имат нужда от грижи. // *Силистренски бряг*, VIII, № 185, 1 ноем. 2012, с. 1,3 : със сн.

Петров, Пламен. Релефът „Добруджанско море“ влезе в Художествената галерия : Творбата е създадена през 1937 г. от Павел Метеоров / Пламен Петров. // *Силистренски бряг*, II, № 229, 5 дек. 2006, с. 3 : със сн.

Радев, Вълчо. Бюст-паметник на Пенчо Славейков, проектиран от силистренец / Вълчо Радев. // *Спектър Силистра*, V, № 30, 13 февр. 1996, с. 4.

Радев, Вълчо. В Силистра е открит паметникът на Стефан Караджа / Вълчо Радев. // *Спектър Силистра*, V, № 194, 1 окт. 1996, с. 2.

Радев, Вълчо. Павел Метеоров : Едно позабравено име / Вълчо Радев. // *Спектър Силистра*, X, № 59, 26 март 2001, с. 1,8 : със сн.

Радев, Вълчо. Силистренци дарили цар Борис III / Вълчо Радев. // *Спектър Силистра*, X, № 185, 25 септ. 2001, с. 3.

Пенчо Стефанов Пеев
(1894–1967)

Пенчо Пеев
Източник Електронна БД „Портрети и снимки“, Фонд „Краезнание“,
РБ „Партений Павлович“ – Силистра

Музикален педагог, най-дългогодишният диригент на хор „Седянка“. Името му е свързано с развитието на хоровото изкуство, училищната музикална просвета и утвърждаването на Силистра като музикален център на Добруджа.

Пенчо Стефанов Пеев е роден на 10 септември 1894 г. в Силистра. Той произхожда от стар силистренски род, чието потекло е от град Елена (Великотърновско). Още в ранните си години проявява изразени музикални заложби, които го насочват към професионално обучение по цигулка. Около началото на първата румънската окупация на Южна Добруджа (1913–1916) Пеев постъпва в Букурещката държавна музикална консерватория, специалност „Контрабас“, където учи една година. Поради липса на средства след завършване на първи курс е принуден да напусне учебното заведение. За кратко време работи като учител в село Грамада, Видинско (сега град), а след това се завръща в Силистра. През 1916 г. е интерниран в Молдова – съдба, сполетяла много български интелектуалци от региона. След завръщането си продължава учителската и музикалната си дейност, а през 1919 г. за кратко е диригент на хор „Седянка“. От 1922 до 1929 г. е преподавател по пеене и музика в Българската гимназия в Добрич, където са неговите първи публични музикални изяви. Там той дирижира и църковния хор. Този период бележи утвърждаването му като музикален педагог и организатор на училищни и обществени музикални събития.

През 1929 г. Пенчо Пеев се завръща в Силистра и е назначен за учител по музика в Българската частна мъжка гимназия. Няколко месеца по-късно е поканен да стане диригент на хора към музикалното дружество „Седянка“ – събитие, което поставя началото на най-плодотворния период в неговия творчески път. През 1930 г. Пеев създава в Силистра и ученически духов оркестър, с което допринася за разширяването на музикалната дейност сред младите хора. Под ръководството на Пенчо Пеев хор „Седянка“ се превръща в основен участник в тържествени утра, музикални забави, срещи и концерти, организирани от Българското културно общество в Силистра. Особено голямо внимание Пеев отделя на музикалните програми, изпълнявани при честванията на Празника на светите братя Кирил и Методий. Хорът поддържа българското самосъзнание на силистренци и благодарение на Пеев става най-притегателната институция в града, като наброява 900 действителни и спомагателни членове.

Пенчо Пеев има подчертан афинитет към ансамбловото музициране, но често подготвя и акапелни изпълнения, които се посрещат с овации от любителите на музикалното изкуство. Под неговото диригентство хорът изнася многобройни концерти и оперетни спектакли, които се радват на изключителен обществен интерес. Сред най-успешните постановки са: „Малката кибритопродавачка“ от М. Тодоров (1930), „Коледари“ (1931), „Еликсирът на живота“ (1931), „Стачка в кухнята“ (1932), „Царският пуяк“ (1933), „Тайните на харема“ (1936, 1937, 1941), „Вълшебният пръстен” (1939) и др. Хорът изнася концерти в много селища на Южна Добруджа и винаги се радва на голяма публика. От 1929 г. до 1943 г. „Седянка“ изнася над 30 самостоятелни концерта в Силистра, Тутракан (1931,1941), Добрич (1934), Ловеч (1942), Русе (1943) и други градове.

През 1933–1934 г. поради политическите борби в Българското културно общество (БКО) Пенчо Пеев е принуден да напусне диригентското място, но след година отново застава начело на хор „Седянка“. В периода 1938–1940 г. хорът прекратява своето съществуване, но след връщането на Южна Добруджа на България през 1940 г. дейността му е възстановена.

На 1 октомври 1940 г. при тържественото посрещане на българските войски и власти в освободена Силистра под диригентството на Пенчо Пеев хорът за пръв път на силистренска земя изпълнява марша „О, Добруджански край“. Хористите символично разкъсват „веригите на робството“, пеят и манифестират по централните улици на града – събитие с изключителна емоционална и историческа стойност, увековечено със снимки и статии в тогавашния добруджански периодичен печат.

След освобождаването на Силистра от румънско владичество Пенчо Пеев става член на Общоградския комитет за стопанско и културно повдигане на Силистра (1943) и участва активно в обществения живот на града. Поставя

оперетите „Там, където чучулигата пее“ (1945), „Наталка Полтавка“ (1947), „Тайните на харема“ (1947) и първата опера в града – „Камен и Цена“ (1948). През този период „Седянка“ има хор, симфоничен оркестър и оперета. Поради напреднала възраст през 1948 г. Пенчо Пеев решава да прекрати диригентската си дейност в хор „Седянка“, но продължава да ръководи духовия оркестър на Силистренската смесена гимназия „Св. Климент Охридски“ и симфоничния оркестър на Народното читалище „Доростол“. От 1953 до 1958 г. е диригент на Ансамбъла за песни към читалището, в който под името „Чайковски“ (1948) фигурира и хор „Седянка“. От края на 1959 г. поема за няколко месеца ръководството на градския духов оркестър при читалище „Доростол“. След това ръководи само симфоничния оркестър към читалището и продължава активната си музикална дейност до преклонна възраст.

Пенчо Пеев умира на 27 май 1967 г. в Силистра. С повече от три десетилетия диригентска и педагогическа дейност той остава най-дългогодишният диригент на хор „Седянка“ и една от водещите фигури в музикалния живот на града. Делото му се свързва не само с художествени постижения, но и с възпитаването на поколения млади музиканти и любители на изкуството. Неговият внук Лъчезар Пеев е оперен певец в Германия и се изявява на световните сцени. По повод 120-годишнината от рождението на дядо си той увековечава името му с барелеф от бронз. В културната памет на Силистра Пенчо Пеев остава като символ на отдаденост, професионализъм и духовна устойчивост в сложни исторически времена.

Използвани източници

Димитров, Стефан. 120 години от рождението на музиканта Пенчо Пеев. (Памет) / Стефан Димитров. // *Силистренска трибуна*, II, № 65, 18 септ. 2014, с. 6 : със сн.

Музикалното семейство Пееви. // *Силистренска трибуна*, IV, № 26, 5 май 2016, с. 5 : със сн.

Никова, Росица. Пенчо и Лъчезар Пееви; Георги и Марин Лазарови : Музикални фамилии от Силистра / Росица Никова. // *Нова силистренска трибуна*, VI, № 58, 28 март 1995, с. 3.

Николова, Петя. Музиката бе в душата му : 100 г. от рождението на Пенчо Пеев, най-дългогодишния диригент на хор „Седянка“ / Петя Николова. // *Нова силистренска трибуна*, III, № 71, 9 септ. 1994, с. 3 : със сн.

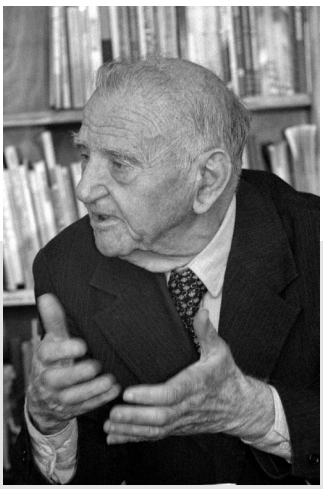
Петров, Пламен. Навършиха се 50 години от кончината на диригента Пенчо Пеев : Само скромен барелеф в двора на внука му напомня за делото на радетеля на културата в Силистра. (Общество : IN memoriam) / Пламен Петров. // *Силистренски бряг*, VIII, № 31, 6 окт. 2017, с. 5 : със сн.

Радев, Вълчо. Пенчо Пеев – душата на хор „Седянка“ / Вълчо Радев. // *Силистренска трибуна*, III, № 64, 1 септ. 2015, с. 6 : със сн.

Радев, Вълчо. С достойна диря в музикалния живот на Силистра : 100 години от рождението на диригента Пенчо Пеев / Вълчо Радев. // *Спектър Силистра*, III, № 173, 9 септ. 1994, с. 4 : 1 портр.

Чешмеджиев, Стоян. С песен и любов в сърцето / Стоян Чешмеджиев. // *Сто години читалище „Доростол“ – Силистра*, юбил. в., 1970, № 1, с. 4.

Пирин Лефтеров Бояджиев (1913–2005)

Пирин Бояджиев
Източник Електронна БД „Портрети и снимки“, Фонд „Краезнание“, РБ „Партений Павлович“ – Силистра

Педагог, литературовед, изследовател на Българското възраждане и българо-румънските културни връзки, с научни приноси в областта на сравнителното езикознание, регионалната история на Силистра и Добруджа, културен посредник между България и Румъния.

Пирин Лефтеров Бояджиев е роден на 12 ноември 1913 г. в Силистра в семейство с утвърдени революционни и просветни традиции. Той е правнук на Бояджи Яни – възрожденски деец и основател на рода Бояджиеви. Родителите му – Лефтер и Деспина Бояджиеви, са учители в Силистра. Баща му е завършил славянска филология в Софийския университет и е гимназиа-

лен учител по литература, ръководител на театралната трупа, режисьор и актьор, осъден по-късно от Народния съд. Майка му Деспина е завършила Педагогическата гимназия в Шумен и е учителка по български език.

Ранните години на Бояджиев са белязани от румънската окупация на Силистра (1913–1940). През 1914 г. учителското семейство съпровожда принудителното изгнаничество на Силистренската гимназия в Русе, Свищов и Ловеч, а в периода 1920–1923 г. живее в Оряхово. Тези преживявания формират трайния интерес на Пирин Бояджиев към историческата съдба на Добруджа и към националната идентичност.

През 1931 г. Бояджиев завършва Силистренската българска мъжка гимназия. Полага задължителните тогава изпити за дипломирането си пред Румънската държавна комисия в Констанца, където се представя с отлични резултати. През 1932 г. е приет за студент в Букурещкия университет, специалност „Румънска, романска и славянска филология“. Наред с основната си специалност той посещава курсове по история и философия, владее няколко езика и изгражда широк хуманитарен профил. През 1938 г. завършва специализация по славистика, което определя по-нататъшната му научна ориентация към сравнителни и междудисциплинарни изследвания.

От 1940 до 1954 г. Пирин Бояджиев работи като учител в българското частно педагогическо училище „Христо Ботев“ в Букурещ. Там преподава български език, литература и история, като паралелно съставя учебници за българските училища (I–VII клас) по български език, прави рецензии на български научни издания и превежда от румънски. В периода 1942–1950 г. е лектор, а до 1950 г. – научен сътрудник в Института за балкански проучвания (Букурещ), където се утвърждава като авторитетен изследовател. Неговите научни контакти и публикации допринасят за популяризирането на българската култура в румънската научна среда.

След закриването на Педагогическото училище в Букурещ през 1954 г. Бояджиев се завръща в Силистра, за да се грижи за родителите си. Създава семейство с учителката по френски език Мара Демирева. Назначен е като учител по български и френски език в Първа гимназия „Св. Климент Охридски“, където работи от 1954 до 1974 г. В този етап от живота си се утвърждава като изключителен педагог и морален авторитет за своите колеги и за учениците си. Пенсионира се през 1975 г., но продължава активно своята научна и краеведска дейност. Публикува статии за българо-румънските културни отношения, за историята и културното развитие на Силистра.

Творческото наследство на Пирин Бояджиев е многообразно и съдържателно – включва 13 книги, две от които на румънски език, над 20 рецензии на френски език, публикувани в списание „Балкания“, както и стотици статии и краеведски изследвания. Научните му интереси са съсредоточени

върху сравнителното езикознание, а докторската му дисертация е посветена на Иван Вазов и Василе Александри като носители на националната идея. Превежда български поети на румънски език и публикува многобройни статии за румънски поети от български произход. Преводач е на поезия от френски (Вийон, Верлен, Юго) и от румънски (Еминеску, Блага, Аргези).

Особено значими са трудовете му, посветени на историята и културата на Силистра: „Партений Павлович“, „Възраждането в Силистра“ и „Културата в Силистра 1878–1944“. Той е автор на изследвания за значими личности като Сава Доброплодни, Луи Айер, Петър Бояджиев, Александър Павлович Накович, както и за театралния и литературния живот на Добруджа. Пирин Бояджиев е неуморен събирач и изследовател на извори за историческото минало на Силистра и на Добруджа, крупен дарител на Държавния архив – Силистра, и на Регионалната библиотека „Партений Павлович“, където предоставя над 500 издания, от които 31 старопечатни, много от тях с приписки и с автографи, архивни документи и периодика.

През 1991 г. Пирин Бояджиев е удостоен със званието „Почетен гражданин на Силистра“. Приет е за член на Съюза на научните работници в България. Съвременниците му го наричат „духовен болярин на Силистра“. Той е емблематична личност за града и заема трайно място в културната и научната история на Силистра и Добруджа.

В Силистра има три улици, които носят имената на негови родственици: на прадядо му Бояджи Яни – основател на рода Бояджиеви, на чичо му Петър Бояджиев – създател на хор „Седянка“, и на свако му Хараламби Джамджиев – първия български авиатор, който през 1921 г. в Прага (Чехия) патентова модел за самолет.

Пирин Бояджиев умира на 20 март 2005 г. в Силистра. Неговите научни изследвания съчетават европейска образованост, регионален патриотизъм и научна добросъвестност. Като летописец на духовната памет на града, Пирин Бояджиев оставя ценна изворова база за съвременното добруджанско краезнание.

Използвани източници

Атанасов, Георги. Пирин Бояджиев на 80 години / Георги Атанасов. // *Добруджа* : сборник, 10, 1993, с. 351-355 : 1 портр.

Българската частна гимназия и културният живот на Силистра между двете световни войни. // *Гласове* през годините. Юбилеен сб. – Силистра: ОМГ „Климент Охридски”, 1986, с. 5-7.

Георгиев, Огнян. Нашият учител на 80 години : Пирин Бояджиев / Огнян Георгиев. // *Спектър Силистра*, II, № 85, 2 ноем. 1993, с. 2 : 1 портр.

Георгиева, Станка. Възрожденец по дух и призвание : Пирин Бояджиев на 89 години / Станка Николова Георгиева. // *Спектър Силистра*, XI, № 219, 12 ноем. 2002, с. 1,2 : със сн.

Иванов, Славчо Йорданов. Научният профил на Пирин Бояджиев / Славчо Йорданов Иванов. // *Силистренска трибуна*, XXXIV, № 11, 14 март 1989, с. 4.

Йорданов, Добри. Албумите на Пирин Бояджиев / Добри Йорданов. // *Спектър Силистра*, V, № 39, 26 февр. 1996, с. 2.

Кънев, Петър. Пирин Бояджиев – литературно-историческата емблема на Силистра : На 90 години / Петър Кънев. // *Спектър Силистра*, XII, № 219, 12 ноем. 2003, с. 1,2 : със сн.

Павлов, Борис. Пирин Бояджиев – краеведът и историкът на Крайдунавска Добруджа / Борис Павлов. // *Спектър Силистра*, VIII, № 55, 22 март 1999, с. 3 : със сн.

Попов, Димитър. Възрожденец по дух и призвание / Димитър Попов. // *Порт Силистра*, XXXVIII, № 3, 9 ян. 1993, с. 2 : 1 портр.

Равалиев, Илия. Живот, отдаден да служи на народа : Пирин Бояджиев / Илия Иванов Равалиев. // *Дръстър ПРЕС (Силистра)*, VII, № 44, 9 март 2010, с. 1,4 : със сн.

Радев, Вълчо.Талантлив учен и изявен краевед : Пирин Бояджиев на 80 години / Вълчо Радев. // *Нова силистренска трибуна*, II, № 87, 5 ноем. 1993, с. 2 : 1 портр.

Сиракова, Иванка. Среща с вечното / Иванка Сиракова. // *Спектър Силистра*, VI, № 73, 16 апр. 1997, с. 5.

Христова, Иванка. „Не оставяй деня си без товар, ума си в покой!“ : Пирин Бояджиев / Иванка Христова. // *Спектър Силистра*, VI, № 220, 12 ноем. 1997, с. 5: със сн.

Цонев, Стоян. Спомен за Пирин Бояджиев / Стоян Цонев. // *Силистренска трибуна*, III, № 12, 12 февр. 2015, с. 6 : със сн.

Рачо Николов Змеев
(1929–1994)

Рачо Змеев
Източник Електронна БД „Портрети и снимки“, Фонд „Краезнание“,
РБ „Партений Павлович“ – Силистра

Историк, етнограф, общественик и краевед, поставил основите на организираното музейно дело в град Тутракан и водещ изследовател на традиционния дунавски риболов и лодкостроене.

Рачо Николов Змеев е роден на 26 август 1929 г. в град Тутракан, Силистренско. Завършва начално образование в румънското училище (по време на румънското владичество) и средно образование в Смесената гимназия (1949) в родния си град. Там се формират ранните му интереси към историята и местното културно наследство. Отбива военната си служба в Пловдив и завършва курсове за сержанти към Военновъздушните сили. В София завършва специализирано училище за подготовка на заместник-командири и придобива звание „лейтенант“. Известно време работи като заместник-командир на батальон на летище „Враждебна“. През 1952 г. напуска военната служба и се завръща в Тутракан – повратен момент, след който житейският и професионалният му път се свързват трайно с изследването на местната история и култура.

След завръщането си в родния град Рачо Змеев заема различни длъжности в обществено-административната структура на Тутракан – работи във Военно-отчетното бюро, завежда служба „Земеделие“, председател е на Околийския съвет на Българския съюз за физкултура и спорт, председател е на Градския съюз на профсъюзите и заместник-секретар на Градския комитет на Българската комунистическа партия. Тези позиции му дават възможност да участва активно в културния и в обществения живот на града и да реализира инициативи с дългосрочно значение.

Още в края на 50-те години Рачо Змеев насочва усилията си към събиране и проучване на исторически материали. През 1959 г. публикува първата си историческа статия в местния печат, което поставя началото на дългогодишната му системна изследователска работа. По собствена инициатива започва теренни проучвания и археологически разкопки в региона, събира етнографски материали, предмети от бита и свидетелства за традиционните занаяти по река Дунав. През 1974 г. завършва задочно история с дипломна работа „Археологически проучвания в Тутраканския район“. През 1982 г. става кандидат на историческите науки (доктор) с дисертация на тема „Риболовът у българите – историко-етнографска характеристика“ с рецензенти проф. д-р Любен Беров и проф. Стефан Цонев. Започва научни изследвания и събирателска работа в областта на историята на лодкостроенето. През 1985 г. работи като учител по история в Тутракан и селата, предавайки знанията си на младите поколения.

Най-значимият принос на Рачо Змеев е свързан с изграждането на музейното дело в Тутракан. Той урежда първата краеведска музейна сбирка, посветена на историята на града, открита на 22 май 1967 г. Тя поставя основите на бъдещия Исторически музей в града. Важно място в дейността му заема и създаването на Етнографския музей „Дунавски риболов и лодкостроене“, открит на 3 септември 1974 г. Той се превръща в уникален за България културен институт, посветен изцяло на поминъка по Дунав и традиционните техники на риболов и корабостроене. Рачо Змеев обогатява добруджанското краезнание с редица изследвания и монографии, сред които се открояват: „Тутракан“ (1971), „Риболовът в Тутракан от миналото до наши дни“ (1973), „Лодкостроенето в Тутракан“ (1974), „Двукрилните вятърни мелници в Крайдунавска Добруджа“ (1985), „Плаващи воденици в Крайдунавска Добруджа“ (1988), „Традиционният риболов в Крайдунавска Добруджа“ и др. Участва и в подготовката на енциклопедичното издание „Добруджа–Лудогорие“. Неговата монография „Риболовът у българите“ е издадена посмъртно през 2016 г. от Историческия музей в Тутракан и се приема като обобщаващ труд върху темата за традиционния риболов в българските земи.

Змеев е основател и първи редактор на вестник „Тутракански глас“ (9 септември 1962), секретар на читалището и председател на Общинския съвет за култура. През 1990 г. по негова инициатива е възстановено културн-

но-просветното дружество „Добруджа“ в Тутракан, на което става председател. За своята дейност е удостоен с ордени „Кирил и Методий“ – I и II степен, орден „1300 години България“ и с други държавни отличия.

Рачо Николов Змеев умира на 9 август 1994 г. в Тутракан. През 2002 г. е обявен посмъртно за Почетен гражданин на града. Паметта му е трайно вписана в културния облик на Тутракан – има улица, носеща неговото име, както и две паметни плочи. Първата е по повод 45 години от откриването на музея на 8 юни 2019 г. и е поставена на входа на Етнографския музей „Дунавски риболов и лодкостроене“, а втората – на 1 ноември 2023 г. и е на Алеята на славата в Крайдунавския парк на Тутракан.

Делото на Рачо Змеев е съчетание от научна добросъвестност, обществена отдаденост и любов към родния край. Чрез изследванията си върху традиционния риболов, лодкостроенето и местната история той създава основа за развитието на краеведските проучвания в Добруджа. Неговото име остава символ на културната памет на Тутракан и пример за всеотдайна служба за опазване на историческото наследство на региона.

Използвани източници

Бойчев, Петър. Рачо Змеев – INmemoriam / Петър Бойчев. // *Бойчев,*Петър. Тутракан в историческото развитие на Добруджа: Материали от научна конференция, проведена в град Тутракан на 21 септември 1994 г. / Науч. ръководител Антонина Кузманова ; Състав. Петър Бойчев. – Тутракан : Ист. музей, 1995, с. 8-11.

Бойчев, Петър. 35 години музейно дело в Тутракан : Рачо Змеев – основател на музейното дело в Тутракан (1929-1994) / Петър Бойчев. // *Тутракански глас*, XXIX, № 20, 17 май 2002, с. 1,3.

В Тутракан откриха паметна плоча на етнографа Рачо Змеев. // *Силистренска трибуна*, VII, № 22, 13 юни 2019, с. 2 : със сн.

Георгиева, Станка. Рачо Змеев и българското краезнание / Станка Георгиева. // *Порт Силистра*, XXXVIII, № 87, 3 авг. 1993, с. 2.

Димитров, Г. Никой не бива да е забравен / Г. Димитров. // *Тутракански глас*, XXX, № 19, 20 дек. 1993, с. 4.

Драганов, Тодор. Пламенният родолюбец : 60-годишният юбилей на к.и.н. Рачо Змеев / Тодор Драганов. // *Тутракански глас*, XXVI, № 40, 4 окт. 1989, с. 4.

Любомирова, Ванеса. Спомен за моя баща Рачо Николов Змеев, провокиран от моята внучка Ванеса : И всеки знае по един будител! / Ванеса Любомирова. // *Тутракански глас*, LIII, № 42, 29 окт. 2015, с. 6 : със сн.

Радев, Вълчо. В памет на учения и човека Рачо Змеев / Вълчо Радев. // *Спектър Силистра,* IV, № 188, 26 септ. 1995, с. 3 .

Радев, Вълчо. Краеведството е преди всичко голяма обич към родния край / Вълчо Радев. // *Спектър Силистра*, III, № 159, 22 авг. 1994, с. 2 : 1 портр.

Радев, Вълчо. Монографията за риболова у българите – венец на творческите усилия на Рачо Змеев / Вълчо Радев. // *Спектър Силистра*, VI, № 156, 14 авг. 1997, с. 4.

Радев, Вълчо. Приносите на Рачо Змеев в добруджанското краезнание / Вълчо Радев. // *Спектър Силистра*,VIII, № 166, 27 авг. 1999, с. 2 : със сн.

Слави Петров Чаушев (Чаушов) (1881–1956)

Учен – педагог, новатор и обществен деец, приложил в българската образователна практика най-прогресивните за времето си педагогически идеи от Западна Европа. С дейността си се вписва трайно в историята на българското образование и напредничавата педагогическа мисъл, а името му заема достойно място сред културните строители на Силистра.

Слави Чаушев (някъде Чаушов) е роден на 16 април 1881 г. в Силистра в будно и патриотично семейство с големи заслуги за развитието на учебното дело, търговията, занаятите и банковото дело в града. Баща му Петър Чаушев (Чаушов) е търговец, член и председател на Окръжната постоянна комисия в Силистра, народен представител от Стамболовистката партия и кмет на града (1905–1906). Той е сред инициаторите за откриването на Държавното педагогическо училище в града и председател на Комитета за изграждането на сградата му, открита на 1 септември 1890 г. (днес Художествена галерия – Силистра).

От учебната 1895/1896 г. Слави Чаушев учи в Държавното педагогическо мъжко трикласно образцово училище в Силистра, което завършва през 1898 г. След това учи една година в Софийската мъжка гимназия, понеже тогавашното законодателство не позволява на възпитаниците на педагогическите училища да постъпват директно във висше учебно заведение. През 1899 г. заминава за Германия и записва да следва философия и педагогика в Йенския университет – един от водещите европейски центрове на философската и педагогическата мисъл. Там пет години изучава философия, немски език и литература, педагогика и политическа

икономика. През 1904 г. защитава докторат по философия в университета в Берн, Швейцария. След завръщането си в България служи една година в елитната Школа за запасни офицери в Княжево край София. От учебната 1905/1906 г. е назначен за преподавател по педагогика и немски език в Силистренското педагогическо училище. В него работи заедно със свои състуденти – „*плодовити педагогически писатели, които сами редактирали и издавали педагогически списания или сътрудничели в тях*“ (Радев, 2006, с. 4). Според преподавателя Нико Просеничков Слави Чаушев е „*един спокоен и проникнат от кантовската етика и философия учител*“ (Радев, 1991, с. 4). Ученикът му Хараламби Петев си спомня: „*Любимецът на учениците беше младият, току-що завършил тогава педагог д-р Слави Чаушев. Той се държеше повече като другар: преподаваше хубаво, още пресни бяха усилията му да научим немски език, който тогава не беше задължителен*“ (Радев, 1991, с. 4).

Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война, в които е мобилизиран, прекъсват преподавателската работа на д-р Слави Чаушев. След втората румънска окупация на Южна Добруджа през 1913 г. той е принуден да напусне града и отива да преподава като гимназиален учител в Бургас и Варна. Участва в Първата световна война и след това се установява да живее в София. В периода 1918–1920 г. е административен секретар на Държавния университет (днес Софийски университет „Св. Климент Охридски“). След това се посвещава изцяло на преподавателска дейност и е учител по педагогика и немски език последователно в Софийския учителски институт, Свободния университет, Военната академия, Музикалната академия, Софийската търговска гимназия и др. В последните години от кариерата си е хоноруван преподавател по немски език в Държавното висше училище за финансови и административни науки (днес Университет за национално и световно стопанство). От 1948 до 1950 г. е научен сътрудник в Института по философия на Българската академия на науките. Член е на Съюза на учените в България – секция „Педагогика“.

Научните интереси на д-р Чаушев обхващат педагогиката, дидактиката, историята на българското образование и методиката на преподаване на новите чужди езици. Сътрудничи на списание „Училищен преглед“ и на немски философски и педагогически издания, където публикува научни разработки върху философските и педагогическите идеи на Кант, Песталоци, Хърбърт, Кершенщайнер, Гьоте, Хегел и др. В свои студии и монографии разработва дидактично-логичните основи на методиката на обучението по чужди езици, в които използва културознанието и периодичния печат на страната, чийто език се усвоява. Превежда от немски предимно философски трудове и така пренася на българска почва воде-

щите немски нормативни етически и философски теории. През годините на Втората световна война издава на немски език труда „Развитието на българското образователно дело“. Самостоятелно или в съавторство публикува учебници и помагала по немски език за търговските гимназии и професионалните училища. В ръкопис остава трудът му „Д-р Петър Берон – педагогически идеи и философски научен метод“. Значимо е и изследването, в което за първи път в българската наука прави съпоставка между творчеството на Георг Хервег и Христо Ботев, представено на националната научна сесия по случай 100-годишнината от рождението на Христо Ботев и публикувано в сборник на Българската академия на науките през 1949 г.

Д-р Слави Чаушев е сред основоположниците на силистренското краезнание. По негова инициатива през 1927 г. в София е основан Научният комитет за проучване на Силистра, който издава сборника „Силистра и Добруджа. Научно-културни изследвания“ (1927). В него той публикува монографията „Учебното дело в Силистра преди Освобождението“, което и до днес е най-пълното изследване за образованието в Силистра през Възраждането. През 1941 г. д-р Чаушев е сред инициаторите за честването на 50-годишнината на Силистренското педагогическо училище и съредактор на юбилейния сборник „Прослава на Силистренското педагогическо училище за 50-годишен живот. 1891–1941“, в който публикува единственото и обстойно изследване за историята на училището от 1890 до 1912 г. През същата година става първият председател на Силистренската културно-просветна и благотворителна дружба в София, която чрез концерти и културни прояви събира средства и подпомага бедни силистренски семейства. За своята богата преподавателска, научна и обществена дейност д-р Слави Чаушев е награден с орден „Кирил и Методий“.

Умира на 23 септември 1956 г. в София на 76-годишна възраст. Д-р Слави Чаушев остава в българската културна история като ерудит, учен новатор и хуманист, чийто стремеж е българското образование да се съизмерва с постиженията на най-развитите европейски страни. Неговото дело е принос към просветата, науката и духовния облик на Силистра и България.

Използвани източници

Буюклиев, Петко. Бъдете благословени / Петко Буюклиев. // *Порт Силистра*, IV, № 108, 31 окт. 1994, с.5.

Иванов, Славчо. Доктор от Берн – ценител на Ботев / Славчо Иванов. // *Спектър Силистра*, X, № 214, 5 ноем. 2001, с.5.

Прослава на Силистренското педагогическо училище за 50-годишен живот. 1891-1941 : Юбил. сб. / Ред. Никола Атанасов, Сл. Чаушов. – Силистра, [1941] : Художник. – 56 с.

Радев, Вълчо. Д-р Слави Чаушев – един от културните строители на Силистра / Вълчо Радев. // *Силистренска трибуна*, V, № 9, 2 март 2017, с. 6 : със сн.

Радев, Вълчо. Доктор Слави Петров Чаушев – изтъкнат културен, просветен и обществен деец от Добруджа / Вълчо Радев. // *Добруджа* : сборник, 13, 1996, с. 19–25.

Радев, Вълчо. Доктор Слави Чаушев – човекът, педагогът, ученият / Вълчо Радев. // *Силистренска трибуна*, XXXVI, № 90, 16 ноем. 1991, с. 4.

Радев, Вълчо. Европеецът от Силистра : 125 г. от рождението на д-р Слави Чаушев / Вълчо Радев. (Силистра на 1900 години). // *Дръстър Силистра*, IV, № 88, 16 май 2006, с. 4 : със сн.

Радев, Вълчо. Един от културните строители на Силистра / Вълчо Радев. // *Нова силистренска трибуна*, V, № 74, 16 апр. 1996, с. 5 : 1 портр.

Д-р Слави **Чаушев.** (Културни строители на Силистра). // *Подем* (Силистра), III, № 51, 1 ян. 1942, с. 12.

Чаушев, Слави. Учебното дело в Силистра преди Освобождението / Слави Чаушев. // *Силистра* и Добруджа : Научно-култ. изследвания : Кн. 1. – София : Научен к-т за гр. Силистра, [1927] (Силистра : Право), с. 227–291 : със сн.

Янко Тодоров Греков
(1838–1914)

Янко Тодоров
Източник Електронна БД „Портрети и снимки“, Фонд „Краезнание“,
РБ „Партений Павлович“ – Силистра

Възрожденски учител, сподвижник на Апостола на свободата Васил Левски и активен участник в националноосвободителните борби на България.

Янко Тодоров е роден на 5 февруари 1838 г. в град Сопот, Пловдивско, в бедно многолюдно семейство. Началното си образование получава при прочутия даскал Юрдан Ненов, учител и на Иван Вазов. За да осигури препитание на сина си, бащата на Янко го дава да изучи чехларство (папукчилък). По време на Кримската война (1853–1856) младият Янко работи като калфа в Пловдив, където заедно с майстора си изработва обувки за нуждите на турската войска.

През 1855 г. Янко Тодоров се завръща в родния Сопот и продължава ученето си в новооткритото от даскал Ненов класно училище. В този период се запознава с Васил Левски, родом от близкото Карлово, и връзките им не се прекъсват до гибелта на Апостола. Вдъхновен от него, Янко Тодоров избира учителската професия. Работи като учител във Враня, Калофер и Свищов. През 1863 г. пристига в Силистренския край, където две поредни учебни години обучава децата на село Айдемир на четмо и писмо. От 1865 до 1869 г. е учител в близкото село Калипетрово, което според възрожденския учител Тодор Пеев по негово време било „по-уредено от градското“.

През 1869 г. силистренската община кани Янко Тодоров за взаимен учител. Броят на учениците бързо нараства до двеста. Тодоров премахва остарелия арсенал на „Ланкастърския“ взаимоучителен метод – „железните

полукръзи“ до стените и „таблиците“, окачени по тях, и ги заменя с буквара на Христо Г. Данов. Със съдействието на Данов привлича като учители в класното училище Антон х. Кесяков и монахинята Евлампия Стоева, а през 1869 г. открива първото девическо училище в Силистра. По сведения на д-р Слави Чаушев Янко Тодоров организира и първата театрална трупа в Силистра, като средствата от представленията се използват за закупуване на книги, списания и вестници. След конфликт с архимандрит Кирил Берковчанин и Сава Доброплодни през 1870 г. той е принуден да напусне града.

През учебната 1870–1871 г. Янко Тодоров е учител в близкото село Алмалий (Северна Добруджа), но след година отново е уволнен – този път заради статия срещу Доброплодни във вестник „Македония“ от 30 март 1871 г. Завръща се отново като учител в Сопот, където се включва в революционната организация на Васил Левски. По-късно заминава като учител в Оряхово, където заедно със своя неразделен другар Сребро Стойновски от село Медово Тодоров е сред най-дейните членове на местния таен революционен комитет. През 1875 г. е арестуван от властта за участие в „появилото се бунтарство“ и затворен във Видин, но поради липса на доказателства е освободен. Не му разрешават да се върне в Силистра и той заминава за Оряхово. Там Янко Тодоров подпомага революционерите при преминаването им от Влашко в България. През 1876 г. при слизането на Ботевата чета при Козлодуй, която се запътила към Врачанския балкан, много българи от Враца били затворени и изтезавани. Между тях е и Георги Македончето, който издава даскал Янко за връзките му с комитите. Янко Тодоров е задържан, окован във вериги и заведен пеша до Видин. След 20-дневно изтезание заедно с група бунтовници, сред които е и Стоян Заимов, Янко Тодоров е изпратен в Русе, където мъченията продължават. Вследствие на жестоките побои дясната му ръка остава осакатена, но той не предава нито един от съратниците си.

От 1877 г. Янко Тодоров се установява отново в Силистра като учител. През 1890–1892 г. преподава църковно пеене в новооткритото Педагогическо училище. До смъртта си е псалт и черковен певец в местната църква. Живее скромно, с ниска пенсия, а молбата му до Народното събрание за увеличението ѝ остава без последствие. Умира в голяма нищета на 14 януари 1914 г. в Силистра.

Янко Тодоров е автор на първото изследване за историята на образованието в Силистра през Възраждането. Делото му е продължено от сина му Боян Янков – учител, който написва първата история на Педагогическото училище в града. Внукът му Янко Тодоров, доцент по история в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, е автор на едни от първите научни студии за античния Дуросторум.

Името на Янко Тодоров остава трайно вписано в духовната история на Силистра като учител, революционер и човек, който превърна знанието в най-силното оръжие за национално освобождение. В Силистра има улица, кръстена на неговото име.

Използвани източници

Бояджиев, Пирин. За отношенията между Сава Доброплодни и Янко Тодоров / Пирин Бояджиев. // *Спектър Силистра*, VI, № 61, 31 март 1997, с. 5.

Бояджиев, Пирин. Пантеон на родените в Силистра и погребаните тук народни будители / Пирин Бояджиев. // *Спектър Силистра*, X, № 212, 1 ноем. 2001, с. 5.

Бояджиев, Пирин. Първият силистренски краевед : Даскал Янко Тодоров и синът му, също педагог – Боян Янков Тодоров / Пирин Бояджиев. // *Спектър Силистра*, IX, № 116, 19 юни 2000, с. 3.

Бояджиев, Пирин. Съхранено във времето : Черковният певец – революционер Янко Тодоров Греков / Пирин Бояджиев. // *Силистренска трибуна*, VI, № 49, 27 юни 1990, с. 4 : 1 портр .

Бояджиев, Пирин. Янко Тодоров – основоположник на театралното дело в Силистра / Пирин Бояджиев. // *Порт Силистра*, XXXVIII, № 11, 28 ян. 1993, с. 4.

Бояджиев, Пирин. Янко Тодоров в Силистра / Пирин Бояджиев. // *Нова силистренска трибуна*, V, № 92, 13 май 1996, с. 4-5 : 1 портр.

Димова, Парашкева. Учители – будители в Калипетрово / Парашкева Димова. // *Спектър Силистра*, IX, № 211, 1 ноем. 2000, с. 5.

Краев, Богдан. Учителят – възрожденец Янко Тодоров / Богдан Краев. // *Силистренска трибуна*, VI, № 40, 24 май 1961, с. 4.

Радев, Вълчо. „Учител и превъзходен обществен деец“ : 150 години от рождението на Янко Тодоров / Вълчо Радев. // *Силистренска трибуна*, XXXIII, № 5, 2 февр. 1988, с. 2 : 1 портр.

Радев, Вълчо. Янко Тодоров – една от светлите личности на Силистра / Вълчо Радев. // *Силистренска трибуна*, IV, № 19, 17 март 2016, с. 6 : със сн.

Шимабеев, Руси. Име, извезано с кама и перо / Руси Шимабеев. // *Силистренска трибуна*, XXIII, № 18, 11 февр. 1978, с. 2.

2. ЛИЧНОСТИ – ИЗВЕСТНИ И ПРЕМЪЛЧАВАНИ, С ГОЛЯМ ОБЩЕСТВЕН ПРИНОС ЗА РОДОПСКИЯ И ЗА ТРАКИЙСКИЯ КРАЙ

2.1. Из колекциите на Регионалната библиотека „Николай Врачев“ – гр. Смолян

Анастас Петров Стайков
(1905–1988)

„Автопортрет“
Източник Репродукция от албума „Анастас Стайков“ (2000)

Първият художник от Родопите, завършил Художествената академия в София, специализирал във Франция. Посветил творчеството си на родната планина.

Анастас Петров Стайков е роден на 21 май 1905 г. в град Пашмакли (днес Смолян). При раждането му неговата баба Рада предрича, че много ще види, но и много ще страда, защото се ражда „в кърпа“ – с част от околоплодния мехур. Тя се оказва права, защото съдбата му наистина се очертава сложна.

Семейството е бедно – бащата е дюлгерин надничар, а майката притежава художествен природен усет да тъче красивите родопски престилки, домашни кърпи и кичени вълнени халища.

Спомените на Анастас Стайков, които се съхраняват в Държавния архив – Пловдив, представляват грижливо изписана тетрадка от 56 листа, озаглавени „Скици“. В тях той описва цървулките и ушитите от аба панталонки от баба Рада, които е носил като малък. Едва 7-8 годишен, той преживява страшното време на Балканската война (1912–1913), навлизането на българските военни части в Пашмакли, страхът от завръщането на турската армия, която полк. Владимир Серафимов отблъсква на връх Кавгаджик (днес връх Средногорец). Тогава семейството изоставя дома си и бяга в село Стойките, където е прието от Сотир Кайков. Години по-късно той ще претвори това бягство в картината си „Бежанци“. Още от дете Анастас Стайков мечтае да рисува. След като завършва Райковската гимназия през 1921 г., той става писар в Мировия съд в Смолян, но не забравя детската си мечта – непрекъснато рисува и най-сполучливите си рисунки показва два пъти в местното читалище „Христо Ботев“.

През есента на 1924 г. бедното родопско момче се озовава в София, но се налага да спи на една скамейка в Банската градина, защото предвидените пари за следване са по-малко от цената на нощувката в хотел „Бристол“ до Лъвов мост. Поради липса на документи Анастас Стайков е арестуван и престоява в участъка повече от два месеца, но е доволен, защото има подслон и храна. Закъснял с няколко месеца, той постъпва в Художествената академия – в приложния отдел при проф. Стефан Баджов. Началото е трудно, но в средата на учебната година получава похвала от проф. Никола Кожухаров. Не закъсняват и успехите – печели Първа награда на обявен конкурс по резба за оформяне на таван, а първата картина в акварел „Баба пие кафе“, която показва на студентска изложба, е откупена веднага.

По време на студентството си Анастас Стайков живее изключително бедно. Често се храни по веднъж на ден във Вегетарианската гостилница на бул. „Дондуков“. Дълго време живее в избено помещение на недовършена къща без да плаща наем, но то често се пълни с вода при проливен дъжд. Изкарва скромни пари с приложна работа – рисува табла с картинки за шоколадовите фабрики „Балъкчиев“. Също така изографисва църкви през летните ваканции в селата Чокманово и Кремене, Смолянско. По-късно работи в храм „Св. Седмочисленици“ в София и в Пловдивската катедрала „Св. Богородица“.

Анастас Стайков е един от шестимата, завършили с отличие Художествената академия в София през 1929 г. Знак за големия му талант е отпечатаната негова дипломна работа на тема „Саломе“ в един от илюстрованите седмичници. През същата година постъпва в „Академи Жулиен“ в Париж

при проф. Пол-Лоран Пиер. Заминава за Франция с финансовата помощ на братята Васил и Георги А. Куцоглу, известни търговци на тютюн от Райково, които забелязват таланта му. В Париж се среща с художници от цял свят, рисува заедно с румънския княз Кантакузин, с китайски принц, с английски милионер, с японец, с хървати, с французи и др. Той често посещава Лувъра, музея „Люксембург“ и музеите в Лондон. Изучава история на изкуството в Сорбоната. Тази школа поставя друга творческа мярка пред Анастас Стайков и по-късно го превръща в един от най-самобитните и с неповторим стил художници в България.

След завръщането си от Франция Стайков се установява в град Пловдив и започва работа в IV прогимназия в града, където обучава учениците си по френски език и рисуване. Преподава и в други училища в Пловдив, а след 1944 г. първоначално е уволнен, а по-късно е преместен в гимназията в град Карлово, където предава знанията си по рисуване и философска пропедевтика. Работи като учител до 1947 г., а през 1948 г. преминава на свободна практика. При пристигането си в Града под тепетата е приет радушно в Дружеството на южнобългарските художници с председател Цанко Лавренов.

Цялото си творчество посвещава на Родопите и най-вече на любимия Смолян с родната „незаменима махалчинка“. Рисува десетки картини с наименования, свързани с родопския бит, с неговата същност и съдба. В Пловдив урежда няколко изложби. Една от тях е посетена от княгините Евдокия и Надежда, придружени от кмета Божидар Здравков. Княгините откупуват три картини, а кметът – темперната работа „Баба Рада“. През 1939 г. Анастас Стайков подрежда изложба в София, която е открита от скулптора Иван Лазаров, а слово произнася Екзарх Стефан – родопчанин от село Широка лъка. Всички картини са откупени, като на три от тях собственик става румънският посланик. През същата година издателство „Хр. Г. Данов“ отпечатва албум с черно-бели репродукции на негови творби. Отпечатването е ръководено лично от Грую Данов, а албумът е разпродаден още при представянето му. Днес той е библиографска рядкост.

През 1942 г. неговата картина „Качамак“ е приета на Биеналето във Венеция и е откупена. През следващата, 1943 г. творбата „Мама точи баница“ е избрана за най-стойностната картина на Общата художествена изложба в София. На една от националните художествени изложби картината „Майка на софрата“ е отхвърлена от журито като безидейна. Вижда я заможен чужденец и я откупува. По-късно споделя с Анастас Стайков, че картината би представлявала гордост за всяка галерия по света. В съхранения работен вариант на „Каталог на картините от цялото творчество на художника Анастас Стайков с описание на местата, където се съхраняват“ са локализирани 224 картини, съхранени в галерии и частни домове в България и в чужбина.

Въпреки че дълги години Анастас Стайков живее в Пловдив, има само две платна със сюжети от града – „Къща край Маразлията“ и „Кючук Париж“, изпълнени с темпера. Той намира възрожденския Пловдив за прекрасен, но не го чувства. От пътуванията до чудни места из Родопите като Смолян и пресичащата го река Черна, дивния връх Карлък, скалите Соколица, Невястата и Червената скала, местностите Чернока, Езерово и други се раждат творбите „Родна стая“, „Четиринадесет дома“, „Родопска невяста“, „Край Смолян“, „Търколевата къща“, „Ждрелото“, „Майка на руданя“, „Ръждясалата порта“, „Димница“.

За темите в творчеството на художника Красимир Линков пише: „*Затова един от основните мотиви на художника са огнището и главният свещенодействащ около него – домакинята, майката, пазителката на огъня. Другият мотив е къщата, домът, житейската крепост, зад чиито стени се осъществяват тайнствата на зачатието, на раждането и прощаването със света. Третият мотив е природата, в която всичко намира удовлетворение независимо от криволиците на пътя си*“ (Линков, 1986, с. 19-20).

В началото на 50-те години Анастас Стайков започва най-мащабното си платно – „Родопска сватба“, познато още като „Мома се с рода прощава“. Композиционно картината представлява извеждането на младоженците от родопската къща, около тях са радостните им родители, гайдарят свири „Ела се вие, превива“. Идеята за творбата назрява през 1950 г. – сватба между българка мюсюлманка и българин християнин, което, за разлика от днес, не е било честа практика и не се е приемало за нещо естествено. В продължение на осем години Стайков работи върху творбата си. Негови модели са съпругата му Ралица, дъщеря му Мария, синът Петър, хористи от Райковския самодеен ансамбъл. През 1958 г. завършеното платно е включено в Окръжната обща художествена изложба в Пловдив, като привлича вниманието на 35 000 души. Изображението е натуралистично, етнографски достоверно и подробно. Рецензентът Георги Попов обаче, подтикван от голяма част от членовете на Съюза на българските художници, прави унищожителна критика на картината, казвайки, че огромният труд на автора е почти напразен. Художникът е заклеймен, че е отстъпил от принципите на социалистическия реализъм, че е в плен на натурализма. По онова време това е тежка присъда. В тогавашната преса се разгръща полемика около картината. Стайков е съкрушен и почти спира да твори за 15 години. Низвергнатата у нас творба е оценена високо в чужбина, имало е искане да бъде откупена, но това не било разрешено, защото била „национална ценност“. Намерено е компромисно решение и картината е откупена от Окръжния народен съвет в град Смолян и изложена в Етнографския музей (днес Регионален исторически музей). При едно пренареждане на експозицията се озовава в Учителския институт в Смолян. Поради липса на подходящо място е сложена в складово помещение, което

е пагубно за нея. Така платното се поврежда много, защото е прегъвано на няколко места и е навито на руло с живописния слой навътре. Благодарение на живеещата в Австралия дъщеря на художника Мария Стайкова картината бива отново открита и е реставрирана от четирима души в продължение на две години. На 21 май 2018 г. в тържествена обстановка и в присъствието на близки на художника реставрираната творба с внушителни размери 4 на 2,50 метра намира своя дом в Зала № 3 на Художествената галерия – Смолян, където днес се радва на вниманието на родопчани и на гостите на града.

На 28 май 1981 г. в Клуба на дейците на културата – Смолян, тържествено е отбелязана 75-годишнината от рождението на художника. Той е озадачен от оказаното му внимание. През 1986 г. е удостоен със званието „Почетен гражданин на Смолян“. Анастас Стайков умира на 10 септември 1988 г. в Пловдив.

Използвани източници

Аврамов, Димитър. Един забравен драматичен епизод / Димитър Аврамов. // *Аврамов,* Димитър. Летопис на едно драматично десетилетие: Бълг. изкуство между 1955-1965 г. : [Изследване] : Ч. 1/ Димитър Аврамов. – София, 1994, с. 122-130.

Бебелекова, Мария. Анастас Стайков и неговата планина в багри и любов : (1905 - 1988) / Мария Бебелекова. // *Проглед* (Смолян), 2001, N 1-2 , с. 3-6.

Даскалов, Райчо. Художествена изложба на г. Ан. П. Стайков / Райчо Даскалов. // *Пашмаклийски окръжен вестник* (Пашмакли), V, № 4, 15 окт. 1928, с. 3-4.

Дечев, Стоян. Художникът следва собственото си сърце, затова се отличава с ярка самобитност : 100- годишнината на Анастас Стайков ще ни вълнува дълго / Стоян Дечев. // *Проглед* (Смолян), 2005, N 3-4 , с. 13-16.

Из художеството. // *Родопа* (София), VIII, 1929, № 2, с. 4-5.

Линков, Красимир. Анастас Стайков : (По повод юбилейната изложба на художника) / Красимир Линков. // *Изкуство,* XXXVI, 1986, № 10, с. 18 - 20.

Маринов, Методи. Изложбата на Ан. Стайков в Смолян / Методи Маринов. // *Родопа* (София), XVI, 1937, № 10, с. 5-6.

Матеев, Матей. Плодоносно творческо дълголетие / Матей Матеев. // *Родопски устрем* (Смолян), XXIII, № 91, 4 авг. 1981.

Свинтила, Владимир. Един поет на Родопите / Владимир Свинтила. // *Родопи* (София), XVII, 1982, № 3, с. 40-41.

Севов, Димитър. „Скици“ от Анастас Стайков - художник на родопския свят / Димитър Севов. // *Маринов,* Александър. Христо Николов Гиневски : Историк, родоповед, общественик (1943-2017) / Състав. Александър Маринов, Георги Митринов. - Смолян, 2023, с. 76-85.

Стайков, Анастас. Родопска нежност : В дома на художника / Анастас Стайков; Интервю на Елена Хайтова. // *Родопски устрем* (Смолян), XXVIII, № 43, 12 апр. 1986, с.4.

Стайков, Анастас. Скици : [Автобиографични бележки] / Анастас Стайков. // *Родопи* (София), XIX, 1984, № 11, с. 38-39; № 12, с. 40-43; 1985, № 1, с. 39-40.

Стоичкова, Н. Анастас Стайков / Н. Стоичкова. // *Родопи* (София), II, 1967, № 7-8, с. 16-18.

Стайков, Анастас. Анастас Стайков : 1905-1988 ; [Албум] / Анастас Стайков ; Състав. Христина Стайкова. - Смолян : Принта Ком, 2000. - [45] с. : с репрод.

Шишков, Стою Н. Родопската художествена изложба в Пловдив / Ст. Н. Шишков. // *Родопски преглед* (София), IV, 1933, № 4, с. 142-143.

Васил Дечев Харитев (1866–1941)

Васил Дечев Харитев като младеж. 1896 г.
Източник ДА – Смолян, фонд 365К, оп. 1, а.е. 150, л. 2

Изтъкнат обществен и стопански деятел, който има основен принос в благоустрояването на град Чепеларе. Родопски книжовник и краевед, автор на двутомен монографичен труд за Чепеларе.

Васил Дечев Харитев е роден на 22 юни 1866 г. в село Чепеларе, Смолянско (днес град Чепеларе). Той е първороден син на Дечо Узунхаритев – родопски кехая, първия кмет на Чепеларе непосредствено след Освобождението през 1878 г. Неговата майка Марта Кацарска ражда единадесет деца – едно момиче и десет момчета. Кръщелното му име е Вълчо, но когато бил ученик в IV отделение учителят му Васил Попстоянов го записал в училищния дневник Васил и така си останал за цял живот. Чепеларското население продължило да го нарича с името Вочо. Неговата фамилия се среща и като Дечов. На всичките си синове бащата осигурил високо за времето си образование. Първоначално Васил Дечев учи в родното си село, а по-късно продължава образованието си в Пловдивската мъжка гимназия. Там негови учители са Петко Р. Славейков, Трайко Китанчев, Партени Белчев, чехите Иван Мърквичка и Карел Шкорпил и др. През 1885 г. участва в Сръбско-българската война като доброволец. Там се разболява тежко, поради което не успява да завърши гимназиалното си образование. Въпреки всичко той непрекъснато се самообразова. Голям дял за това има Георги Богданов, буден и напредничав човек, бивш учител от село Широка лъка, Смолянско. През учебната 1882–1883 г. Дечев живее при него в Пловдив в стаята, където се намира библиотеката му. Тук има възможност да прелисти и прочете по-голяма част от вестниците, списанията и книгите на Богданов.

През периода от 1885 до 1928 г. Васил Дечев заема редица държавни, общински и обществени длъжности: управител на митниците в Чепеларе, Дъсчен кладенец (планински проход между България и Сърбия), Чуфуткьой, Тутракан и Константиново; кмет на Чепеларе; окръжен съветник и член на Пловдивската окръжна постоянна комисия; околийски началник на Айтос, Бургас и Сливен; чиновник в Главното интендантство при Министерството на войната; заместник-кмет на Порто Лагос (днес в Гърция); началник на Окръжното бюро по мерки и теглилки в Пашмакли (днес Смолян). Дванадесет години той работи като учител в Чепеларе, Анхиало (днес Поморие), Перущица и Лъджене (днес квартал на Велинград).

Редом с това Дечев развива и богата обществена и стопанска дейност. През 1889 г. основава първото родопско кооперативно дружество „Родопски извор“. Като кмет на Чепеларе, полага големи грижи за благоустрояването на селището. Негова заслуга е построяването на училище, читалище, електрифицирането на Чепеларе. С рядко организаторско умение той съумява да вдигне на крак цялото население за построяването на най-голямата за тогавашните условия в Родопите училищна сграда. В момент на криза се налага Васил Дечев и помощник-кметът Адил Джуров да вземат лични заеми от банката, за да завършат сградата. В нея през 1897 г. се настанява Рупчоското държавно трикласно училище, което е преместено от село Орехово. Днес в сградата се

помещава Средното училище „Васил Дечев“. Непосредствено продължение на културното строителство е построяването на сградата на Образователно-спомагателното дружество „Родопска искра“, за чието изграждане Дечев подарява най-хубавата градина на родителите си в центъра на селището. От основаването си до днес читалище „Родопска искра“ е огнище на културен живот в Чепеларе.

Придобил солидни икономически познания, Васил Дечев разбира, че само чрез стопанското развитие Родопската покрайнина не би могла да се изтръгне от географската изолация и изостаналост. Той поставя на първо място голямото значение на пътищата. Като окръжни съветници Дечев и Атанас Арнаудов от село Хвойна успяват да наложат трасирането и прокарването на шосето от Пловдив през Асеновград и Хвойна до Чепеларе, което след Балканската война преминава през Рожен и продължава за Смолян и Ксанти. Дечев е един от инициаторите за изграждането на пътя по течението на река Въча, а също така през Югово и Манастир за Славейно и Лъджа (днес село Баните, Смолянско).

Васил Дечев е основател и автор на устава на първото в страната кооперативно дружество „Водопад“ – за производство на електрическа енергия, благодарение на което Чепеларе е електрифицирано веднага след Първата световна война. По-късно Васил Дечев е председател на кооперативно скотовъдно дружество „Овен“ и на рибарско кооперативно дружество „Момчилови водоборци“.

Наред с пряката си работа Васил Дечев не престава да се грижи за своето самообразование. С най-голям интерес той изучава родната история и география. В продължение на дълги години е издирвал материали за историческото минало, географските особености, икономическите проблеми, етнографията и фолклора на Родопската област и Беломорието. Той извършва богата книжовна дейност, автор е на множество брошури, статии и дописки по обществени и стопански въпроси. В много от публикациите си използва псевдонима В. Д. Смоленски. През 1894 г. излиза брошурата „Митниците на българо-турската граница“, в която застъпва тезата за закриването на тези митници, защото митата, които налагат, са във вреда на местното население. През 1895 г. започва да издава първия местен вестник „Родопски новини“, от който излизат 8 броя. През 1897 г. създава брошурата „Где е по-справедливо да бъде седалището на Рупчоската околия, в с. Чепеларе, или в с. Хвойна?“. Тъй като през 1889 г. седалището на създадената след Освобождението околия е преместено в село Хвойна, Дечев твърди, че административната власт е направила грешка и предоставя своите доводи. През 1902 г. издава брошурата „Овцевъдството в Родопите. Причините за отпадъка му и средство за повдигането му“. В град Сливен е издадено становището му за унищожаването на горите със заглавие „Бърз отговор на брошурата по въпросите за горите яйляци в бившата Рупчос-

ка околия“ (1903). В периода от 1903 до 1912 г. излиза месечното списание за наука, обществени знания и народни умотворения „Родопски напредък“, на което редактори са Стою Шишков, Васил Дечев и Горчо Мерджанов. През 1915 г. в съавторство със Стою Шишков издава „Илюстрован пътеводител събеседник от Пловдив до Бяло море (по Среднородопското държавно шосе: Пловдив–Станимака–Рожен–Ксанти–Порто Лагос и разклоненията му)“. През 1920 г. Христо Караманджуков и Васил Дечев, които по онова време живеят в София, решават да започнат издаването на поредица от книги в защита на Родопите. Така излиза първата книга с наименование „Родопски глас“, която засяга построяването на теснопътни железници в Родопската област. Двамата издават и „Карта на Родопа – Смолено-Рупската област“ (1920), сътрудничат си и в издаването на сп. „Родопски глас“ през 1921 г.

Най-значимият труд на Васил Дечев е двутомната история на Чепеларе, известна под заглавието „Миналото на Чепеларе“. В том първи, издаден през 1928 г., той разглежда историята на Среднородопския край с център Чепеларе през епохата на турското владичество и особено през XVIII и XIX в., като завършва с Освободителната Руско-турска война (1877–1878). Авторът се спира на политически, социално-икономически, географски, етнографски и фолклорни въпроси. Книгата е написана на основата както на официални документи, така и по устни разкази на отделни лица. В том втори (1936 г.) е обхванат периодът от първите дни на Освобождението през 1878 г. до 1900 г. Дечев разглежда дейността на първото селско-общинско управление, учебно-просветното дело в Чепеларе, възобновяването на просветното дружество „Родопска искра“, благоустройството, поминъка и др.

В книгата на Спиридон Казанджиев „Срещи и разговори с Йордан Йовков“ класикът на българската литература споделя мнението си за Васил Дечев и за значимостта му като книжовник: „*...аз потърсих да се запозная със стария Дечев, дето написа книга за Чепеларе. Не знам Лилиев отде го знае – той ме запозна с него. Вече няколко пъти се срещаме в едно кафененце. Не можеш си представи колко интересен, добър, поетичен старец. Той затъ не е станал писател-поет. Всъщност той има истински писателски дар и има страници в неговата книга за Чепеларе, които стоят далеч над писанията на много наши писатели. Има там разкази, например за Синап, които са и така цели романи. Самородно злато – с чувство за композиция, с мярка, с вкус за епичното и героичното, с жива, оригинална, свежа безизкуствена поезия*“ (Казанджиев, 1980, с. 49-50).

През 1938 г. излиза брошурата „Спомени за Бяло море“, в която дава сведения за дружеството „Момчилови водоборци“ и за края на българското риболовство в Беломорието.

Още през 1932 г. чепеларското училищно настоятелство взема решение да се постави портрета на Васил Дечев на видно място в училището – за заслугите му за просветното дело. През 1934 г. е избран за почетен член на читалище „Родопска искра“. По повод 50-годишната му културно-просветна и обществена дейност през 1938 г. в Чепеларе е устроен тържествен юбилей.

Васил Дечев умира в град Кюстендил през 1941 г.

Използвани източници

Вранчев, Николай. Васил Дечев като художник, разказвач / Николай Вранчев. // *Родопска искра* (Чепеларе), II, N 37-38, 28 авг. 1938, с. 3.

Делирадев, Павел. Васил Дечев / П. Делирадев. // *Родопска мисъл* (Кърджали), VII, N 19, 18 май 1939, с. 2.

Васил **Дечев.** 1866-1941 : Документирана биография / Състав. Недялка Петрова, Андрей Печилков. - Пловдив : Държавен архив - Пловдив и др., 1996. - 162 с.

Васил **Дечев :** Юбилеен сборник / Ред.-състав. Иван Ставракев. - Смолян : Окръжен съвет за изкуство и култура, 1969. - 78 с. : с 1 портр.

Дечева-Чичовска, Мария. Спомени за татко / М. Дечева-Чичовска. // *Родопи* (София), II, 1967, № 7-8, с. 48-49.

Казанджиев, Спиридон. Срещи и разговори с Йордан Йовков / Спиридон Казанджиев. - [2. изд.]. - София : Бълг. писател, 1980. - 123 с.

Маринов, Петър. Чепеларски будители : Спомени за Васил Дечев, д-р Георги Чичовски, Димитър Пенчев / Петър Ан. Маринов. - Пловдив : АДГ, 2005. - 164 с. : с ил.

Примовски, Анастас. Васил Дечев : Живот, дейност и творчество / Анастас Примовски. // *Примовски,* Анастас. Родопски книжовници : Животописни чертици и книжовна дейност / А. Примовски. - Смолян, 1935, с. 25-27.

Примовски, Анастас. Юбилеят на Васил Дечев : Едно родопско тържество / Анастас Примовски. // *Родопска мисъл* (София), VII, № 1-2, 20 окт. 1938, с. 1, 3.

Първото родопско риболовно дружество „Момчилови водоборци” в Порто Лагос : Родопският книжовник Васил Дечев основател на дружеството. // *Родопска мисъл* (Кърджали), IX, № 1, 10 септ. 1940, с. 2.

Нашите родопчани духовни труженици : Васил Дечев [починал на 16 май в гр. Кюстендил]. // *Родопа* (София), XX, 1941, № 6-7, с. 7.

Садъков, Ариф. Васил Дечов и родопските мохамедани / А. Садъков. // *Родопска искра* (Чепеларе), III, № 45, 6 ян. 1939, с. 2.

Свинтила, Владимир. Васил Дечов като народопсихолог [в двутомната му творба „Миналото на Чепеларе"] / Владимир Свинтила. // *Родопи* (София), XVI, 1981, № 5, с. 16-19.

Ставракев, Иван. Бележит родопски общественик и книжовник / И. Ставракев. // *Родопски устрем* (Смолян), VIII, № 137, 26 ноем. 1966, с. 1.

Хайтов, Николай. 100 години от рождението на Васил Дечев / Николай Хайтов. // *Родопи* (София), I, 1966, № 12, с. 14-15.

Владимир Георгиев Серафимов (1860–1934)

Портрет на Владимир Серафимов
Автор Анастас Стайков

Полковникът, който пренебрегва военна заповед и повежда своите войници в битка за освобождението на Смолянския край, с което заслужи вечна признателност от родопчани. Участник в четири войни: Сръбско-българската, Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война.

Владимир Георгиев Серафимов е роден на 23 август 1860 г. (среща се и датата 12 август) в село Аджар (днес село Свежен, Карловско) в семейството на Гено (Георги) и Радка Серафимови. Баща му Георги хаджи Стефанов, из-

вестен като „даскал Гено“, е първият учител на класното училище в селото, активен участник в националноосвободителните борби в Карловския край и роднина по майчина линия на Васил Левски. Владимир учи при баща си до 14-годишна възраст, после продължава образованието си в гимназията в Измир. След 1878 г. се връща в България и заварва родния си дом опожарен, баща си – убит от турците, а семейството – прокудено. Младежът отива при брат си Коста в София, където се самообразова и работи в адвокатска кантора. През 1880 г. е приет за юнкер във Военното училище в София. За показани отлични познания и военни умения е награден със сребърна казашка сабя от преподавателите си, които са предимно руски офицери. С нея той не се разделя през целия си воински път. Първото си офицерско звание – подпоручик, Серафимов получава на 30 август 1883 г. и постъпва на служба в Портовата рота на флотилията и морската част при Русенския гарнизон.

При обявяването на Сръбско-българската война (1885) Владимир Серафимов е командир на Пета рота от Втора дружина на Дунавския полк. В своето първо бойно кръщение край Сливница и Пирот подпоручик Серафимов проявява умело ръководство и самопожертвователност. Младият, едва 25-годишен командир получава отличие за проявен героизъм в боевете при Пирот – орден „За храброст“ – IV степен, а от 24 март 1886 г. е повишен в звание „поручик“.

След Сръбско-българската война за кратко време Серафимов е преведен в Пети резервен полк. От 24 март 1886 до 1 януари 1889 г. е на служба последователно като ротен командир в 10-и Пехотен родопски полк, а след това поради отказа му да бъде дворцов адютант е изпратен да служи в 28-и Стремски полк в Карлово. Не след дълго е назначен за адютант в 21-ви Средногорски полк в Пловдив. На 1 януари 1888 г. Владимир Серафимов е повишен в звание „капитан“ и отново служи в 10-и Родопски полк. По същото време свързва живота си с Елена Кацарова от град Пазарджик, която му ражда пет дъщери и един син. От 1 януари 1899 г. Владимир Серафимов е вече с воинско звание „майор“ и като такъв служи в 6-и Пехотен търновски полк. Той разработва писмена тема „Строевата и тактическата подготовка на дружината и полка“, която е публикувана в сборник по военна теория и практика. На 1 януари 1904 г. Серафимов е повишен в звание „подполковник“ и е награден с орден „За 20-годишна служба“. До 1 януари 1909 г. той заема редица трудни и отговорни постове, когато заслужено е произведен в чин „полковник“. От месец май 1909 г. на полк. Серафимов е поверено командването на 21-ви Средногорски полк, с който ще запише паметни страници във военната история на България през Балканската война (1912–1913), а родопчани ще го приемат като свой освободител.

Балканската война е обявена на 5 октомври 1912 г. и воините на полк. Серафимов започват своя боен път от Чепеларе. Полкът успешно овладява на Тъмръшкия клин (включва район от 21 селища, които след 1878 г. обявяват своята независимост от Източна Румелия), град Дьовлен (днес Девин) и трите селища Устово, Райково и Пашмакли (днес град Смолян).

Бойните действия на полка от село Тъмръш (днес не съществува) до село Аламидере (днес село Полковник Серафимово) през октомври 1912 г. показват героизма и себеотрицанието на средногорци и техния командир. В своята книга „Боевете за освобождението на Пашмаклийско", като пряк участник в събитията, Константин Лукаш пише: „*На 13 октомврий рано сутринта 21 пех. полк с трите си колони влезе в стройни редове в чисто българските селища Пашмакли, Райково и Устово, тържествено посрещнат от разплаканите от радост свои братя българи. Звуците на полковата музика и камбанният звън оживяваха милата картина на посрещането войските от измъчените и изстрадали братя роби. Приемът на нашите войски от местните българи бе сърдечен и задушевен. Оплаканите лица на жените – облечени в пъстрите си родопски носии, ни срещаха приветливо. Мъжете и дори невръстните деца предлагаха своите услуги, за да ни помогнат. Едните и другите се чудеха как и с какво да гостят българския войник"* (Лукаш, 1934, с. 19).

На 14 октомври Втора и Трета дружина от полка са насочени към Голям Палас (днес град Рудозем). В тази посока застрашително настъпват и много турски войски и артилерия, изтеглени от гара Бук (днес в Гърция). Висшето командване проявява сериозно колебание по отношение на по-нататъшните действия на полка. Малко след като анализират положението, военен куриер изненадващо донася заповед на командира на полка полк. Серафимов, която гласи: „*Ако до този момент – получаването на настоящата – не сте успели в задачата си, започнете да отстъпвате към превала и незабавно донесете за резултата*" (Петрова, 2011, с. 535).

Вместо отстъпление 21-ви Пехотен средногорски полк, намиращ се в района на Устово и кота 1311, настъпва към Рудозем. В дневника си на 20 октомври 1912 г. Владимир Серафимов ще напише: „*Взех решение на всяка цена да задържа превала 1311, защото веднъж зает същия превал, застрашаваше положението на полка и всичкото българско население в Устово, Райково и други села ще бъде унищожено..."* (Серафимов, 1972, № 11, с. 17).

През целия ден полкът се окопава и подготвя за решителна атака. Местността, на която предстои да се водят решителните боеве, е между реките Кара дере – Арда, и пътя Райково–Змиево–село Аламидере.

На 21 октомври 1912 г. се водят решителните боеве на връх Кавгаджик (днес връх Средногорец), където три пъти по-многобройните части на Явер паша претърпяват поражение. Бойните действия се водят при изключително лоши метрологични условия – в студ, сняг и мъгла. Турците отстъпват в безпорядък, оставяйки оръдия, пушки, гранатни сандъци и над 150 загинали турски войници. Със заповед № 95 от 23 октомври 1912 г. полк. Владимир Серафимов обявява, че положението е овладяно и селата Голям Палас, Топоклу (днес Средногорци) и Смилян са в български ръце. Успехът на бойните действия на полка се дължи на голямото себеотрицание на войниците, на участието на доброволческите чети и на подкрепата от местното население. Тук трябва да се подчертаят безспорните воински ръководни качества на полк. Владимир Серафимов. Умението му да оценява обстановката обективно, да прегрупира и съсредоточава силите там, където положението е застрашено, да ръководи умело боя, застанал начело на атакуващата колона, да организира разузнаване и да оценява правилно намеренията на противника го правят безспорно голям командир. Заради неговите заслуги Висшето командване го награждава с орден „За храброст“ – I степен.

След Балканската война полк. Серафимов е командир на бригада във Втора пехотна и Осма тунджанска дивизия. Като командир участва в Първата световна война. От 1915 г. е изтеглен като офицер към Главното комендантство при Министерството на войната. Той не одобрява политиката, която Фердинанд и правителството водят. От 31 октомври 1918 г. е в заслужен отдих като офицер от запаса. Кавалер е на 12 военни ордена, от които два са чуждестранни.

Двадесет години след боевете на връх Кавгаджик на 31 юли 1932 г. е положен основният камък за изграждането на паметник костница. Герой на събитието става полк. Серафимов, който е на преклонна възраст и това е последното му пътуване в този край, където се прекланя пред костите на загиналите бойци от неговия полк. На тази дата е обявено решението за преименуване на село Аламидере на село Полковник Серафимово, което официално е прието през 1934 г. Освещаването на паметника става на 12 август 1934 г. в присъствието на 12 хиляди души. Тогава върхът е преименуван на Средногорец (наричат го „Родопската Шипка“). Владимир Серафимов не успява да види построения монумент, защото напуска този свят на 7 април 1934 г. в София.

Родопчани пазят спомена и почитат паметта на полковник Владимир Серафимов. В колекциите на Регионалния исторически музей „Стою Шишков“ – Смолян, се съхраняват неговата сребърна казашка сабя, както и богата колекция от ордени и медали на героя, олицетворяващ освободителя в представите на родопското население. В центъра на град Смолян и на град

Рудозем са издигнати негови паметници, а от 2024 г. връх в Родопите носи неговото име.

Използвани източници

Бачуров, Стою. Освободителят на Родопите : [Исторически роман за полк. Владимир Серафимов] / Стою Бачуров. - Пловдив : Изд. авт., 1994. - 120 с.

Георгиева, Цветана. Кръстиха връх в Родопите на полк. Владимир Серафимов / Цветана Георгиева. // *Марица* (Пловдив), XXXIII, N 61, 28 март 2024, с. 8.

Дамянов, Никола. Разказ за бюст- паметника на полк. Владимир Серафимов в град Рудозем / Никола Дамянов. // *Родопски вести* (Смолян), XLV, N 42, 21-27 окт. 2005, с. 6.

Едно тържество в Централните Родопи / Участник Н.Н. // *Родопски преглед* (София), III, 1932, N 6-7 , с. 233-236.

Казанджиев, Светозар. Полк. Владимир Серафимов освободителят на Родопите : 160 години от неговото рождение / Светозар Казанджиев. // *Проглед* (Смолян), 2019, N 1-2 , с. 4-19.

Лукаш, Константин Лудвиг. Боевете за освобождението на Пашмаклийско през 1912 год. / Константин Лудвиг Лукаш. - София : Комитета по случай освещаването на паметника, 1934. - 35 с. : с ил. , 1 л. портр.

Ненков, Петър. Полковник Владимир Серафимов / Петър Ненков. // *Ненков,* Петър. От Родопската Шипка до Страцин : Историята на 21-и пехотен Средногорски полк / Петър Ненков. - София, 2015, с. 258-274.

Петрова, Златка. Полковник Владимир Серафимов - Освободителят на Родопите / Златка Петрова. // *Известия на Старозагорския исторически музей* (Стара Загора), 4, 2011, с. 533 - 541.

Петрова, Лиляна. Приносът на полковник Владимир Серафимов за освобождаването на Средните Родопи през Балканската война (1912 - 1913 г.) / Лиляна Петрова. // *Среднородопско* краезнание : Известия : Т. 1. - Смолян, 1997, с. 335 - 338.

Печилков, Андрей. Полковник Владимир Серафимов : (Бегъл биографичен преглед) / Андрей Печилков. // *Национална* научна конференция „Родопите и човекът“. Смолян 30-31 октомври 2008 г. : Сборник доклади. - Смолян, 2009, с. 15 - 20.

Попноев, Никола. Величавият благороден жест на един български пълководец – герой полковник Серафимов / Н. Попноев. // *Красногор* (Пашмакли), III, № 10, 25 апр. 1934, с. 2-4.

Полковник Вл. Г. **Серафимов**. // *Родопа* (София), XIII, 1934, № 5, с. 2-3.

Серафимов, Владимир. Дневник на военните действия на 21-ви пехотен Средногорски полк през 1912-1913 г. / Владимир Серафимов. // *Родопи* (София), VII, 1972, № 8, с. 3-5, 33; № 9, с. 11-13; № 10, с. 36-37; № 11, с. 16-19; № 12, с. 28-31.

Тотева, Лиляна. Спомени за моя баща / Лиляна Тотева. // *Родопи* (София), VII, 1972, № 9, с. 9-10.

Черноземски, Владимир. Балканският лъв : Роман / Владимир Черноземски. - Пловдив : Христо Г. Данов, 1996. - 448 с.

Екзарх Стефан I Български (1878–1957)

Екзарх Български Стефан I
Източник Димитър Лазов „Екзарх Стефан I“. С.,1947

Духовникът дипломат и хуманист, който работи по въпросите на бежанците в България и има съществен принос за спасяването на българските евреи през Втората световна война. Като български екзарх играе ключова роля за премахването на Схизмата на Българската православна църква през 1945 г.

Екзарх Стефан I Български е роден в село Широка лъка, Девинска околия, под мирското име Стоян Попгеоргиев Шоков. Около неговата рождена дата съществува известна неяснота, като една от рождените му дати, която обикновено се посочва, е 7 септември 1878 г. Той е потомък на два известни рода, които играят важна роля в живота му. Дядовците му по бащина и по майчина линия – Костадин Шоков и хаджи Стоян Кюпев, са едни от водещите фигури в църковното и просветното дело в региона. Неговият баща Георги Шоков е ръкоположен за свещеник през 1881 г. от Пловдивския митрополит и изпълнява тази служба до края на живота си. Със съпругата си Шина имат осем деца – четирима сина и четири дъщери. Бъдещият екзарх от ранно детство е възпитан в духа на традициите на Българската православна църква. Тази строго патриархална среда очертава бъдещето му на духовник. Майката умира през 1887 г., а бащата – през 1892 г.

Първоначалното си образование Стоян Шоков получава в родното си село. През 1892 г. бъдещият духовник завършва втори клас в Широколъшкото класно училище и продължава обучението си в трети клас в училището в село Орехово. Негов класен наставник и учител е видният родопски просветител Стою Шишков, който оказва значително влияние върху своя ученик. През 1893 г. той постъпва в Самоковската духовна семинария, която завършва с отличие през 1896 г.

Важен период в неговия живот е четиригодишното му учителстване в село Солища, Смолянско (1896–1900). Там той изцяло се отдава на учителската професия и на своето самообразование. Отличава се най-вече в провежданите педагогически конференции на учителите от село Широка лъка и околните селища. На тях изнася открити уроци по различни предмети и държи сказки по важни методически въпроси. Негова е инициативата за откриване на неделни и вечерни училища. Активност проявява при откриване на читалище „Просвета“ в село Широка лъка през 1897 г. и в изработването на устава му. Той дава изява на ораторската си дарба, като изнася проповеди и сказки, без да чете, което силно впечатлява съселяните му. Дейността му не остава незабелязана и при едно посещение на Брегалнишкия епископ Антим в село Солища младият учител разбира, че е възможно да продължи обучението си в чужбина със стипендия. След препоръката на епископ Антим на 6 август 1900 г. той напуска училището и още същия месец заминава за Русия. Пристига в Киев на 31 август 1900 г.

Стоян Шоков постъпва като студент в най-старата руска духовна академия – Киевската. Там се среща с образцови архипастири, а негови преподаватели са плеяда от блестящи учени и църковници. Става член на Славянското дружество и активно изнася реферати за образуването на славянска федерация. У него се формират славянофилски идеи, на които не изменя

през целия си живот. През 1903 г. на посещение в Киев идва княз Фердинанд. Стоян Шоков приветства княза от името на българските студенти и Фердинанд е силно впечатлен от него, дори му предлага съдействието си да го изпрати да учи право в град Мюнхен, но той отказва. Ораторският му талант е забелязан не само от Фердинанд, но и от всички, с които контактува. Неговата дарба да говори завладяващо му отваря много врати за запознанства и контакти, които се оказват важни за неговата бъдеща дейност и за развитието му.

През лятото на 1904 г. Стоян Шоков завършва Духовната академия с титлата „кандидат на богословието“, като защитава научна работа на тема „Преглед на отношенията между България и Римокатолическата църква от времето на покръстването на българите до учредяване на Екзархията (864–1870)“.

През есента на 1904 г. той отново се връща към учителското поприще. Назначен е за учител в Пловдивската мъжка гимназия „Александър I“, където преподава руски език, вероучение и психология. Там той заварва някогашния си учител Стою Шишков, който също преподава в гимназията.

През 1907 г. по желание на екзарх Йосиф заминава за Цариград, за да бъде учител възпитател в Духовната семинария. Той бързо се вписва в средата на българската колония и с енергичната си дейност създава много контакти с различни дипломатически кръгове. Там Стоян Шоков взема съдбовното решение да се посвети на Бога и Църквата. Решението на 32-годишния учител не е случайно, а е дълбоко мотивирано и обмислено. Така на 16 октомври 1910 г. в параклиса „Св. Йоан Рилски“ е подстриган от екзарх Йосиф в монашески чин с духовно име Стефан. На следващия ден (17 октомври) в храма „Свети Стефан“ Струмишкият митрополит Герасим в съслужение с Охридския митрополит Борис го ръкополагат в йеродяконски чин. На 19 октомври 1910 г. е ръкоположен за йеромонах и е назначен за протосингел на Екзархията. През септември 1911 г. е удостоен с архимандритско звание и става личен секретар на екзарх Йосиф. Духовният му сан и служебните функции, които изпълнява, още повече активизират дейността и контактите му. Като член на дружествата „Българска Матица“ и „Радост“ взема участие във всички обществени и културни прояви на българите в Цариград. Той контактува с почти всички дипломатически представителства, сред които се ползва с голям авторитет. По време и след Балканската война (1912–1913) е натоварен с важни мисии – успява да помогне на много българи да напуснат Цариград, през 1913 г. участва като помощник-анкетиращ за Цариградския вилает в Карнегиевата анкета (популярното название на Доклада на международната комисия за разследване причините и провеждането на Балканските войни, изготвен със средствата на Карнегиевата фондация за

международен мир през 1913–1914 г.), включва се в делегацията за сключване на мир с Турция на 16 септември 1913 г.

Крахът на България в Балканските войни разрушава дълго граденото от Екзархията и прави безсмислено по-нататъшното стоене на екзарх Йосиф в Цариград. В края на ноември 1913 г. екзарх Йосиф, архимандрит Стефан и други служители в Екзархията се завръщат в България. Като личен секретар на екзарх Йосиф, архимандрит Стефан е в течение на всички текущи въпроси. И двамата не одобряват политиката на Фердинанд. Като член на Славянското дружество, архимандрит Стефан изнася публични сказки и беседи, в които открито говори против Царя и Двореца. Това довежда до конфликт между екзарх Йосиф и Двореца и принуждава архимандрита да замлъкне за известно време. Той проговаря отново на опелото на екзарх Йосиф на 20 юни 1915 г., когато архимандрит Стефан губи своя покровител и най-голям учител. Началото на Първата световна война, смъртта на екзарх Йосиф и нападките срещу политиката на Фердинанд са факторите, които предопределят заминаването му за Швейцария. В периода от края на 1915 до края на 1919 г. архимандрит Стефан продължава образованието си в Женевския протестантски университет. Обучението му е свързано с подготовката на кадри за новооснованата Духовна академия в град София, където след завършването си е трябвало да поеме Катедрите по омилетика и пастирско богословие. Пребиваването му в Швейцария обаче далеч не е свързано само с тясно научни занимания. Там той развива активна дипломатическа дейност като, от една страна, контактува с представители на държавите от Антантата (Великобритания, Русия и Франция), а от друга, с различните групировки сред българите в Швейцария. Сложната му дипломатическа дейност е основната причина за различните мнения и оценки, които предизвиква. Въпреки всичко неговата позиция за защита на националните интереси е последователна.

В края на престоя си в Швейцария архимандрит Стефан успява да изпълни и поставената му от Българската православна църква задача, свързана с обучението му. През 1918 г. с разрешението на Светия Синод той остава за още една година в чужбина, за да завърши Философския факултет на Фрайбургския католически университет. През 1919 г. защитава дисертацията си на тема „За богомилите и Презвитер Козма“, за което му е присъдена научната степен „доктор по философия и литература“.

В края на 1919 г. архимандрит Стефан се завръща в България и е назначен за протосингел на Светия Синод. В Родината духовникът взема активно участие в църковно-религиозния, обществено-политическия и културния живот на страната. На 20 март 1921 г. е ръкоположен в епископски сан с титлата „Маркианополски епископ“. Водещо място в обществената му дейност

заема грижата за бежанците, които към 1925 г. достигат до 400 000 души. На 20 май 1921 г. по препоръка на представителя на Обществото на народите (ОН) генерал Томпсън епископ Стефан е назначен на длъжността национален комисар към Върховния комисариат на ОН по въпросите на бежанците при Международното бюро по труда.

През пролетта на 1922 г. епископ Стефан е избран за Софийски митрополит. На 7 април 1922 г. официално встъпва на Софийския митрополитски престол. Освен грижите по устройване на вътрешноцърковния живот в епархията митрополит Стефан неизменно участва и в международния църковен живот чрез редовното си присъствие на световните икуменически конференции (икуменизмът е движение за обединение на всички християнски църкви).

По време на Втората световна война един от най-важните моменти от дейността на екзарх Стефан е свързан с въпроса за спасението на българските евреи. Той е главна действаща фигура при разрешаването на проблема. При тези събития се проявява като борец за човешки права и достоен духовен водач.

В историята на Българската църква след 9 септември 1944 г. ключова роля отново играе Софийският митрополит Стефан. На 21 януари 1945 г. в църквата „Св. София“ митрополит Стефан е обявен за Екзарх Български. След 30-годишно прекъсване Българската църква има свой духовен предстоятел. Негова е основната заслуга за премахването на Схизмата, наложена от Цариградската патриаршия на Българската православна църква на 16 септември 1872 г. След проведени преговори Схизмата е вдигната на 22 февруари 1945 г.

През 1948 г. възниква напрежение между Светия Синод и екзарх Стефан, което довежда до подаването на оставка от негова страна като Български Екзарх на 6 септември 1948 г. На 11 септември 1948 г. Синодът взема решение за освобождаването му от длъжностите „Екзарх Български“ и „Митрополит Софийски“. Екзарх Стефан очаква подкрепа от страна на българското правителство за оставането му начело на Софийската епархия, но такава не получава. Оттук насетне неговата съдба е предрешена. Той вече е неудобен както за Синода, така и за правителството. На 24 ноември 1948 г. принудително е изселен в село Баня, Карловско, където последните 9 години от живота му преминават в изгнание. Там той живее при много лоши битови условия, често боледува и е под постоянното наблюдение от органите на Държавна сигурност. Нищо друго не крепи духа му освен вярата и книжовните занимания. В село Баня той допълва и подготвя почти всичките си трудове за издаване.

Земният живот на екзарх Стефан приключва на 14 май 1957 г. Последното му желание – да бъде погребан в село Широка лъка при параклиса „Свети Атанас“, не е изпълнено. Тленните му останки са пренесени в Бачковския манастир, където погребението е извършено набързо и без почестите, които се полагат на един от най-видните български архиереи.

Книжовното наследство на екзарх Стефан е изключително богато и разнообразно. То разкрива неговите духовни и интелектуални търсения. Сред тях могат да бъдат обособени магистърски тези и дисертации; лекции; богословски трудове; речи, слова, проповеди, статии и др. Някои от най-значителните му богословски трудове са „Българската църква“ (1932), „На път за Дамаск, или научен анализ на евангелските чудеса“ (1932), „Същина на пастирското служение“ (1935), „Православие, сила и красота“ (1937) и др. През 2015 г. излиза от печат запазеният в Държавния архив – Смолян, ръкопис на труда „Българската църква“, преработен и допълнен от екзарх Стефан през 1947 г.

На 12 март 2002 г. екзарх Стефан и патриарх Кирил са обявени за „праведници на света“ от Световния институт за Холокоста в Ерусалим „Яд Вашем“, а имената им са вписани на специални плочи в „Градината на праведниците“ в Ерусалим. На 7 септември 2003 г. по повод 125 години от рождението на екзарх Стефан в родното му село Широка лъка е открит бюст-паметник по инициатива на бившия посланик на Израел в страната ни Еманоел Зисман и със средства, събрани от еврейската общност в България. Бюст-паметник на знаменития родопчанин е поставен и в центъра на град Смолян в близост до храм „Св. Висарион Смоленски“. Днес читалището в село Широка лъка носи името „Екзарх Стефан I“, поради факта, че той е бил основният дарител на средства за построяването на сградата му през 1931 г.

Използвани източници

Големанов, Николай. Наши духовници обявени за Праведници на света [в Ерусалим] / Николай Големанов. // *Труд*, LXV, N 71, 13 март 2002, с. 29.

Гьочев, Никола. За Екзарх Стефан I / Никола Гьочев. // *Родопи* (София),XXVII,1992, № 5, с. 29.

Дечев, Васил. Епископ Стефан Маркианополски / Васил Дечев. // *Родопски глас* (София), I, № 6, 1 апр. 1921, с. 3-4.

Кирил, патриарх Български. Надгробно слово, произнесено от Негово Светейшество Патриарх Кирил на погребението на негово блаженство, преждебившия Екзарх Български и Митрополит Софийски Стефан на 18

май1957 г. в Бачковския манастир / патриарх Кирил. // *Църковен вестник*, LVIII, № 23, 30 май 1957, с. 2.

Лазов, Димитър. Екзарх Стефан I : Живот, апостолство и творчество : Юбилеен сборник по случай 25-години митрополитска дейност на Негово блаженство : Ч. 1/ Димитър Лазов. - София : Комитет на фонд Екзарх Стефан I, 1947. - 432 с. : с ил., портр.

Маринов, Зарко. Увековечиха паметта на Екзарх Стефан [с паметник в с. Широка лъка] / Зарко Маринов. // *Отзвук* (Смолян), X, N 70, 8-10 септ. 2003, с. 2.

Методий, архимандрит. Негово Блаженство Българският Екзарх Стефан I / архимандрит Методий. // *Духовна култура,* XXVII, 1947, №4, с. 5-11.

Негово Блаженство Екзарх Стефан I. // *Родопа* (София), XXIV,1945, № 1-8, с. 1-2.

Николчев, Дилян. Екзарх Стефан под „грижите“ на Държавна сигурност / Дилян Николчев. - София : Воен. изд., 2015. - 464 с.

Пенджекова, Русалена. Личността и делото на Екзарх Стефан в българската историческа памет / Русалена Пенджекова. - Смолян : Б. изд., 2007. - 352 с.

Пищалов, Анастас. „Това мълчание да проговори“ / Анастас Пищалов. // *Родопи* (София),XXVI, 1991, № 9-10, с. 10-14.

Севов, Димитър. Преглед на архивните източници за Екзарх Стефан в Държавен архив - Смолян, Държавен архив - Пловдив и Централен държавен архив - София / Димитър Севов. // *Родопи* (Смолян), 2003, N 1 , с. 75-87.

Софийския Митрополит в Средна Родопа. // *Родопа* (София), II,1923, № 8, с. 3-4 .

Стефан, митрополит Софийски…// *Алманах* на Софийски университет „Кл. Охридски“ 1888-1939. – София, 1940, с. 570-571.

Стефан I, екзарх Български. Екзарх Стефан I Български : Документален сборник / Състав. Лизбет Любенова и др. - София : Отворено общество, 2003. - 384 с. : 32 с. сн.

Илия Киряков Белковски
(1847–1922)

Илия Белковски (1917)
Източник ДА – Смолян, фонд 693, опис 1, а.е. 51, л. 1

Учител и общественик, участник в национално-освободителното движение, сподвижник на Васил Левски. Дългогодишен администратор на „Държавен вестник“ и помощник-кмет на София.

Илия Киряков Белковски е роден на 25 януари 1847 г. в семейството на свещеника Киряк Белковски – виден възрожденски деец и участник в църковно-националните борби в Среднородопието, най-близък сътрудник на светогорския пратеник Йеромонах Григорий. Първоначално Илия Белковски се учи в Устовското училище, а след завършването му е изпратен да учи в Пловдивското гръцко училище.

Най-голямо значение за образованието му и оформянето му като възрожденец има следването му в Класното епархиално училище „Св. св. Кирил и Методий“ в град Пловдив, което завършва през 1871 г. заедно с устовците Петко Гидиджийски и Стоян Гергьовски. В това училище младежите се подготвят за учители и свещеници. По-особен предмет, който се изучава, е педагогиката, като бъдещите учители са носители на новата „звучна метода“, която да замести така нареченото „взаимно учение“. Учителите в гимназията са подбирани измежду завършилите в България при Йоаким Груев,

завършилите в Русия и Франция – автори на учебници, както и преводачи на чужди издания. В атмосферата на това училище Илия Белковски се оформя като убеден патриот с ясно съзнание за значението на българската просвета и народната борба.

В своята публикация „Първите родопски народоуци (фолклористи)“ големият книжовник Стою Шишков пише за участието на Илия Белковски и Петко Гидиджийски в събирането на народни умотворения и родопски песни от Устово още като ученици в Пловдив. Те са публикувани в „Български народен сборник“, Ч. II, отпечатан от Василий Чолаков през 1872 г. в Болград, Бесарабия. Шишков пише: „*От последните са записани и поместени в Чолаковия сборник четири баяния и седем народни песни, записани са и вярно напечатани по местния среднородопски говор, като напълно са спазени познатите местни говорни особици...*“ (Шишков, 1933, с. 1).

След завършването на гимназията Илия Белковски отива в град Троян, където е назначен за главен учител от училищното настоятелство по препоръка на Минко Ненков и Васил Хаджикалчев. Илия Белковски има солидни познания и богата езикова култура – владее гръцки, руски, турски и френски език. Притежава отлична подготовка като учител по системата на новобългарското светско училище, въвежда „звучната метода“ и доразвива училището в пълно основно с три класа, включва физическото обучение и туризма. За първоначалното училище и класовете изготвя програма, съобразена с тази в Пловдивското училище. На III клас преподава български език, турски език, катехизис, обща география, българска история, всеобща история, аритметика, физика. Анатомия и физиология на човека преподава по собствен неиздаден учебник. Илия Белковски преустройва Троянското училище в класно. Въвежда програма по образеца на най-известните тогава училища – Габровското и Пловдивското, 11 години преди официално да бъде въведена класната система за цялата страна през 1885 г. По инициатива и планове на Илия Белковски през 1872 г. в Троян е построено така наречената Жълто училище със средства, събрани от родолюбивите троянци. В ученическите си спомени от онези събития Никола Гимиджийски от Троян пише: „*Още първата година, когато дойде учител в Троян, той почна да говори на настоятелите за нова училищна сграда. Макар да имаше между настоятелите – едни от Горни край, други от Долни край – хър-мър било за мястото на новото училище, било за средствата, Белковски бе съумял да изглади недоразуменията и да пресече пътя на интригите. Сградата започна да се строи в 1871 и през есента на 1872 година беше готова и още тогава учениците влязоха в нея*“ (Гимиджийски, 2009, с. 19-20).

Пак по негова идея и със съдействието на училищното настоятелство в Троян е открито отделно Девическо училище през 1872–1873 г. с две

учителки: Данка Хитрова от град Ловеч и Олга Златева – възпитаничка на Габровската гимназия. Впоследствие Данка Хитрова става съпруга и помощничка в работата на Илия Белковски. Той има принос и в дейността на троянското читалище – за създаването на библиотека с близо 400 тома и за изнасянето на сказки пред обществеността на исторически и научни теми. Заедно с другите учители поставят началото на традицията да се честват светите братя Кирил и Методий.

Илия Белковски е пламенен радетел за национално освобождение. В Троян се среща и запознава с Васил Левски и Ангел Кънчев. Някои автори смятат, че Белковски се запознава с Левски още в Пловдив. Влиза в организирания от него местен таен революционен комитет. В Учредителния протокол на Троянския революционен комитет на шесто място стои името на Илия Белковски. Възлагат му се важни задачи, включително и задачата заедно с Васил Хаджикалчев да направи тайно препис за Троянския комитет от Устава (Наредата) за работниците по освобождението на българския народ, който се поверява в ръцете на най-изпитаните комитетски хора. Заедно с Ангел Кънчев изготвя топографска карта на околностите на Троян и др.

След обесването на Васил Левски и залавянето на „Троянската архива“ животът на Белковски е в опасност, поради което той се връща в Устово, където също се проявява като патриот и възрожденец. Тук отново е назначен за главен учител и доразвива училището в пълно класно. Въвежда програмата за III клас на Пловдивското училище. В него се подготвят много бъдещи учители, свещеници и други дейци на просветното и национално-освободителното движение на Средните Родопи. Завръщането на Илия Белковски в родния край съвпада с времето, когато тук се води остра борба срещу домогванията на гърцизма. Той оглавява целия културен и обществено-политически живот в Устово и насочва действията към защита на българщината. Тук също ръководи и читалището. В Родопа го заварва Освободителната Руско-турска война. През 1878 г. участва в организирането на посрещането на руските войски, командвани от генерал Черевин. Заедно с другите първенци от Устово се включва много активно в премахването на надвисналата опасност – земите на юг от Рожен отново да останат под робство. Когато Берлинският договор налага тази несправедливост и по-голямата част от Средните Родопи остават в пределите на Османската империя, той е принуден да напусне родния си край. Установява се в Станимака (днес Асеновград), където също е учител и участник в националните борби, като става член на новообразуваната революционна организация „Единство“. Когато заседава Берлинският конгрес, той заедно с прочутия войвода Петко Киряков (капитан Петко войвода) действа със слово, писмо и оръжие Ахъчелебийско (днес Смолянско) да бъде включено в пределите на България, но усилията им не се увенчават с успех.

През 1879 г. се премества да живее в София, където в продължение на дълги години е администратор на „Държавен вестник“ и помощник-кмет на столицата, развива активна обществена дейност. Близък приятел е на Петко Каравелов и става член на Демократическата партия. Основател е на пчеларската кооперация „Напредък“ и е редактор на сп. „Пчела“. Илия Белковски е част от ранния литературен живот на следосвобожденска София. Той често сяда на разговори в гостилница „У златного лефа“, която се намира под редакцията на „Държавен вестник“. Българският литературен историк Георги Тахов пише за него в своята книга „Литературна София“: „*Илия Белковски е фигура в тоя ранен литературен живот. Роден в Устово в семейството на възрожденеца Киряк Белковски, той дружи с П. Р. Славейков, който го довежда в София. П. Р. Славейков отказва да посещава „У златного лефа“. Тук се събират предимно стари литератори и ако наминава насам, то е заради Илия. Още като дете Илия носи тежък недъг. Барут обгаря двете му ръце. Въпреки нещастието той си служи с тях, пише изключително красиво и не се отказва от каквато и да е работа. В „У златного лефа“ Илия върши редакторската работа на Държавната печатница и става неин административен директор. Не пише поезия, но е неин почитател. Той е „връзката“ между първите следосвобожденски творци, търси ги, подпомага ги с каквото може. В „У златного лефа“ Илия се сближава и със Светослав Миларов... Той, Илия Белковски и Димитър Владиков – Великсин внасят своеобразен колорит в духовния живот на столицата*“ (Тахов, 1983, с. 29-30).

Съпричастен към съдбата на родния си край, Илия Белковски поддържа контакти с общината в Устово и я подпомага с каквото може. Член е на Софийската родопска културна дружба. В неговото семейство израстват видни интелектуалци и строители на Нова България – военният инженер Богдан Белковски, художникът реставратор Асен Белковски, архитектът проф. Станчо Белковски.

Илия Белковски умира на 26 септември 1922 г. в София. На погребението присъства делегация от родното му място, която донася и полага пръст от планината. Опелото се извършва от Негово Високопреосвещенство Софийския митрополит Стефан, който е родом от село Широка лъка, Смолянско.

Използвани източници

Гимиджийски, Никола. Ученичеството ми. - Учителстването ми / Никола Гимиджийски. // *Гимиджийски,* Никола. Автобиография и спомени / Никола Гимиджийски ; Въвед. Тотка Станчева. - [В. Търново], 2009, с. 9-28.

Гиневски, Христо. Киряк и Илия Белковски – баща и син / Христо Гиневски. // *Гиневски,* Христо. Родопската интелигенция през Възраждането. – Смолян, 2001, с. 118-125.

Гиневски, Христо. Нови данни за семейството на видния родопски възрожденец Илия Белковски / Христо Гиневски. // *Известия* Среднородопско краезнание : Т. 1. – Смолян, 1997, с. 245-250.

Манолов, Манол. Илия Белковски / Манол Манолов. // *Родопски устрем* (Смолян), XVII, № 73, 24 юни 1975, с. 4.

Марковски, Минко Ив. Спомени и очерки из българските революционни движения : 1868-1878 / Минко Ив. Марковски ; Състав. и бел. Веселин Трайков и др. ; Под ред. [с предг.] Веселин Трайков, Димитър Македонски. - София : ОФ, 1976, с. 41-43; с. 47-56; с. 302.

Петко войвода (1844-1900) / Отг. ред. А. Примовски. - София : Наука и изкуство, 1954, с. 227-229, 232.

Поменик : Илия К. Белковски. // *Родопа* (София), I, 1922, № 9, с. 4.

Примовски, Анастас. Родопски книжовници : Илия К. Белковски / Тасо Примо. // *Родопска мисъл* (София), I, № 9, 20 ноем. 1933, с. 2.

Седянков, Стоил. Съратник на Васил Левски / Стоил Седянков. // *Родопи* (София), XVII, 1982, № 5, с. 22-25.

Стоянова, Елена. Съкровищница с образите на бележити българи е съхранена във фонда на възрожденеца Илия Белковски [в Държавен архив - Смолян] / Елена Стоянова. // *Отзвук* (Смолян), XXII, N 2, 7 - 8 ян. 2015, с. 4.

Тахов, Георги. Първи стихотворци / Георги Тахов. // *Тахов,* Георги. Литературна София : Страници из романтиката на младата столица / Георги Тахов. - София, 1983, с. 23-30.

Филипов, Филип. Неизвестна снимка на семейството на родопския възрожденец Илия Белковски / Филип Филипов. // *Родопски устрем* (Смолян), XXI, № 51, 28 апр. 1979, с. 2.

Филипов, Филип. Неизвестни факти за живота на Илия Беловски / Филип Филипов. // *Родопски устрем* (Смолян), XXII, № 31, 13 март 1980, с. 2.

Чакъров, Найден. Дейността на Ил. Белковски : Народен будител, учител и апостол на свободата в Троянско / Н. Чакъров. // *Родопа* (София), XVI, 1937, № 1, с. 4-6; № 2, с. 2-4; № 3, с. 2-3, № 4, с. 6.

Шишков, Стою. Н. Първите среднородопски народоуци (фолклористи) / Стою Н. Шишков. // *Родопска мисъл* (София), I, № 5, 15 май 1933, с. 1-2.

Също и в: *Родопска мисъл* (София-Кърджали), VI, № 7-9, 1 февр. 1938, с. 6; *Шишков*, Стою. Избрани произведения / Стою Шишков. – Пловдив, 1968, с. 61-63.

Проф. д-р Константин Николов Чилов
(1898–1955)

Константин Чилов като студент във Виена, 1921 г.
Източник Фонд Отдел „Краезнание“, РБ „Николай Врачев“ – гр. Смолян

Изтъкнат лекар интернист, който развива широка научна дейност във всички области на вътрешната медицина. Автор е на стотици важни научни трудове по различни теми от своите изследвания.

Константин Николов Чилов е роден на 17 май 1898 г. в село Славейно (някога Карлуково), Смолянско, в многолюдно семейство – има шест братя и две сестри. Родът на Чилов е знатен, възрожденски – както по бащина, така и по майчина линия. Майката Гита е първата ученичка в селото, която е тръгнала на училище. Неговият баща Никола (Чило) Райчевски бил абаджия и терзия, който имал дюкян в Гюмюрджина (днес Комотини, Гърция). Той активно участвал в обществения живот на селото.

Началното си образование Константин Чилов завършва в родното си село, а прогимназия – в Гюмюрджина, където работел баща му, а и много славейновци са били на гурбет там. Учи в гимназията в Одрин, където е учил и по-големият му брат Никола, във Френския колеж в Цариград, в Асеновград и в Пловдив (1917). След гимназията Чилов е учител в Славейно (1918–1919). Той много обичал обученията на открито. Става главен инициатор за създаването на културно-просветното дружество „Чил-тепе“ по името на най-високия връх в този край (днес Преспа). Като председател на дружеството, Чилов изнася сказки, поставя пиеса, грижи се за сформиране на учителски колектив, събира помощи за бедните, допринася за откриване на телеграфопощенска станция в селото.

През 1919 г. записва едно полугодие в Правния факултет на Софийския университет, а след това един семестър в Медицинския факултет. Продъл-

жава обучението си във Виена през 1920 г. и завършва медицина през май 1925 г. През декември същата година получава позволително за свободна медицинска практика от Виенския университет. През студентския си живот той е издържан от по-големия си брат Никола Чилов – виден индустриалец, създател на най-големия химически завод на Балканите през първата половина на XX в., който се намира в Костинброд.

Като студент във Виена, Константин Чилов носи в душата си копнежа и тъгата по родния край. Сътрудничи на адресираното към живота в Родопите списание „Родопа“. Неговите публикации носят заглавията „Коледно писмо до Родопа“ (декември 1924); „Родопа в изкуството – Амбрози“ (май 1925); „В средата на Родопа (пътни бележки и впечатления)“ – написана през 1925, публикувана през 1928 г.

След завършване на Виенския медицински факултет специализира при едни от най-видните клиницисти на своето време – проф. Фолхард в Хале, проф. Епингер във Фрайбург, проф. Хвостек във Виена. Въпреки настоятелните и примамливи предложения от големите европейски учени да работи в техните клиники след две години Чилов се завръща в родината си.

Своите първи стъпки като лекар д-р Чилов прави през 1927 г. като доброволен асистент в Александровската болница във вътрешната клиника на един от водещите български интернисти проф. Стоян Киркович.

По-късно става главен асистент в Терапевтичната университетска клиника на проф. Владимир Алексиев (1931–1935). На 6 декември 1935 г. е избран за частен доцент в същата клиника. През 1939 г. получава орден „За граждански заслуги“ – V степен. През 1940 г. е избран за редовен доцент, а по-късно е избран за директор на Първа вътрешна университетска клиника. През 1946 г. е избран за редовен професор, завеждащ Катедра по вътрешни болести в Медицинския факултет на Софийския университет, а от 1948 г. – за член-кореспондент на Българската академия на науките.

Проф. д-р Константин Чилов развива широка научна дейност във всички области на вътрешната медицина. Той е автор на над 200 научни труда, 26 от тях на чужди езици. Темите, върху които работи, са клинична хематология, обмяната на веществата, бъбречни, сърдечносъдови, недоимъчни, чернодробни и стомашно-чревни заболявания, ендокринни и инфекциозни болести. През 1935 г. излиза монографията „Готварската сол като лекарство и отрова“. Тази публикация изпреварва с години чуждестранните публикации по темата и остава ценен и оригинален принос в медицинската наука у нас. Автор е на първото съвременно ръководство по клинична лаборатория и функционални изследвания, на обобщения труд „Вътрешни болести“ в два тома (1946), на „Клинични наблюдения“ в три тома, на редица монографии. Отлично владеещ руски, немски и френски език, той превежда някои

медицински трудове. Като високо ерудиран учен е привлечен за един от главните редактори на сп. „Българска клиника“ и на „Известия на медицинските институти при БАН“, а също и за съредактор на „Годишник на Софийския университет“.

С голям научен авторитет сред медицинската общественост у нас и в чужбина, Константин Чилов е приет за член на Дружеството на интернистите в Германия от 1938 г. и избран за председател на Българското дружество на интернистите (1940–1949). Той е един от основателите на Института за клинична и обществена медицина (1948) и е негов заместник-директор до смъртта си през 1955 г. Член е на неговия научен съвет и на научния съвет при Института по експериментална медицина при БАН, работи в редица отговорни комисии. Председател е на два научни конгреса, Втори и Трети, проведени в София през 1949 и 1954 г.

Макар и тежко болен, работи неуморно до смъртта си на 28 януари 1955 г. Безупречен диагностик, проф. Чилов приема спокойно неизлечимата си болест и с присъщата си последователност описва подробно симптомите ѝ. Страданията през последната година от живота му не прекършват неговия горд дух. До последните си дни д-р Чилов е в клиниката, в аудиториите, в заседателните зали. Не отменя нито една лекция, не пропуска визитация. Все така обгрижва болните, внимателен към лекари, сестри и санитари. В кабинета си между лекциите през декември 1954 г. професорът пише своето завещание, чиито последни слова са: „*Аз не можах, нито съм се стремил в моя живот да създам материални богатства... Изминах много труден път, без личен живот, но винаги със стремеж за възход и съвършенство... Не мога да кажа, че съм постигнал това, което бях начертал, но поне се стремях към него и смятам, че оставям известни белези след мене. Ако се родя втори път, сигурно ще избера пак изминатия мой трънлив път*“ (Чилов, 1999, с. 9).

Последното му желание – да бъде погребан в двора на родната му къща в Славейно, е изпълнено. Привързан към красотата на Родопите, всяко лято професорът е пребивавал във вилата си в местността Балицко край Славейно, прекарвайки дните си в творчество. През 1977 г. в родното му село е открита мемориална къща музей „Проф. д-р Константин Чилов“.

Къща музей „Проф. д-р Константин Чилов“ в с. Славейно.
Източник Фонд Отдел „Краезнание“, РБ „Николай Врачев“ – гр. Смолян

През 1998 г. по инициатива на д-р Тотко Найденов е учредена награда за най-добър лекар интернист на годината „Проф. д-р Константин Чилов“. Всяка година около 17 май – рождената дата на проф. Чилов, се провеждат така наречените „Чилови дни“. Многопрофилната болница за активно лечение в град Мадан носи неговото име от 1985 г.

Използвани източници

Главчева, Мария. По следите на изгубеното време - спомен за проф. д-р Константин Чилов / Мария Главчева. // *Родопи* (Смолян), 2015, N 5-6 , с. 78 - 82.

Илчевски, Стефан. Професор д-р Константин Чилов (17 май 1898 – 28 януари 1955 / Стефан Илчевски. // *Родопи* (София), IV, 1969, № 5, с. 26-27.

Лекарят - изпитание и съдба : Носители на наградата „Д-р Чилов“ 2001-2010. - Смолян : Сдружение Български лекар ; Районна колегия на Българския лекарски съюз Смолян, [2011]. - 132 с.: с ил.

Найденов, Тотко. Князът на българските лекари [д-р Константин Чилов] / Тотко Найденов. // *Родопи* (Смолян), 2013, N 1-2 , с. 42 - 50.

Парова, Катя. 125 години от рождението на проф. д-р Константин Чилов / Катя Парова. // *Родопи* (Смолян), 2023, N 3-4 , с. 91-97.

Примовски, Анастас. Готварската сол като отрова и като лекарство : от д-р Константин Чилов. (Книги от родопчани) / Анастас Примовски. // *Родопска мисъл* (София), IV, N 3, 1 март 1936, с. 2.

Примовски, Анастас. Д-р Константин Чилов провъзгласен за частен доцент в медицинския факултет / Анастас Примовски. // *Родопска мисъл* (София), IV, № 1-2, 30 ян. 1936, с. 1.

Стрезов, Славчо и др. Паметна книга за чл. кореспонд. на БАН, проф. д-р Константин Чилов : (1898 - 1955) / Славчо Стрезов, Стефан Илчевски. - Смолян : Кайнадина, [1995] - 168 с.

Ташев, Ташо и др. Животоописание, кратка биография и научни приноси във вътрешната медицина / Т. Ташев, Ал. Пухлев. // *Чилов,* Константин. Избрани трудове / Константин Чилов. – София, 1971, с. 5-10.

Чилов, д-р Константин. // *Алманах* на Софийския университет 1888-1928 : Кратка история на университета с животописни и книгописни сведения за преподавателите и асистентите от основаването на висшето училище насам. - София, 1929, с. 579.

Д-р Константин **Чилов,** главен асистент в Терапевтическата университетска клиника, виден наш родопчанин медик и учен, в последно време е издал второ преработено и допълнено издание на своя голям научен труд, озаглавен „Клинически лабораторни изследвания и тяхното практическо значение"…(Борба за култура и просвета). // *Родопа* (София), XII, 1933, № 9, с. 7.

Д-р К. **Чилов** от Карлуково, Пашмаклийско, на 8 май т.г. благополучно е издържал изпитите си по медицина във Виена… (Известия). // *Родопа* (София), IV, 1925, № 6, с. 8.

Чилов Николов, д-р Константин. // *Алманах* на Софийския университет св. Климент Охридски. Животописни и книгописни сведения за преподавателите : За петдесетгодишнината на университета 1888-1939. - 2. изд. - София, 1940, с. 670-673.

Чилов Николов, Константин. // *100* години Българска академия на науките. 1869-1969 : Т. 1. Академици и членове-кореспонденти, 1969, с. 807-811.

Проф. д-р Константин **Чилов** / Състав. Димитър Мариновски. - Смолян : Принта-КОМ, 1999. - 80 с.

Шишманов, Никола и др. Завещанието на професор Константин Чилов / Н. Шишманов, Руслан Чилов. - Смолян : Зеа, 2001. - 20 с.

Коста Райчев Чилингиров
(1897–1932)

Коста Чилингиров [1918]
Източник ДА – Смолян, Фонд 1487, опис 1, а.е. 165, л. 3

Виден родопски кооперативен, стопански и културен деятел, посветил живота си на социалното и икономическото развитие на Смолянския край.

Коста Райчев Чилингиров е роден на 6 септември 1897 г. в село Райково (днес квартал на град Смолян). Той е седмото дете в семейството на Райчо и Злата Чилингирови. Бащата е абаджия, който прекосява Османската империя, посещава известни тържища, среща се с много хора, за да продава стоката си. Коста остава сирак едва 12-годишен, когато през 1909 г. неговият баща умира. Въпреки мъката у него надделяват твърдостта и упоритостта. През 1914 г. Коста завършва успешно прогимназиалното си образование в Долно Райково. От есента на същата година е ученик в Средното търговско училище при Пловдивската търговско-индустриална камара. Въпреки тежките времена на Първата световна война неговата твърда воля, трудолюбието, пестеливостта и безукорната му принципност го правят силен пред изпитанията в големия град. Проявява се като ученолюбив и инициативен младеж, който участва в различни начинания. През учебната 1917–1918 г. заедно със свои приятели родопчани основава ученическия кръжок „Родопска младеж“. Коста Чилингиров формира струнен оркестър, кореспондира си с видни български личности от литературните и научните среди, както и с представители на издателски центрове. Организира литературни вечери

и сказки, пише стихове. Той е учредител и член на Ученическата потребителна кооперация „Съгласие“ към Търговската гимназия в Пловдив. През юни 1918 г. Коста Чилингиров полага изпити и се дипломира отлично в Пловдивското търговско училище.

Коста Чилингиров и двама негови верни приятели – бъдещият родопски писател Тома Попратилов и защитилият впоследствие докторат като стопановед Анастас Чапкънов, все още юноши, полагат клетва, че ще посветят себе си на стопанското и културното замогване на родния край, на която той остава верен до края на дните си.

Родоначалник е на организирания туризъм в Смолянско. По негова идея на 25 август 1917 г. (тогава е все още ученик) се създава Юношеското туристическо дружество „Орфееви гори“, което прераства в Културно-туристическо дружество. Избран е за негов пръв председател. Към дружеството са положени основите на читалище „Алеко Константинов“, което става любимо място за литературни четения, забави и вечеринки, за срещи и рецитали, за сказки и беседи. Полага се началото на читалищен библиотечен фонд, а Коста Чилингиров е първият дарител. Основава се фонд „Читалище и театрален салон“, като със собствени средства младежите ремонтират изоставената гъркоманска църква в Долно Райково. С това се полага началото на Първия среднородопски театър „Изгрев“, който е открит на 8 януари 1919 г., когато райковските самодейци с участието на Коста Чилингиров в ролята на Владиков представят драмата „Хъшове“ на Иван Вазов.

След като полага успешно приравнителни изпити по латински език, през есента на 1918 г. Коста Чилингиров е приет за студент в Юридическия факултет на Софийския университет, където слуша лекции на видни български учени, завършили в чуждестранни университети. През 1920 г. в София е основана Родопската културна дружба, на която Коста Чилингиров е избран за секретар. Като човек с активна гражданска позиция, той с дълбока болка посреща вестта за несправедливия Ньойски договор и лично събира подписи срещу неговите клаузи. Включва се като организатор в масовите протести в Смолянско през 1919 г.

От есента на 1922 г. е дипломиран юрист по правни и държавни науки. Коста Чилингиров е първият висшист от Райково и първият юрист от трите селища Смолян, Райково и Устово (днес обединени като град Смолян), завършил Софийския университет. Веднага след това се установява като адвокат на свободна практика в Пашмакли (днес Смолян).

Обществено-стопанската дейност на Коста Чилингиров е свързана с разкриването на пощенската станция в Райково през 1920 г., построяването на каменен мост над река Черна през 1923 г., разширяването на шосетата Смолян–Райково–Устово–Чепеларе, а също Райково–Чокманово и др. През

1925 г. заедно с група съселяни работи за образуването на воден синдикат със седалище Райково, с оглед набиране дялов капитал за построяване на електрическа централа. Просветното дело в Родопите също е подпомагано от него. Член е на Местната училищна строителна комисия, работи за завършването на училищната сграда в Горно Райково и за ремонта на училището в Долно Райково. Подпомага устройването на преместената в Райково Ксантийска гимназия.

Най-значимото дело на Коста Чилингиров е неговата кооперативна дейност. През 1924 г. тютюнопроизводителната кооперация „Ахъ Челеби“ в Райково прераства в Районната тютюнева кооперация „Български джебел“. Единодушно за неин председател е избран Коста Чилингиров, оторизиран е и за неин директор. Той превръща кооперативното дело в своя съдба. Стъпките, предприети от кооперацията през нелеките следвоенни години, са гъвкави, плодотворни, стопански добре преценени. Осигурена е работа за стотици хора от Смолянско като тютюноработници и тютюнопроизводители. Коста Чилингиров се заема и със задачата да бъде построена сграда на кооперацията в центъра на Райково. На 12 февруари 1925 г. е възложено проектирането на такава сграда на софийския архитект Георги Кунев. Нейното построяване е венец на стопанската прозорливост на Коста Чилингиров и на неговите съратници – кооперативни дейци. Коста Чилингиров е един от учредителите и пръв председател на създадената през ноември 1929 г. Горовладелческа производителна кооперация „Варадил“ в село Райково.

По инициатива и с личното участие на Коста Чилингиров на 10–12 януари 1925 г. се свиква конгрес, на който се учредява Централният съюз на тютюневите кооперации, на който той е избран за секретар и остава на този пост до смъртта си. Поканен е за почетен гост на тържествата по отбелязване на Международния кооперативен ден през май 1925 г. в София. През август 1930 г. е включен като член на българската делегация в XIII международен кооперативен конгрес, състоял се във Виена. Коста Чилингиров е добре подготвен икономист и активен банков деятел. Той е учредител и член на Управителния съвет на Среднородопската популярна банка в Райково, създадена през октомври 1923 г., а от януари 1931 г. до края на живота си (декември 1932 г.) е неин председател.

Като активен общественик, който е дълбоко свързан със съдбата на родния край, Коста Чилингиров се впуска и в дебрите на политиката. Още докато е студент, се включва в Демократическата партия – Младежка секция. Тези свои политически пристрастия той изповядва, завръщайки се в родното място. През 1922–1923 г. сформира Младежката демократическа група „Александър Малинов“, на която е секретар. По-късно се включва в новосформираната формация „Демократически сговор“. Заради тази своя

дейност е арестуван, малтретиран и дори интерниран. Кандидат е за народен представител от Смолянска околия два пъти (през 1927 и 1931 г.), но чрез фалшифициране на изборите изборният му успех бива провален. Много пъти е глобяван и оклеветяван публично, дори и в пресата. На 1 септември 1924 г. над него е извършено покушение, при което той е ранен, а през 1925 г. е направен нов опит за покушение. Като политик, той дава пример за толерантност, морал и култура. В последните години от живота си е член на Висшия партиен съвет и председател на Пашмаклийското околийско бюро на Демократическия сговор. След неуспеха му в изборите за народен представител през 1931 г. му е предложена работа в органите на МВР в София, а също и дипломатическа кариера в Париж, но той отказва и двете предложения, за да продължи да работи за родния си край.

Младият Коста Чилингиров общува с видни държавни, политически, обществени, научни, културни и просветни дейци като Александър Малинов, писателите Тодор Влайков, Георги Райчев, Николай Врачев, поета Любомир Бобевски, журналиста Христо Силянов, композиторите Добри Христов и Ангел Букорещлиев, книжовниците Стою Шишков и Христо Карамандjуков, както и с други личности, определили в голяма степен облика на обществения живот у нас през 20-те и 30-те години на XX в.

Коста Чилингиров си отива от този свят твърде млад – едва 35-годишен, на 28 декември 1932 г., след като претърпява автомобилна катастрофа в Пловдив. Погребан е на 30 декември в двора на църквата „Св. Теодор Стратилат“ в Райково. Неговият близък съратник Анастас Чапкънов пише по повод кончината му: „*Делото на Коста Чилингиров мъчно се поддава на преценка… Ако нищо друго материално не бе създал, само идеалите, насадени от него „за края“, са предостатъчни, за да бъде Коста Чилингиров един колос, една голяма необятна душа, една гранитна скала, която пазеше края си от хищници, едно светило, фар, който показваше, че и тук има земя, че и тук има хора…“* (Чапкънов, 1933, с. 4).

Използвани източници

Борба за култура и просвета : Погребението на К. Чилингиров. // *Родопа* (София), XII, 1933, № 2, с. 8.

Василев, Георги. К. Р. Чилингиров / Георги Василев. // *Красногор* (Пашмакли), III, 10 дек. 1933, с. 4.

Врачев, Николай. Коста Чилингиров : (на памет) / Николай Врачев. // *Родопска мисъл* (София), I, № 1, 25 ян. 1933, с. 1, 2.

Дейци за създаване родопската общественост. – Коста Р. Чилингиров. // *Родопа* (София), XXII, 1943, № 2, с. 6-7.

Известия : Покушение срещу живота на К. Чилингиров. // *Родопа* (София), III, 1924, № 9, с. 7.

Из делата на един кооператор. – Наша провинция : Пашмакли. // *Победа* (Пловдив), III, № 801, 809; 9 окт., 19 окт. 1932, с. 2.

Подпис: Д. Д.; А. Р.

Кузманов, Георги. Районна тютюнева кооперация „Български джебел – Райково“ / Георги Кузманов. // *Кузманов,* Георги. Кооперативното движение в Смолянски окръг. - София, 1967, с. 235-251.

Маринов, Петър Ан. Коста Чилингиров / Петър Ан. Маринов. // *Маринов,* Петър Ан. Големи и малки родопчани : завършени и недовършени спомени и очерци за хора, с които съм живял, работил и контактувал / Петър Ан. Маринов ; Състав. Александър Маринов. – Пловдив, 2020, с. 449-452.

Печилков, Андрей. Коста Чилингиров : (Опит за биографичен портрет) / Андрей Печилков. // Коста *Чилингиров* - 1897 - 1932 (Смолян), Юбил. бр., 20 дек. 1997, с. 2, 4.

Печилков, Андрей. Културен деец, авторитетен стопановед, кооперативен труженик, достоен общественик : Коста Чилингиров (документална биография) / Андрей Печилков. - Смолян : Принта КОМ, 2020. - 300 с.: с ил.

Печилков, Андрей. Писма на родопския поет Иван Шишманов-Бистров до Коста Чилингиров / Андрей Печилков. - Смолян : ЗЕА - Принт, 2020. - 75 с.

Сираков, Младен. Коста Чилингиров 1897-1932 / Младен Сираков ; [Предг. Ангелина Алюшева]. - Смолян : ИК ПринтаКом, 2002. - 90 с. : с ил., факс.

Стоянова, Елена. Идеите на Коста Чилингиров са живи и днес: 110 г. от рождението на човека, който пазеше края си от хищници / Елена Стоянова. // *Отзвук* (Смолян), XV, № 96, 22-23 авг. 2007, с. 10.

Чапкънов, Анастас. Коста Р. Чилингиров / Анастас Чапкънов. // *Красногор* (Пашмакли), I, № 3, 10 ян. 1933, с. 1, 4.

Коста Р. **Чилингиров**. // *Родопа* (София), XII, 1933, № 1, с. 5-6.

Д-р Никола Ташев Герджиков (1876–1968)

Д-р Никола Ташев Герджиков с родителите му Дора и Ташо Герджикови. [1905]
Източник ДА – Смолян, ЧП 516, л. 1

Лекар гинеколог, живял в Женева, патриот и родолюбец. Участва като доброволец в Балканската война, грижи се за добруването на родния край и на сънародниците си.

Доктор Никола Ташев Герджиков е роден през 1876 г. в тогавашното самостоятелно селище Долно Райково. Той е четвъртото от девет деца в семейството на Ташо Герджик кехая – един от големите родопски овчари, който е честен, справедлив и голям родолюбец. Тъй като се включва в революционната организация, той е арестуван от властите и осъден на затвор в Одрин, където престоява 11 месеца. Никола Герджиков се отличава с буен характер, нетърпимост към неправдите, жаден за знания и стремеж към ученето. След като завършва училище в родното си село, той учи в Одринското българско училище, а през 1895 г. постъпва в Педагогическата гимназия

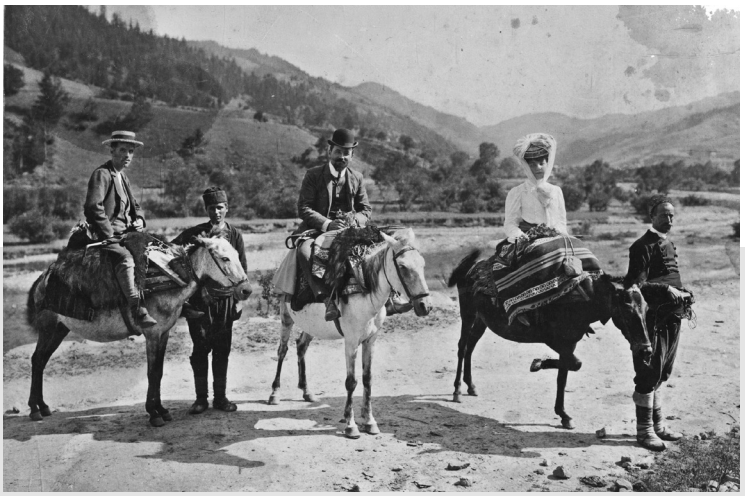
в Казанлък. Там се запознава с капитан Петко войвода, което оказва трайно влияние за неговото участие в борбите за обединение на българските земи.

Ташо Герджик кехая благославя мечтата на сина си да учи медицина в Женева, Швейцария. Той е един от първите родопчани, които учат в чужбина, и е първият медик сред тях. От средите на задграничното българско студентство в Женева се излъчват министри, учени и общественици – строители на младата българска държава. Никола Герджиков се сближава със Симеон Радев (автора на „Строителите на съвременна България) и с Васил Коларов. Той участва активно в задграничната мисия на ВМОРО (Вътрешната македоно-одринска революционна организация) – пропагандата на българската кауза в Македония. Участва в списването на двуседмичен лист на македонските революционери на френски език „L'Effort", издаван от Симеон Радев. От Женева Никола Герджиков сътрудничи на издавания във Варна вестник „Странджа" – орган на едноименното дружество на тракийските преселници от Одринско (един от неговите основатели е капитан Петко войвода). Никола Герджиков пише статиите си под псевдонима Черноардин (по името на река Черна, която преминава през село Райково и се влива в река Арда). Статиите му „Любов към отечеството" (1.I.1899 г.), „Митинга на Капчева в Женева" (28.II.1899 г.) и др. са изпълнени с патриотичен дух.

При едно от летните си посещения в Долно Райково през 1899 г., на сватбата на сестра си Шина той се запознава с Александър Кипров, пратеник на Гоце Делчев и Даме Груев в Средните Родопи, и заедно с младия учител Владимир Бочуков поставя началото на революционната организация в родния край.

Никола Герджиков завършва с отличие медицина, защитава докторат на тема „Диагностика на началото на раждането" и става ръководител на Клиниката по гинекология. Занимава се активно с научна дейност, публикува много от изследванията си в авторитетни списания.

През 1906 г. Никола Герджиков среща в Женева младата студентка княгиня Мария от Одеса, която става негова съпруга. През 1907 г. младото семейство пристига в България, за да получи благословията от родителите и да си уреди заминаването за Солун, където планират да работят за българската кауза.

Д-р Никола Ташев Герджиков и съпругата му Мария Терздинова, графиня Де Селецка, на сватбено пътешествие в родината му, за да я представи на родителите си. 1907 г.
Източник ДА – Смолян, ЧП 515, л. 2

По това време става убийството на македонските ръководители Борис Сарафов и Иван Гарванов, извършено от Тодор Паница поради настъпило разцепление в редовете на ВМОРО. Неговата съпруга е потресена и не желае да останат, а той е разочарован от братоубийството. Завръщат се в Женева, но младият лекар поддържа връзка с български общественици, лекари, политически дейци.

Силна изява на неговата привързаност към Отечеството е участието му като доброволец в Балканската война. Макар че е османски поданик и няма българско или швейцарско гражданство, силното му родолюбие надделява над бюрокрацията. По това време съпругата му е бременна, а синът му Кирил е едва на три години. Техните молби да не заминава не го спират, защото дългът към родината е над всичко. Пристигайки в София, той оглавява Военната болница в столицата с 500 легла, но скоро заминава за фронта като лекар на Първи конен полк. На фронта получава телеграма за раждането на второто си дете Елена и през януари 1913 г. се завръща в Женева.

Далеч от фронтовете на Междусъюзническата и Първата световна война, д-р Герджиков работи неуморно за интересите на България като виден лекар и общественик, деец на Международния Червен кръст. Подпомага облекчаването на положението на българските военнопленници във Франция и Македония, работи за завръщането им в Родината. Има много ангажименти в различни благотворителни и културни прояви, инициатор е на всички срещи на българското землячество, подпомага младите български студенти. Когато

се разчувства, взема гайдата и запява любимата си родопска песен „Чужда е земя притъжна“, а вилата му високо в Алпите е наречена „Райково“.

Особено тежко д-р Никола Герджиков изживява несправедливостта, извършена от Великите сили спрямо българския народ с подписването на Ньойския договор. Откъсването от България на Беломорска Тракия, която е жизнено свързана с Родопите, изпълва родопчанина с голяма тревога. Десетки години д-р Герджиков води кореспонденция с други двама видни родопчани и родолюбци – Стою Шишков, който е негов учител в Райково, и с Христо Караманджуков. От кореспонденцията им личи загрижеността им за съдбата на родопчани, споделят мисли за това, какво би могло да се направи, за да се облекчи тежката им участ.

През 1920 г. той с учудване разбира, че все още в официалните документи го водят като турски гражданин. Получава швейцарско гражданство, но въпреки че непрекъснато мисли и работи за България, той няма нито ден българско гражданство.

През 1922 г. оказва помощ на българската делегация, която присъства на Лозанската мирна конференция. Поддържа контакти с д-р Петър Тончев и Димитър Попниколов, които пристигат в Лозана като делегати на Тракийската организация и са членове на Върховния изпълнителен комитет на дружество „Тракия“. Среща се и с друг голям българин и родопчанин – Митрополит Стефан, но не крие от тях огорчението си от недостойното представяне на българските делегати.

Д-р Никола Герджиков се включва в различни благотворителни инициативи, свързани с родния край. В брой 6-и от 1927 г. на сп. „Родопа“ е публикувано съобщение, в което се изказва благодарност от настоятелството на църквата храм-паметник „Св. Георги“ в село Палас (днес град Рудозем, Смолянско) за направеното от него дарение на 1000 лв. за благоустрояването на църквата.

Видният женевски лекар се завръща в България през септември 1928 г. – за първи път след доброволчеството му в Балканската война през 1912–1913 г. Той пътува заедно със сина си Кирил, когото иска да запознае със своята Родина и с родното си място. Това посещение е отразено отново в сп. „Родопа“, бр. 8-и от 1928 г. Посещението в София преминава в гостувания и срещи с видни личности, политици и общественици, професори и негови колеги. Родопската колония в София организира вечеря в негова чест, която преминава в задушевна атмосфера, с родопски спомени и песни. Д-р Герджиков и неговият наследник посещават и родното му село Райково.

Журналистът Тодор Коруев, потомък на Герджиковия род, е публикувал в книгата си „Животописи“, част II, очерка „Спасовден“. В него той пише: „*Параклисът „Св. Спас“, който се намира в Забатско, в близост до с. Чок-*

маново, е свещен знак на Герджиковия род, към който принадлежа. Тук Герджиковци правят родовите си срещи, тъй като параклисът е издигнат с ктиторството на проф. д-р Никола Герджиков, известен женевски лекар и общественик, брат на моята баба Шина. Неговата дъщеря Елена била ученичка, когато лошо заболяла, праща я в Париж на лечение, но и там не помагат. Тогава решава да построи параклис на мястото на стария дървен храм, който някога райковци издигнали в благодарност на Бога, защото в тази местност се спасили, бягайки от чумата. Дано помогне и на щерка му. Бог чул молитвите и докато се строял параклисът, Елена оздравяла. През 1937 г., когато се освещава, тя идва с баща си в България“ (Коруев, 2018, с. 207).

Макар и в напреднала възраст, след 1944 г. д-р Герджиков винаги откликва и помага със съвети – на българската делегация на Парижката мирна конференция, на Българския Червен кръст, помага на българите в Женева в изпълнение на възложените им мисии от българските правителства. Умира на 10 януари 1968 г. на 92-годишна възраст.

Използвани източници

Благодарност на д-р Герджиков [от настоятелството на църквата в с. Палас за дарение]. // *Родопа* (София)*,* VI, 1927, № 6, с. 8.

Д-р Н. **Герджиков**. // *Родопа* (София)*,* VII, 1928, № 8, с. 5.

Проф. д-р Никола **Герджиков** - почетният гражданин на Женева. // *Тракия* (София)*,* XCV, N 19, 14 окт. 2016, с. 3.

Герджикова-Караманджукова, Слава. Д-р Никола Ташев Герджиков (1876-1968) / Слава Герджикова-Караманджукова. // *Родопи* (София), XXI, 1986, № 11, с. 28-29.

Гостуването на д-р Н. Герджиков. // *Родопа* (София)*,* XVI, 1937, № 8, с. 5.

Караманджукова, Слава. Родолюбецът / Слава Караманджукова. // *Родопски устрем* (Смолян), XXIV, № 129, 4 ноем. 1982, с. 2.

Караманджукова, Слава и др. Доцентът от Женева / Слава Караманджукова, Тодор Коруев. // *Родопски устрем* (Смолян), X, № 58, 23 май 1968, с. 7.

Книгата: „Българо-швейцарско приятелство” [на Теодор Димитров]: Дар за смолянския музей. // *Родопски устрем* (Смолян), XXV, № 49, 26 апр. 1983, с. 4.

Коруев, Тодор. Спасовден / Тодор Коруев. // *Коруев,* Тодор. Още животописи. - София, 2018, с. 270-272.

Коруев, Тодор. Съзаклятието / Тодор Коруев. // *Коруев,* Тодор. Животописи. - София, 2014, с. 329-331.

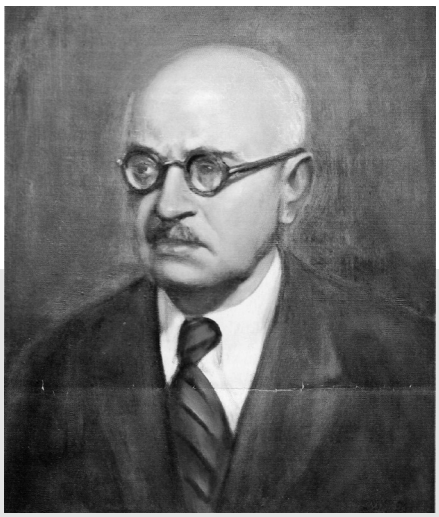
Нейру-Герджикова, Елена. Патриархът на българите в Женева / Елена Нейру-Герджикова. // *Родолюбие,* 1983, № 11, с. 47-49.

Печилков, Андрей. Доброволецът / Андрей Печилков. // *Родопски устрем* (Смолян), XXIV, № 122, 19 окт. 1982, с. 2.

Радев, Симеон. Спомени от моето студентство: Първият период : Българската студентска колония в Женева през моето време / Симеон Радев. // *Радев,* Симеон. Лица и събития от моето време : Спомени : Т. 1- / Симеон. – София, 2014, с. 265-281.

Чаталбашев, Костадин. Слово за доктор Никола Герджиков / Костадин Чаталбашев. // *Родопи* (Смолян), 2016, N 5-6, с. 84-89.

Николай Врачев Хаджичонев (1882–1953)

Портрет на Николай Врачев
Художник Михаил Карапаунов

Родопски книжовник и изтъкнат преводач, създател на ученическата библиотека „Ралица“. Изследовател и събирач на родопското народно песенно творчество.

Николай Врачев Хаджичонев е сложна и богата творческа личност. Той се отличава със своята висока интелигентност, специална филологическа подготовка, щедра надареност като битописател, фолклорист, културо-

лог, но и преди всичко като преводач и един от най-добрите наши познавачи на класическата европейска литература.

Роден е на 20 януари 1882 г. в Устово, Смолянско (днес квартал на Смолян), в семейството на Вранчо Хаджичонев. Бащата на писателя е верен другар и сподвижник на Петко войвода, изявен деец на Македоно-одринското революционно движение. Николай Врачев наследява родолюбието и ученолюбието на своя Хаджичоневски род. Животът тласка талантливия младеж по пътя на науката и литературата.

След завършването на основното си образование в Устово и Чепеларе учи в Пловдивската мъжка гимназия. Негов учител по руски език е Димитър Благоев, на когото той силно се възхищава и попива неговите идеи. През 1903 г. е приет в Софийския университет – в Историко-филологическия факултет. Когато поради студентски протести Фердинанд затваря Университета, той продължава образованието си в Лайпциг и Дрезден. Така получава възможността да опознае европейската и световната култура. Обществено-културната си и педагогическа дейност започва като преподавател по български език и литература в Одринската гимназия „Д-р Петър Берон“, а след това в Цариград, Солун, Севлиево и Пловдив. За участие в Железничарската стачка през 1919 г. завинаги е уволнен като учител.

През 1929 г. е назначен за окръжен училищен инспектор в Смолян. Идването му в Родопския край се посреща с одобрение от прогресивното местно учителство. За кратко време въвежда съществени новости в образованието като издигане ролята на училищните настоятелства, подпомагане на бедните ученици чрез откриване на трапезарии, повишаване на културното равнище на учителите и включването им в обществено-политическия живот. Въпреки неговия принос само след година и половина е уволнен от тогавашния министър на просветата Александър Цанков, преди всичко заради левите си убеждения. Новината бързо се разнася и придобива характер на политически акт. Видни писатели, учители и обикновени граждани се застъпват за него чрез телеграми, протестни изложения и публикации в пресата. Изпитал много обиди, клевети и злепоставяния, Врачев е принуден да напусне любимия си роден край и да се върне в София, където се посвещава изцяло на писателска дейност. Къщата, в която живее, е на известния учен д-р Кръстьо Кръстев, редактор на сп. „Мисъл“. Свързва го приятелство с писателя Добри Немиров. Години наред в нея е била редакцията на вестник „Родопска мисъл“ (1933–1947), издаван от Анастас Примовски, който е близък родственик на Николай Врачев.

Най-значимото литературно дело на Николай Врачев е издаваната от него библиотека „Ралица“, на която полага началото през 1916 г. Поредицата, излизала почти четири десетилетия, надхвърля 50 заглавия, преведени

от седем езика. Библиотека „Ралица“ е предназначена за учащите се от гимназиалния курс, като ги запознава с най-ценното от световната и българската класика. Отделните книги могат да бъдат групирани като: преводи на цели художествени произведения – започва с превода на „Перси“ от Есхил, „Крал Лир“, „Макбет“ и „Хамлет“ от Шекспир, „Чайлд Харолд“ от Байрон, „Адът“ на Данте, „Евгений Онегин“ на Пушкин, „Фауст“ на Гьоте и др.; най-хубавото от отделни творби – „Песен за Ролана“, „Енеида“ от Вергилий, „Дон Кихот“ от Сервантес и др.; подбор стихотворения от нашите най-големи поети и писатели – „Поезията на Христо Ботев“, „Лириката на Иван Вазов“, „Поезията на Петко Славейков“, „На острова на блажените“ от Пенчо Славейков, стихотворения на Любен Каравелов, „Най-хубавите народни песни“, различни литературни антологии и други, придружени с бележки, коментари и обширни обзори за отделни автори. Като връх в преводаческата дейност на Николай Врачев се открояват преводите на „Илиада“ и „Одисея“, които се отличават с чист и звучен български език, с употребата на колоритни думи от народните говори. В тази своя дейност Врачев е насърчаван от писателя Тодор Влайков.

Едновременно с „Ралица“ от 1924 до 1946 г. Врачев издава 40 книги под наслов „Библиотека „Забава и поука“. Тази поредица е предназначена най-вече за ученици от прогимназиалните и гимназиалните класове. Целта ѝ е те да се запознаят с живота и делата на великите пътешественици, откриватели и изобретатели, с майсторите на художественото слово, на изкуството и културата. Към изданията проявяват интерес учители, възпитатели и родители. Те са одобрени и препоръчани за масово разпространение от Министерството на просвещението.

Сред неговото лично творчество са книгите „По висините на Орфея. Пътни бележки и впечатления от Средните Родопи“ (1924) и „По висините на Родопа. Пътешествия – художествени“ (1930). Чувствителното перо на пътеписеца Врачев улавя и споделя красотата и живописния свят на планината и нейните заселници. Емоционален израз на привързаността му към родния край е отпечатаната през 1936 г. книга „У дома. Писма от Средна Родопа“, а обиколката му в Гърция през Великденските празници на 1940 г. ражда пътните картини „Там, где лимоните цъфтят“. По инициатива на Българското народонаучно дружество е издадена книгата „Българите мохамедани“ (1948). Обществената ангажираност и гражданската позиция на Николай Врачев са заявени в публицистичните му материали във вестниците „Родопска мисъл“, „Красногор“ и „Висини“. Сътрудничи на централни издания, публикува в списанията „Родопа“, „Българска мисъл“, „Мир“ и „Български турист“. Неговата публицистика се отличава със своята актуалност и злободневност, с многообразието на вълнуващите го теми.

Влюбен в одухотворения свят на Родопите, Врачев ревниво брани уникалното им фолклорно наследство. Той го изучава не само на книга, но и сам записва песни, прави наблюдения на терен, проучва творческата биография на отделни народни певци и музиканти, проследява връзките и влиянието на фолклора върху някои писатели и техните художествени произведения. Най-голямата колекция на събрани от него родопски песни са обнародвани в том XXXIX на „Сборник за народни умотворения“ (1939).

Активна е дейността на Николай Врачев като член на Българското народонаучно дружество към БАН. Неговите лекции и беседи за фолклора, за обаятелните родопски песни, изнасяни в София, Пловдив, Стара Загора и на други места в страната, са еднакво желани и от по-възрастните, и от по-младите – най-вече студенти и гимназисти. Те са посещавани от личности като проф. Александър Теодоров-Балан и проф. Стефан Младенов.

Николай Врачев търси и намира утеха за душевните си терзания в лоното на книжовността. Европеецът от Устово остава сам и няма свои наследници. Той умира на 14 февруари 1953 г. в София. През 1985 г. Николай Врачев заслужено е обявен за патрон на Регионалната библиотека в Смолян.

Използвани източници

Божиков, Кирил. Моят любим учител [в гимназията в Одрин] / Кирил Божиков. // *Родопски устрем* (Смолян), X, № 65, 11 юни 1968, с. 4.

Дилевски, Николай. Николай Врачев / Николай Дилевски. // *Родопи* (София), VII, 1972, № 8, с. 24-25.

За среднородопската песен говори г. Н. Врачев в заседанието на Българското народонаучно дружество – София. (Борба за култура и просвета). // *Родопа* (София), XVIII, 1939, N 5 , с. 8.

Искат си инспектора [по повод уволнението на Н. Врачев]. // *Народна воля* (Пловдив), II, № 41, 22 септ. 1930, с. 2.

Кавалов, Янтай. Преводът на Хомеровата Илиада от Николай Врачев / Янтай Кавалов. // *Родопска мисъл* (Кърджали), VII, N 4, 20 ноем. 1938, с. 1,2.

Казанджиев, Светозар. Николай Врачев: Нам се пада честта да браним живота храбро и до последния миг / Светозар Казанджиев. // *Прогled* (Смолян), 2022, N 1-2 , с. 4-17.

Кузманов, Георги. Спомени за човека и писателя : Към 90-годишнината от рождението на Николай Врачев / Георги Кузманов. // *Родопски устрем* (Смолян), XIV, № 102, 31 авг. 1972, с. 4.

Маринов, Петър Ан. Николай Врачев / Петър Маринов. // *Маринов,* Петър. Големи и малки родопчани : Завършени и недовършени спомени и очерци за хора, с които съм живял, работил и контактувал / Петър Ан. Маринов ; Състав. Александър Маринов. - Пловдив, 2020, с. 74-117.

Наука и книжнина. Библиотека „Ралица". // *Родопа* (София), IV, 1925, № 1, с. 8.

Петлешков, Ив. Николай Врачев. (Силуети) / Смехолюбов. // *Красногор* (Пашмакли), I, N 6, 25 февр. 1932, с. 1.

Примовски, Анастас. Родопа в творчеството на Николай Врачев / Тасо Примо. // *Родопска мисъл* (София)*,* N 16-17, 4 юли 1940, с. 4.

Примовски, Никола. Хаджичоневият род / Никола Примовски. - Смолян : Принта КОМ, 2007. - 122 с. : с ил., портр.

Примовски, Никола. Човекът и писателят с европейски измерения : (120 г. от рождението и 50 г. от смъртта на Николай Врачев) / Никола Примовски. // *Родопи* (Смолян), 2003, N 1, с. 67-71.

Сивриев, Станислав. Николай Врачев / Станислав Сивриев. // *Родопи* (София), I, 1966, № 5, с. 18-19.

Цветаров, Любен. По висините на Родопа : От Николай Врачев. (Изкуство и критика) / Любен Цветаров. // *Родопски преглед* (София)*,* II, 1931, N 1-2 , с. 21.

Петър Анастасов Маринов
(1903–1998)

Петър Маринов на младини
Източник Фонд Отдел „Краезнание“, РБ „Николай Врачев“ – гр. Смолян

Последовател на Стою Шишков, който със своята обществена и книжовна дейност допринася за духовното израстване на българите мохамедани. Автор на десетки исторически, краеведски и художествени материали, свързани със Средните Родопи.

Петър Анастасов Маринов – учител, историк, краевед, родоповед и общественик, е роден на 8 март 1903 г. в село Проглед, община Чепеларе. Начално образование завършва в родното си село. Желанието му е да продължи да учи, но неговият баща, който е овчар, иска той да се занимава с овчарлък – основен поминък за населението. С подкрепата на майка си Мария, която е природно интелигентна жена, той бяга в Чепеларе при омъжената там най-голяма негова сестра Дона. Така се записва да учи в прогимназията. За първи път в Чепеларе се докосва до книгите на Стою Шишков, Васил Дечев, Христо Попконстантинов, които още тогава събуждат у него интерес към миналото, бита и живота на населението в Родопите. През този период на пребиваване в Чепеларе се прекъсват завинаги връзките баща–син.

След завършването на основното си образование, пак с подкрепата на майка си, се записва в Духовната семинария в Пловдив – единственото тогава учебно заведение на пълна държавна издръжка. За да стане това, майка и син изминават пътя от Чепеларе до Пловдив пеша поради липсата на средства. Майката желае синът ѝ да се изучи и да стане свещеник в селото, но той не се увлича от богословските науки. Сближава се с млади интелигентни хора като художниците Давид Перец, Васил Бараков, Златю Бояджиев, Здравко Александров, с бъдещия писател Йордан Ковачев и др., които изграждат у него усет към изкуството, живописта и музиката. По същото време се сближава и със Стою Шишков, който е учител във Френския мъжки колеж. Шишков забелязва в него интерес към миналото, бита и живота на родопското население и го напътства какво да чете и с какво да се занимава, затова Петър Маринов го нарича „свой духовен баща“. В семинарията получава нотна грамотност, което му помага по-късно да записва родопски народни песни и да ги нотира.

Завършва Духовното училище през 1925 г. и започва работа като чиновник – най-напред в пощата, след това в Пловдивската митрополия. За известно време е секретар в Архиерейското наместничество в град Пещера и в „Юг-Енерго“ – Пловдив.

През 1927 г. създава семейство. Стою Шишков му внушава, че чиновничеството няма да му донесе духовно и интелектуално издигане, че трябва да замине за Родопите, да събира народни умотворения, фолклор и исторически сведения и да ги публикува в различни издания, да работи сред българите мохамедани за тяхното просветно и културно издигане.

През 1930 г. Петър Маринов заминава за Смолян на работа като секретар в Архиерейското наместничество. Започва да записва фолклорни материали, песни, гатанки, пословици и исторически сведения, които публикува в сп. „Родопски преглед“ с издател Никола Жалов. Става съредактор на списанието. От 1933 г. започва да публикува материали и в сп. „Родопа“ и в. „Красногор“ (Пашмакли). През 1932 г. в Пашмакли (днес Смолян) се чества 20-годишнината от освобождението на града по време на Балканската война (1912). Тогава на трибуната излизат комити, участвали в Македоно-одринското движение и Балканската война, облечени в своите комитски дрехи. Петър Маринов проявява инициатива и започва да записва техните спомени от изминалите събития. В продължение на няколко години той успява да запълни дебела папка с изписани на ръка разкази на живите свидетели от размирните времена, които да му послужат за написването на роман. Но тази идея не се осъществява.

Той е инициатор през 1936 г. да се направят първите разкопки в местността „Могилата“ край града, като откритите експонати се съхраняват за

бъдещ музей. През 1939 г. излиза книжката „Смолен и околията в своето близко и далечно минало“, част 1. Това е първи опит за написване на история на град Смолян. През 1943 г. заедно с писателя Янтай Кавалов издава и друга монография „Петдесет години Проглед“. През 1992 г. е написана книгата „100 години Проглед“. Тези книги са преиздадени благодарение на сина на Петър Маринов.

През 1937 г. в Смолян е основана Българомохамеданската културно-просветна организация Дружба „Родина“ от 22-ма учредители, между които и Петър Маринов, който е единственият християнин. Той води протоколите на заседанията, а по-късно редактира „Сборник Родина“, от който са отпечатани 4 книжки от 1939 до 1944 г. Всички летописни бележки и материали без подпис са написани от него. В този сборник младите и образовани българи мохамедани имат възможност да публикуват свои литературни произведения и статии на различни теми. През 1946 г., когато в Париж се водят мирните преговори, Гърция и Турция имат претенции за Родопите с доводите, че там не живее българско население. Тогава ръководителят на българската делегация Васил Коларов изпраща свой сътрудник да издири сборниците „Родина“, за да ги представи на комисията като доказателство, че Родопите са българска планина. Но се оказва, че тази книжнина, заедно с преведени османотурски документи, е изгорена на клади пред джамиите. В този момент откриват Петър Маринов в село Проглед, който предоставя сборниците, и по този начин те допринасят Среднородопието да остане в пределите на България.

Петър Маринов написва 16 пиеси и драматизации със сюжет от живота на местното население на родопски диалект, които се играят от самодейци в града и в околните селища.

След 9 септември 1944 г. местната Отечественофронтовска власт определя Дружба „Родина“ като „фашистка“ организация. Започва преследване на активистите на организацията. Петър Маринов и Светослав Духовников са изправени пред Народния съд, но са оправдани. Въпреки това новата власт ликвидира Дружбата и преследва дейците ѝ. Петър Маринов е прокуден от Родопите и за известно време остава без работа. Не му е позволено да публикува свои творби.

През 1946 г. се установява със семейството си в Пловдив. Започва работа като секретар в Народната библиотека „Иван Вазов“. Там той съставя фундаменталния си труд „Родопски и българомохамедански книгопис“, който е откупен от Българската академия на науките, но е издаден от сина му Александър Маринов чак през 2019 г.

По-късно Петър Маринов учителства в няколко училища в града, но през цялото време създава книжнина за Родопите. Едва през 70-години започва

да сътрудничи на сп. „Родопи“, издавано от Николай Хайтов. Там той публикува някои фолклорни материали, спомени и сладкодумици на родопско наречие. Тогава той се връща към изписаните страници със спомените на участниците в освободителните борби. Петър Маринов ги предоставя на Николай Хайтов, който прави литературна обработка и на бял свят се появяват две книги „Родопските комити разказват“ (1972) и „Балканската война в спомените на съвременници и участници“ (1973). Така започва издаването и на други негови творби: лирическата повест „Робинята“ и очерка „Българите мохамедани в своето народностно съзнание и възродителното им движение“ (1994).

При пенсионирането му е награден с орден „Кирил и Методий“ – III степен, за неговата учителска и обществена дейност. През 2011 г. е удостоен посмъртно със званието „Почетен гражданин на Пловдив и Смолян“. Умира в Пловдив на 6 декември 1998 г. на 95-годишна възраст.

Неговият син Александър Маринов, който дълги години работи в Държавния архив – Пловдив, приема за своя мисия да издаде богатото литературно и краеведско творчество на своя баща. Така излиза романизираната биография в 4 части „Някога…“, повест за двама културни пионери българи мохамедани „Светулки в мрака“ (2003, 2010); спомени за Васил Дечев, д-р Георги Чичовски и Димитър Пенчев, проф. Минчо Г. Маринов, Крум Савов, свещ. Евстати Янков в „Чепеларски будители“ (2005, 2007); пътни бележки и преживелици „Из Беломорието, до Солун и обратно (1941)“ (2010); „Как се създадоха книгите „Петдесет години Проглед“ и „Сто години Проглед“ (2007); „Краят на помохамеданчването на Среднородопските българи. Салих ага и неговото време“ (2008); исторически очерк „За архивата на Рада Казалиева и „историческия бележник“ (2008); „Смолян в миналото. Спомени, впечатления, преживелици“ (2010); спомени, писма и документи в книгата „Христо Караманджуков. Радетел за българщината в Родопите“ (2011); „Балканската война 1912–1913 г. и българите мохамедани в Родопите“ (2012); „Родопски книгопис. Анотации и статии от античността до 1947 г.“ (2019); „Големи и малки родопчани. Завършени и недовършени спомени и очерци за хора, с които съм живял, работил и контактувал“ (2020); „Атанас Петков Каишев (1872–1941). Спомени и документи“ (2021); сборниците „Пиеси и драматизации с родопски сюжети и диалект“ (2022), „Среднородопски народни песни“ (2023) и „Литературна мозайка. Разкази, фейлетони, повест, поема и др.“ (2024); както и последно издадената книга по повод 160 години от рождението на Стою Шишков „С Родопите в сърцето...“ (2025). Едно наистина богато по обем и съдържание творчество, което е ценен принос в родопското краезнание.

Използвани източници

Арденски, Владимир. По повод „Една потулена истина" [за Дружба „Родина" и Петър Маринов]/ Владимир Арденски. // *Родопи* (София), XXVI, 1991, № 5-6, с. 13-15.

Гиневски, Христо. Думи за [родоповеда, общественика и публициста, един от основателите на дружба „Родина"] Петър Маринов / Христо Гиневски. // *Родопи* (Смолян), 2013, N 3-4 , с. 37 - 40.

Димитров, Страшимир. Родинецът Петър Маринов [по случай 80 години от рождението му] / Страшимир Димитров. // *Родопи* (София), XVIII, 1983, № 3, с. 20-21.

Манолов, Н. Едно десетилетие, което не бива да не се отбележи [за служителите в Смолянското архиерейско наместничество протойерей Тодор Ангелов и секретаря Петър Маринов] / Н. Манолов. // *Красногор* (Смолян), X, № 2, 15 ян. 1941, с.

Маринов, Александър. Архивен фонд „Петър Ан. Маринов" (1903-1997) / Александър Маринов. // *Rhodopica* (Смолян), II, 1999, № 1, с. 245-252.

Маринов, Александър. Петър Анастасов Маринов : 115 години от рождението и 20 години от смъртта му / Александър Маринов. // *Проглед* (Смолян), 2018, N 1-2 , с. 34-41.

Нашите родопски деятели : Петър А. Маринов. // *Родопа* (София), XX, 1941, № 1, с. 4.

Попова, Ели. Дейността на Дружба „Родина" в кореспонденцията между Христо Караманжуков и Петър Маринов / Ели Попова. // Христо *Караманджуков* и Родопите : Доклади от научната конференция, Смолян, 2 и 3 май 2011 г. – София, 2016, с. 134-142.

Попарнаудова, Рада. Автобиография [взета от архивните материали на Петър Маринов] / Рада Попарнаудова. // *Родопи* (София), III, 1968, № 5, с. 14.

Петрова, Недялка и др. Из кореспонденцията на Христо Гиневски с родоповеда Петър Маринов / Недялка Петрова, Александър Маринов. // Христо Николов *Гиневски* : Историк, родоповед, общественик (1943-2017) / Състав. Александър Маринов, Георги Митринов. - Смолян, 2018. - с. 34-41.

Саламбашев, Анастас. Родопска библиография / А. Саламбашев. // *Родопски устрем* (Смолян), III, № 11, 8 февр. 1961, с. 4.

Севов, Димитър. Общественикът, краеведът и книжовникът / Димитър Севов. // *Родопи* (Смолян), 2004, № 1, с. 85-88.

Хайтов, Николай. И сам войнът е войн (даже и с вързани ръце) / Николай Хайтов. // *Родопи* (София), XXVII, 1992, № 6, с. 23-25.

Христов, Иван Д. Родопски книгопис [на Петър Маринов] / Иван Д. Христов. // *Христов,* Иван. Отгласи : Литературно-критични образи, портрети, рецензии / Иван Христов. - Асеновград, 2021. - с. 62-65.

Радка Манолова Кушлева
(1926–1984)

Радка Кушлева с дъщерите си, 1965 г.
Източник ДА – Смолян, фонд 1208, опис 1, а.е. 52, л. 7

Наричат я „Родопския славей“ – певицата, която разнася славата на родопската песен по цяла България и извън пределите ѝ. Тя е тази, която популяризира химна на Родопите „Бяла съм, бяла, юначе“.

Радка Кушлева първа запява по радиото, чрез грамофонни плочи и на сцената автентичните родопски песни. Тя е родена на 12 юли 1926 г. в село Широка лъка в семейството на Манол и Цонка Кушлеви. И двамата са наследници на големи родове от гайдари и песнопойци. Радка наследява от своите предшественици любовта към народната песен и таланта на певица. Баба ѝ по майчина линия – Мария Седянкова, знаела десетки песни и ги предавала на своята внучка. За това кога и как започва да пее Радка майка ѝ споделя: *„Радка ми зе зехтина още като дете на две години. Дето се казва, едвам пристъпяше, държеше се за полата ми, докато работя, а аз обичах да работя и да пея, и се мъркаше след мен. Няма да забравя голямото си учудване и радост, когато тя на две години изпя „Заспало е челебийче“. Тя*

е бавна и трудна за изпълнение песен, но Радка я беше научила и си я пееше. Оттогава вече не е спряла да пее до днес“ (Огнянова, 1981, с. 152-153).

Животът на семейство Кушлеви не преминава спокойно. Те се местят често, защото бащата на Радка е офицер. През 1941 г. неговата служба ги отвежда в Скопие (тогава в пределите на Царство България). Радка е ученичка все още, но и там славата ѝ на песнопойка се разчува. Не закъсняват случаите, когато се изявява пред публика. Учителка по пеене на Радка е бъдещата оперна певица Надя Бърдарева. По нейно настояване Радка се явява на конкурс в Радио Скопие през 1942 г., тогава тя е едва 16-годишна. Топлият ѝ вълнуващ глас покорява слушателите за първи път от национален ефир и тя печели конкурса. От този ден тя пее по два пъти седмично пред микрофона на радиото и популяризира родопската песен, която не е позната на населението от този край. Първите песни, които изпява пред Радио Скопие, са „Бяла, съм, бяла, юначе“, „Кадона седи в бахчона“, „Заспало е челебийче“, „Радо, мари, бяла Радо“ и др.

Семейството се завръща в родното село Широка лъка през 1944 г. Радка изкарва двегодишен курс за преподавател и учителства една година, но песента е нейният живот.

Тя заживява в Смолян, където е солистка на самодейния ансамбъл „Кирил и Методий“, който се сформира под диригентството на Атанас Капитанов. През 1945 г. Радка Кушлева се омъжва за Асен Попчев, който е оркестрант в ансамбъла – свири на тамбура, китара и цигулка. Двете деца, които ще роди Радка – Цонка и Димитрина (които галено наричат Соня и Диди), ще наследят дарбата на своите родители.

По-късно младото семейство се включва в група от петима музиканти и певци, които обикалят и изнасят концерти из малките села и махали в Родопите. Приходите от импровизираните концерти са в полза на пострадалите в Отечествената война семейства. Точно тогава Радка Кушлева започва да пее и популяризира много старинни и характерни родопски песни, изпълнявани от българите с мохамеданска вяра. За това време тя споделя: *„Аз много обичах тези песни и ги учех с голямо удоволствие. Бях 10-годишна, когато цял ден пренасях тор с един чувал на съседката ни, за да науча от нея песента „Салих си връща булката“. Моля се на съседката, моля се да ми я изпее, а тя казва: „Ела, помагай да почистим обора от тор, натрупал се е през зимата, и ще пеем, никой няма да ни чуе!“. И аз отидох. Бях в трето отделение, бях слабичка, ама цял ден пренасях с нея. Тя ми разказва текста на песента, а като поседнеме да почиваме, запяваме: пее тя и аз след нея“* (Огнянова, 1981, с. 156).

Радка Кушлева дълбоко се вълнува от текстовете на тези песни, те са винаги затрогващи и драматични. Тя успява да овладее текста и мелодията,

да ги изпее или изрецитира така, както може да пее и рецитира човек, който усеща произведението като нещо лично изживяно.

През 1948 г. Радка Кушлева участва в Първия републикански фестивал и получава Първа награда. Тя е оценена като най-даровитата и характерна изпълнителка на родопски песни и Радио София я кани за редовни участия. Тя пее многократно с оркестъра на Иван Кавалджиев, с групата на Иван Кирев и др. През 1949 г. е включена в българската група на Световния младежки фестивал в Будапеща, където завоюва златен медал и лауреатско звание. След този международен успех името на Радка Кушлева вече е сред имената на утвърдените певци по Радио София. През 1950 г. прави записи в радиото на 70 родопски народни песни в съпровод с Коста Колев, Угърчинската група, оркестъра на Иван Кавалджиев и др.

През 1951 г. семейството на Радка Кушлева се установява в Пловдив. Тя става една от основателките и солистка на ансамбъла при Окръжния народен съвет под диригентството на Асен Диамандиев. За изграждането ѝ като най-добра изпълнителка на родопски народни песни спомага и постъпването ѝ в концертната група „Наша песен" с ръководител Борис Карлов. В нея участват Гюрга Пинджурова, Мита Стойчева, Борис Машалов, Магда Пушкарова и други именити певци на България. Обикаляйки цяла България, Радка Кушлева опознава фолклора на различните краища на страната и обогатява репертоара си.

Търсейки нови възможности за популяризиране на родопската песен, в началото на 50-те години на XX в, сестрите Радка и Мария Кушлеви създават дует, по-късно той прераства в квартет, когато към тях се присъединяват и другите им две сестри – близначките Анка и Стефка, които са завършили Музикалното училище и Висшия музикално-педагогически институт в Пловдив. Квартетът „Сестри Кушлеви" изнася концерти в различни страни – СССР, Югославия, Франция, Полша, Унгария, Албания, Чехословакия и др. През 60-те години в състава са включени и двете дъщери на Радка – Цонка и Димитрина, така квартетът става вече „Секстет Кушлеви". В репертоара им неизменно присъстват песните, предадени от бабата по майчина линия – Мария Седянкова. Към тях се прибавят и песни от други краища на страната. Музикалното образование на Анка и Стефка им помага да обработват песните и да ги пригаждат за изпълнение от секстета. Това е един уникален вокално-инструментален камерен ансамбъл. Всички пеят и свирят на различни инструменти – акордеон, тамбура, тарамбука, барабани, а Радка е на контрабаса. Заедно с популярния изпълнител Емил Димитров те създават програма, с която се представят във Франция, Белгия, Чехословакия, Полша, Германия, СССР и България. Най-емблематичната песен от тези концерти остава „Грозде не набрах". „Секстет Кушлеви" са артисти

при Концертна дирекция, броят на изнесените от тях концерти в България и чужбина надхвърля 2000. Съставът е лауреат на Второто общобългарско състезание за певци и инструменталисти и носител на орден „Кирил и Методий“.

Show bulgare

PREMIERE PARTIE

LES SŒURS KOUCHLEVI

*

SEXTET PIRIN

Pantomimes folkloriques sur des rythmes neufs

*

LE DUO PLOVDIV

Deux personnages bien « équilibrés »

*

BOGDANA KARADOTCHEVA

La grande vedette féminine de la chanson bulgare

*

ENTRACTE

DEUXIEME PARTIE

VLADO ET ALBENA

Solistes de l'Opéra-Comique de Sofia

*

EMIL DIMITROV

La voix de « l'Orphée d'or » qui nous vient de l'Est

avec

LES FILLES D'ORPHÉE - Кушлева

*

FINAL AVEC TOUS LES ARTISTES

*

ORCHESTRE BALKANTON

sous la direction de DIMITAR GANEV

*

Emil DIMITROV est coiffé par ALEXANDRE

Концертна програма
Източник ДА – Смолян, фонд 1208, опис 1, а.е. 75, л. 54

Самата Радка Кушлева също е наградена с орден „Кирил и Методий“, с юбилеен орден „25 години народна власт“, а през 1982 г. е удостоена със званието „Заслужил артист“. „Родопския славей“ замлъква на 17 април 1984 г. В нейна памет в село Широка лъка се организира национален конкурс надпяване „С песните на Радка Кушлева“.

В очерк за Радка Кушлева журналистът и поет Петър Динчев пише: *„Само един път да си чул гласа на Радка Кушлева – няма да го забравиш. Крехък и звънлив, този неповторим Радкин глас стига до всяка клетка на слушателя. И го хваща, трогва, покорява със специфичната си гъвкавост и лирична устременост, с меката човечност и гальовност. Дълбоко вкопан в звуци и слова, този глас извиква у слушателя истинско вълнение. Особено ако пресъздава шедьоври като „Бяла съм, бяла, юначе“, „Севдице, пиле шарено“, „Кехайо, наша доржаво“, „Въз подзиме съм легнала“, „Момице, момице, червен трендафил“... Тогава всичко у публиката се превръща в очи и сърца, в невероятно съпреживяване“* (Динчев, 1996, с. 31).

На 17 април 2021 г. в Смолян пред Родопския драматичен театър „Николай Хайтов“ е открит бюст-паметник на Радка Кушлива. Идеята за създаването на паметника е на младия родопски певец от село Триград Хамид Имамски, който е голям почитател на нейното творчество. В създаването на

паметника участват и наследниците ѝ, а негов автор е смолянският скулптор Павел Василев.

Използвани източници

Атанасов, Вергилий. Сестри Кушлеви / Вергилий Атанасов. // *Родопски устрем* (Смолян), XV, № 56, 17 май 1973, с. 4.

Бакалов, Тодор. Тя първа изпя химна на Родопите : Радка Кушлева / Тодор Бакалов. // *Бакалов,* Тодор. Антология на българските фолклорни изпълнители : Т. 1 / Тодор Бакалов. - София, 2007, с. 342-345.

Бояджиев, Георги. Радка Кушлева / Георги Бояджиев. // *Родопи* (София), II, 1967, № 10, с. 30-31.

Гривнев, Георги. Дом, който пее [за сестри Кушлеви] / Георги Гривнев. // *Родопски устрем* (Смолян), XIII, № 22, 6 март 1971, с. 4.

Динчев, Петър. Живот песен / Петър Динчев. // *Читалище 1870*, 1996, N 7-8 , с. 31.

Също и в: *Земя*, VII, № 135, 11 юли 1996, с. 8.

Добриков, Ангел. Конкурсът „С песните на Радка Кушлева“ е вече утвърдена и значима културна проява / Ангел Добриков. // *Родопски вести* (Смолян), XLI, N 28, 23-29 юли 1999, с. 2.

Захариев, Захари. Радка Кушлева / Захари Захариев. // *Родопи* (София), IX, 1974, № 7, с. 37-38.

Зоински, Илия. Цяла съм света огрела : Документален очерк за народната певица Радка Кушлева / Илия Зоински. - Пловдив - Смолян : Родопи прес, 1994. - 32 с.

Имамски, Хамид. Записи на 150 песни на Радка Кушлева умишлено са били заличени / Хамид Имамски ; Интервю на Зарко Маринов. // *Отзвук* (Смолян), XVIII, № 15, 16-22 апр. 2021, с. 5.

Казанджиев, Светозар. Радка Кушлева / Светозар Казанджиев. // *Казанджиев,* Светозар. Незабравимите забравени : Христоматия 2 / Светозар Казанджиев. - Смолян, 2020, с. 208-223.

Капитанов, Атанас. Певица, която ме вълнува. (Отзив) / Атанас Капитанов. // *Родопски вести* (Смолян), XXV, № 138, 22 юли 1993, с.10.

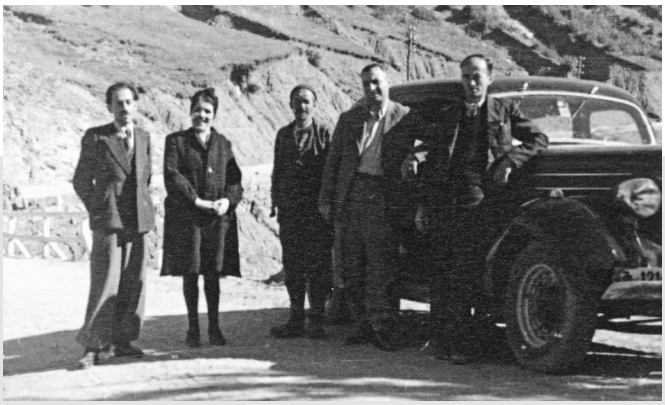
Кушлева, Радка. „Моите песни са моят живот…” / Радка Кушлева; Интервю на Светозар Казанджиев. // *Родопски устрем* (Смолян), XXV, № 10, 25 ян. 1982, с. 4.

Огнянова, Елена и др. Радка Кушлева / Елена Огнянова, Михаил Букурещлиев. // *Огнянова,* Елена и др. Популярни изпълнители на народна музика :

[Биографични очерци] / Е. Огнянова, Михаил Букурещлиев. - 2. изд. - София, 1981, с. 152-162.

Паметник на „родопския славей" Радка Кушлева бе открит в Смолян. // *Отзвук* (Смолян), XVIII, №16, 23-28 апр. 2021, с. 3.

Стана Николова Мавродиева (1890–1971)

Стана Мавродиева и други лица близо до мина „Боево",
вероятно в Родопите. Около 1935 г.
Източник ДА – Смолян, фонд 159К, оп. 3, а.е. 34, л. 7

Първата жена в Родопите, която се занимава със сложната стопанска дейност по проучване, разработване, добив и търговия на оловно-цинкови и медни руди, земни бои и др. Тя постига забележителни резултати и се нарежда до пионерите в тази област в България.

Балканската война (1912–1913) е преломен момент в историята на Средните Родопи. Освен всичко друго тя носи и икономическа свобода на родопското население. Новоосвободените земи стават притегателен център за предприемачи, инвеститори и авантюристи. Започва целенасочено проучване и експлоатиране на природни богатства. Паралелно с това се полага началото на първите предприятия за преработка на руда. Съпрузите Стана и Александър Мавродиеви превръщат рударството в своя съдба. В тази им дейност Стана Мавродиева играе ръководна роля.

Стана Николова Мавродиева (по баща Каръшева) е родена на 1 април 1890 г. в Устово, Смолянско (днес квартал на Смолян). През 1908 г. се омъж-

ва за Александър Мавродиев Згуров от същото село. Отначало той е шивач, а тя – плетачка. За няколко години те се преселват в Борисовград (днес Първомай), за да търсят препитание, но през 1911 г. се завръщат в родното си място. След Балканката война започват търговия с книжарски стоки, учебници и литературни творби. Преломен момент в живота на Стана Мавродиева и на съпруга ѝ е срещата им с писателя Антон Страшимиров. През 1913 г. той отсяда за няколко дни в Устово, преминавайки оттук на път за град Ксанти (днес Гърция), където е назначен за кмет, но остава на този пост едва 4-5 месеца. Писателят е страстен търсач на подземни богатства. Те слушат с интерес разказите му за големите залежи в Родопите, които предстои да бъдат разкрити и да променят поминъка и живота на местното население. След като се запознал с рудните експонати, които те ревниво събират, той ги посъветвал: „*Това е нещо ценно. Търсете, Александре. Един ден, ако няма за вас, ще има за род и родина и ще ви споменуват вечно*“ (Сираков, 2001, с. 49).

След срещите им в Устово Антон Страшимиров поддържа приятелски и делови връзки със семейство Мавродиеви, подпомага ги в търсенето на периметри за добиване на руда.

Докато Александър Мавродиев се занимава предимно с книжарницата, която откриват в Устово като клон на пловдивската книжарница „Македония“, неговата съпруга Стана се занимава с търсенето на рудни периметри, с добива и реализирането на рудата. Тя започва да обикаля районите около селата Боево, Ерма река, Палас (днес град Рудозем), Мадан, Шаренка (днес квартал на град Мадан), Върбина, Тикале, Ряка (днес Река), Подвис и др. Тя описва местностите с рудни находища и естествени минерални бои. За тези обиколки и за находките си уведомява Антон Страшимиров. Той разбира, че родопчанката проявява търсачески нюх и забележителни организаторски и стопански качества, затова я насочва към специалист. Препоръчва им за съдружник минния инженер Иван Савов, чието минно дружество „Родопски метал“ построява през 1927 г. флотационна фабрика в село Топоклу (днес село Средногорци) с малка водноелектрическа централа. При съвместната им работа с инж. Савов Стана Мавродиева поема откриването на минните периметри, а той – получаването на разрешителни и разработката им. Поради възникнали неразбирателства между съдружниците те преустановяват съвместната си работа. Стана Мавродиева продължава самостоятелно дейността по издирване, като праща за анализ откритите находища. След това Мавродиеви започват работа с Розен Щрау, който е посредник на немски и други чуждестранни фирми. Той довежда немските специалисти Адолф Мьоле и Ернест Фразе, които разработват оловно-цинкови руди в село Мързян. След тяхното заминаване Стана Мавродиева работи с Рухани,

руски евреин, който разработва мини в селата Подвис и Ряка, но който също си тръгва скоро.

Връзките с чуждестранните фирми им носят разочарование, а отношенията им с Държавно минно предприятие „Гранитоид“ се изострят. Дейността по откриването и отчуждаването на рудни периметри, по добиването на рудата и по нейното реализиране е свързана с големи разходи. Приходите намаляват от многото посредници, но това не отчайва Стана Мавродиева – тя непрекъснато снове не само по родопските баири и долини, но намира време да посещава София, където се среща с депутати, министри, висши чиновници, с индустриалци и общественици. За да се придвижва на големи разстояния, тя си купува лека кола „Форд“.

С изключителен предприемачески усет за разкриване на нови дейности, Мавродиеви се заемат с усилена експлоатация на кариери за земни бои, предимно охра, слюда и графит. Запазват се периметри за охра край село Бял извор; за зелена боя – край Кърджали; за жълта, кафява и черна – край село Смилян. Добиват графит край село Кремене, а слюда – в Рудоземско и Златоградско. Фирмата на Стана Мавродиева е основен доставчик на бои за русенската фирма „Искович и Леви“, която снабдява царския двор.

Първоначално земните бои се реализират в суров вид, но минималната цена, големите заявки и тяхното разнообразие карат Мавродиеви да търсят по-ефективни пътища. Започват да пекат охра в изградената пещ в село Жълтуша, построяват мелница за бои и слюда в село Елховец, изграждат специална пещ за печене на бои в село Акбунар (днес село Бял извор), внедряват рационализации при самото смилане и смесване на боите, като по този начин стават конкурентоспособни. Никола Сулинаджиев, който е зет на Мавродиеви и отговаря за работата при земните бои, споделя в своите спомени: „*Започваме да печем охра до получаване на червен цвят. Заявките са от 15 до 20 тона. За да изпълним поръчките, наложи се да се построи специална фурна за печене на бои в Акбунар. Меленето на охрата ставаше във воденицата. Скоро след смесване получаваме 16 цвята. С тях участвахме на Пловдивския панаир през 1939 г. Там получаваме поръчки от различни фирми за 2 млн. лева*“ (Гиневски, 2012, с. 160).

След успешното представяне на Пловдивското изложение фирмата „Стана Мавродиева“ е вече търсен и известен партньор в цялата страна.

Стана Мавродиева създава и мина „Рудозем“, както и предприятие към нея за промиване на зелена боя. Централата на мината се намира в Устово, като в нея се работи на една смяна.

Забележително е, че тази първа жена предприемач в Родопите развива значителна дейност и след 1944 г. Документацията, която е запазена от дейността на мина „Рудозем“ от 1948 г., разкрива както технологията на произ-

водство, така и сериозните задачи, които си поставя Стана Мавродиева със своето предприятие. Тя развива дейност по добиване на ресурси в мините и в находищата на земни бои, работи за тяхната реализация и за търсенето на партньори. Оценката при национализацията на нейните предприятия внася яснота за мащабите на постигнатото от Стана Мавродиева. С дейността си тя очертава бъдещите граници на рудодобивните райони в планината.

Стана Мавродиева си отива от този свят на 1 ноември 1971 г. в Устово.

Използвани източници

Балчев, Владимир и др. Антон Страшимиров упътил родопчани да търсят рудни залежи в планината : Книжари от Устово [Стана и Александър Мавродиеви] открили богати находища под земята / Владимир Балчев, Младен Сираков. // *Марица днес* (Пловдив), №155, 5 юли, с. 14; № 161, 12 юли 1999, с. 14.

Гиневски, Христо. Феноменът Стана Мавродиева / Христо Гиневски. // *Гиневски,* Христо. Миналото на Устово : Т. 2. (1912-1960 г.) / Христо Гиневски. – Смолян, 2012, с. 156-163.

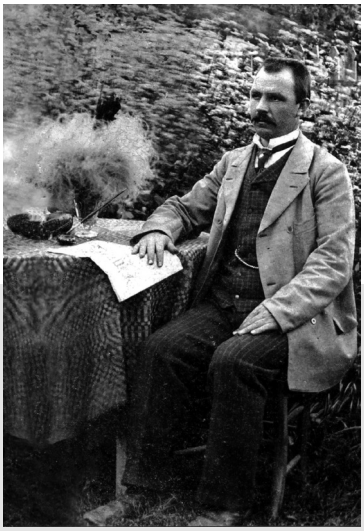
Начева, Зоя. В сведенията си за съвместната дейност с Антон Страшимиров, Стана Мавродиева пише…. / Зоя Начева. // *Мадански вести* (Мадан), N б. н., авг. 2013, с. 4.

Начева, Зоя. Документи за развитието на рудодобива в Родопите, съхранявани в Държавен архив - Смолян / Зоя Начева. // *Стопански* и културен живот в Родопите и Тракия (XIX-XX в.) : Сборник с доклади и съобщения от Международна научна конференция, Смолян, 14 юни 2017 г. / Състав. Зоя Начева. - Смолян, 2017, с. 93-104.

Сираков, Младен. Стана Мавродиева от Устово първа запазва периметри за рудни и нерудни изкопаеми в Родопите. (Лица) / Младен Сираков. // *Отзвук* (Смолян), VI, N 24, 23 март 1999, с. 8.

Сираков, Младен. „Ще ви споменуват вечно“ / Младен Сираков. // *Сираков,* Младен. Гласове от близо и далеч. - Смолян, 2001, с. 48-50.

Стою Неделчев Шишков
(1865–1937)

Стою Шишков като директор на класното училище в Чепеларе (около 1905 г.)
Източник Личен архив на наследниците

Изследовател на миналото, фолклора и етнографията на българите християни и мохамедани в Родопите и в Тракия. Поставя началото на уникална за България краеведска издателска дейност.

Стою Неделчев Шишков е български книжовник, фолклорист, етнограф, историк и благодетел. Той е един от най-добрите познавачи на миналото, бита и културата на родопчани. Роден е в Устово (днес квартал на Смолян) на 27 юли 1865 г. с кръщелно име Стефан. Става известен с името Стою, както са го наричали неговите близки. Баща му Неделчо се занимава с калайджийство, а майка му Добра е домакиня, която държала много за доброто образование на първородния си син. През 1872 г. Стою Шишков започва училище при помощник-учителя Христо Попконстантинов, който му служи като пример в бъдеще при неговото самообразование. Една година и половина учи при вуйчо си Илия Белковски, като общо три години и половина продължава школския живот на Стою Шишков. Благодарение на своя упорит труд той успява чрез самообразование да набави онова, което не е могъл да получи при редовно следване. След Руско-турската война от 1877–1878 до 1880 г. се занимава с кираджийство между Асеновград, Устово, Ксанти и Порто Лагос, което му помага да опознае по-добре родния край. Неговата учителска дейност започва, когато е петнадесетгодишен. През 1880 г.

става учител на малките деца в Устовското училище при черквата „Света Богородица“. Образова се за учител в два педагогически курса – през 1880 и 1882 г. Учителската професия практикува до 1927 г. в различни селища: в село Върбица (днес село Филево, Хасковско) през 1883–1884 г., отново е назначен за учител в Устово през 1884–1885 г., после в Райково, Левочево, Орехово, Чепеларе, Асеновград и най-много в Пловдив – в Мъжката гимназия „Александър I“ и Първа прогимназия (1906–1917), а от 1917 до 1927 г. – във Френския мъжки колеж.

Между учителската, културно-просветната и книжовната дейност на Стою Шишков не би могло да се сложи определена граница. Работата му във всички области, в които се занимава, е компетентна и задълбочена. Няма незабелязано и неизследвано от него събитие в живота на Родопа планина. Интересите му се простират из България, както и към географските области Тракия и Македония, където търси обекти, които разглежда и представя пред българското общество, пред наши и чужди учени като сериозни научни изследвания.

Като учител в Устово през 1884–1885 г. събира материали, написва и издава своята първа книга „Устово – Ахъчелебийски окръг. В полза на бедните български училища в тоя градец“ (1885). Началото на дейността му като „народоук“ (идва от Народоука – означава Етнография, Фолклор) е поставено с написването на втората му книга – „Животът на българите в Средна Родопа“ (1886). Учителството му в село Райково е белязано от създаването на книгата „Портрет на гръцкото фенерско [от квартал Фенер, където е седалището на Вселенската патриаршия] духовенство и коварните му дела против българите в Родопите“ (1887). Младият учител се заема да помага на свещеник Никола Мавродиев да се подредят, допълнят и подготвят за отпечатване записките за борбите между патриаршисти и екзархисти в село Долно Райково и въобще в Ахъчелебийско (днес Смолянско) в периода 1868–1886 г. Неразделна част от дейността на Стою Шишков са издадените от него първи родопски сборници „Родопски старини“ (1887–1892), а през април 1894 г., когато е учител в село Орехово, излиза на бял свят книжка първа на първото родопско списание „Славиеви гори (Родопи). Списание за народни умотворения, наука и обществени занаяти“. Списание „Родопски напредък“ (1903–1912), което издава съвместно с Васил Дечев и Горчо Мерджанов, заема специално място в родопския периодичен печат. За сътрудник Стою Шишков привлича своя родственик – фотографа Крум Савов, който публикува своите снимки в периодичното издание.

През Балканската война (1912–1913) Стою Шишков се записва като редник доброволец в Македоно-одринското опълчение, което заедно с Родопския отряд трябва да настъпи през Рожен към Бяло море. Съзнавайки важ-

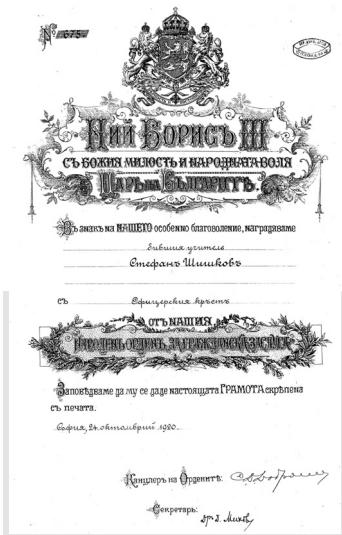
ността на това, което го очаква, той започва да си води личен дневник – бележник с джобен формат и карирани листове. Свидетелство от онези времена са и писмата, които пише до проф. Иван Шишманов в София. Като водач на I дружина при I бригада от II Тракийска дивизия пристига в Устово. На 17 октомври е назначен за военновременен комендант в родното село, като е пълен с енергична решимост възможно най-бързо да осигури възстановяването на довоенния обществен ред, така че не само устовци, но и хората от по-малките околни селца да се върнат към нормални условия за живот и работа. Проявява грижа както за пострадалото християнско население, така и за българомохамеданското население, което е поставено на кръстопът. Работата му като военен комендант е пропита с голяма хуманност, но и строгост към проявите на разни спекуланти и недоброжелатели. През същата година (1913) написва „Братско писмо към българо-мохамеданите в Родопите и Пирин“. В своята публикация той се обръща към българомохамеданите като към братя по кръв, родство и народност.

И след като се преселва в Пловдив (1906) Стою Шишков не престава да мисли за българомохамеданите в Родопа. Плод на неговите проучвания е отпечатаният през 1914 г. историко-географски преглед „Помаците в трите български области Тракия, Македония и Мизия. I Част“. А през 1936 г. издава „Българо-мохамеданите (помаци). Историко-земеписен и народоучен преглед с образи“ (1936). През 1907 г. Стою Шишков издава своята книга „Из Беломорската равнина. Пътни бележки и впечатления“. Друга своя обиколка – от Пловдив до Пловдив из долината на река Арда през 1936 г. – той описва в книгата „Из долината на р. Арда. Пътни бележки и впечатления“. Своето виждане за прокарването на презродопска железница споделя в книгите „Значението на бъдещата железница от Пловдив до Беломорския бряг“ (1913) и „Централна презродопска железница и през къде да се прокара“ (1925).

По време на Първата световна война на Стою Шишков се удава възможността да извърши отдавна желаното проучване на бита, нравите и обичаите на населението в Тракия и Македония. От 1 септември 1917 до 18 октомври 1918 г. той е назначен за етнограф при Щаба на армията и заедно с археолога Йордан Попгеоргиев извършва обиколка между реките Места и Струма. Двамата събират сведения и попадат на документи относно българщината по тези места. В резултат на проучванията написват в Пловдив книгите „Българите в Серското поле. Издирвания и документи“ (1918) и „Българите в Драмско, Зъхненско, Кавалско, Правишко и Саръшабанско. Изследвания и документи“ (1918).

През 1919 г. Министерството на външните работи възлага на Стою Шишков и на проф. Петър Мутафчиев да изработят изложение за нашите права

върху Западна Тракия и Добруджа. Недоволен от дипломатическия вариант на изложението, Стою Шишков подготвя и отпечатва „Гърцизмът на Балканския полуостров. Историко-политически и етнографски очерк“. Книгата е написана в навечерието на позорния Версайски договор през 1919 г. За собствена сметка той издава на френски език този труд и го изпраща до всички дипломатически представителства в София, както и до свои приятели и познати в Европа и у нас. В действителност скромно наречените „очерк“ от 90 страници представлява един напълно завършен научен труд със стойност на докторска дисертация. Книгата е издадена за първи път на български език от неговите наследници през 2017 г.

Ний Борисъ III
съ Божия милость и народната воля
Царь на Българитѣ.
въ знакъ на НАШЕТО особено благоволение, награждаваме
бившия учитель
Стефанъ Шишковъ
Софийския Архиепископски
Народенъ Старецъ
Заповѣдваме да му се даде настоящата ГРАМОТА скрѣпена
съ печата.
Канцлеръ на Орденитѣ:
Секретаръ:

Почетна грамота от Н. В. Цар Борис III за Стою Шишков
Източник Личен архив на наследниците

Стою Шишков е инициатор за създаването на Етнографския музей в Пловдив и в продължение на 10 години е негов секретар и уредник. На Стою Шишков пловдивчани дължат своята първа писана история. Работейки в Етнографския музей, той се докосва много по-дълбоко и всеобхватно до историята на града и през 1926 г. излиза „Пловдив в своето минало и настояще. Историко-етнографски и политико-икономически преглед“.

Негова е основната заслуга за създаване на етнографски музей в Смолян. На 26 май 1935 г. в Пловдив, когато се чества 70-годишният му юбилей, той дарява 50 хил. златни лева за създаване на Етнографски музей в Устово. Днес Историческият музей в Смолян заслужено носи неговото име.

Стою Шишков умира на 26 декември 1937 г. в Пловдив. Неговата дейност и книжовно наследство продължават и днес да бъдат обект на изследвания, служат за пример и са ценно културно наследство, оставено от предците ни.

Използвани източници

Вранчев, Николай. На юбилея на Ст. Н. Шишков / Н. Вранчев. // *Родопска мисъл* (София), III, № 7-8, 15 юли 1935, с. 1-2.

Гиневски, Христо. Стою Шишков като изследовател на Родопите / Христо Гиневски. // *Родопската* култура: Доклади, съобщения от научни форуми : Кн. 2 / Ред. колегия Димитър Филипов, Венелин Кафеджиев, Христо Гиневски. - Смолян, 2006, - с. 79-85.

Гюмюшев, Никола. Ст. Н. Шишков като учител и като общественик / Никола Гюмюшев. // *Родопска мисъл* (София), III, N 6, 25 май 1935, с. 1,2.

Живот, дейност и трудове на Ст. Н. Шишков. // *Родопа* (София), XIV, 1935, № 5, с. 2-5.

Камишев, Дечо. Шишковият род от Устово / Дечо Камишев. - Смолян : Принта КОМ, 2014. - 212 с.

Маринов, Петър Ан. С Родопите в сърцето… : 160 години от рождението на Стою Н. Шишков (1865-2025 г.) : Спомени и документи / Петър Ан. Маринов ; състав. Александър П. Маринов. - 2. доп. изд. - [Асеновград] : [Екобелан], 2025. - 201 с. : с ил., портр., факс.

Орманджиев, Иван П. Стою Н. Шишков като историк на Тракия / И. П. Орманджиев. // *Родопска мисъл* (София-Кърджали),VI, № 7-8, 1 февр. 1938, с. 5.

Презродопската железница. // *Родопа* (София), IV, 1925, № 7, с. 5-6.

Рижикова, Снежина и др. Стою Н. Шишков (1865 - 1937) : Житейски път и творческа биография: Ч. 1. В родната Родопа планина / Снежина Рижикова, Николай Щърбов. - София : Изд. Ателие Аб, 2007. - 267 с.

Родопа и Родопската област : В чест на Ст. Шишков за 70 г. от рождението му и за полувековната му културна дейност / Под ред. на Б. Йоцов и др. - София ; Пловдив : Родопски културни дружби, 1935. - 122 с. : с ил.

Научна конференция Хуманитаристични изследвания за Родопите в началото на XXI век :[Сборник доклади от форум, посветен на 140 г. от рождението на Стою Шишков и 70 г. от създаването на музея в Смолян] / Състав. Таня Марева ; Ред. кол. Рачко Попов и др. - Смолян : Регионален исторически музей Стою Шишков, 2007. - 484 с. : с табл., ноти, диагр.

Стоянова, Елена. Дигитализирано и онлайн достъпно архивно наследство на Стою Шишков и фотографа Крум Савов / Елена Стоянова. // *Родопи* (Смолян), 2016, N 1-2 , с. 29-35.

Стою **Шишков** и българската народоука : 90 години Регионален етнографски музей - Пловдив. 70 години от смъртта на Стою Шишков – основател на музея. 160 години от построяването на музейната сграда – къща Куюмджиоглу / Състав. Ангел Янков. - Пловдив : Регионален етнографски музей - Пловдив, 2008. - 132 с.; с ил.

Стою Неделчев **Шишков**. 130 години от рождението му (1865-1995) : Информационно-документален сборник : Т. 5. - Пловдив: Държавен архив, 1995. - 224 с.

Щърбов, Николай и др. Стою Н. Шишков (1865-1937) : Житейски път и творческа биография: Ч. 2. В Пловдив и китна Тракия / Николай Щърбов, Снежина Рижикова. - София : 7 лъча, 2019. - 516 с.: ил.

Христо Иванов Караманджуков (1876–1952)

Местното ръководно тяло на членове на Вътрешната македонска революционна организация в местността „Лопуха“ през 1903 г.
Източник ДА – Смолян, фонд 520К, опис 1, а.е. 60, л. 1

Културно-просветен и обществен деец, революционер, участник в Македоно-одринското движение. Публицист и издател на дълголетното списание „Родопа“.

Христо Иванов Караманджуков е роден на 14 декември 1876 г. в село Чокманово, Смолянско. Той е първороден син от осем деца в семейството на Иван Караманджуков, който е земеделец и кираджия, известен също с революционния си дух като участник в Първа българска родопска дружина

„Защита“ през 1873 г. и в дружината на капитан Петко войвода от 1877–1879 г. Той е един от основателите на революционния комитет в Чокманово в началото на XX в.

Първоначалното си образование Христо Караманджуков получава в родното си село и в село Райково, Смолянско. През учебната 1894–1895 г. завършва IV клас в бъдещата Одринската българска мъжка гимназия „Д-р Петър Берон“. През 1895 г. известно време учителства в село Карлуково (днес Славейно) и в родното село Чокманово. През 1898 г. Христо Караманджуков става член на Вътрешната македоно-одринска революционна организация (ВМОРО). Тази стъпка определя дейността му десетилетия напред. Следва две години в Педагогическото училище в град Сяр (1898–1899), където се включва в ученическия революционен кръжок.

По това време в Родопите е поставено началото на организирано освободително движение. Когато се завръща в Чокманово през 1900 г., Христо Караманджуков става секретар на околийския комитет на Ахъчелебийския (днес Смолянския) район на ВМОРО, който обхваща Даръдерско (днес Златоградско) и Ксантийско, с революционния псевдоним Горчо Смитков. На следващата година е организатор на Одринския революционен окръг западно от река Марица, а след Пловдивския конгрес от 1902 г., проведен под ръководството на Гоце Делчев, е назначен за организатор и агитатор на Малкотърновския революционен район, като за известно време е секретар на районната чета на Георги Кондолов. След среща със задграничните представители на ВМОРО, която се е състояла на 31 март и 1 април 1903 г., той е изпратен за организатор и агитатор на въстанието в родния си край. В това си качество става единственият делегат от Родопите в проведения конгрес на Петрова нива на 29–30 юни 1903 г., на който се взема решение за конкретното организиране на въстаническите действия в Одринския революционен окръг. По време на въстанието е член на ръководството на Ахъчелебийския въстанически район. Тук въстанието не придобива размах поради ограничените мерки, предприети от българските власти и от самата ВМОРО, но и заради слабата въоръженост на населението.

Появата и развитието на революционните борби в Ахъчелебийско и в Западна Тракия са предмет на книгата му „Западнотракийските българи в своето културно-историческо минало с особен поглед към тяхното революционно движение“ (1934). В нея Христо Караманджуков представя и изяснява факти и събития, в голяма част от които е участвал. Дава характеристики на лица, с които е работил.

След въстанието Христо Караманджуков следва в Софийския университет педагогика и философия, но завършва през 1908 г. в Белград, защото е изключен от университета през 1907 г. заради участие в освирквания на княз Фердинанд при откриването на Народния театър.

Дългогодишната си дейност като гимназиален учител Христо Караманджуков започва през 1908 г. в Педагогическото училище в Сяр, после – в Българската духовна семинария в Цариград, където остава до 1913 г. След Междусъюзническата война е преподавател по философия и педагогика в Държавното девическо педагогическо училище в Дупница. Там го заварва Първата световна война. През 1918 г. е директор на гимназията в Ксанти, която по-късно, през 1919–1920 г., с негово съдействие е преместена в село Райково, Смолянско. Райковската гимназия съществува до днес: Профилирана природо-математическа гимназия „Васил Левски“ – едно от престижните и желани училища в Смолянска област. От 1920 до 1937 г. е учител в София – първоначално в Педагогическото девическо училище, а после в Трета образцова мъжка гимназия. От 1937 до 1939 г. е главен инспектор в Министерството на народната просвета. Като такъв, използва възможностите си за разкриване на нови училища в Родопите, за назначаване на учители и за развитието на образованието сред българите мохамедани. Пенсиониран е като главен инспектор и завеждащ учителските институти и педагогическите училища в Министерството на просветата.

Паралелно със своята революционна и педагогическа дейност Христо Караманджуков се изявява и на журналистическото поприще. Той е сътрудник на близо 20 български вестници и списания (без сп. „Родопа“ 1922–1947). Тази негова дейност започва още преди 1903 г., когато се включва в списването на вестника на Върховния македоно-одрински комитет (ВМОК) – „Реформи“, и на ВМОРО – „Революционен лист“. От 1904 до 1908 г., докато е студент, той става постоянен автор на вестниците „Дневник“, „Реч“ и „Одрински глас“. По-късно, по време на Хуриета (Младотурската революция) в Османската империя, той получава покана от редактора на в. „Отечество“ в Солун Евтим Спространов и става негов сътрудник. През същия период сътрудничи от Цариград на в. „Мир“, на „Учителски вестник“, участва и в списването на печатния орган на „Българска матица“ – сп. „Летоструй“. След Балканската война (1912–1913) Христо Караманджуков става сътрудник на сп. „Българска сбирка“. По време на Първата световна война през 1917 г. е командирован в град Ниш, където участва в издаването на в. „Моравски глас“. Заедно с Васил Дечев издава „Карта на Родопа – Смолено-Рупската област“ (1920). Двамата си сътрудничат и в издаването на сп. „Родопски глас“ през 1921 г. Основател е на „Тракийски сборник“ и на в. „Тракия“ – издание на Тракийската организация от 1921 до 1935 г. От 30-те години на XX в. започва да пише и във вестниците „Родопски страж“ и „Родопско ехо“. Като учител в София, спомага за списването на ученическия литературен вестник „Звън“.

Въпреки че живее и работи в София, обществената и публицистичната му дейност е свързана изцяло с родопските проблеми и тяхното решаване. Близо четвърт век без прекъсване – от 1922 до 1947 г., той издава „народоучното“ списание „Родопа“ – най-дълголетното родопско списание, на което е редактор, издател и разпространител, издържа го със свои средства и от събраните абонаменти. Той привлича за сътрудници преобладаващата част от родопската интелигенция по онова време. Тук се отпечатват повечето от най-интересните творби на Тома Попратилов – Садукей, ценни статии за родопската народна песен от Николай Врančев, за образованието и културното състояние от училищния инспектор Ж. Симеонов, за първи път се печатат „Дневници на Христо Попконстантинов“. Издателят поддържа тесни връзки и кореспонденция с Петър Маринов и Стою Шишков.

Повечето уводни и много други статии в сп. „Родопа“ са на самия уредник Христо Караманджуков. Всяка лятна ваканция, с раница на гърба, пеш или на муле, той обикаля Родопите, събира впечатления и материали, за да ги отрази в списанието. Христо Караманджуков е приятел и координираща фигура на възрожденското патриотично движение Дружба „Родина“, зародило се сред българите мохамедани в Родопа планина през 30-те години на XX век. В над 300 писма до нейния секретар Петър Маринов и други ръководни дейци той изразява съчувствие и оказва подкрепа. Чрез страниците на сп. „Родопа“ прави дейността на родинци достояние на целия български народ. Някои от засегнатите теми са за осъзнаването от българите мохамедани на националната им принадлежност, разграничаването на народност и религия, изпращането на млади хора в средни и висши училища в София и Пловдив, работата с жените за повишаване на битовата им култура и др.

По повод двадесетата годишнина от издаването на списание „Родопа“ д-р Георги Чичовски пише: „*Един подвиг. Да, за нашите – българските – условия, наистина, един голям подвиг. Едно списание, което има сравнително ограничен сектор на описание, изследване, изучаване и което си остава предимно изразител и защитник на местни, локални нужди, не лесно може да живее толкова много години*“ (Чичовски, 1942, с. 1).

Христо Караманджуков взема активно участие в работата на Тракийската организация още по време на създаването ѝ през 1922 г. Той е сред инициаторите за създаване на Тракийския научен институт през 1934 г., когато е избран за председател на ръководното тяло. Остава на този пост до 1945 г.

Христо Караманджуков оставя множество писмени свидетелства за своята дейност. Умира в София през 1952 г.

Използвани източници

Бошнакова, Милкана. Малко известни страни от обществената дейност на Христо Караманджуков / Милкана Бошнакова. // Христо *Караманджуков* и Родопите : Доклади от научната конференция Смолян, 2 и 3 май 2011 г. / Състав. Зоя Начева ; Ред. Елена Алекова, Зоя Начева. – София, 2016, с. 45-59.

Бошнакова, Милкана. Родинското движение в Родопския край в кореспонденцията на Христо Караманджуков (1937- 1947 г.) / Милкана Бошнакова. // *Rhodopica* (Смолян), III, 2002, N 1-2 , с. 341-366.

Българо мохамедански просветители и приятели : Хр. Ив. Караманджуков. // *Сборник* Родина : Кн. 3. 1939-1940 / Под ред. на Петър Ан. Маринов. – Смолян, 1941, с. 194-199.

Гиневски, Христо. Погромът на революционната организация в Ахъчелебийско и усилията на Христо Караманджуков за нейното възстановяване / Христо Гиневски. // *Родопи* (Смолян), 2011, N 5-6, с. 29 - 34.

За г. Хр. Караманджуков. // *Родопска мисъл* (София), X, N 1, 20 март 1945, с. 3.

Кабасанов, Стайко. Христо Ив. Караманджуков (1876-1952) [общественик и книжовник от с. Чокманово, Смолянско] / Стайко Кабасанов. // *Родопи* (София), XVIII, 1983, № 10, с. 26-27.

Караманджукова, Слава. Писмата на Стою Н. Шишков до Хр. Караманджуков / Слава Караманджукова. // *Родопи* (София), XX, 1985, № 10, с. 20-22.

Маринов, Александър. 90 години от появата на в. „Родопски глас“ / Александър Маринов. // *Родопи* (Смолян), 2011, N 1-2 , с. 50-54.

Маринов, Петър. Христо Караманджуков. Радетел за българщината в Родопите : Спомени, писма и документи / Петър Маринов ; С предг. от Александър Маринов. - Смолян : Тангра Тан НакРа, 2011. - 288 с.: с ил. (Родопска съкровищница ; 2)

Петрова, Златка. Революционните идеи и дейност на Христо Караманджуков по Илинденско-Преображенското въстание 1903 г. / Златка Петрова. // Христо *Караманджуков* и Родопите : Доклади от научната конференция Смолян, 2 и 3 май 2011 г. / Състав. Зоя Начева ; Ред. Елена Алекова, Зоя Начева. - София, 2016, с. 50-61.

Райчевски, Стоян. Христо Караманджуков (1876-1952) : По случай 90 години от основаването на ТНТ [Тракийски научен институт] / Стоян Райчевски. // *Везни*, 2025, N 5, с. 24-32.

Филипов, Филип. Неизвестни страници от ранната публицистика на Христо Караманджуков / Филип Филипов. // *Родопски вести* (Смолян), XXXVIII, N 23, 5 февр. 1996, с. 3.

Филчев, Иван. Дейността на Христо Караманджуков в организираното Тракийско движение / Иван Филчев. // Христо *Караманджуков* и Родопите : Доклади от научната конференция Смолян, 2 и 3 май 2011 г. / Състав. Зоя Начева ; Ред. Елена Алекова, Зоя Начева. - София, 2016, с. 17-30.

Фъртунов, Ернест. Моят учител [Христо Караманджуков от с. Чокманово] / Ернест Фъртунов. // *Родопи* (София), XXIII, 1988, № 5, с. 30-31.

Чичовски, Георги. Двадесет години Родопа / Георги Чичовски. // *Родопа* (София), XXI, 1942, № 1, с. 1.

Христо Попконстантинов (1858–1899)

Христо Попконстантинов при завършването му на стенографския курс при Антон Безеншек (20 май 1880 г.)
Източник ДА – Смолян, фонд 437К, оп. 1, а.е. 44, л. 1

Родопски книжовник и общественик, оставил след себе си ценни сведения за миналото на Родопите. Дългогодишен стенограф в Народното събрание, който дава своя принос за развитието на стенографията в България.

Христо Попконстантинов Манолов е роден на 24 декември 1858 г. в село Петково, Ахъчелебийско (днес Смолянско). Той е син на свещеника Константин Манолов, който взема дейно участие в борбите за утвърждаване на българската нация, за политическото освобождение на народа ни и срещу гъркоманството. Семейната и обществената среда, в която израства Христо

Попконстантинов, благоприятстват неговото оформяне като личност и общественик. Той остава сирак едва 9-годишен, когато майка му умира. Първоначално учи в селското училище при учителя Анастас Гюрджилов, който е занаятчия терзия. Христо Попконстантинов е дете, което е физически слабо, но безкрайно любознателно и ученолюбиво. През април 1871 г. отива да учи в Горно Райково при известния учител Марко Савов от Карлово. За по-малко от две години Христо Попконстантинов получава цялото си школско образование. Ненавършил още петнадесет години, през месец юли 1873 г. той става учител в родното си село. С помощта на баща си извършва обновяване на старото училище, също така съставя правилник за реда и работата в него, наречен „Училищни закони“. Всяко свободно време младият учител отделя за самообразованието си.

През 1878 г., когато Средните Родопи остават в пределите на Османската империя, семейството на Христо Попконстантинов се премества да живее в село Лясково, Станимашко (днес Асеновградско). Там той отново става учител, но през март 1879 г. отива в Станимака (днес Асеновград), където започва да изучава телеграфната служба в новосформиран курс. През май 1879 г. е назначен за телеграфист в Самоковската телеграфна станция, по-късно е преместен за телеграфист IV разряд в Софийската телеграфо-пощенска станция. По същото време той се записва в организирания от Министерството на финансите стенографски курс за „волни слушатели“, който се ръководи от известния словенски учител по стенография Антон Безеншек, прочут с това, че приспособява стенографската система на Франц Ксафер Габелсбергер към южнославянските езици.

След положен изпит на 20 март 1880 г. е назначен за стенограф преводач в Привременното стенографско бюро на II Обикновено народно събрание. В периода 1881–1885 г. работи като чиновник в Статистическото бюро и в Дирекцията на общите сгради, като при всяка парламентарна сесия е командирован на работа в Народното събрание. На 1 февруари 1885 г. в създаденото Постоянно стенографско бюро при Народното събрание като първостепенен стенограф е назначен Христо Попконстантинов. Няколко години началник на службата е Антон Безеншек, но след преместването му в Пловдив през 1891 г. длъжността е поверена на неговия ученик, който остава на тази длъжност до края на живота си. Едновременно с това Христо Попконстантинов преподава стенография в Класическата мъжка гимназия в София.

Като виден деец на стенографското писмо и изкуство у нас, Попконстантинов написва редица теоретични и практически статии за развитието на стенографията в България, които са печатани в чужди и наши списания и вестници. След учителя си Антон Безеншек той е първият автор на учебник

по българска стенография. Издава „Ръководство за изучаване българската стенография по системата на Фр. Кс. Габелсбергер“ – част първа („Кореспондентно съкратено писмо“) и част втора („Дебатно писмо“) (1887).

Като отличен познавач на стенографското писмо е награждаван няколко пъти с медали и други отличия. От Третия международен конгрес по стенография, който се провежда в Мюнхен през 1890 г., си тръгва с почетен диплом. През 1892 г. в град Пловдив се провежда Първият български стенографски събор, свикан по време на Първото българско земеделско-промишлено изложение. Там той получава диплом за стенографско изкуство и сребърен медал. През 1895 г. е награден от княз Фердинанд I със сребърен медал като началник на Стенографското бюро при Народното събрание.

Христо Попконстантинов е първият родопски историк, етнограф и фолклорист. С другите двама видни родопски книжовници Стою Шишков и Васил Дечев той поддържа най-близки делови отношения. Те си сътрудничат, разменят материали, съветват се по различни теми и проучвания. Христо Попконстантинов е автор на десетки исторически, етнографски, фолклорни и езикови статии, както и на няколко по-големи труда. Неговият първи книжовен труд е „Спомени за страшната пролет в Ахъчелеби през 1876 година“ (1884) – една от най-впечатляващите му творби, написана под формата на дневник, която разказва за събитията по време на Априлското въстание не само в родното му село Петково, но изобщо в околията. Тя разкрива настроенията и злите помисли на някои от първенците на мохамеданското население в онези смутни времена спрямо християнското българско население.

Христо Попконстантинов е първият животописец на легендарния тракийско-родопски войвода капитан Петко Киряков, с когото го свързва искрено и дълбоко приятелство. На него той посвещава втората си историческа книга „Петко войвода, бранител на родопските българе до 1879 г. Черти от живота и подвизите му“ (1885). Творбата „Маронската битка в 1878“ (1889) е посветена на делата на Петко войвода по време на Руско-турската война. Друга негова историческа студия е книгата „Непокорните села в Родопските планини. (Обективно разглеждане на тоя въпрос за времето от 1878 до 1886 г.)“ – в две книжки (1886, 1887). В тях се осветляват събитията около Сенклеровия бунт от 1878 г. и създаването на Тъмръшката република.

Христо Попконстантинов ни е оставил стойностни пътеводители и описания на манастири, покрайнини и селища, някои от които са: „Пътеводител за манастира Бяла черква в Родопските планини“ (1892), „Пътеводител на Чепинските бани в Родопските планини“ (1898), пътеписите „От Витоша до Родопа. (България, Румелия и Турция. Пътни бележки от 1883 г.)“, които са наситени с етнографски, исторически и стопански сведения за Родопско. В „Сборника за народни умотворения, наука и книжнина“ обнародва студии

и изследвания: „Чепино. (Едно българско краище в северозападните разклонения на Родопските планини)“, „Материали за изучаване на родопското наречие“, „Краището Бабяк и Родопските планини“, „Кратки фолклорни бележки“. Той проявява интерес към народния бит и обичаи, който датира още от 1874 г. Първоначално събира и изпраща до редакциите на вестници и списания народни песни от Родопите. Впоследствие в свободна България започва да събира народни умотворения от други български краища.

Когато се премества да живее в София, взема със себе си кавала, с който е свирил през студените зимни вечери в Петково. С него не се разделя до смъртта си. По-късно неговите наследници го подаряват на музея в родното му село.

Друго наследство, което ни е оставил, са неговите дневници, написани на стенография, малка част от които са публикувани в сп. „Родопа“. В тях той дава характеристика на обществени дейци, отразява явления от политическия живот в България. Те са ценни, защото са писани в момента на събитията, което ги прави достоверни и полезни за изследователите историци.

Христо Попконстантинов е бил във връзка с известни за времето си общественици демократи, писатели и учени. Особено благоприятно влияние оказва върху него дружбата му с Иван Вазов, който го е насърчавал в неговите занимания и проучвания. Поддържал е кореспонденция и с големия историк и приятел на България – чеха Константин Иречек, в периода 1884–1887 г., в която те си разменят мисли по различни исторически въпроси и проучвания.

Христо Попконстантинов умира на 14 юли 1899 г., ненавършил още 41-годишна възраст. Въпреки това той ни оставя голямо книжовно и научно-изследователско дело и завидна обществено-културна дейност. През 1927 г. семейството му подарява богатата му библиотека на читалището в Петково, изградено през 1924 г. и носещо неговото име.

Използвани източници

Алюшева, Ангелина. Христо Попконстантинов : Живот : Дела : Пример / А. Алюшева. - Смолян : Принта КОМ, 2001. - 112 с. : с ил.

Безеншек, Антон. Христо Попконстантинов 1899 : (Превод на биографията от немско стенографическо списание) / Антон Безеншек. // *Родопски напредък* (Станимака), I, 1903, № I, с. 26.

Възпоминателна панихида за Хр. Попконстантинов. // *Родопа* (София), XVIII, 1939, № 9, с. 8.

Главчева, Мария. Делото на Христо Попконстантинов в контекста на съвременната тенденция за краезнанието като коректив на глобалността / Мария

Главчева. // *Територия* на духа : 60 години библиотечно дело в сърцето на Родопите / Състав. Йорданка Вълчева; Науч. ред. Цветанка Панчева. - Смолян , 2019, с. 65-70.

Дневниците на Христо Попконстантинов : [Кратък преглед]. // *Родопа* (София), IV, 1925, № 2, с. 5-6.

Жалов, Никола. Галерия на заслужили наши покойници: Христо Попконстантинов 1858-1899 / Никола Жалов. // *Родопски преглед* (София),II, 1931, № 3, с. 73-74.

Книжовната дейност на Хр. Попконстантинов. // *Родопа* (София), III, 1924, № 6, с. 4-5.

Кожухаров, Тодор. Нашият дневник. Пропаганда 20 / Щабс-кап. Копейкин. // *Слово* (София), XXII, № 6275, 24 юни 1943, с. 1.

Също и в: *Родопа* (София), XXIII, 1944, 6-7, с. 6.

Христо **Попконстантинов** (1858-1968 г.) : (Доклади и материали от Научна сесия, организирана от ОСИК [Окръжен съвет за изкуство и култура] и БИД [Българско историческо дружество] - Смолян, по случай 110 год. от рождението му) : [Юбилеен сборник] / Състав. Андрей Печилков. - Смолян : Окръжен съвет за изкуство и култура и др., 1970. - 112 с. : 1 л. портр.

Христо **Попконстантинов** [в село Петково, Смолянско е основано читалище, на което е дадено неговото име]. // *Родопа* (София), III, 1924, № 1, с. 5-6.

Примовски, Анастас. Христо Попконстантинов и дружбата му с Иван Вазов / Анастас Примовски. // *Родопска правда* (София), XII, № 24, 31 дек. 1958, с. 4.

Примовски, Никола. Той постави основите на родопологията : (145 г. от рождението и 105 г. от смъртта на Христо Попконстантинов) / Никола Примовски. // *Родопи* (Смолян), 2004, N 1 , с. 78-84.

Родопски, Петър. Дружбата на Хр. Попконстантинов с Петко войвода. (Из миналото на родния край) / Петър Родопски. // *Родопски устрем* (Смолян), X, № 41, 11 апр. 1968, с. 4.

Родопското народно-поетическо творчество [заслугите на Христо Попконстантинов и Стою Шишков за изследването и представянето му]. // *Родопа* (София), XI, 1932, № 7, с. 7.

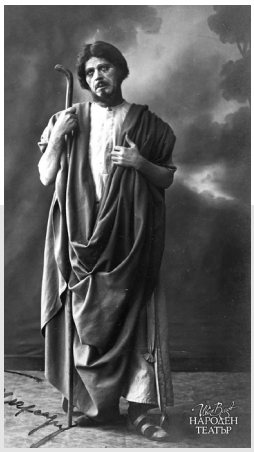
Ружинова, Таня. Из документалното богатство на Христо Попконстантинов, съхранено в Държавен архив - Смолян / Таня Ружинова. // *Среднородопско* краезнание : Известия : Т. 1. - Смолян, 1997, с. 109-111.

2.2. Из колекциите на Регионалната библиотека „Никола Фурнаджиев“ – гр. Пазарджик

Борис Иванов Пожаров
(1866–1942)

Борис Пожаров.
Източник Христодоров, Димитър. Човекът и артистът Борис Пожаров / Димитър Христодоров. – София, 1943. – 88 с., 1 л. : портр.

Борис Пожаров в роля
с автограф за Неделю Янков
от 31.1.1915 г.
Източник Digitalnabiblioteka.
nationaltheatre.bg

Театрален деец, актьор и режисьор, един от създателите на българския театър, играе в Румелийската театрална трупа в Пловдив – първия професионален театър в България, през 1925 г. е отличен със званието „Артист на Народния театър завинаги“.

В Пазарджик започва жизненият път на редица изтъкнати представители на българската творческа интелигенция – писатели, художници, музиканти, певци, актьори. Личности, свързани с града, като Шенка Попова, Мария Хлебарова, Ангел Чавдаров, по-късно и Крюгер Николов имат своя принос за основаването и развитието на театралното дело в България. Сред най-видните представители на първото поколение театрални актьори е и Борис Иванов Пожаров.

Роден е на 1 май 1866 г. в град Пазарджик в семейството на Иван и Фанка Пожарови. Бащата е изкусен майстор златар, изработва и обкови за църковни икони. Негов кръстник става големият български художник и иконопи-

сец, пазарджишкият възрожденски деец Станислав Доспевски. Надарен с хубав глас, малкият Борис пее в църковния хор и перспективата е да стане свещеник. Така от рано попада в творческа, духовна и патриотична среда. В Пазарджик завършва Главното класно училище, издигнато по това време в модерно и образцово от неговите ръководители – Константин Величков, завършил лицея в Цариград, Яков Матакиев и Иван С. Войводов, завършили гимназия в Чехия. Борис Пожаров не продължава образованието си, защото остава сирак и е принуден да започне работа.

Когато е на 15 години заминава за Пловдив и става работник в книгоиздателската къща на Драган Манчов, а по-късно – и словослагател в печатницата. Включва се в основаното през 1881 г. работническо печатарско дружество „Къпина“. Дружеството развива значителна обществена и културна дейност, една от важните прояви на които е създаването на първата в Пловдив работническа любителска театрална трупа. Ръководител на тази първа самодейна театрална дружина е Стефан Попов, а Борис Пожаров участва заедно с Иван Попов като сътрудник самодеец. На 8 декември 1881 г. трупата изнася своето първо представление в салона на театър „Люксембург“ (Пловдив). Представят се пиесите „Стоян войвода“ и „Завистта на Барбуе“ (Молиер). Публиката посреща възторжено играта на актьорите самодейци, отзивите в пресата са положителни.

През 1883 г. постъпва като любител в състава на първата българска професионална трупа – Румелийската театрална трупа, създадена в Пловдив една година по-рано. Сред актьорския състав са Антон П. Попов, Михаил Елмазов, Димитър Антонов, Ирина Иванова, Марийка Иванова и др., а първото ѝ изнесено представление е „Робството на мъжете“ от Де Лери. Първата роля, която получава Борис Пожаров, е на Борис в пиесата „Райна Княгиня“. Под грижата на ръководителя на трупата Стефан Попов и с напътствията на актьора Константин Сапунов, тогава единствения наш актьор с професионално образование, Борис Пожаров израства като добър актьор с ярко изразени артистични качества, поверяват му се главни и характерни роли.

След Съединението трупата не може да съществува и се разформирова, а Борис Пожаров заминава за София и отбива военната си служба. В казармата намира Кирко Лилов, с когото са играли в Пловдивската трупа, и двамата създават войнишки театър, чиито представления имат изключително голям успех. Тук Борис Пожаров натрупва опит и като режисьор.

След като се уволнява от казармата, постъпва в състава на новосъздадения софийски театър „Основа“, по-късно преименуван на „Сълза и смях“.

През 1890 г. Борис Пожаров основава в София своя трупа „Васил Левски“, а представленията се играят в театър „Пападополу“, също и в театъра

на трупа „Основа“. Продава къщата си в Пазарджик и в съдружие с търговеца Коста Николов наема дъсченото помещение на един цирк в София. Кръщава театъра „Българска драматична трупа „Левски“ – театър „Зора“. Работата тръгва успешно, редовно има публика, гастролират из цялата страна. Поставя редица пиеси – „Поклонение на кръста“, „Руска“, „Насила оженен“, „Разбойници“, „Отело“ и др. „*Пожаров си позволява и благотворителни представления. Прави едно и за Константин Сапунов. Точно в неговия театър на 6 януари 1891-ва на сцената се качва Кръстьо Сарафов, играе Спиро Македонски в пиесата „Стефан Караджа“. По късно Адриана Будевска пише, че определена заслуга за това (дотогава Кр. Сарафов е бил неизвестен) има Борис Пожаров*“ (Стефанов, 2016, с. 183).

Гостувайки в Пазарджик през 1932 г. с пиесата „Големанов“, големият актьор Кръстьо Сарафов споделя своите впечатления и чувството на благодарност към Борис Пожаров: „[...] *на Пазарджик аз дължа много за моята артистична кариера; Пазарджик роди моя първоучител; преди 40 години (1892) за пръв път ме качи на сцената чистокръвният пазарджичанин стария и многозаслужил артист Борис Пожаров, един от основателите на народния театър. Пръв този пазарджичанин хвърли в мене искрата на артистичния огън, с който аз служа ето вече 40 години и ще служа докле сили държат. Той пръв положи грижи върху мене 17-годишния младеж и аз съм му особено благодарен*“ (Народният…, 1932, с. 2).

През 1896 г. театър „Зора“ губи помещението и трупата се разпада. Борис Пожаров се опитва да превъзмогне тази криза като образува нова трупа, с която започва да обикаля страната и да дава представления. Начинанието се оказва неуспешно, той е принуден да разпусне трупата и през следващата година постъпва в състава на театър „Сълза и смях“. С този театър през 1898 г. прави турнета в Цариград, Солун, Македония.

От 1905 до 1925 г. е в артистичния състав на Народния театър в София. Това е период, в който с цената на много труд изгражда редица артистични образи в партньорство с най-изявените артисти, изиграва над 30 роли. Участва в няколко премиери на български пиеси – „В полите на Витоша“ от Пейо Яворов и „Казаларската царица“ на Иван Вазов.

Един от актьорите, които работят заедно с Борис Пожаров, е Георги Донев. За близкия другар и за неговата голяма човечност той пише: „*Своя дар Борис не притаи само за себе си, а разтвори голямото си сърце и с всеотдайна любов приютяваше около себе си много млади хора, жадни да служат на сценичното изкуство, на което покойният беше от първомайсторите, и с бащинска любов им разкриваше тайните пътища, които водят към дверите на театралната светая светих. И с цената на много лични несгоди, на много огорчения и често с кървава болка… той все пак всичко*

превъзмогна и като никой друг от артистите на тази генерация създаде дълга редица от свои ученици, негови приемници, между които се набелязват имената на първенци-актьори като Кръстьо Сарафов, покойните Недялко Щърбанов, Владимир Николов, Цветан Манчев, Мария Канели и много други. Макар с щедрост и без сметка да пиля късове от голямото си сърце по всички кътища на страната, провидението го дари с щастието да има желязно здраве и доживя до преклонна възраст, доживя да се радва на плодовете на своята велика саможертва. От махленския театър, ограден с черги, през дъсчената барака в престолния град – театър „Основа", до величавата сграда на Народния театър. Започнал във време, когато да бъдеш актьор бе нещо срамотно, доживя дните, в които актьорската професия се реди между почетните" (Пенев, 1975, с. 518).

Обичта на публиката е съпътствана от признание на таланта и уважение на артиста и човека Борис Пожаров на най-високи нива в държавата. На 28 януари 1923 г. по идея на министър Стоян Омарчевски Народният театър организира юбилейно честване на Борис Пожаров по повод 40 години артистична дейност. Представена е пиесата „Разбойници" от Шилер, а Пожаров играе ролята на Херман. В препълнената зала присъстват министър-председателят Александър Стамболийски, министрите Стоян Омарчевски и Цанко Церковски. В приветствения адрес министър Омарчевски отбелязва забележителната професионална кариера на Борис Пожаров и изброява част от неговите запомнящи се роли – Касио в „Отело", Карл и Херман Мор в „Разбойници", Балтазар в „Ромео и Жулиета", Гробарят и Духът в „Хамлет", Лука Лукич в „Ревизор". От името на цар Борис му се връчват орден и парична награда. Получава множество поздравления от различни театри в страната, от Дружеството на журналистите в София, от Българския учителски съюз и други организации. Две години по-късно окончателно напуска театралната сцена.

На 11 юли 1942 г. Борис Пожаров умира в София.

На изтъкнатия артист Борис Пожаров, отдал целия си живот на българското театрално изкуство, е наречена улица в квартал „Лозенец" в град София.

Със заповед № 2765 от 1 септември 1925 г. Александър Цанков – министър-председател и министър на народното просвещение, го титулува със званието „Артист на Народния театър завинаги".

Използвани източници

Бръзицов, Христо. Актьорът Борис Пожаров разпращаше поздрави от името на свети Спас / Христо Бръцзицов. // *Бръзицов*, Христо. Далечни спомени за близки хора / Христо Бръзицов. – Варна: Георги Бакалов, 1979, с. 110-115.

Генчев, К. Артистът Борис Пожаров. (Към 100-годишнината на българския театър) / К. Генчев. // *Септемврийско знаме* (Пазарджик), V, № 39, 14 септ. 1956, с. 4.

Емануилова, Евдокия. Ярък пример на себеотрицание и неуморимост : 35 години от смъртта на Борис Пожаров. (Незабравими имена) / Евдокия Емануилова. // *Септемврийско знаме* (Пазарджик), XXXIII, № 81, 12 юли 1977, с. 2.

Маринов, Марин. Борис Пожаров, актьор : Биографична летопис / Марин Маринов. // *Маринов*, Марин. [Сто] 100 години театър в Пазарджик : 1870-1970 : Летопис-алманах / Марин Маринов. - Пазарджик : Беллопринт, 2011, с. 153-154.

Народният театър в Пазарджик. // *Подем* (Пазарджик), III, № 137, 16 май 1932, с. 2.

Пенев, Пенчо. Борис Пожаров (1866-1942) / Пенчо Пенев. // *Пенев*, Пенчо. История на българския драматически театър / Пенчо Пенев. – София : Наука и изкуство, 1975, с. 515-518.

Петрова, Светлана. Да носи званието артист от Народния театър завинаги : На 1 май се навършиха 130 години от рождението на големия български актьор Борис Пожаров, роден в Пазарджик / Светлана Петрова. // *Знаме* (Пазарджик), № 19, 7-13 май 1996, с. 9 : със сн.

Борис **Пожаров**. // *Лъча* (Пазарджик), XVII, № 823, 18 юли 1942, с. 1.

Борис **Пожаров**. // *Театър и опера*, II, 1923, № 11, с. 31-32.

През юли се навършва четвърт век от смъртта на Борис Пожаров. // *Театър,* XX, 1967, № 7, с. 48.

Стефанов, Илия. Артистът Борис Пожаров / Илия Стефанов. // *Стефанов*, Илия. Трудната прошка на историята : Разкази за пропуснати поуки и герои / Илия Стефанов. – [София] : Рива, [2016], с. 182-185.

Христодоров, Димитър. Човекът и артистът Борис Пожаров / Димитър Христодоров. – София, 1943. – 88 с., 1 л. : портр.

Шопов, Николай. Кръстьо Сарафов и Пазарджик / Николай Шопов. // *Септемврийско знаме* (Пазарджик), XXXVI, № 51, 30 апр. 1981, прил. Макове, с. 3.

Електронни ресурси

[Две хиляди и шеста] 2006 : Театър – Драматичен театър за спектакъла „Кървава сватба“ : Драматичен театър „Н. О. Масалитинов“ – Пловдив. // *Община Пловдив* [онлайн]. [Прегледан 19.02.2026]. Достъпно от: https://nagradaplovdiv.bg/2006-2/

Народния театър в провинцията : [Съобщение]. // *Утринна поща* (Варна) [онлайн]. 12.03.1923. [Прегледан 19.02.2026]. Достъпно от: http://catalog.libvar.bg/view/check_user.pl?id=4715&SRV=false&LANG=bg

Георги Герасимов Петков (1905–1977)

Георги Герасимов, 1934 г.
Източник Държавен архив – Пазарджик, Ф. 1313, оп. 1, а.е. 235, л. 34

Майсторът на художествената илюзия: „Когато рисувам – изгарям!“.

Дарителството е израз на вътрешно благородство и извисеност на духа над материалното и битовото. То има дълбоки корени и е познато у нас и в миналото, и днес. Сред големите дарители на град Пазарджик са Стефан Захариев, д-р Никола Ламбрев, Георги Брегов, Стоян Василев и много други. Специално място сред тях заема художникът Георги Герасимов, който завещава цялото си културно и материално имущество на родния град.

Видният български график Георги Герасимов Петков е роден на 5 февруари 1905 г. в град Пазарджик в средно заможно патриархално семейство. Проучил детайлно семейството и живота на художника в Пазарджик и в София, пазарджишкият краевед Александър Арнаудов пише: „[…] *детството и юношеството му преминават в духовния център на града – квартал „Вароша“. Бащината му къща е съвсем близо до дома на художника Станислав Доспевски, сега музей. Едва тригодишен Георги започва да рисува и продължава цял живот. С рисунките си като ученик прави впечатление на съучениците си. Привлича вниманието на учителите си, които го насърчават, както и семейството му. Като юноша участва в културния живот на града, а през 1920 г. в читалище „Виделина“ е подредена първата му изложба*“ (Арнаудов, 2002, с. 2).

Георги Герасимов завършва гимназия в родния си град през 1925 г., а през следващата година кандидатства в Художествената академия. Получава най-висока оценка от приетите 40 студенти и завършва живопис през 1930 г. в курса на професор Никола Маринов. Сред неговите преподаватели в академията са професор Васил Захариев, Антон Митов, Николай Райнов, Жеко Спиридонов, Симеон Велков.

Положителен отзив за Георги Герасимов дава Сирак Скитник през 1940 г.: „*Тъй като ний нямаме графици, които почти изключително да боравят с моливната рисунка – работите на Георги Герасимов са едно радостно разнообразие в нашето изкуство. Радостта иде не само от това, че те застъпват един малко пренебрегнат и забравен жанр, но и за това, че те носят следите на едно талантливо изкуство, което крие интересни и разнообразни възможности*“ (Сирак Скитник, 1940, с. 156).

Сред първите награди, които получава, е тази от Министерството на народната просвета през 1936 г. за портрета с маслени бои „Лили“ и за гравюрата „Пиета“. През същата година става член на Съюза на българските художници, впоследствие често е избиран и на ръководни длъжности.

Специализира графика в Академията за приложно изкуство в Прага при професор Тафик Ф. Шимон и професор Макс Швабински в периода 1937–1938 г. Дипломира се с отличен успех, Почетен диплом и парична награда, като завършва 4-годишния курс на обучение за общо 10 месеца.

Определят Георги Герасимов като график с голяма професионална култура, с широк диапазон на артистична изява, а в по-тесния смисъл – на гравьор. Владее до съвършенство техниките на печатната графика с техните разновидности – гравюра на дърво, гравюра на метал (офорт, суха игла, акватинта, верниму и др.), литография, монотипия. Творецът постоянно експериментира, като стига до свои изобретени способи. Но винаги предпочитанието е сухата игла. И в нея оставя серия от първокласни произведения. Неговите гравюри като „Пладне“, „Водопой“, „Леярна“, „Пенчо Сла-

вейков“, „Николай Хрелков“, „Балдуин“ и др. са от върховите постижения в съвременната ни графика.

В монографичния си очерк, посветен на художника, Татяна Силяновска-Новикова дава следната характеристика: „*Неговата графика е синтез на знания и изящен вкус, на емоционална чистота и възвишеност. Георги Герасимов е от онези художници, които печелят възторга на зрителя не само със своите постижения в рисунъка и гравюрата, в портрета и композицията, а и със своята цялостна личност като тънък психолог и познавач на хората…*“ (Силяновска-Новикова, 1973, с. 6).

Един изключителен и много особен дял в творчеството на Георги Герасимов заемат неговите автопортрети. Тяхна проникновена характеристика прави Велислава Стоянова-Тилева: „*Авторът познава тайнствената сила на човешкия поглед и неговото въздействие. Изучил е природата му, израза като отражение на вътрешното състояние. Артистичният му дух борави с израза на очите така умело, че въздействието на неговите портрети и автопортрети е драматично като в театър. Чрез израза на очите той „казва“ неща, които не биха могли да се изразят със слово*“ (Стоянова-Тилева, 2008, с. 20).

През почти целия си трудов стаж Георги Герасимов работи като педагог в различни учебни заведения в София. Спомняйки си за него, колегите и учениците му говорят с почит и голямо възхищение за изключителния му физически и духовен чар, за строгата му справедливост. Винаги учтив и толерантен, той спечелва тяхната обич, а за всички рисуването става любим предмет. Думите на Васил Стоилов дават информация за художника и от друга гледна точка: „[…] *Един от ярките представители на българската графика, достоен следовник на Станислав Доспевски, Константин Величков и Георги Машев, носителят на орден „Кирил и Методий“ – първа степен, с многобройни отзиви за творчеството му у нас и в чужбина Георги Герасимов достойно защитава името на Пазарджик в нашето съвременно изкуство. През дългогодишната си педагогическа дейност той подготви и много кадри в областта на цинковия печат и дава своя скромен дял за повишаване нивото на нашето книгопечатане*“ (Стоилов, 1969, с. 3).

От 1930 г. участва със свои творби във всички общи художествени изложби в страната и в представителните изложби на българското изобразително изкуство в чужбина – Прага, Будапеща, Москва, Берлин, Лайпциг, Варшава, Мюнхен, Виена, Париж, Чикаго, Ню Йорк, Венеция, Лугано и др.

След пенсионирането си в годините 1965–1977 живее и твори в родния си град, където през 1966 г. урежда първата си самостоятелна изложба, която е и юбилейна, преминала при огромен интерес и с положителни отзиви от бележити изкуствоведи.

Георги Герасимов, честване на 60-годишния му юбилей в Пазарджик, 1966 г.
Източник Държавен архив – Пазарджик, Ф. 1313, оп. 1, а.е. 263, л. 1

Георги Герасимов умира в Пазарджик на 15 април 1977 г.

Два месеца преди смъртта си той прави Акт за нотариално завещание № 2, Н дело № 162/12.02.1977 г., с което завещава цялото си имущество и оригинално художествено творчество, което е съхранил до момента – недвижими имоти, движими вещи, художествени картини и спестовни влогове на културните институции, на Градския народен съвет и на хората в град Пазарджик.

Съдбата на наследството, завещаното от художника не е лека. Дълги години са необходими, за да се организира и представи пред обществото в цялата си пълнота и значимост. Към момента това, което градът Пазарджик притежава от Георги Герасимов, е следното:

– 7474 художествени творби, съхраняващи се при специален режим в Художествената галерия „Станислав Доспевски“;

– 122 ценни лични вещи с музейна и етнографска стойност, между които нумизматична сбирка, съдържаща антични, турски и монети от Третата българска държава, златни часовници, ордени и др. Същите са на съхранение в Регионалния исторически музей – Пазарджик, с изключение на вещите с етнографска стойност, които по завещание и преценка на изпълнителите на завещанието са инвентирани към фонда на музея;

– 1974 броя книги и списания, съхраняващи се при специален режим в Регионалната библиотека „Никола Фурнаджиев“. По-голямата част от тях, а именно 1515 книги и 381 графични издания, са на български, нем-

ски, чешки и руски език. Това е едно малко богатство, което съдържа 1053 тома изкуствоведска литература. Изданията са библиографски обработени и представени в каталог, което дава възможност интересуващите се да се запознаят със заглавията, а при изявено желание има възможност да бъдат ползвани на място в читалните на Библиотеката;

– Личен архив от 407 архивни единици, от които 270 на Георги Герасимов, 89 на архитект Петко Герасимов (брата на художника) и 48 на семейството, съхраняващи се в Териториалната дирекция „Държавен архив“ – Пазарджик“.

Спазена е волята на дарителя апартаментът му в София на ул. „Султан тепе“ № 3 да бъде ползван като безплатно жилище на талантливи ученици и студенти от Пазарджик, изучаващи изобразително изкуство в София за срока на обучението им. Това е жест, подпомогнал през годините следването на редица талантливи художници от града.

През 1993 г. с протокол № 9/28.04.1993 г. е предложено и одобрено решението на Колегиума на Министерството на културата, с което се утвърждава статутът на къща музей „Георги Герасимов“ като филиал на Художествената галерия „Станислав Доспевски“ – Пазарджик. Музейната експозиция проследява творческия и житейския път на художника, представяйки художествени произведения, документи и възстановеното му ателие.

Изключителната личност на Георги Герасимов и неговото творчество са повод художникът да бъде отличаван с множество награди – Наградата на Министерството на народното просвещение (1936), трите степени на ордена „Кирил и Методий“ (1959, 1966, 1972) и др.

Пазарджишката общественост отдава заслужена почит на своя талантлив художник – през 1966 г. е провъзгласен за „Почетен гражданин на Пазарджик“ за приноса си в националното изкуство и културното развитие на родния град по повод 60-ата му годишнина и съпътстващата я изложба. Георги Герасимов става първият носител на това звание.

Тази висока морална награда и гражданско отличие е дълбок израз на признателност към делото и таланта на майстора на сухата игла и на художествената илюзия. Продължават да звучат и да бъдат актуални и днес думите на Георги Герасимов: „*Колкото човек е по-близо до черноземa на своята родна земя, толкова по-пълнокръвно изкуство може да създаде*“.

Използвани източници

Арнаудов, Александър. Семейството на Г. Герасимов / Александър Арнаудов. // Георги *Герасимов* : Възпоменателен лист по случай 25 години от смъртта му 1905-1977, 2002, с. 2.

Божков, Атанас. Художник на житейската истина : Слово на Атанас Божков – зам.-председател на Комитета по културата и изкуството – София и председател на юбилейния комитет за честуване на Г. Герасимов, при откриване юбилейната изложба на Герасимов – 28 май 1966 година / Атанас Божков. // *Септемврийско знаме* (Пазарджик), XV, № 42, 4 юни 1966, с. 4 : със сн.

Генов, Кръстю. Изложбата на пазарджишките художници / Кръстю Генов. // *Лъча* (Пазарджик), XIX, № 917, 27 май 1944 , с. 4.

Георги **Герасимов** : Възпоменателен лист по случай 25 години от смъртта му 1905-1977 / Община Пазарджик, Художествена галерия „Ст. Доспевски". – Пазарджик : Община Пазарджик, 21 май 2002. – 2 с. : със сн.

Графиката на художника Г. Герасимов. // *Лъча* (Пазарджик), XIII, № 615,11 юли 1938, с. 1.

Ивайлов, Б. Нашите художници в обща художествена изложба / Б. Ивайлов. // *Подем* (Пазарджик), VIII, № 374, 11 ян. 1937, с. 1

Иванова, Т. Графикът Георги Герасимов / Т. Иванова. // *Картинна галерия*, XII, 1968, № 8, с. 122-123.

Лавренов, Цанко. Графичната изложба в държавната печатница / Цанко Лавренов. *// Български печат*, 1934, № 2-3, с. 38-40, 48, 51.

Лютакова, Елена. Герасимов дари на Пазарджик цялото си творчество и имущество / Елена Лютакова. // *Знаме* (Пазарджик), № 72, 15 апр. 1998, с. 6 : със сн.

Панайотова, Димитрина. Богатство под ключ : Трудната съдба на едно дарение / Димитрина Панайотова. // *Септемврийско знаме* (Пазарджик), XVII, № 52, 4 май 1982, с. 4.

Силяновска-Новикова, Татяна. Георги Герасимов : Монографичен очерк / Силяновска-Новикова, Татяна. – София : Български художник, 1973. – 55 с., 1 л. : портр., 41 л. репрод.

Сирак Скитник. Георги Герасимов / Сирак Скитник. // *Българска реч*, XV, 1940-1941, с. 156 : със сн.

Стоилов, Васил. Талантлив представител на българската графика. (В ателието на художника) / Васил Стоилов. // *Работническо дело*, XLII, № 268, 24 септ. 1968, с. 3 : с ил.

Стоянова-Тилева, Велислава. Георги Герасимов : Монография / Велислава Стоянова-Тилева. – Пазарджик : Беллопринт, 2008. – 48 с. : с ил.

Успехът на българската графика във Варшава. // *Литературен фронт*, XII, № 13, 29 март 1956, с. 3.

Електронни ресурси

Димов, Продрум. Георги Герасимов / Продрум Димов. // *Литературен свят* [онлайн]. 25.08.2024. [Прегледан 29.12.2025]. Достъпно от: https://literaturensviat.com/?p=198962

Иванова, Екатерина. Изложба „Безсмъртие във вечността – Георги Герасимов (1905-1977)“ : Живопис, графика и рисунка / Екатерина Иванова. // *Община Пловдив* [онлайн]. [Прегледан 29.12.2025]. Достъпно от: https://www.plovdiv.bg/изложба-безсмъртие-във-вечността/

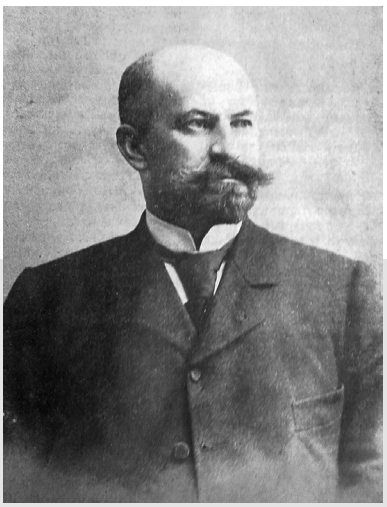
Колекция „Георги Герасимов“. // *Художествена галерия „Станислав Доспевски“* [онлайн]. [Прегледан 29.12.2025]. Достъпно от:

http://artgallerydospevski.com/bg/колекция-георги-герасимов/

Къща-музей „Георги Герасимов“. // *Художествена галерия „Станислав Доспевски“* [онлайн]. [Прегледан 29.12.2025]. Достъпно от:

http://artgallerydospevski.com/bg/къща-музей-георги-герасимов/

Георги Константинов Христович (1863–1926)

Георги Христович
Източник Wikimedia.org

Български учен, зоолог, академик, общественик, ловен деятел, любител и защитник на природата.

Георги Константинов Христович е първият майстор препаратор на животни в България, и автор на първия труд, написан от българин върху фауната на България. Поставя началото на първата в България зоологическа сбирка в Първа мъжка гимназия в София. Основаното от него през 1890 г. Софийско ловно дружество става родоначалник на Ловната организация, а той е избран за пръв неин председател. През 1892 г. основава списание „Природа“ и е дългогодишен негов редактор. Големи са заслугите му за приемане на първия Закон за лова в България. На проведения в Пловдив на 24 май 1914 г. конгрес на Ловната организация е провъзгласен за неин почетен председател. Дописен член е на Българското книжовно дружество (днес Българска академия на науките) от 1892 г., а действителен член е от 1902 г.

Роден е на 23 юни 1863 г. в Татар Пазарджик в заможно семейство. Будни хора с възрожденски дух, дядото и бащата са и богати търговци, които развиват дейност от Виена до Цариград. Георги израства като буйно момче, което се научава да стреля и да язди. Едва 10-годишен, избягва от дома си с група арнаути – работници при баща му, и стига до Адриатическото крайбрежие. Когато се завръща след една година, заварва семейството в съвсем различно положение – бащата е разорен и скоро след това умира. Освобождението на България заварва Георги Христович като ученик в Гръцкото училище в Пазарджик, след това става полустипендиант в Пловдивската гимназия, която завършва през 1884 г., а сред неговите учители е Петко Р. Славейков.

След като завършва пети клас на гимназията, Георги Христович решава да замине за Швейцария, където да следва естествени науки. С оскъдни средства, подпомогнат и от брат си, на пристанището в Бургас се качва на кораб с намерение да стигне след това до Женева. По пътя спира за кратък престой в Атина, посещава университета и в Зоологическия отдел вижда множество великолепно препарирани птици. В този момент решава, че ще усвои препараторското изкуство. Пристига в Женева и се записва студент в университета. Обучаван е от видния проф. Карл Фогт, който му преподава зоология, сравнителна анатомия, еволюционна теория на Чарлз Дарвин. Скоро знаменитият учен забелязва голямата жажда за знания и способностите на младия българин и му дава възможност да работи в завежданата от него зоотомическа лаборатория – тук Христович овладява отлично препараторското изкуство. За съжаление, оскъдните финансови средства свършват, след двегодишно следване е принуден да прекъсне обучението си и да се завърне преждевременно в родината.

В България започва да препарира животни – някои от образците продава, други – подарява. Няколко много сполучливи препарата подарява на своя съгражданин и депутат Георги Консулов, с помощта на когото те са пока-

зани на Иван Вазов – по това време министър на народното просвещение. Силно впечатлен, министърът дава своите препоръки и Георги Христович е назначен веднага за учител препаратор в Софийската мъжка гимназия – така през 1886 г. той се премества да живее в столицата. С ентусиазъм и трудолюбие през следващите години набавя различни образци от българската фауна, обогатява я и с някои чуждоземни видове. „*Там Христович препарира множество бозайници и птици, които сам улавя, и провежда курсове за студенти и граждани. Част от колекцията му впоследствие става притежание на Природонаучния музей при БАН. Показва част от нея на Международното изложение в Пловдив през 1892 г., като дейността му в следващите години е финансирана от министъра на народното просвещение Константин Величков*“ (Чорбаджийски, 2022, с. 89). През 1900 г. сбирката е толкова нараснала, че е преместена в специално здание и става достъпна и за широката публика.

В научните среди името на Георги Христович остава като учен естествоизпитател. По време на многобройните екскурзии из страната, за да събира своите образци за сбирката, той изучава детайлно фауната на България, наблюдава условията, при които живеят отделните видове животни. През 1890 г. публикува своя първи научен труд, озаглавен „Материали за изучаване на българската фауна. Списък на птиците от някои местности в България“ – това е първият научен труд от български зоолог, посветен на животинския свят в България. Това научно изследване съдържа данни за 210 вида птици, както и за бозайници, влечуги, земноводни и безгръбначни животни. Публикувано е в „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина“. В следващите две години под същото заглавие публикува още два нови научни труда върху българската фауна.

Сред най-значимите дела на зоолога Георги Христович е основаването на списание „Природа“. Първата книжка от списанието излиза през 1893 г., а той е първи редактор дълги години. Към основните теми на изданието насочва допълнението след заглавието – „Илюстрован журнал за наука, стопанство, лов и риболовство“. Годишно излизат по десет книжки – по една на всеки месец, без юли и август, като всяка е с обем 32 страници. Прави впечатление големият тираж – той варира от 6500 до 10 000. Изданието е голям формат, броевете са с едноцветни корици – сиви, бледорозови, бежови, сини. Те са богато украсени с орнаменти в черно, с изображения главно на животни и растения. Обстоен анализ на течението прави Нина Бакърджиева: „*От тези страници звучат думите и мненията на световноизвестни учени от миналия век, дискутират се актуални въпроси като бъдещето на планетата, живота и Космоса, разкриват се многообразието на животните и растенията, тайните и красотата на заобикалящата ни нежива*

природа. Значително място е отделено на теми, свързани със здравето на хората, обсъждат се новости в медицината и се дават здравни съвети… И на страниците на „Природа“ се усеща възторженият подем, свързан с необходимостта от познание и вяра в неговата съзидателна сила. Отделено е място и на научната фантастика“ (Бакърджиева, 1999, с. 20-23).

В изданието място намират изследванията на много европейски и български учени, сред които и на самия Георги Христович. В резултат на своята изследователска дейност той написва и публикува над 150 различни статии и съобщения по проблеми на българското образование, изучаването на растителния и животинския свят на страната ни, по въпроси на горското и на ловното стопанство, за необходимостта от опазване и защита на българската природа (Големански, 2013, с. 6-7).

Големи са заслугите на Георги Христович към ловното дело и полагането на законовите му основи. „*Още през 1890 г. той основава Софийското ловно дружество „Сокол“, а по-късно и Ловната организация в България, чийто председател е много години наред. Ръководството на Ловната организация успява да издейства Народното събрание да приеме първия Закон за лова в България, изработен почти изцяло от самия Г. Христович. По късно е приет и Закон за риболова в нашата страна. Г. Христович е един от основателите на Българското природоизпитателно дружество през 1896 година. С перо и слово той допринася много за защитата на природата в България*“ (Божков, 1995, с. 25).

След 33-годишна дейност като издател и главен редактор на сп. „Природа“, вече възрастен и болен, Георги Христович предава през 1926 г. ръководството на списанието на сина си Константин Христович и то продължава да излиза до юли 1948 г. Самият Христович се оттегля в малкото си имение в Сарамбей (също и Саранбей, днес град Септември), където има заслуги за развитието на винопроизводството и осъществява дарителска дейност.

Георги Христович умира на 12 март 1926 г. и е погребан в църквата „Св. Харалампий“ в град Септември.

През 1941 г. Столичната управа нарича на негово име улица в град София.

Избран е посмъртно за почетен гражданин на Септември през 2015 г.

Научните приноси на академик Георги К. Христович са високо ценени и по времето в което работи, и днес. Целият му живот е посветен на българската природа, а дейността му има изключително голямо значение за нейното изучаване и защита.

Използвани източници

Бакърджиева, Нина. Списание „Природа“ – над сто години история / Нина Бакърджиева. // *Природа*, XLVII, 1999, № 2, с. 20-52.

Батаклиев, Иван. „Отглеждането на конопа у нас и в чужбина“ от Константин и Георги К. Христович : Книжка 4 на Земледелско – Стопанска библиотека „Нива“. (Подлистник) / Иван Батаклиев. // *Т.-Пазарджишки общински вестник*, II, № 63, 18 ноем. 1925, с. 2-3.

Божков, Димо. Георги Константинов Христович / Димо Божков. // *Природа и знание*, XLVIII, 1995, № 5, с. 25.

Бойчева, Дима. Спомени за дългата история на един пазарджишки род / Дима Бойчева. // *Знаме* (Пазарджик), XIII, № 40, 27-29 февр. 2004, с. 7 : с 2 сн.

Георгиева, Магдалена. Георги Христович – почетен гражданин на Септември / Магдалена Георгиева. // *Знаме* (Пазарджик), XXIII, № 168, 17 септ. 2015, с. 1.

Георгиева, Мина. Академик Георги Христович – първият български зоолог / Мина Георгиева. // *Знаме* (Пазарджик), XVIII, № 82, 3 май, с. 9, 13, 16 : със сн.; № 93, 20 май 2010, с. 13.

Големански, Васил. Георги Христович – основателят на „Природа“ : По случай 150 г. от раждането на Георги К. Христович и 120 години от основаването на сп. „Природа“ / Васил Големански. // *Природа*, LXII, 2013, № 3, с. 5-7 : с портр.

Йорданова, Мария. Предлагат академик Христович за почетен гражданин на Септември / Мария Йорданова. // *Пазарджишка Марица*, XIV, № 123, 23 юни 2015, с. 3 : със сн.

Кацарова, Румяна. За приноса на Пазарджик в Българската наука / Румяна Кацарова. // *Виделина* (Пазарджик), X, № 21, 25 май 1999, с. 12.

Портретът на акад. Христович – на стената на почетните граждани на общината. // *Загорово* (Септември), II, № 14, 19 ноем. 2015, с. 2 : със сн.

Природа : Илюстрован журнал за наука, стопанство, лов и риболовство / Ред. Георги К. Христович. - Год. 1, № 1 (1893/1894) - Год. 47, № 10 (1948). - София; п-ца на Либералний клуб.

Танков, Георги. Георги К. Христович – виден наш съгражданин. (Памет) / Георги Танков. // *Пазарджик*, I, № 5, 20 авг. 2003, с. 7, 8.

Трайкова, Бисерка. Акад. Георги Христович почетен гражданин : Започва подписка в подкрепа на предложението [в Септември] / Бисерка Трайкова. // *Знаме* (Пазарджик), XXIII, № 109, 11 юни 2015, с. 3 : със сн.

Христович, Стоянка. Род Христович / Стоянка Христович. – Пазарджик : Беллопринт, [2009]. - 92 с. : със сн.

Чорбаджийски, Мартин Георгиев и др. Георги Христович : Закрилникът на родната природа / Мартин Георгиев Чорбаджийски, Теодор Борисов. // *Чорбаджийски*, Мартин и др. Достойните непознати : 50 значими личности от българската история / Мартин Чорбаджийски, Теодор Борисов. – София : Българска история, 2022, с. 87-90 : със сн.

Електронни ресурси

„И ний сме дали нещо на света…“. // *Загорово* [онлайн]. 12.03.2015. [Прегледан 02.02.2026]. Достъпно от: http://zagorovo.blogspot.com/2015/03/blog-post.html

Елена Николай
(1905–1993)

Елена Николай
Източник Градска библиотека Севлиево

Най-голямото мецосопрано на XX век:
„В сърцето си нося своята родина“.

Закърмена с песните на революционното Средногорие, с онзи вечно търсещ дух, стремящ се непрекъснато към възвишените човешки чувства, оперната прима Елена Николай пресъздава прекрасни образи на най-голе-

мите оперни сцени, на прочутата Миланска „Ла Скала“ – Кармен, Амнерис, Рубияу, Федора и др.

Родена на 24 януари 1905 г. в село Церово, Пазарджишко, тя е записана с рождено име Стоянка Савова Николова. Връщайки се в спомените си, разказва: „*Аз съм българка. Чувството ми за национално достойнство ме е съпътствало винаги. Навсякъде където и да съм пяла, винаги са се обръщали към мен като към българка. Кариерата ми започна от черницата на баба, където от сутрин до вечер и от вечер до сутрин се надпявах с птиците. После след първите уроци по пеене при пионера на нашата вокална школа Иван Вулпе, заминах…*“ (Николай, 1974, с. 4).

Елена Николай заминава за САЩ през 1928 г., където следва философия в Оберлин, Охайо, и същевременно учи в местната консерватория. Завръща се в Европа, постъпва в консерваторията „Николо Паганини“ – Генуа, а след спечелен конкурс се прехвърля в прочутата Миланска консерватория „Джузепе Верди“ (1929), която завършва с пълно отличие през 1933 г. През 1936 г. в Кремона една случайност ѝ отваря вратите за големите оперни театри – замества разболялата се изпълнителка на Лаура в операта „Джоконда“. Младата певица постига невероятен успех и това е съвсем закономерно, защото доказва великолепните ѝ гласови данни и отлична вокална техника. Следват шумни успехи в театрите в Неапол, Болоня, Триест, Палермо и др., които утвърждават нейното име. За да дойде щастливата за нея 1938 г., когато дебютира в „Ла Скала“ – Милано, като Рубия в операта „Нерон“ на Ариго Бойто.

В следващите 29 години тя е блестяща солистка на първите оперни сцени в света и си партнира с най-добрите диригенти и певци от това време, сред които е и още един велик българин – басът Борис Христов. Елена Николай спечелва любовта на взискателната италианска публика. Тя покорява любителите на операта във Франция, Англия, Германия, Австрия, Унгария, Швейцария, Белгия, Испания, Португалия, Египет, Австралия. С възторг я посрещат на Новия континент – САЩ, Аржентина, Бразилия, Мексико, Куба, Перу, Чили, Венецуела. Тя се утвърждава като величина от най-висок ранг сред големите оперни певици на XX век, а грамофонните ѝ плочи я правят популярна по всички краища на света.

Елена Николай има върхови постижения в 56 опери, изпълнявала е 8 централни роли в опери на Верди, които са „пробен камък“ за майсторството и величината на всяка оперна изпълнителка.

Елена Николай в ролята на Ортруд от операта „Лоенгрин“ на Рихард Вагнер
Изгточник Wikimedia.org

Изключителният глас на Елена Николай е многократно и задълбочено анализиран от музикални критици и специалисти. Огнян Стамболиев дава кратка и точна характеристика: „*Призната е за най-добрия мецосопран на своето време. И има защо. Изключителният си по обем (близо три октави) и красота глас тя владее майсторски, съвършено. Това е един много топъл и благороден мецосопран от рядко срещано качество. Низините ѝ са дълбоки, благородни, центърът – мощен, широк, височините – бляскави, полетни, способни и за високо построени партии. Техниката ѝ е белкантова, безупречна, позволява ѝ да преодолява всяка партитура с лекота*“ (Стамболиев, 2025, с. 27).

Изкуствоведът Константин Карапетров обръща специално внимание на една храктерна особеност на нейния глас: „*Елена Николай е между малцината богато надарени от природата мецосопрани, които имат рядката възможност да разширят амплоато си и със сопранови роли. Тя овладява с изумителна спонтанност партиите на Ортруд от „Лоенгрин“, Брунхилда от „Пръстенът на Нибелунгите“, Сантуца от „Селска чест“* (Карапетров, 1975, с. 5).

Музикалният педагог и оперен певец проф. Павел Герджиков пише: „*Когато пее Сантуца – едно от върховите ѝ постижения, не мислиш нито за сцена, нито за опера и всичко свързано с тях, а сякаш виждаш Южна*

Италия и хората ѝ в цялата им неповторимост – такива, каквито са ги почувствали Верди и Маскани… С основание се говори за българско присъствие по световните оперни сцени. Но когато става дума за Елена Николай, говорим и за друг вид присъствие – присъствие в съзнанието на нови поколения творци, присъствие в тяхното изграждане, в тяхното художествено поведение, в изработването им на мерките за хубаво и лошо, за истинско и привидно. Само такова присъствие е стойностно и действително“ (Герджиков, 1986, с. 4).

Творческият дух на Елена Николай е неуморим. След приключване на певческата си кариера тя не скъсва своята духовна връзка с изкуството. Успехите, които постига този път, са в областта на киното, където тя отново среща големи творчески личности сред режисьорите и артистите, като за първия филм „Възходът“ поканата идва лично от Виторио де Сика. Сред филмите с нейно участие са „Моята съпруга“, „Измяна в брака“, „Като ти казвам, че те обичам“ и др.

При няколкократните гостувания в България публиката и критиката дават своята възторжена оценка за образите ѝ в „Аида“, „Трубадур“, „Дон Карлос“, както и за концертите ѝ. Певицата е не само дълги години оперна солистка, но изнася и самостоятелни концерти в различни страни, при които популяризира и българската песен.

Запитана в интервю на Вера Грозева: „*Любимото Ви занимание в свободното време?“,* Елена Николай отговаря: „*Да събирам, разучавам и пея български народни песни. Да ги пея по Радио Рим*“ (Грозева, 1981, с. 152).

Изкуствоведът Александър Абаджиев, автор на монографията „Елена Николай“, също обръща внимание на любовта ѝ към народната песен. При една от многобройните срещи той задава въпрос: „*А как виждате бъдещето на народната песен?*“, и Елена Николай отговаря: „*Важното е българската песен да живее в настоящето – тогава ще продължи да живее и в идните поколения в душите, сърцата и умовете на млади и стари, на всички. Нашият фолклор е такова безценно съкровище, че трябва грижливо да го пазим и поддържаме. Понякога си мисля – като се занимавам толкова усърдно с народните песни, – ще ме критикуват ли, ще ме хвалят ли?*“. Александър Абаджиев завършва с обобщението: „*И голямата певица се усмихна. Тя знае, че е на прав път. От детинство е тръгнала по него – сега го продължава с огромния авторитет на своето прославено име. И това име, и този авторитет положително ще отворят сърцата на мнозина за вечната красота на българската народна песен*“ (Абаджиев, 2011, с. 114-115).

Голямата българка умира на 23 октомври 1993 г. в Милано, Италия.

Ще останат завинаги в историята на операта естетическите преживявания, емоциите и съвършенството на образите, които знаменитото мецосопрано поднася на публиката в различни краища на земята. Но ние – българите, трябва да бъдем безкрайно благодарни на оперната прима Елена Николай за това, че тя е сред първите, които разнасят по света музикалната слава на България.

Използвани източници

Абаджиев, Александър. Елена Николай : Най-великото мецосопрано на XX век / Александър Абаджиев. – София : Изток-Запад, 2011. – 120 с. : с ил., портр.

Бончев, Марин и др. Елена Николай : Мецосопрано / Марин Бончев, Христо Нонов. // *Бончев*, Марин и др. Български оперни певци в Ла Скала : 1900-2000 / Марин Бончев, Христо Нонов. – София : [Изд. авт.], [2003], с. 20-26 : със сн.

Великолепен музикален талант : Елена Николай на 70 години. // *Септемврийско знаме* (Пазарджик), XXXV, № 26, 1 март 1980, с. 4.

Герджиков, Павел. Когато пее Сантуца : Елена Николай на 80 години / Павел Герджиков. // *Народна култура*, XXX, № 6, 7 февр. 1986, с. 4.

Грозева, Вера. Срещи и интервюта с три поколения оперни певци / Вера Грозева. – София : Музика, 1981, с. 147-151.

Димитрова, Гена. Гласът на Елена Николай бе могъщ като Балкана / Гена Димитрова ; [Интервю на] Павлина Вайсилова. // *Знаме* (Пазарджик), XIV, № 15, 24 ян. 2005, с. 9.

Зографова, Катя. Световната панагюрка Елена Николай / Катя Зографова. // *Зографова,* Катя. Многоликата българка : Забележителни жени от Възраждането до наши дни / Катя Зографова. – София : Изток-Запад, 2006, с. 266-277.

Карапетров, Константин. Елена Николай : Артистът и човекът / Константин Карапетров. // *Народна култура*, XIX, № 3, 18 ян. 1975, с. 5 : със сн.

Карапетров, Константин. Елена Николай : [Моногр.] / Константин Карапетров. - 2. прераб. и доп. изд. – София : Музика, 1983. – 155 с. : 12 л. ил. – (Български изпълнители)

Митова, Елиана. Паметна плоча за Елена Николай в Генуа / Елиана Митова. // *Музикални хоризонти*, LVI, 2022, № 2, с. 10-11 : със сн.

Николай, Елена. Бих ли могла да забравя страната в която съм се родила? (Нашето интервю) / Елена Николай. // *Септемврийско знаме* (Пазарджик), XXVII, № 115, 23 окт. 1971, с. 4.

Николай, Елена. В сърцето си нося своята родина / Елена Николай ; Интервю на Вера Грозева. // *Работническо дело*, XLVIII, № 206, 25 юли 1974, с. 4 : със сн.

Опашлийски, Жорж. Елена Николай – великата оперна прима, която се гордееше с Панагюрище. (Музика) / Жорж Опашлийски. // *Пазарджишки бизнес справочник*, IV, № 180, 3 дек. 2007, с. 2.

Стамболиев, Огнян. Легендарна и несравнима : 120 години от рождението на Елена Николай (1905-1993). (Памет) / Огнян Стамболиев. // *Музикални хоризонти*, LIX, 2025, № 7, с. 27-28 : с портр.

Тихолов, Петко. Елена Николай / Петко Тихолов. // *Тихолов*, Петко. Към върховете на изкуството : 105 наши и чужди оперни дейци разказват / Петко Тихолов. – София : Музика, 1979, с. 478-489.

Електронни ресурси

Димитрова, Мелина. Елена Николай – легендарният български глас в Италия / Мелина Димитрова. // *Независимост* [онлайн]. 24.01.2025. [Прегледан 09.01.2026]. Достъпно от: https://nezavisimost.bg/elena-nikolay-legendarniat-balgarski-glas-v-italia/

Елена **Николай**: Кариерата ми тръгна като буйна река. // *Българска телеграфна агенция* [онлайн]. [Прегледан 09.01.2026]. Достъпно от:

https://www.bta.bg/bg/news/lik/820519-elena-nikolay-karierata-mi-tragna-kato-buyna-reka

Елена **Николай** – царственият стълб на оперния Олимп. // *Българско национално радио* : Архивен фонд [онлайн]. 24.01.2025. [Прегледан 09.01.2026]. Достъпно от: https://archives.bnr.bg/archives/post/176/elena-nikolaj

Д-р Илия Петров Матакиев (1872–1946)

Д-р Илия Матакиев със съпругата му Катя, 22.02.1923 г.
Източник Държавен архив – Пазарджик, Ф. № 1182, оп. 1, а.е. 39

Културен и обществен деятел, инициатор за откриването на първия родилен дом, първата общинска аптека, старческия приют, Втора градска лечебница в Пазарджик. Като лекар, спасява града от холера, а като военен лекар през Балканската война (1912–1913) спасява от замръзване войници от 27-и Чепински пехотен полк.

Доктор Илия Петров Матакиев е сред най-бележитите личности на Пазарджик, а градът и до днес пази спомена за своя достоен син.

Роден е на 9 юни 1872 г. в Пазарджик в будно и родолюбиво семейство. Още в детството си проявява любов към науката и след като завършва четвърти клас, е изпратен в град Пловдив, където става ученик в гимназиалната степен.

Заминава за Франция, за да продължи образованието си и завършва медицина в университета в град Нанси с „Почетна диплома за успех“. През 1899 г. полага държавен изпит и още същата година постъпва в казармата в Пазарджик, за да отслужи военната си служба. Това е времето, в което върлува епидемия от холера, която взима все повече жертви, заболяват и много лекари, а градът остава без медици, които да се грижат за населението. Полковият командир освобождава д-р Матакиев от казармата, за да поеме Градската санитарна служба. Младият тогава лекар извършва мащабна по обем работа и се справя успешно в този критичен момент – въвежда карантинни зони и изолира болните, създава лечебни пунктове и патрули, въвежда строги санитарни правила, сам инспектира и лекува. Добрата организация довежда до затихване, а след два-три месеца – и до ликвидиране

на епидемията. Благодарение на професионалните и строги мерки д-р Матакиев успява да се справи с опасната ситуация и предпазва града от масова трагедия. Приключвайки своето благородно дело, лекарят отново се връща в казармата, за да довърши военната си служба. Произведен е в чин запасен санитарен подпоручик, а след уволнението от казармата е назначен за градски лекар – длъжност, която изпълнява с достойнство в продължение на 30 години.

Дългогодишната медицинска дейност на д-р Матакиев ще остане за поколенията със спомена за хуманното и грижовно отношение към болните деца и възрастни, за многократно оказваната помощ – и финансова, и с лекарства за бедните пациенти. Остават и големите придобивки, които успява да извоюва за града – инициатор е за откриването на първия родилен дом, първата общинска аптека, старческия приют, Втора градска лечебница в Пазарджик. Провежда множество беседи на здравни теми за огрaмотяване и просвещаване на населението. Като главен лекар и началник на Здравната служба има изключителни заслуги за модернизацията на санитарния и здравен облик на град Пазарджик.

Д-р Илия Матакиев е лекар от запаса и взима участие в Балканската и в Междусъюзническата война. По време на Първата световна война е бригаден лекар на Втора армейска бригада, началник на полева болница в Добруджа и на полева болница в Драма, Гърция.

Истински лекарски подвиг извършва по време на Балканската война (1912–1913), когато заедно с войниците и офицерите от 27-и пехотен Чепински полк преминава по бойните полета на войната. Става свидетел на проявения героизъм и дадените свидни жертви при отстояване на полковите позиции на Галиполския полуостров при Булаир през тежката зима на 1913 г.

Тъжна и поучителна е равносметката, която лекарят прави за тези събития в края на своите спомени: „*Някои от войниците през големите студове измръзнали, с вдървени краища, останали без подслон, неспали, гладни и страдащи от силни болки, се бяха дръпнали назад, за да потърсят помощ и подслон. Позициите не бяха изоставени, престъпление не извършихме. Ако е имало престъпници, трябваше да се издирят и накажат. Фактът, че имахме 51 смъртни случая и около 500-600 души измръзнали, временно излезли от строя и негодни да държат пушките си, потвърждава какво войниците са отстоявали на природната стихия, бидейки на позицията. Ако при настъпването на големия студ през нощта на 16 срещу 17 и през деня на 17 февруари войниците бяха напуснали позицията, то нямаше да има толкова измръзнали.*

Дните 16, 17 и 18 февруари 1913 г. ще останат паметни в историята на 27-и Чепински полк през време на Балканската война и ще служат за назидание и поука за войниците и техните началници“ (Матакиев, 2002, с. 11).

Спомените си за видяното и преживяното д-р Матакиев написва около 1945 г. В оригинал текстът се съхранява в Историческия архив на Регионалния исторически музей – Пазарджик. През 2002 г. музеят издава спомените на д-р Матакиев като отделен отпечатък в 12 страници, илюстриран със снимки и рисунки от самия автор.

Почти половин век д-р Илия Матакиев присъства ярко в културния и обществен живот на Пазарджик. „*Въпреки огромната си работа като градски лекар д-р Матакиев взима най-живо участие и в обществения живот на града. Той е така привързан към родното си място, че когато се открива Медицинският факултет в София и той бил поканен от свои колеги да се яви на конкурсен изпит, за да заеме катедра – не го съблазняват славата, почестите и повечето доходи, остава в родния си град до края на своя живот*“ (Радованов, 1962, с. 162).

В Пазарджик хората са признателни за това негово решение, защото, оставайки, освен разрешаване на здравните проблеми д-р Матакиев приема присърце и усърдно работи за издигане на културното и просветното равнище на града. Той е един от най-активните дейци в историята на читалище „Виделина“ – от 1902 до 1943 г. редовно е избиран в ръководството на читалището, а от 1929 до 1943 г. е непрекъснато и неоспорван от никого негов председател. Взима активно участие в построяването на втората част на сградата и обзавеждането с нови мебели. Благодарение на голямата му любов към читалищното дело и под вещото му ръководство се обогатява фондът на читалищната библиотека, модернизира се каталогът, създава се картотека, обзавежда се удобна читалня. През 1935 г. се открива самостоятелен Детски отдел, който е трети поред в България.

С грижата на д-р Матакиев под покрива на читалището се събират почти всички културно-просветни и обществени организации – Икономическото дружество, Въздържателното, Дружеството на говорещите немски език, Лигата на говорещите френски език, Дружество „Есперанто“, Пазарджишката студентска кооперация, Музикалното дружество „Маестро Георги Атанасов“ и др. С негово съдействие се създава първата любителска театрална група, първото кино е инсталирано в салона на читалището, Народният университет развива активна дейност.

Като председател на читалището, д-р Матакиев успява с много упорство да реализира своите нови идеи за въздигане на културните институции в града и за разширяване на тяхната дейност: „*Учредява се „Градски архив“, а ръководството на читалището кани председателя на Окръжния*

съд, Женското благотворително дружество „Просвета“, златарското, кожухарското и абаджийското съсловие в града да предоставят своите архиви, свързани с миналото на града и страната […] *Същата година* [1935] *д-р Илия Матакиев кани Константин Н. Христович за уредник на Археологическия музей „Иван Войводов“* […] *Замисълът за създаване и на картинна галерия при читалището се реализира едва през 1939 г., когато пазарджишкият художник Георги Машев дарява шест свои картини*“ (Алексиева, 1999, с. 6).

Д-р Илия Матакиев още приживе получава признание и благодарност за своите многобройни инициативи и дела. През 1939 г. при отбелязване на 40-годишната му лекарска дейност организираното тържество се превръща в своеобразен празник за града. През 1943 г. на годишното събрание на читалище „Виделина“ след приемането на отчета на настоятелството събранието с акламации провъзгласява дългогодишния и заслужил читалищен деец и досегашен председател д-р Илия Матакиев за почетен читалищен член и пожизнен председател.

Награден е с ордените „Св. Александър“ – V степен, „За военни заслуги“ – IV и V степен, „За военни заслуги“ – с меч, „За гражданска заслуга“ – Велик кръст (за 40 години лекарска служба), Почетен знак „Червен кръст“ – голям кръст без лента, „Възпоменателен орден от Балканската и Първата световна война“ (Станчева, 2016, с. 2).

Отдаденото му на хората и родния град сърце спира да бие на 14 януари 1946 г. На погребението, извършено на 16 януари, независимо от лошото време се стича почти целият град, за да отдаде заслужена почит на доблестния човек, общественик и лекар.

През 2005 г. д-р Илия Матакиев посмъртно е удостоен и със званието „Почетен гражданин на Пазарджик“ за значителен принос в развитието на здравеопазването в Пазарджик през първата половина на XX век, за участието му като военен лекар в Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война и за широката му обществена дейност като основател, член и председател на различни културно-просветни дружества и общности в града.

Използвани източници

Алексиева, Стоилка. Д-р Илия Матакиев урежда първата модерна библиотека в Пазарджик. (140 години градска библиотека) / Стоилка Алексиева. // *Знаме* (Пазарджик), VII, № 80, 27 апр. 1999, с. 6 : със сн.

Годишно събрание на чит[алище] „Виделина“. // *Лъча* (Пазарджик), XVIII, № 867, 5 юни 1943, с. 1.

Дънеков, Димитър. Легенда за замръзналия полк. (110 години от Балканската война и един епизод от нея) / Димитър Дънеков. // *Априлци* (Брацигово), LIX, № 2, 23 февр. 2023, с. 4.

Иванова, Цветанка. Д-р Илия Матакиев. (Те воюваха за България) / Цветанка Иванова. // *Трета възраст*, XXXII, № 29, 20-26 юли 2022, с. 35 : със сн.

Избраха посмъртно д-р Илия Матакиев за почетен гражданин. // *Виделина* (Пазарджик), XV, № 94, 25 май 2005, с. 2.

Лекарски юбилей. // *Лъча* (Пазарджик), XIV, № 662, 10 юни 1939, с. 1.

Матакиев, Илия. Тъжен спомен от Балканската война : Измръзването на войниците от 27 Чепински полк на позициите при „Булаир“, – месец февруари 1913 г. / Илия Матакиев ; Ил. авт. – Пазарджик : Регионален исторически музей, 2002. – 12 с. : с факс.

Илия Петров **Матакиев** : Председател на настоятелството от 15 януари 1906 до 20 януари 1908, от 29 февруари 1920 до 25 март 1923, и от 17 февруари 1929 до 11 юни 1943 г., когато е провъзгласен за пожизнен почетен председател. (Биографични бележки на председателите). // *[Сто* и петдесет] 150 години Народно читалище „Виделина-1862“ – Пазарджик : Алманах / Пенка Николова и др. ; Състав. Румяна Кацарова и др. – Пазарджик, 2012, с. 221 : със сн.

Илия Петров **Матакиев** : 1872, Пазарджик-1946, Пазарджик. // *Балканските* войни 1912-1913 г. : Памет и история / Състав. Василка Атанасова Танкова и др. ; Предг. и науч. ред. Василка Атанасова Танкова. – София : Акад. изд. Проф. М. Дринов, 2012, с. 396-406 : със сн.

Михайлова, Пенка. Д-р Илия Матакиев – достоен българин / Пенка Михайлова. // *Знаме* (Пазарджик), XIII, № 98, 20-22 май 2005, с. 8.

Михайлова, Пенка. Почитат паметта на д-р Илия Матакиев / Пенка Михайлова. // *Знаме* (Пазарджик), XII, № 218, 10 ноем. 2003, с. 7.

Петрова, Светла. Ръкописа на д-р Матакиев за Балканската война. (Музеят издава) / Светла Петрова. // *Знаме* (Пазарджик), XI, № 192, 2 окт. 2002, с. 6 : с 2 сн.

Радованов, Ал. Д-р Илия Матакиев / Ал. Радованов. // *Сто* години Народно читалище „Виделина“ - Пазарджик : 1862-1962 : Юбилеен сборник / Ред. комисия Г. Методиев и др. – София : НС ОФ, 1962, с. 161-165 : с портр.

Симеонова, Диди. Ръкопис на д-р Матакиев видя бял свят : Държавният архив напомня за историята на 27 Чепински полк във възпоменателен брой / Диди Симеонова. // *Пазарджишка Марица*, I, № 186, 8 окт. 2002, с. 4.

Станчева, Лушка. Героят от Балканската война д-р Илия Матакиев / Лушка Станчева. // *Метафора* (Пазарджик), № 1, ян.-март 2016, с. 2.

Електронни ресурси

Гилтяй, Алексей и др. Глобяват неваксинирани в Царска България : Епидемия от холера върлува в Пазарджик / Алексей Гилтяй, Георги Иванов. // *България днес* [онлайн]. 18.10.2021. [Прегледан 09.01.2026]. Достъпно от: https://www.bgdnes.bg/bulgaria/article/10296266

Тачев, Стоян. Чепинци при Булаир – в плен на бялата смърт / Стоян Тачев. // *Българска история* [онлайн]. [Прегледан 09.01.2026]. Достъпно от: https://bulgarianhistory.org/chepinci-bulair-biala-smurt/

Мариола Божкова Доспевска (1837–1887)

Портрет на Мариола Доспевска, художник Станислав Доспевски
Източник Захариев, Васил. Станислав Доспевски : Възрожденски живописец 1823–1877 / Васил Захариев. – София : Български художник, 1971

Общественичка, съпруга на художника Станислав Доспевски, инициаторка за създаването на първото женско дружество в град Пазарджик, подпомага жертвите от Априлското въстание.

Мариола Божкова Доспевска е родена през 1837 г. в град Пазарджик в занаятчийско семейство. Баща ѝ Божко Куюмджия е известен златар. Завършва Класното училище в Пазарджик, неин учител е видният възрожденец Никифор Попконстантинов.

Запознава се със Станислав Доспевски през 1851 г., когато той минава през Пазарджик на път за Русия, където отива да учи изобразително изкуство. Бъдещият голям художник е силно впечатлен от красотата и излъчването на Мариола, двамата се влюбват и сгодяват. При завръщането му в България след шест години обучение се венчават на 13 октомври 1857 г. В семейството се раждат три деца – Димитър, Борис и Николай.

Свързан вече с Пазарджик, през 1860 г. Станислав Доспевски се преселва със семейството си от Самоков. Решава да издигне свой дом в будния възрожденски квартал на града „Вароша“ – на брега на канала „Паша арк“. Проектът за къщата е негов, построена е от прочутите брациговски майстори строители и е завършена през 1864 г. Този дом, станал свидетел на множество събития, съдбоносни за историята на град Пазарджик и посрещнал редица дейци на националноосвободителното движение, е превърнат в къща музей и е със статут на обект от национално значение. И днес, десетилетия по-късно, прекрачвайки прага му, ще усетите сякаш още жив духа на неговите стопани.

Мариола Доспевска е пример за това, че силната личност, макар и в трудна обстановка, ще намери начин да се прояви и ще осъществи своите идеи. Тя става инициатор и на 2 февруари 1870 г. в дома ѝ се учредява първото женско дружество в града. Наречено е „Ученолюбиво женско дружество“, а по-късно е преименувано на Женско дружество „Просвета“. За първа председателка е избрана Мариола Доспевска, за касиерка – Мариола Величкова, майката на Константин Величков. Сред основателките са видните пазарджишки общественички – Елена Консулова, Мария Пенева, Анастасия х. Велева, Николина Матакиева, Теофана Величкова, Николина Ненова, Мария Стоименова и др. – общо 40 жени, все интелигентни и просветени за времето си. Дружеството започва да развива активна дейност – организират се беседи, някои съвместно с читалище „Виделина“, на които говорят Юрдан Ненов, Георги Консулов, Никола Кожухаров, Петър Мусевич, Драган Цанков и др. Самата Мариола Доспевска изнася сказки в дружеството, изпраща дописки до списание „Читалище“.

Изключително силно и много актуално звучат и днес думите, които Мариола Доспевска произнася при отчитането на едногодишната дейност на дружеството на 31 май 1871 г. В словото си, след като дава за пример Англия и това как чрез търговията и ученето си е достигнала до голяма степен богатство, председателката поставя въпроси и апелира към членовете на дружеството да се съберат и всички задружно да работят: „*Защо ний тука в нашата богата земя от естеството надарена с богати съкровища, защо сме останали тъй сиромаси от всичко и от нашите произведения обогатяваме други европейски народи? ... Явно е, че ние без учението си*

сме останали много бедни и надире от тях. Без просвещение няма благосъстояние, а без благосъстоянието съществуването на народите е в зло положение… защото без него, просвещението, ние сме загубен народ пред образованите народи… и там, гдето жената е просветена и възпитана, там всичко цъфти, напредва и там има живот… Майката като огледало в една къща на децата си и във всяко друго общество трябва да бъде учена и добре възпитана“ (Миндов, 1957, с. 3).

Забележителна е грижата на женското дружество и неговите членове за Девическото училище в града. Подпомагат го с учебници и помощни материали, поддържат бедни ученички, по-късно организират трапезария. По идея на Мариола Доспевска и с материалната поддръжка на дружеството няколко момичета учат в Пловдив и Габрово за учителки. Подпомага се образованието в чужбина на Константин Величков, Яков Матакиев и Иван Войводов – видни общественици с принос за развитието на града и държавата.

Мариола и съпругът ѝ Станислав Доспевски взимат дейно участие в националноосвободителното движение. Макар Станислав Доспевски да не членува в Революционния комитет, къщата им посещават куриери и комитетски дейци, често тук се укрива Тодор Банчев – Хайдутина, също участник във великото дело. Тодор Банчев е този, който за пръв път довежда в дома им Апостола на свободата. Станислав Доспевски поддържа връзки с много революционни дейци – Васил Левски, Петър Бонев, Ангел Кънчев, Димитър Общи и др. След трагичното потушаване на Априлското въстание изпраща и множество дописки до вестник „Московские ведомости“ (Русия) и до английски вестници за положението на българското население – колко къщи са изгорени, колко хора са убити и отвлечени. Изпраща и телеграма до Цариградската конференция, която разглежда съдбата на българския народ. Разбира се, всичко това се случва със знанието и активната подкрепа на съпругата му Мариола.

В Пазарджик Априлското въстание не избухва поради пристигане в града на турска войска, но ръководителите са арестувани и откарани на заточение. Руското поданство спасява Станислав Доспевски от тази тежка участ. Той оглавява пазарджишкия комитет за подпомагане семействата на убитите в Перущица, Стрелча, Брацигово и др. Придружава лейди Емили Странгфорд при посещенията ѝ в различни селища, оказва ѝ съдействие. Активно във всички дейности на пазарджишкия комитет се включват Мариола Доспевска и други членове на женското дружество. В страшните дни след потушаването на въстанието те организират дом за подслон на болни, гладни и останали без покрив хора, сиропиталище, раздават помощи. С тяхното съдействие Райна Попгеоргиева (Райна Княгиня), освободена от

затвора след намесата на чуждите комисари, заминава да учи в Москва. Мариола Доспевска и Райна Попгеоргиева поддържат оживена кореспонденция. През ноември 1876 г. с помощта и на женското дружество в Пазарджик двете организират заминаването на 25 пострадали от въстанието момичета да учат и живеят в Русия на издръжка на Славянския комитет.

След преминаването на руските войски през река Дунав (1877) Станислав Доспевски е арестуван. Затворен е в Пловдив, по-късно е откаран в Цариград, в затвора „Мехтерхане“, където умира на 6 януари 1878 г. Опитвайки се да го спаси, Мариола Доспевска заедно със синовете им Борис и Никола заминава за Пловдив, посещава и затвора в Цариград, но напразно.

Изключително силна по характер, Мариола Доспевска не само напътства и съветва другите, но и превръща думите си в дела. Успява така да възпита своите деца, че те да продължат благородните дела на своите родители. Синът Борис Доспевски – земевладелец и помощник-кмет в Пазарджик, е дългогодишен читалищен настоятел, има заслуги за строежа на сградата на читалище „Виделина“. Според неговата воля всичките му пари в Земеделската банка трябва да бъдат раздадени на бедните. Дарява на читалище „Виделина“ къщата си на канала „Паша арк“ заедно с мебелите, а на старческия приют (днес Дом за стари хора „Гаврил Кръстевич“) оставя нивите и сградите на чифлика си в село Главиница. Неговите дъщери, внучките на Мариола Доспевска, също развиват благотворителна дейност. Представителите на няколко поколения от рода Доспевски пренасят във времето високите морални ценности, завещани им от предците.

Мариола Доспевска умира в София през 1887 г.

В Пазарджик през 1994 г. 30 жени основават женско дружество „Мариола Доспевска“. Това е неправителствена безпартийна обществена организация с идеална цел – благотворителност. Неслучайно за патрон е избрано името на тази изключителна жена, живяла с болките и надеждите на родния си град.

По повод 180 години от рождението на Мариола Доспевска, по инициатива на женското дружество на 31 октомври 2017 г. в къщата музей „Станислав Доспевски“ е открита паметна плоча с нейния образ.

И ето вече 175 години личността на Мариола Доспевска е синоним на жажда за просвета, благотворителност, жертвоготовност и любов към града и Отечеството. Хората на град Пазарджик показаха, че помнят своите достойни синове и дъщери, доказаха, че и до днес са съхранили и ще предадат напред жив възрожденския дух и идеали.

Използвани източници

Баракова, Зорница. Родовият Дух Доспевски в историята на Бялото Братство / Зорница Баракова ; Ред. Стела Рускова ; Фотогр. Никола Колев. - Варна : Сдружение Слънчогледи, 2020. - 56 с. : цв. ил., портр., факс.

Генчев, Константин. Моите спомени за рода на художника [Станислав Доспевски] / Константин Генчев. // *Виделина* (Пазарджик), IV, № 40, 5 окт. 1993, с. 8.

Димитрова, Делка. Станислав Доспевски : [Биогр. очерк] / Делка Димитрова. – София : Национален съвет на Отечествения фронт, 1966. – 75 с.

Димитрова, Теодора. Откриха паметна плоча на Мариола Доспевска : [В къща-музей „Станислав Доспевски“] / Теодора Димитрова. // *Пазарджишка Марица*, XVI, № 187, 2 ноем. 2017, с. 2 : със сн.

„Мариола **Доспевска**“ [дружество] вече на 9 години. // *Виделина* (Пазарджик), XIV, № 58, 25 март 2003, с. 4 : със сн.

Енциклопедия Пазарджик и Пазарджишка община / Ред. колегия Александър Петров Арнаудов и др. ; Фотогр. Георги Ангелов Стефанов ; Худож. Леон Петьов Бабачев. - Пазарджик : Беллопринт ООД, 2011, с. 175-176, 209-210 : с портр.

Женското дружество почете патрона си Мариола Доспевска. // *Знаме* (Пазарджик), XXV, № 139, 3 ноем. 2017, с. 5 : със сн.

Из историята на женското движение в Пазарджик и Пазарджишка околия. – Пазарджик : Окръжен комитет и Градски комитет на Отечествения фронт, 1957. - 30 с. : с ил.

Кантарев, Константин. Пролетта на един град : Пазарджишка мозайка / Константин Кантарев ; Състав. Александър Петров Арнаудов и др. - 2. доп. и актуализирано изд. - Пазарджик : Беллопринт, 2018, с. 66-68, 191-192.

Кръстев, Михаил. До господина редактора на в. „Лъча“ : [Настоятелството на женското дружество „Просвета“ закупи…] / Михаил Кръстев. // *Лъча* (Пазарджик), XI, № 542, 12 дек. 1936, с. 1.

Миндов, Миндо. Първото женско дружество в Пазарджик / Миндо Миндов. // *Из* историята на женското движение в Пазарджик и Пазарджишка околия. – Пазарджик, 1957, с. 2-4 : със сн.

Михайлова, Пенка. Внучките на Станислав Доспевски носят таланта на известния род : В имението си в Главиница давали подслон на последователи на Учителя [Петър] Дънов / Пенка Михайлова. // *Знаме* (Пазарджик), XIV, № 13, 20-22 ян. 2006, с. 9.

Мусиевска, Александра. Любовта привлякла Доспевски в Пазарджик : Първият български дипломиран художник се оженил за красивата Мариола /

Александра Мусиевска. // *Пазарджишка Марица,* XV, № 241, 20 дек. 2016, с. 3 : със сн.

Пенова, Ива. Дружество „Мариола Доспевска“ на 130 години / Ива Пенова. // *Знаме* (Пазарджик), № 212, 30 окт. 2000, с. 3.

Прокопова, Първолета. Мариола Доспевска : [Биогр. очерк] / Първолета Прокопова. - София : Национален съвет на Отечествения фронт, 1966. - 56 с. : с ил.

Мария Ангелова Сутич
(1859–1932)

Мария Сутич
Източник Пейков, Тошо. Незабравимите : Исторически фото-албум. Т. 1
Тонка Обретенова, Райна Княгиня – София : 2024, с. 188

Единствената жена – участничка в Хвърковатата чета на войводата Георги Бенковски.

Бурното и преломно време на Априлското въстание оставя в паметта на българите символи, чието споменаване ни кара да изпитваме гордост, преклонение, а днес сякаш и… малко вина. Това са организаторите и ръководители на въстанието, тук са обикновените хора, проявили тих героизъм и саможертва в името на идеята за освобождението на България. Тук са сакралните за нас и придобили героична одухотвореност Знаме на въстаниците, Черешовото топче, клетвеното оръжие… Тук е и събирателният образ

на Хвърковатата чета, обединил в себе си няколко десетки човешки съдби. На всички тях ние винаги ще бъдем морални длъжници.

Малко известен факт е, че в състава на Хвърковатата чета – кавалерията на войводата Георги Бенковски, е записана и една жена. Това е Мария Сутич – единствената жена в състава на легендарното войсково формирование, на която са зачислени кон и оръжие, и която реално е влизала в сражения.

Коя е Мария Сутич? Родена е в град Татар Пазарджик в семейството на абаджията Ангел хаджи Петков и съпругата му Елена. Семейството живее в населения предимно с българи квартал „Вароша“. Уточняването на точната рождена дата на Мария става на по-късен етап, защото в документите, засягащи раждането ѝ, има разминаване. За най-достоверна е приета датата 15 май 1859 г. – това установява Пенка Николова, дългогодишен главен уредник в Регионалния исторически музей – Пазарджик, след продължително изучаване и съпоставяне на архивни материали (Николова, 2016, с. 33).

В историческите документи, архиви и в записките на Захари Стоянов героинята се споменава с различни имена – рожденото Мария, също и Нонка, Ньонка, Нона, Йонка, а самият Бенковски я нарича Мария Ангелова. По фамилията на първия си съпруг е именувана Мария Сутич (още и Шутич), след омъжването за втория си съпруг Димитър Овчаров, началник на пощата в кв. „Кършияка“, Пловдив – Мария Овчарова. Самата тя се е подписвала и като Мария Сутичова.

Живее със семейството си в Пазарджик и учи в местното българско училище, където неин учител е завършилият в Русия Илия Икономов. През 1872 г. Мария е изпратена като помощничка в дома на нейните роднини семейство Консулови. Братята Георги и Стефан Консулови са видни търговци и предприемачи, известни със своите патриотични възгледи. Георги Консулов е официален предприемач по строежа на Баронхиршовата железница и заради служебните си дела в началото на 1876 г. се премества в Белово със семейството си, а заедно с тях заминава и Мария, която помага при отглеждането на децата и в домакинството.

По това време в района на Белово кипи усилена работа по строежа на железницата. Наети са много работници, немалко инженери и техници са чужденци – германци, австрийци, далматинци, италианци и др. Сред тях е Иван Сутич от Дубровник. Двамата с Мария се харесват, венчават се и създават семейство и дом в Белово – селище с богата история и жив възрожденски дух.

В славните дни на Априлското въстание, когато войводата Георги Бенковски организира конната чета и тръгва на обиколка из селищата, стигат и до бунтовното Белово. Тук са посрещнати тържествено от местното население и работниците от строежа на железницата, особено въодушевени са славяните. Летописецът на тези величави събития Захари Стоянов дава много точно описание на посрещането. Радостното население придружа-

ва Бенковски и четата до къщата на видния възрожденец отец Михаил Радулов, където на първия етаж се е помещавала квартирата на Иван Шутич. Точно в неговия дом гостите са поканени за скромна почерпка, както повелява гостоприемството. Ето как описва срещата Захари Стоянов: „*...Много подарки, състоящи се от оръжия, телескопи, седла, коне и пр. приехме ние от европейците... Когато поискахме оръжието и на далматинеца Иван Шутича, хубаво лафоше и револювер, които се виждаха закачени на стената, за да ни ги продаде, той отговори, че по-скоро би склонил да даде главата си, отколкото своето любимо оръжие.*

– Защо ти е тебе оръжие, когато ти ще да вървиш за Одрин? – казаха няколко гласа от дружината.

– Да вървя за Одрин? Това е унижение за мене, господа! – извика Иван Шутич малко сърдито. – Да вървя за Одрин, значи да бягам от защитниците на свободата, от моите братя славяни! Аз напущам и къща, и работа, и заедно с жена ми ще дойда с вашата чета!...

Бенковски, както и всички, пламнахме от радост, като видяхме, че не само чужденците съчувстват на нашето дело, но и техните жени“ (Стоянов, 1981, с. 339-340).

Откликвайки на този ентусиазъм, войводата Бенковски изрича думи, останали в летописите на въстанието и стигнали до нас отново от записките на З. Стоянов: „*...Запиши, че днес, на 27 април, с нашата чета се присъединява и госпожата на Ивана Шутича, Мария Ангелова, родом наша българка, на която името ще остане записано в историята*“ (Стоянов, 1981, с. 342).

Лично Георги Бенковски се разпорежда кой кон да се даде на Мария – силен и кротък, с който тя влиза в няколко сражения.

Интересни сведения дава Ангел Бенов, като цитира румънския вестник „Телеграфул“, година IV, бр. 1228, с. 2, кол. I, от 15 май 1876 г., където пише: „*Льо монитор де комерс“ от Константинопол съобщава, че 25 ж.п. чиновници, заедно с началника си барон Берг са били съпроводени от българска охрана от спирка Сарамбей [Саранбей, днес Септември] до Белово с цел да бъдат предпазени от евентуално нападение на турците. В българската охрана имало млада и смела жена, която яздела като мъж, била помощничка на Бенковски*“ – и авторът прави следното заключение: „*Тъй като друга жена в четата не е имало, това е била именно българката Нона Сутич*“ (Бенов, 1986, с. 30-31).

В Хвърковатата чета семейство Сутич се сражава при село Мечка, Поибрене, Белово и в Тетевенския балкан. Опияняващите дни на Априлското въстание бързо се сменят – от възторг и победа до ужас и поражение. Много от селищата са потопени в кръв, а въстаниците търсят път за спасение. Настават мъчителни дни и за четниците, принудени са да се оттеглят. Една част тръгват

да преминат Балкана, сред тях е групата на далматинците с Иван и Мария Сутич в състава. Пътят е изключително труден дори за силни мъже, а още повече за слабата и изтощена Мария. В своето историческо изследване „Април 1876. Пазарджишка летопис“ Пенка Николова пише: „*Няколко пъти Бенковски подканя семейството да се върне в Белово, но те продължават… Някои от четниците негодуват, че са я взели, дори тайно искат да се отърват от нея, като я убият, защото злините идвали от това, че в състава на четата има жена. Подразбрал за това, Бенковски се застъпва за нея. В седемте епизода, които ù посвещава с много обич, З. Стоянов неизменно я назовава „нашата героиня“ и трогателно описва един от моментите: „Героинята ни, госпожа Йонка, на която досега съвсем не се слушаше гласът и на която бялото лице в разстояние на два деня бе заприличало на мъртвешко, като всяка къщовница жена, била си отделила настрани в дисагите още на Петрич две-три пити хляб и до половин ока сирене за черни дни, без да я знае никой, разбира се. Но сега, когато подир малко щяхме да имаме топъл и пресен хляб и крехка агнешка плешка, тя намерила за излишно да носи сухите кори, които и раздаде по малко на момчетата с малката си ръчичка, като нафора. Друга по-голяма добрина на госпожа Йонка ù не трябва на тоя свят*“ (Николова, 2016, с. 35).

След сражението при село Липян в Тетевенския балкан въстаниците, сред които и групата на далматинците заедно с Мария и Иван Сутич, са заловени и откарани в Пловдив, а по-късно в Черната джамия в София. За двамата настават дни на жестоки мъчения, а за претърпените издевателства в турските зандани пише и защитникът Джанюариъс Макгахан. Горда по дух, Мария устоява на опитите да бъде потурчена.

След тримесечни изтезания, които слагат завинаги трагичен отпечатък върху душите и телата на Мария и Иван Сутич, те са освободени от затвора. Това става след застъпничеството на австрийския консул в София, защото Иван Сутич е чуждестранен поданик.

Семейството се установява да живее в Пловдив след Освобождението, но скоро след това Иван Сутич се поболява от изтърпените мъчения и умира, а Мария остава сама. По-късно се омъжва за Димитър Овчаров и осиновява неговите две деца, а след смъртта му продължава да се грижи за тях. Мария Сутич остава скромен и добър човек до края на живота си. Умира на 14 декември 1932 г.

Свидетелствата, които се пазят днес за Мария Сутич, са оскъдни, запазените две нейни фотографии се съхраняват във фондовете на Регионалния исторически музей – Пазарджик.

В нейна памет през 1976 г. в град Белово е открит бюст-паметник. По инициатива на Регионалния исторически музей – Пазарджик, и с подкрепата на Община Пазарджик бюст-паметник на Мария Сутич е открит и в град Пазарджик през 2007 г.

Използвани източници

Бенов, Ангел. Нона Сутич : Амазонката от Хвърковатата чета на Бенковски. (Бележити българи) / Ангел Бенов. // *Читалище*, 1986, № 12, с. 30-31.

Генчев, Константин. Поглед към миналото [Мария Сутич] / Константин Генчев. // *Септемврийско знаме* (Пазарджик), XL, № 19, 9 май 1989, с. 4.

Емануилова, Евдокия. Мария Сутич / Евдокия Емануилова. // *Септемврийско знаме* (Пазарджик), XXXVII, № 3, 8 ян. 1982, с. 4.

Йонков-Владикин, Никола. История на Беловското въстание 1876 / Никола Йонков-Владикин. – София : Нар. печ. на Богдан Прошек, 1887, с. 42.

Касабов, С. [Молба за пенсия от Ньонка Сутич от Татар Пазарджик]. (IXII заседание. Вторник, 25 ян. 1905 г.) / Касабов, С. // *Дневници* на тринадесетото обикновено народно събрание : Втора редовна сесия. Отворена на 15 окт. 1904 г. Кн. VI. Заседания LIV- LXIII, от 21 ян. до 26 ян. 1905 г. – София, 1905, с. 2373.

Меченов, Лука. С буйногривест кон в Хвърковатата конница / Лука Меченов. // *Оборище* (Панагюрище), XIV, № 4, 30 ян. 1971, с. 2.

Николова, Пенка. Април 1876 : Пазарджишка летопис / Пенка Николова. – Пазарджик : Регионален исторически музей, 2016, с. 32-38, 92-100.

Панайотов, Валентин. Една жена в Хвърковатата чета. (Минало) / Валентин Панайотов. // *Отечествен фронт,* XXXVII, № 10560, 25 апр. 1979, с. 4

Пейков, Тошо. Мария Сутич – красавицата-героиня от Хвърковатата чета на Бенковски / Тошо Пейков. // *Пейков,* Тошо. Незабравимите : Исторически фото-албум : Т. 1 : Тонка Обретенова, Райна Княгиня / Тошо Пейков. – София : Тошо Пейков, 2024, с. 188-189 : с портр.

Пощов, Ив. Една жена от Хвърковатата чета на Бенковски. (Из нашето героично минало) / Ив. Пощов. // *Отечествен глас* (Пловдив), XXI, № 5760, 12 май 1963, с. 2.

Станев, Никола. Дейност на Голямо Бельово във въстанието през 1878 г. : Живот и страдания на свещеник Михаил Ц. Радулов / Никола Станев. – София : Издание на Константин М. Радулов, [1936], с. 33-34, 36-37, 41 : със сн.

Стоянов, Захари. Записки по българските въстания: Разкази на очевидци 1870-1876 / Захари Стоянов. – София : Наука и изкуство, 1981, с. 338-340, 342, 374.

Страшимиров, Димитър Т. История на Априлското въстание : Т. 3 : Възстание и пепелища / Димитър Т. Страшимиров. – Пловдив : Окръжна постоянна комисия, 1907, с. 144, 260.

Мария **Сутич**. // *Септемврийско знаме* (Пазарджик), XXVIII, № 59, 20 май 1972, с. 3.

Танков, Георги. Тя беше в конната чета на Бенковски. (Април 1876. Епопея на незабравимото) / Георги Танков. // *Септемврийско знаме* (Пазарджик), XXXI, № 89, 2 авг. 1975.

Електронни ресурси

Пунев, Христо К. Мария Сутич / Христо К. Пунев. // *Литературен свят* [онлайн]. окт. 2025, № 181. [Прегледан 12.12.2025]. Достъпно от: https://literaturensviat.com/?p=207418

Тренев, Иван. Единствената жена в „Хвърковатата чета“ на Бенковски е Мария Сутич. (История) / Иван Тренев. // *Българска национална преса* [онлайн]. 06.06.2023. [Прегледан 12.12.2025]. Достъпно от: https://bnppress.com/2023/06/06/bgединствената-жена-в-хвърковатат/

Хаджи Найден Йованович
(ок. 1805–1859)

Бюст-паметник на Хаджи Найден Йованович в Пазарджик.
Скулптор Спас Киричев
Източник Spas.kirichev.eu

Книгоиздател, родоначалник на книжната търговия в България, пътуващ книжар, учител, дарител на книги за училищата, спомоществовател: „Искам за едно добро да служа на тоя свят!“.

Хаджи Найден Йованович – Татарпазарджичанина е основната фигура, върху която се изгражда образът на българския възрожденски пътуващ книжар. Следващите представители допълват и надграждат тази професионална категория, но той полага основите със своята огромна по обем и разнообразна дейност.

Роден е около 1805 г. в село Хаджилий (днес Юнаците, Пазарджишко). Бащата почива рано и майката поема грижата за децата. Семейството се преселва да живее в Пазарджик, а той учи в килийното училище при вуйчо си епископ Дионисий Агатоникийски. Епископ Дионисий е радетел на българщината, който въвежда богослужение на български език, а със свои средства открива и поддържа първото светско училище в града в двора на църквата „Света Богородица“. Оттук тръгва голямата отдаденост на Найден Йованович към род и родина и той посвещава целия си живот на просветителската дейност, на развитието на учебното дело и книжовността на българите.

Първоначално работи като търговец на различни стоки, като писар и учител – в родния си град до 1834 г., а в периода 1835–1838 г. учителства в Батак, където поставя основите на училищното дело в това будно селище. През 1840 г. отива на поклонение в Йерусалим и става хаджия. По това време започва да обмисля с какво да бъде полезен на народа си, смята, че учителството не е достатъчно за него и иска да работи за просвещението на всички – и малки, и големи. Вижда, че българското училище и целият народ се нуждаят от учебници и български книги и решава да се посвети на тяхното издаване и разпространение. Обхожда българските земи, пътува из Сърбия, Румъния и Русия. Знае гръцки и турски език, разполага с гръцко поданство, което му осигурява безпроблемно придвижване вътре и извън Османската империя.

През 1843 г. в Букурещ Найден Йованович издава първите си книги – „Книга, нарицаема митарства“ от Йоаким Кърчовски и „Книга, нарицаема святче или календар вечний“. Оттогава до 1858 г. в един период от 15 години издава над 35 възрожденски книги. „*От тях 34 са отпечатани на български език, 3 – на сръбски език. Основната му издателска база е в Белград, където отпечатва 28 книги, 8 книги са отпечатани в Букурещ и 1 – в Цариград*“ (Николова, 2011, с. 240). Това е истински подвиг, като се има предвид, че до 1843 г. издадените български книги са били около 70!

„*Когато започва своята дейност хаджи Найден, почти всички от издадените дотогава български книги са били с богословско съдържание. До голяма степен такива са и книгите, издадени от Найден Йованович. Но наред с тях той издава и редица книги със светско съдържание като:*

„Буквар или началное учение с различни поучения за българските чада и за секиму человеку“ (1846), „Нови български песни“ (1851), „Наставник и ученик“ (1852), „Правило за съхранение на здравето“ (1852), „Басни Езопови“ (1852), „Повести забавни и любопитни за Настрадин ходжа“ и др. […]“ (Ферманджиев, 1983, с. 178-179).

От изключително значение и с голям дял в издателската му дейност е отпечатването на ликове с религиозни и исторически сюжети, листове с разни поучения. Едни от първите литографии у нас с образите на българските царе Иван И. Шишман и Иван Владимир, на Александър Македонски също са негови. „*Едно от последните издания на хаджи Найден е значителна по своите размери щампа на Кирил и Методий. Според изследователите такава щампа се издава за първи път у нас. Появата ѝ е крайно навременна – точно тогава, когато просветните дейци са замислили да установят всенароден празник, свързан с името и делото на солунските братя. Щампата е придружена с интересен текст, в който се обяснява, че Кирил и Методий са „родом българе“, но заради делото им „всяко славянско племе е длъжно да почита тяхната памет*“ (Ферманджиев, 1983, с. 179).

Човек с изключително голямо сърце, хаджи Найден Йованович поддържа със свои средства няколко момчета българчета, докато се изучат в Белград. При обиколките си по българските земи поучава родителите да насърчават децата си да учат, дарява книги.

Нарежда се и сред големите спомоществователи при отпечатването на българска книжнина, а като книжар разпространява тази литература. „*Той е пръв сред нашите спомоществователи на книги до Освобождението и по брой на записаните заглавия и по количество на закупените екземпляри от тях. От „Мецослов или календар вечний“ на Христодул К. Х. Сичан Николов (Букурещ, 1840) той записал 100 броя, а от книгата „История на великий Александра Македонца“ записал 300 броя*“ (Арнаудов, 1999, с. 49).

Днес книгите на хаджи Найден Йованович съставляват важна част от сбирките „Старопечатни, редки и ценни издания“ в книгохранилищата на музеите и библиотеките из цялата страна. „*В родния му край се пазят общо 13 негови издания – три в Регионалната библиотека „Никола Фурнаджиев“ – Пазарджик, осем в Регионалния исторически музей – Пазарджик, и две книги в Историческия музей – Панагюрище. В колекцията „Старопечатни, редки и ценни издания“ на Регионалната библиотека „Никола Фурнаджиев“ – Пазарджик, се съхраняват следните три заглавия, издадени от хаджи Найден Йованович – „Начала на Християнското учение или Кратка свещена история и Кратак катехизис”, издадена в Белград, 1851 г.; „Басни Есопови и о предобучений Автония мудреца и Гаврия елина четверостишна“, издадена в Белград, 1852 г.; „Есопа фригийскаго баснотворца басни или приказки“, издадена в Белград, 1854 г.*“ (Петрова, 2015, с. 122-123).

Съхраняваните във фонда на Регионалната библиотека – Пазарджик екземпляри могат да се ползват от читатели на библиотеката при ограничен режим и специални условия.

Големият българин хаджи Найден Йованович умира на 22 март 1859 г. в Белград, Сърбия. Цялото му оставено имущество се състои от 500 книги и няколко пакета с портрети, които са продадени на публичен търг.

Петър Бонев, организатор на Априлското въстание от 1876 г. в Перущица, се е срещал с хаджи Найден Йованович. Като ученик в Белград, помага при печатането на някои от книгите му, а когато отива за последен път при него, го намира в една тъмна стаичка сляп и сломен от болести. „*Петре, всички ме забравихте… – казал хаджи Найден. – Ах, да мога да се вдигна, ще си отида в нашия вилает, но виждам, че скоро ще умра… Много ми е жално, че не ще сложа кости в моето отечество“*.

На корицата на първата издадена книга на хаджи Найден е записано, че тя е напечатана от „г. хаджи Найден Йованович, учителя и книгопродавеца на сичката Словенобългария, жителя татар-пазарджичкого…“ (Ферманджиев, 1983, с. 180).

Този текст в различни варианти е отпечатан на всичките му издадени книги. И никъде той не пропуска да отбележи, че е от Татар Пазарджик, т.е. че е българин.

В знак на признателност и за да помнят поколенията личността и голямото му дело, в град Пазарджик една от улиците е кръстена на него.

Открит е бюст-паметник през 2006 г., в близост до мястото, където е живяло семейството му в града.

През 2025 г. е открит бюст-паметник на хаджи Найден Йованович в родното му село Юнаците – пред сградата на читалището, което носи неговото светло име.

Използвани източници

Арнаудов, Александър. Ревнителят на българското просвещение хаджи Найден Йованович : Навършиха се 140 години от смъртта му. (Минало) / Александър Арнаудов. // *Библиотека*, VI, 1999, № 6, с. 47-50 : със сн.

Жлегов, Димитър. Един от първите : Хаджи Найден Йованович – татарпазарджичанин, просветен деец, пътуващ книжар и книгоиздател / Димитър Жлегов. // *Септемврийско знаме* (Пазарджик), XXXV, № 12, 29 ян. 1980, с. 2.

Загоров, Васил и др. Пенчо Радов, или още няколко щрихи в образа на българския възрожденски пътуващ книжар / Васил Загоров, Габриела Ангелова. // *История*, XXXI, 2023, № 1, с. 19-29.

Хаджи Найден **Йованович** - Т. Пазарджиченин. (Бележити съграждани). // *Лъча* (Пазарджик), XVIII, № 892, 27 ноем. 1943, с. 2.

Михайлова, Пенка. Хаджи Найден Йованович – Книгопродавеца : Днес откриваме бюст-паметник на Татарпазарджичанина, началник на книжната търговия в Българско. (Първи ноември – Ден на народните будители) / Пенка Михайлова. // *Знаме* (Пазарджик), XV, № 211, 1 ноем. 2006, с. 8.

Мусиевска, Александра. Хаджи Найден Йованович – писател, издател и книжар. (Будители) / Александра Мусиевска. // *Пазарджишка Марица*, XVI, № 185, 31 окт. 2017, с. 5 : със сн.

Николова, Пенка. Хаджи Найден Йоанович (Йованович) / Пенка Николова. // *Енциклопедия* Пазарджик и Пазарджишка община. – Пазарджик : Беллопринт, 2011, с. 240.

Петрова, Величка. Хаджи Найден Йованович (Йоанович), Татар-Пазарджичанина – учител-книжовник, книгоиздател и пътуващ книгопродавец / Величка Петрова. // *По* следите на българската книга : Описи, находки, библиология : Втори национален колоквиум, посветен на 160-годишнината от рождението на Лука Касъров (1854-1916) / Състав. Антоанета Лесенска. - Пловдив : Народна библиотека Иван Вазов, 2015, с. 115-125.

Сестримски, Иван. Хаджи Найден Йованович / Иван Сестримски. // *Сестримски,* Иван. Литературни портрети и етюди : Т. 1 / Иван Сестримски. - София, 1986, с. 151-168.

Стефанов, Васил. Книжовници – здравнопросветни дейци / Васил Стефанов. // *Стефанов,* Васил. Българската медицина през Възраждането : Биографии и трудове на бележити медици / Васил Стефанов. - София, 1980, с. 95-106.

Тодоров, Михаил. Да си спомним за съгражданина хаджи Найден [Йованович] / Михаил Тодоров. // *Знаме* (Пазарджик), XXXI, № 21, 26 май 2023, с. 4 : със сн.

Трайкова, Бисерка. Хаджи Найден Йованович Татарпазаджичанин : Искам за едно добро да служа на тоя свят / Бисерка Трайкова. // *Знаме* (Пазарджик), XIII, № 50, 15 март 2004, с. 9 : със сн.

Ферманджиев, Никола. Хаджи Найден Йованович / Никола Ферманджиев. // *Малко* познати имена : [Очерци] / Състав Савка Лазарова ; [С предг. от] Веселин Йосифов. - София : ОФ, 1983, с. 178-180.

Шопов, Николай. Книжарница на кон. (Посвещение) / Николай Шопов. // *Словото днес*, XX, № 33, 7 ноем. 2024, с. 7 : със сн.

Юруков, Данаил. Един забравен велик българин / Данаил Юруков. // *Т.-Пазарджишки общински вестник*, I, № 3, 1 окт. 1924, с. 2.

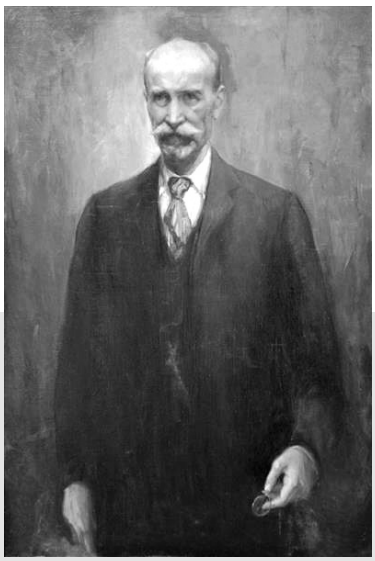
Електронни ресурси

Басни Есопови и о предобучений Автония мудреца и Гаврия елина четверостишна. // *Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“* : Дигитална колекция [онлайн]. [Прегледан 02.02.2026]. Достъпно от: http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-sk?id=210

Есопа фригийскаго баснотворца басни или приказки. // *Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“* : Дигитална колекция [онлайн]. [Прегледан 02.02.2026]. Достъпно от:

http://digilib.nationallibrary.bg:8082/show-sk?id=271

Д-р Никола Ламбрев Иванов (1875–1941)

Портрет на д-р Никола Ламбрев, художник Георги Машев
Източник Wikiart.org/en/

Доктор по правни науки, стопански и кооперативен деец, общественик, дарител, автор на Закона за водите в България от 1905 г. Завещава цялото си движимо и недвижимо имущество на бедните деца от Пазарджик.

Доктор Никола Ламбрев Иванов е роден на 25 ноември 1875 г. в Пазарджик и е потомък на виден възрожденски род. Баща му е народният лечител Ламбри Иванов – Хекимина, а майка му Домника Ламбрева е сестра на из-

вестния художник Станислав Доспевски, внучка на основателя на Самоковската зографска школа Христо Димитров и племенница на Захарий Зограф.

В Пазарджик учи в Класното училище, след това в Пловдив завършва гимназия. Като ученик в Пловдивската гимназия Никола Ламбрев произнася приветственото слово към княз Фердинанд при посещението му в града през 1892 г. Князът е силно впечатлен и му осигурява дворцова стипендия, с която да следва право в Белгия. Там Никола Ламбрев защитава докторска титла по правни науки. Връща се в България и е назначен за частен секретар на княз Фердинанд. На тази служба остава 7 години.

През 1906 г. се установява да живее и работи в град Пловдив. Отдава се на частна адвокатска практика, занимава се с обществена и стопанска дейност. Специализира наследствено право в Италия. С изключителна последователност води своите съдебни дела и ги продължава до доказване на истината.

Доктор Никола Ламбрев е високо ерудирана личност с богати знания и разностранни интереси, особено в стопанската рационализаторска дейност. Има големи заслуги за пресушаване на блатото край Пазарджик през 1900 г. и за прокарване на канал през града. Изучава европейския опит по използването на водите, разработва въпроса за правото на водоползване и е основател на местния Воден синдикат. Той е автор на Закона за водите в България от 1905 г., приет от кабинета на Димитър Петков. Инициира рационализации за напояването на оризищата, залесяване бреговете на реките Тополница и Марица и първите проучвания за баражи на река Тополница. Дава идеи за решаване на стопански проблеми от национален мащаб като изграждането на българската железница.

Основно негови са заслугите за разпространението, отглеждането и преработката на конопа като стопанска култура в България и специално в Пазарджишкия и в Пловдивския регион след Първата световна война. Взима опит и идеи и организира износа на коноп към страни като Франция и Италия. „*Поддържа връзки с известни търговски къщи в Марсилия. А италианското списание „Ла канапа“ по повод на негови публикации го нарича „най-добрият познавач на конопа в България*“ (Фичоров, 1995, с. 20). Съдейства за прокарване на наредба за отглеждането на конопа в Пазарджишко, а през 1934 г. – за създаване на първия Закон за държавния монопол на конопа. Основател е на кооперация „Български коноп“ в Пазарджик през 1925 г., а през 1937 г. е избран за неин почетен и пожизнен председател.

Всички тези дейности представят д-р Никола Ламбрев като човек, чийто поглед гледа напред, и той работи за бъдещото по-добро развитие на района.

Във в. „Подем“ от 5 януари 1941 г. четем съобщение и изказана благодарност от Пазарджишкия адвокатски съвет за това, че д-р Никола Ламбрев е „[…] *подарил на библиотеката на адвокатския съвет в града ни*

цялата своя многоценна библиотека, възлизаща на 156 тома, подвързани, и състояща се главно от юридическа литература на чужди езици, преимуществено на френски, немски и италиански език" (Едно…, 1941, с. 2). Сред изданията има изключително ценни автори и заглавия от областта на правото. Адвокатският съвет решава книгите да бъдат подредени в общата библиотека на Областния съд, а в края на статията се уточнява, че подарената библиотека вече е подредена за общо ползване.

На 10 септември 1936 г. д-р Никола Ламбрев прави своето писмено завещание, отворено през 1941 г. след неговата смърт. Живял винаги скромно и икономично, той пише: „*Завещавам всичкото си движимо и недвижимо имущество на бедните деца от Пазарджик – а именно, на учреждението, което държи безплатните ученически трапезарии и дава храна на бедните деца, ученици в основното училище и прогимназията*" (Ламбрев, 1941, с. 4).

За изпълнители на завещанието си определя своята родственица Христина Калчева, пловдивския адвокат Стамболов, Димитър Шипочлиев и запасен генерал Кючуков от Пазарджик. Фондът се управлява от фонд „Културни мероприятия" при Училищното настоятелство в града, през 1941 г. капиталът му възлиза на 6 млн. лв. С оставените от него средства е построена двуетажна училищна сграда за 400 ученици в двора на Начално училище „Никифор Попконстантинов". По решение на Училищното настоятелство то получава името „Средищно народно основно училище „Д-р Никола Ламбрев". В периода 1949/1950 г. това е III прогимназия „Д-р Никола Ламбрев", наследник на сградата днес е Основно училище „Христо Смирненски". Покъщнината и личните вещи на д-р Ламбрев са предоставени за реквизит на градския театър. Ценностите са вложени на съхранение в Пловдивската популярна банка.

Доктор Никола Ламбрев умира на 24 август 1941 г. в Пловдив.

В Териториалната дирекция „Държавен архив" – Пазарджик" през 1968 г. е открит личен фонд 282К „Д-р Никола Ламбрев Иванов" с предадени документи от читалище „Виделина", Регионалния исторически музей – Пазарджик, и къщата музей „Станислав Доспевски". Фондът съдържа материали, свързани с обществената и стопанската дейност на фондообразувателя, преобладават такива с юридически характер. Инвентарният опис съдържа 171 архивни единици с хронологичен обхват 1879–1941 г.

В родния му град на негово име е кръстена улица.

В летописа на град Пазарджик името на д-р Никола Ламбрев ще остане записано като име на голям родолюбец, общественик и щедър дарител. Неговият благороден жест е особено ценен, защото е посветен на учащите се деца, а да даряваш на деца, означава да даряваш бъдеще – бъдеще за всички.

Използвани източници

Генов, Иван Кр. [Доктор] Д-р Н. Ламбрев / Иван Кр. Генов. // *Подем* (Пазарджик), XIII, № 650, 19 авг. 1942, с. 1 : с портр.

Гоцева, Д. „[Доктор] Д-р Никола Ламбрев Иванов“ – фонд / Д. Гоцева. // *Енциклопедия* Дарителството : Дарителски фондове и фондации в България 1878-1951 : Т. 1 / Състав. Веска Николова, Росица Стоянова. - София : Български дарителски форум ; ИК Проф. Петко Венедиков, 2011, с. 269-270. Достъпно и от: https://daritelite.bg/d-r-nikola-lambr%D0%B5v-ivanov-3/

Едно дарение. // *Подем* (Пазарджик), XII, № 578, 5 ян. 1941, с. 2.

Енциклопедия Пазарджик и Пазарджишка община / Ред. колегия Александър Петров Арнаудов и др. ; Фотогр. Георги Ангелов Стефанов ; Худож. Леон Петьов Бабачев. - Пазарджик : Беллопринт ООД, 2011, с. 288 : с портр.

Касабов, Г. Д. Един осмислен живот / Г. Д. Касабов. // *Подем* (Пазарджик), XIII, № 651, 5 септ. 1942, с. 1 : с портр.

Касабов, Георги. Д. [Доктор] Д-р Никола Ламбрев / Георги Д. Касабов. // *Лъча* (Пазарджик), XVI, № 783, 1 окт. 1941, с. 4 : със сн.

Ламбрев, Никола. Завещание / Никола Ламбрев. // *Лъча* (Пазарджик), XVI, № 783, 1 окт. 1941, с. 4 : със сн.

Развитие на училищното дело в Пазарджишкия край до 1944 г. : Каталог-библиография / Състав. Ганка Маркова и др. - Пазарджик : Универсална научна библиотека „Никола Фурнаджиев“, 1993, с. 60, 69, 110.

Фичоров, Иван. [Доктор] Д-р Никола Ламбрев Иванов : 1875-1941 / Иван Фичоров. // *Нейчева*, Нонка и др. Кесарий Попвасилев. [Доктор] Д-р Никола Ламбрев Иванов. Иван Илионов Стамболиев : Инвентарни описи / Състав. Нонка Нейчева, Иван Фичоров, Стоилка Алексиева. – Пазарджик : Държавен архив, 1995, с. 18-44.

[Четем във в. „Борба“…]. (Разни вести). // *Лъча* (Пазарджик), XVI, № 781, 13 септ. 1941, с. 2.

Електронни ресурси

Свиркова, Надежда. Държавен архив – Пазарджик: Никола Ламбрев – юрист, общественик – рационализатор, законотворец. (Култура) / Надежда Свиркова. // *Pa-media.* 08.12.2025.[онлайн]. [Прегледан 24.02.2026]. Достъпно от: https://pa-media.net/news.php?extend.6978

Спасия Димитрова Джуренова
(1890–1961)

Спасия Джуренова
Източник Джуренов, Иван. Народни песни от Пазарджишко и Нишко / Записал Иван Джуренов; Нотирал Иван Елкин. - София : Е. Г. Елмазов, 1996, с. 302-304 : със сн.

Видна певица и сладкодумна разказвачка на народни приказки, наричана „българската Шехерезада“.

Българският фолклор е признат за едно от най-високите достижения на творческия гений на нашия народ. Пазарджишката фолклорна област е сред най-богатите в страната, за което допринася разположението ѝ в няколко географски дяла. Тя съчетава в себе си етнографските, езиковите и фолклорните особености на Средногорието, Тракия, Родопите и дори части от Рила.

Носители на устното народно творчество и в миналото, и сега са хората, които са научили от предците си, съхранили са и разпространяват образците на това словесно изкуство, създадено колективно от народа. Сред най-видните техни представители е Спасия Димитрова Джуренова, по баща Петракиева. Родена е в Пазарджик на 1 октомври 1890 г. в семейството на потомци на българи преселници от Ниш (днес Република Сърбия). Израства здраво свързана с българския фолклор – от баща си наследява дарбата да разказва увлекателно приказки, от майка си – певческия глас и обичта към народните песни. В света на приказките навлиза още от малка, когато стоят до късно със сестра си, за да помагат на родителите в шивашкия занаят, с който семейството изкарва прехраната си. Бащата всяка вечер разказва приказки, докато работят, а майката пее песни. Понякога една приказка продължава няколко вечери, защото е дълга, подробна и почти винаги завършва с

поука, а малката Спасия запаметява всичко. Тя започва и сама да съчинява нови приказки, в основата на които са житейски случки или познати хора, като образите са толкова живи и точно предадени, че макар и с променени имена, всички се досещат за кого са. Омъжва се на 20-годишна възраст за Илия Джуренов, майстор на машинно плетени дрехи, а по-късно семейството се премества да живее в София.

Първият издаден сборник с разказани от Спасия Джуренова приказки е „Дървото на живота“, който излиза от печат през 1963 г. Следват още два тома с приказки – „Кон звездалия“ (1973) и „Баба разказва“ (2010).

Когато става на около 60 години, Спасия Джуренова сама пожелава да се запишат всички приказки и песни, които знае. С това дело се заема нейният син – видният фолклорист и изследовател професор Иван Джуренов. Двамата започват работа и за около 5 години записват повече от 200 приказки и анекдота, над 200 народни песни, още гатанки, рецепти за народно лечение, предания и легенди – всички от нейния репертоар, които тя е съхранила в своята памет и разпространявала през годините.

Разказаните от нея образци на фолклорното ни богатство намират място в поредицата на Българска академия на науките „Сборник за народни умотворения и народопис“, том 56 – „Народна проза от Пазарджишко“, издаден през 1980 г. За художественото им достойнство пишат Ангел Каралийчев и Величко Вълчев в поредицата „Българско народно творчество“, том IX, където също има образци, разказани от нея: „*Характерна черта на приказките на Джуренова са тяхната завършеност на сюжета, ясно изразените образи, хубавият стегнат разказ и запазените подробности. Надарена с усет за поетичната форма на народното произведение, тя, като всеки разказвач на народни приказки, прави някои промени в текста, но никога не се впуска в своеволни поправки на сюжета… Приказките на Спасия Джуренова са едни от най-хубавите в идейно и художествено отношение фолклорни творби, които нашият народ е създал и опазил в течение на много столетия. Тези приказки остават ценен влог в нашата фолклористика*“ (Българско…, 1963, с. 486).

През 1996 г. излиза от печат сборникът „Народни песни от Пазарджишко и Нишко“, където са включени 494 песни. По-голямата част от тях са записани от Спасия Джуренова. Те са много интересни като съдържание и имат големи поетически достойнства, някои са свързани със събития и личности от Пазарджишкия край, други утвърждават моралните ценности на българския народ. Особено значими са песните ѝ от Нишко – общо 31 на брой, защото преди това са публикувани много малко песни на българите от този край. Характеристика на тематичното разнообразие на включените в сборника песни прави краеведът и етнограф Александър Арнаудов: „*Част*

от тях са по характерни мотиви в нашия песенен фолклор или са варианти на известни български народни песни. Несъмнено сред песните в сборника има и такива с местен произход. На първо място, това са песни, в които се споменават местни селища и други географски имена като реките Марица, Луда Яна и Тополница. За други песни от сборника имаме основание да допуснем, че са възникнали в Пазарджишка област или в съседни краища в Тракия или в Средногорието. Независимо от своя размер или тематика песните от сборника са ценни като поетична летопис на традиционния бит на нашия народ и на неговата душевност, на неговата историческа съдба в продължение на няколко века и на неговите нравствени добродетели и големи поетични дарби. Някои от песните са истински бисери на народната ни поезия. По количество и качество много добре са представени хайдушките песни. Друго достойнство на сборника е, че той съдържа и песни, отразяващи частния и обществен живот след Освобождението, а също и образци от местния детски фолклор“ (Арнаудов, 2002, с. 5). Изключителен принос на изданието е нотирането на творбите – така Спасия Джуренова предава и до нас достигат не само текстът, но и мелодията на народните песни.

Спасия Джуренова умира на 8 декември 1961 г. в София.

Отчитайки голямото ѝ културно дело, Столична община поставя паметна плоча на фасадата на дома, където тя живее на ул. „Розова долина“ № 30. Община Пазарджик също поставя паметна плоча на дома ѝ на улица „Гавраил Кръстевич“ № 34, за да увековечи името ѝ. Да се знае, че е живяла българка с феноменална памет, цял живот разказвала и пяла, съхранила и предала на следващите поколения безценно фолклорно богатство.

Използвани източници

Арнаудов, Александър. Иван Джуренов остави истинска съкровищница за нас и бъдните поколения / Александър Арнаудов. // *Виделина* (Пазарджик), XIII, № 136, 24 окт. 2002, с. 5.

Българско народно творчество : Приказки вълшебни и за животни : Т. 9. / Подб., ред. А. Каралийчев, В. Вълчев. – София, 1963, с. 486.

В памет на Спасия Джуренова : Над 100 приказки и 300 песни записала разказвачката и певицата. // *Земя*, № 234, 6 дек. 2000, с. 4.

Джуренов, Иван. Спасия Димитрова Петракиева-Джуренова. (При изворите на народното творчество) / Иван Джуренов. // *Джуренов*, Иван. Народна проза от Пазарджишко. СбНУ. Т. 56 / Иван Джуренов. – София, 1980, с. 7-9.

Джуренова, Спасия. Баба разказва : Народни приказки / Спасия Джуренова ; Худож. Константин Анастасов. - Пазарджик : Беллопринт, 2010. - 216 с., 10 л. : цв. ил.

Джуренова, Спасия. Дървото на живота : Български народни приказки / Разк. Спасия Джуренова ; Записани от Иван Джуренов ; Худож. Димо Попов. - София : Нар. младеж, 1963. - 159 с. : 8 л. : ил.

Джуренова, Спасия. Как пазарджичани не дали острова си на Фердинанд. (Народна памет) / Спасия Джуренова. // *Знаме* (Пазарджик), XXXI, № 23, 7-16 юни 1997, с. 5.

Джуренова, Спасия. Кон звездалия : Български народни приказки / Разк. Спасия Джуренова ; Преразк. Иван Джуренов ; Худож. Анна Тузсузова. - София : Нар. младеж, 1973. - 240 с. : с ил., [4] л. : цв. ил.

Илиев, Христо. Преиздават приказки на Спасия Джуренова / Христо Илиев. // *Пазарджишка Марица*, IX, № 222, 17 ноем. 2010, с. 4.

Карабойчева, Спасийка и др. Джуренови – ревностни събирачи и пазители на българския фолклор / Спасийка Карабойчева, Дима Кръстева. // *Знаме* (Пазарджик), XIX, № 185, 4 окт. 2010, с. 4.

Николов, Петър. Лекарка дава нов живот на песни от Нишко : Внучка на известната писателка – фолклористка Спасия Джуренова изпя и издаде в албум част от богатото духовно наследство на своята баба / Петър Николов. // *Вестник за жената*, № 43, 25-31 окт. 2001, с. 4 : със сн.

Панайотов, Тодор. Софиянци почетоха наша съгражданка : 110 години от рождението на Спасия Джуренова / Тодор Панайотов. // *Знаме* (Пазарджик), IX, № 192, 2 окт. 2000, с. 1, 6.

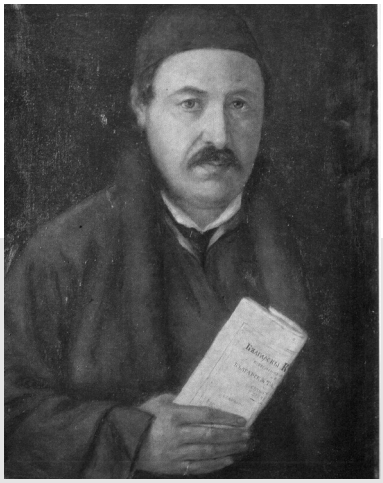
Почит към Спасия Джуренова. // *Знаме* (Пазарджик), XI, № 240, 9 дек. 2002, с. 6.

Янкова, Спасийка. Обаятелна певица и разказвачка / Спасийка Янкова. // *Джуренов*, Иван. Народни песни от Пазарджишко и Нишко / Записал Иван Джуренов ; Нотирал Иван Елкин. - София : Е. Г. Елмазов, 1996, с. 302-304 : със сн.

Електронни ресурси

Разказвай ми, слушам те, или коя е Спасия Джуренова. // *Намери доброто* [онлайн]. 18.03.2018. [Прегледан 14.02.2926]. Достъпно от: https://nameridobroto.com/2018/03/18/разказвай-ми-слушам-те-или-коя-е-спаси/

Стефан Секулов Захариев
(1810–1871)

Портрет на Стефан Захариев. Художник Станислав Доспевски
Източник Захариев, Васил. Станислав Доспевски : Възрожденски живописец 1823–1877 - София : Български художник, 1971

Първият български краевед и първи библиотекар в Татар Пазарджик: „Само да бъдем справедливи, мили единородци, и да почувстваме собствената си цена. Ми никога не ще бъдем умни с чужди ум и славни с чужда слава“.

Стефан Секулов Захариев е роден в Татар Пазарджик през 1810 г. в заможно и родолюбиво българско семейство. Поради липса на българско училище той завършва гръцки училища и придобива възможно най-доброто образование за това време в град Пловдив. Говоримо и писмено овладява гръцки и османотурски език.

Отначало започва да се занимава с търговия, като превозва в Белград ориз, а оттам докарва кожухарски стоки на баща си. Използва престоя си в Белград и се научава да чете и пише на кирилица. Стефан Захариев става спомоществовател на „Гласник друштва српске словесности“, а по-късно се научава да превежда от сръбски, руски, чешки и полски език. В зрялата си възраст той говори и пише на четири балкански езика, извън тях чете и превежда от още толкова други чужди езици. Изявява се като един от най-образованите жители на Татар Пазарджик и областта до 1878 г.

Стефан Захариев е сред най-влиятелните местни обществени деятели на движението за новобългарска просвета и църковно-националната борба, с

авторитет не само в Татар Пазарджик и областта, но и в Северна и Източна Македония, Западните земи, Пиротско, Вранско и пр. Като постоянен член на българското църковно-училищно настоятелство организира прогонването на гръцките духовници от най-голямата пазарджишка църква „Св. Богородица“. По негова инициатива през 1864 г. започва тържественото честване на празника на светите братя Кирил и Методий в града. С активното му участие се учредяват читалище „Виделина“ през 1862 г. и женското ученолюбиво дружество „Просвета“ в Пазарджик през 1870 г.

Активно сътрудничи на редица вестници с дописки по хода на църковните борби в града и води оживена кореспонденция с редица изтъкнати български възрожденци. Синът му Христо Захариев написва „Животопис на Стефан Захариев от гр. Т.-Пазарджик“ (публикуван най-напред в сп. „Училищен преглед“, V, 1900, с. 658-668). В него той описва бащиния си дом по следния начин: „*Домът на Стефан Захариев е бил свърталище на учените, учителите и учителките в гр. Т. Пазарджик по ония времена; оттам е давано тон по народните и черковни в града и окръга движения; оттам са се разпространявали без страх по населението народните и бунтовнически песни. Станеше ли голяма народна нужда за нещо, Стеф. Захариев написваше нужният махзар (заявление), даваше го на своя верен слуга бошнак – Селим, който в 2-3 нощи го връщаше подпечатен от целия окръг. Като предаден всецяло на народните работи, той в последните години е бил много беден, но винаги високо справедлив. Когато се поиска от правителството да се изпрати от града един ученик да свърши лицея в Цариград, мнозина приятели го молеха да изпрати сина си Христа; но той, за да не даде причина да го одумват съгражданите му, изпрати отличния тогава по прилежание ученик, общеизвестния сега Константин Величков*“ (Захариев, Христо, 2013, с. 23).

Какво родолюбие и израстване над личното показва този жест! Да пренебрегнеш собственото си и на децата си добруване в името на общото благо – Стефан Захариев се доказва като човек, който притежава чест и доблест и в малките, и в големите дела.

При обиколките си като владишки чиновник и бидейки изявен общественик, Стефан Захариев започва да отбелязва остатъците от богатата история на региона, да взима стари ръкописи, към които полуграмотни свещеници и невежи учители проявяват пренебрежение, събира старинни монети и антики. Пише на Стефан Веркович, че се готви да направи описание на града и околността. В увода на своята книга обяснява защо се е натоварил с тази задача: „*И прося извинение от любезните читатели за неправилното ми съчинение и правописание, понеже целта ми не е била да ся прославя или да покажа, че съм много учен, и то сега в преминала възраст, но да послужа и аз народу си с нещичко*“ (Захариев, Стефан, 1870, с. 4).

Най-голяма известност и признание на Стефан Захариев донася „Географико-историко-статистическо описание на Т-Пазарджишката кааза с една харта и таблица, за различни стари паметници, съчинено от Ст. Захариев, пазарджичанин“ (Виена, печатница на А. Соммер и С-ие, 1870).

Съвременниците в България посрещат книгата на Захариев с интерес и възторг. С това съчинение той става известен сред учени и извън България.

Особено ценна е оценката, която прави проф. Иван Батаклиев за делото на Стефан Захариев: „*Тази книга дава обилни материали за географията и историята на Пазарджик и всички села в областта му, които материали, ако не бяха записани от него, щяха да бъдат завинаги загубени… Този труд на Захариев е най-хубавото областно описание у нас преди Освобождението. Ето защо той беше високо ценен от професорите Дринов, Иречек, Златарски, Иширков и др.*“ (Батаклиев, 1962, с. 147).

А при анализа си от днешна гледна точка за книгата на Стефан Захариев проф. Вера Бонева особено подчертава: „*Три са ключовите стожери на нейната смислова конструкция – воля за етнокултурно обособяване, вглеждане в историческите следи от общото минало, самоидентификация чрез количествените параметри на социума. Хора, училища, храмове, институции, поминъци, традиции – това са само част от компонентите на българството, които Стефан Захариев се чувства задължен да регистрира с (без)пристрастното перо на народоописателя*“ (Бонева, 2011, с. 21-22).

В изключително ползотворната обществена дейност, която Стефан Захариев развива, може да се включи и длъжността му на пръв библиотекар в библиотеката на Мъжкото училище и Девическото училище в квартал „Вароша“, където той особено се е грижел за закупуване на книги и за абонирането за вестници. Тази длъжност той заема в периода от 1858 до 1871 г. На 18 януари 1871 г. с писмено разрешение на българските занаятчийски сдружения в Пазарджик е разрешено на Ст. Захариев да предаде книгите, картите и глобусите от училищната библиотека на читалището в града, като му се изказва публична благодарност за умножаване на книгите в библиотеката и съхраняването им.

Стефан Захариев умира на 13 април 1871 г. – сравнително млад и в силата си още да работи, но доживява щастието да види отпечатана през 1870 г. книгата си за Пазарджик и постигането на дълго бленуваната независимост на българската църква.

За да напомнят за личността и делото на Стефан Захариев, в град Пазарджик неговото име носят едно училище и една улица, поставена е мраморна плоча на мястото, където е бил домът му.

Използвани източници

Арденски, Владимир. „Описание на Татар-Пазарджишката кааза“ в ново издание : Фототипно издание с коментар / Владимир Арденски. // *Родопи*, IX, 1974, № 5, с. 11.

Арнаудов, Александър. Стефан Захариев (1810-1871) / Александър Арнаудов. // *Арнаудов*, Александър и др. Извори за миналото на Чепинско / Александър Арнаудов и др. – Пазарджик, 2006, с. 18-29 : със сн.

Батаклиев, Иван. Стефан Захариев / Иван Батаклиев. // *[Сто] 100* години народно читалище „Виделина“ – Пазарджик. – София, 1962, с. 144-147.

Бонева, Вера. Възрожденецът Стефан Захариев / Вера Бонева. // Стефан *Захариев* : Живот, дело, род : Научна сесия, посветена на 200 г. от рождението му и 140 г. от издаването на книгата му „Географико-историко-статистическо описание на Татар-Пазарджишката кааза“, 29.10.2010 г., Пазарджик / Състав. Румяна Кацарова. – Пазарджик : [Регионален исторически музей], 2011 (Пазарджик : Беллопринт ООД), с. 7-29.

Вакарелски, Христо. Стефан Захариев / Христо Вакарелски. // *Родопи*, I, 1966, № 1, с. 31-34.

Захариев, Стефан. Географико-историко-статистическо описание на Татар Пазарджишката кааза / Стефан Захариев ; Науч. комент. и ред. Ив. Батаклиев, Ал. Арнаудов. - 2. юбил. фототип. изд. с комент. - София : ОФ, 1973. - XX, 152 с. : с факс. 1 л. портр. 2 л. к. и факс.

Стефан **Захариев** : Живот, дело, род : Научна сесия, посветена на 200 г. от рождението му и 140 г. от издаването на книгата му „Географико-историко-статистическо описание на Татар-Пазарджишката кааза“, 29.10.2010 г., Пазарджик / Състав. Румяна Кацарова. – Пазарджик : [Регионален исторически музей], 2011 (Пазарджик : Беллопринт ООД). – 207 с.

Стефан **Захариев** (1810-1871) : Документално наследство / Състав. Вера Бонева. – В. Търново : Фабер, 2013. – 319 с. : с факс.

Стефан **Захариев** 1810 - 1871 : Юбилейно издание на Регионален исторически музей – Пазарджик : 200 г. от рождението на Стефан Захариев : 140 г. от отпечатването на Описание на Татар-Пазарджишката кааза / Регионален исторически музей ; Елисавета Иванова. - 2010. - Пазарджик : (Пазарджик : ИК Беллопринт ООД). - 6 с.

Захариев, Христо. Животопис на Стефана Захариев, от гр[ад] Т[атар]-Пазарджик / Христо Захариев. // Стефан *Захариев* (1810-1871) : Документално наследство / Състав. Вера Бонева. – В. Търново : Фабер, 2013, с. 21-28.

Илиев, Йордан. Стефан Захариев и античната история на Родопите / Йордан Илиев. // Стефан *Захариев* : Живот, дело, род : Научна сесия, посветена на 200 г. от рождението му и 140 г. от издаването на книгата му „Геогра-

фико-историко-статистическо описание на Татар-Пазарджишката кааза“, 29.10.2010 г., Пазарджик / Състав. Румяна Кацарова ; Науч. ред. Георги Марков и др. – Пазарджик : [Регионален исторически музей], 2011, с. 47-50.

Кантарев, Константин Н. Виден изследовател на Пазарджишко : 170 години от рождението на Стефан Захариев / Константин Н. Кантарев. // *Септемврийско знаме* (Пазарджик), XXXV, № 62, 24 май 1980, с. 2.

Петров, Петър Хр. Непубликуван ръкопис на Стефан Захариев от 1867 г / Петър Хр. Петров. // *Известия на Етнографския институт с музей*, 11, 1968, с. 303-333.

Псалтова, Валентина. Първите краеведи / Валентина Псалтова. // *Псалтова*, Валентина. Музейното дело в Пазарджик / Валентина Псалтова. – Пазарджик : Регионален исторически музей, 2011, с. 9-13.

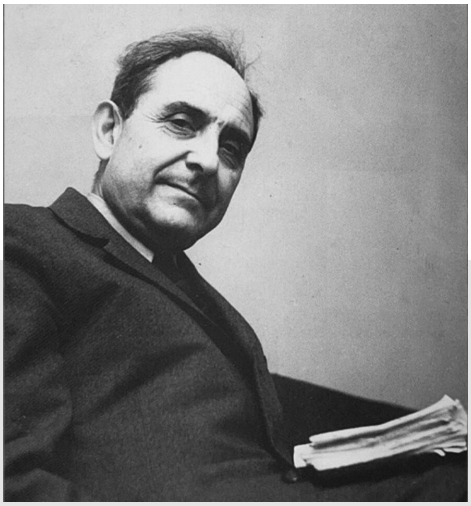
Сестримски, Иван. Краеведът Стефан Захариев / Иван Сестримски. // *Сестримски*, Иван. Възрожденски книжовници : Литературни студии : Книга първа / Иван Сестримски. – София, 1998, с. 5-21.

Електронни ресурси

Колев, Йордан. [Сто и петдесет] 150 години от смъртта на видния възрожденец, просветител и деец на църковно-националното движение Стефан Захариев / Йордан Колев. // *Изпълнителна агенция за българите в чужбина* [онлайн]. 14.04.2021. [Прегледан 09.01.2026]. Достъпно от: https://www.aba.government.bg/list-events-item/150-godini-ot-smrtta-na-vidniya-vzrozhdenets-prosvetitel-i-deets-na-tsrkovno-natsionalnoto-dvizhenie-stefan-zakhariev/5/show

[**Сто четиридесет и седем**] 147 години от смъртта на големия Стефан Захариев : Той е възрожденец, просветител, ръководител на църковно-националното движение на българите в Пазарджик. // *Марица* [онлайн]. 13.04.2018. [Прегледан 09.01.2026]. Достъпно от: https://www.marica.bg/region/pazardjik/147-godini-ot-smrtta-na-golemiq-stefan-zahariev

Стоян Стоев Джуджев
(1902–1998)

Стоян Джуджев, 1972 г.
Източник BNR.bg [Архивен фонд]

Български учен, удостоен с международната Хердерова награда през 1978 г. за поддържане и насърчаване на културните взаимоотношения между народите.

Името на професор Стоян Стоев Джуджев е неразривно свързано с изграждането на научните основи на българската етномузикология, както и с последвалото ѝ възходящо развитие. Той заема видно място в историята на музикалната фолклористика и това се дължи на богатото научно наследство, което завещава на идните поколения. Творчеството му е резултат не само на солидна професионална подготовка и широка обща култура, но и на упорит труд, подхранван от любовта му към музиката.

Целият жизнен и творчески път на Стоян Джуджев преминава в непрестанна научноизследователска и преподавателска дейност, насочена към областта на фолклористиката в музикалната ни наука, която е твърде слабо развита до това време.

Роден е на 6 декември 1902 г. в Пазарджик, където баща му Стойо Джуджев, юрист от Панагюрище, е временно на работа. Скоро семейството отново се премества в Панагюрище и там Стоян Джуджев завършва основно и средно образование. Тук попада под неотразимото въздействие на народната песен. Оттогава датира първият му интерес към фолклора и той записва

словесно и нотно много панагюрски песни. Образци от тази фолклорна област присъстват в изследванията на Стоян Джуджев в голяма част от творческите му разработки.

През 1924 г. Стоян Джуджев завършва Държавната музикална академия в София като ученик на професор Добри Христов, професор Стоян Брашованов и професор Димитър Радев, при които задълбочава интереса си към народната музика. Оттук тръгва дълбоката душевна връзка между ученика и учителя – Добри Христов.

Заминава на специализация в Париж (1927–1931), където завършва Историко-филологическия факултет на Сорбоната, учи музика, инструменталистика, психология и естетика, славянска филология и етнография. Посещава лекции и в „Колеж дьо Франс“. В продължение на две години е сътрудник на Института по фонетика и на Музея на словото и жеста при Сорбоната, същевременно работи и като диригент. Получава предложение от Рабиндранат Тагор и се подготвя за преподавател в Индия, но баща му се разболява, Стоян Джуджев се отказва и се завръща в България. През 1931 г. блестящо защитава дисертацията си „Ритъм и такт в българската народна музика“ и става „Доктор на Сорбоната“. Чрез този първи монографичен труд върху българското музикално фолклорно творчество нашата музикална наука и нашият фолклор стават достояние на западноевропейския културен свят.

През 1931 г. д-р Стоян Джуджев, вече завършен учен на европейско ниво, се завръща в България и утвърждава народната музика като учебна дисциплина в Музикалната академия. По това време той е един от активните сътрудници на елитното списание „Златорог“, на в. „Мир“ и на Радио София. Дейността на д-р Джуджев в радиото е многопосочна, интересна и богата на идеи, а дебютът му пред микрофона е на 17 февруари 1936 г. с беседата „Българската песен в Албания“ – тема, която и днес би предизвикала интерес. До края на годината д-р Стоян Джуджев изнася 12 лекции, три от които разглеждат въпроса „Как се създават народни песни?“. Някои от темите му като „Естетиката на българската народна песен“, „Основи на народностната ни хореография“ или „Значението на музикалната етнография“ са изненадващо нови за по-слабо запознатия слушател, други, например „Народно творчество и национален инстинкт“ и „Народно творчество и национална култура“, разглеждат нов кръг въпроси. Изследователските интереси на учения в известен смисъл рефлектират и в сътрудничеството му с Радио София, където през 1937 г. той чете сказка на тема „Тоналната основа на ориенталската музика“. Днес в Златния фонд на Българското национално радио се пазят изказвания и разговори по различни поводи с проф. д-р Стоян Джуджев през периода 1960–1992 г. Два от записите са посветени на именития български композитор Добри Христов, за когото говори с уважение и го нарича „патриарх на българската музика“.

Забележителните изследвания довеждат и до бързо израстване в научните среди – от 1931 до 1937 г. е лектор по етнография, акустика и народна музика, от 1937 г. е доцент, а от 1941 г. – професор в Държавната музикална академия в София. От 1954 до 1974 г. е завеждащ катедра „История на музиката и етномузикология“ в Българската държавна консерватория (днес Национална музикална академия „Проф. Панчо Владигеров“). Множество научни разработки изследват методите на преподаване на проф. Стоян Джуджев. Обстойно с тази тема се занимава Горица Найденова: „*Когато се коментира важността на Джуджевото дело, тя неизменно се идентифицира със създадената от него единствената навлязла в практиката българска музикалнотеоретична система. Никога не се пропуска също така, че тази система е изградена – или почти е започнала да бъде изграждана – за целите на преподаването на предмета „Народна музика“ в Музикалната академия… преподавателската система на Джуджев играе важна роля в оформянето на вижданията (за музикалния фолклор, за музикалната наука) на практически всички действащи академично образовани музиканти от втората половина на XX век*“ (Найденова, 2012, с. 89-90).

Проф. Стоян Джуджев доразвива теоретичните постановки на Димитър Христов и Васил Стоин във фундаменталния си труд за българската фолклористика „Теория на българската народна музика“ в четири тома, издадени в периода 1954–1961 г. Сред забележителните му изследвания са „Българска народна хореография“ (1945) – първото обстойно изследване на народните танци, както и книгата „Музикални есета и студии“ (1977).

Придобил вече международна известност, той продължава да поддържа постоянна връзка с родния край и в подкрепа на теоретичните си постановки в своите трудове използва редица характерни панагюрски хора и песни. Доктор Васил Стефанов в свое изследване пише: „*Музиковедските занимания на Ст. Джуджев най-напред бяха насочени в областта на българската народна хореография. Резултатите от тия си проучвания той обобщи в своя голям труд „Българска народна хореография“. Там намираме използвани и някои от материалите от панагюрския музикален фолклор, които по-рано беше събирал. Тук той използва като илюстративен материал при теоретичните разработки някои хора и песни, които е записал. Той е отбелязал и имената на лицата, които са послужили като изворов материал… От тях в „Българска народна хореография“ Ст. Джуджев е използвал „Криво панагюрско хоро“ и „Касапско хоро“, на които помества и нотния запис. Материали от панагюрския музикален фолклор, записани от него, Ст. Джуджев използва и в първия том на своята „Теория на българската народна музика“ (1954). В края на 60-те и началото на 70-те години*

се занимава с проблемите на фолклорното наследство на Пазарджишки окръг“ (Стефанов, 1983, с. 4).

Отдава заслужена почит на колосалния труд на проф. Джуджев – четиритомния учебник „Теория на българската народна музика“ и Едуард Берберян: „[…] *авторът с голяма вещина и проникновен научен подход разкрива богатствата на народната ритмика, метрика, мелодика… Подробно разглежда характерните за народната музика ладове. Съставя класификация на ладовете в „тонови редове“ и „тонови видове“. Като специалист филолог той прави фонетични изследвания за връзката на мелодията с говорната интонация… „Морфология и прозодия“ се счита като единствен по рода си труд в българското музикознание*“ (Берберян, 1982, с. 2).

В богатата научна дейност на проф. Джуджев интерес предизвикват студиите му „Елена Б. Янкова и песните на бесарабските българи“, „Произход на тактовете в народната ни музика“, „Акцент и ритъм“, „Ролята на иктуса в стиха и мелодията“, „Ритъмът като геометрия във времето“, както и множество статии, публикувани у нас и в чужбина. Продължава да се ползва от изследователите и учебникът му „Музикална акустика“.

„*Стоян Джуджев е изтъкнат блестящ педагог и ръководител на десетки докторанти от Канада, Белгия, Съединените щати. В България негови ученици са известните Иван Качулев, Елена Стоин, Николай Кауфман, Тодор Диджев, Михаил Букурещлиев. За пръв път професор Джуджев проучва особеностите на детския фолклор. Има принос в областта на народните танци. Държи на правилото: „Хореографът трябва да бъде добър музикант“* – пише за него Лушка Караянева. И продължава: „[…] *трудовете му разкриват със солидна научна обосновка българския музикален напев и произведенията на Йоан Кукузел – Ангелогласния. Има заслуга и за откриването на бистришкия триглас*“ (Караянева, 2020, с. 5).

Проф. Стоян Джуджев е още и виден български есперантист с висок международен авторитет – пожизнено той е един от двамата българи, членове на Световната академия по есперанто във Витри сюр Рен, Франция, в която влизат 45-те най-добри познавачи на езика есперанто в света. Съвършено е владеел френски и английски език. Като личност с богата душевност и многостранни интереси, той е привлечен и от идеите на Петър Дънов.

Бележитият учен умира на 17 март 1997 г. в град София.

Чрез името и научното дело на проф. д-р Стоян Джуджев българското музикознание събужда интерес и печели приятели, привърженици и последователи в различни краища на света. Неговата мащабна дейност се изразява в многобройни доклади и лекции, изнасяни пред редица европейски

и международни форуми, в университети, научни институти и консерватории, както и в големи културни центрове.

За своите забележителни постижения в българското музикознание проф. Стоян Джуджев многократно е награждаван. Удостоен е с международната Хердерова награда през 1978 г. за поддържане и насърчаване на културните взаимоотношения между народите и става един от общо 33-мата българи носители на това отличие. През 1981 г. е обявен за заслужил деятел на изкуството, през 1984 г. е удостоен със званието „Лауреат на Държавна (Димитровска) награда“ за труда му „Българска народна музика“. Присъдено му е званието „Доктор хонорис кауза“ на Националната музикална академия през 1998 г.

Използвани източници

Арнаудов, Петко. Достоен българин и европеец : Проф. Джуджев е изследовател на българския музикален фолклор и лауреат на Хердерова награда : 100 години от рождението на проф. Стоян Джуджев / Петко Арнаудов. // *Знаме* (Пазарджик), XI, № 240, 9 дек. 2002, с. 6 : със сн.

Берберян, Едуард. Виден учен – музиковед : Проф. Стоян Джуджев на 80 години / Едуард Берберян. // *Септемврийско знаме* (Пазарджик), XXXVIII, № 156, 30 дек. 1982, прил. Макове, № 6, с. 2 : с потр.

Захариева, С. Понятието народна песен – от музикално-фолклористично към специфизирано научно мислене / С. Захариева. // *Българско музикознание*, XLVI, 2004, № 1, с. 3-19.

Караянева, Лушка. Професор Стоян Джуджев – музиковед : Панагюрци, оставили следа. (Памет) / Лушка Караянева.// *Време 2001* (Панагюрище), XXI, № 20, 24 юли 2020, с. 5 : със сн.

Кауфман, Николай. Крупен теоретик на българската народна музика / Николай Кауфман. // *Българска музика*, XXVI, 1975, № 10, с. 31-34.

Кауфман, Николай. С любов към фолклора / Николай Кауфман. // *Работническо дело*, LVIII, № 120, 29 апр. 1984, с. 3.

Керкеняков, Георги. Виден изследовател на българския музикален фолклор, учен и педагог / Георги Керкеняков. // *Оборище* (Панагюрище), XXV, № 5, 29 ян. 1983, с. 4.

Кръстев, Венелин. Музикознанието и критиката / Венелин Кръстев. // *Кръстев,* Венелин. Българската музикална култура / Венелин Кръстев. – София : Наука и изкуство, 1974, с. 179-183.

Кръстев, Лука. Проф. Стоян Джуджев – продължител на делото на Добри Христов и Васил Стоин / Лука Кръстев. // *Кръстев,* Лука Петков и др. Панагюрци - вчера и днес : Кн. 2 / Лука Кръстев, Георги Гемиджиев, Павлина Вайсилова. – Панагюрище : Оборище ЕООД, 2008, с. 170-176.

Лауреатите [на Хердерова награда в България]. // *Дума*, XIII, № 128, 7 юни 2003, с. 16.

Литова-Николова, Лидия. Стоян Джуджев – продължител на делото на Добри Христов и Васил Стоин / Лидия Литова-Николова. // *Литова-Николова,* Лидия. Българска народна музика : Учебник за средните музикални училища / Лидия Литова-Николова. – София, 1988, с. 282-287.

Международно признание на нашата музикална наука. // *Оборище* (Панагюрище), XX, № 14, 1 апр. 1978, с. 3.

Найденова, Горица. От философия до фолклористика : Непознатият Стоян Джуджев / Горица Найденова. – София : Марс 09, 2013. – 356 с., [8] л. : с портр., ил.

Найденова, Горица. Стоян Джуджев и специалният клас по музикален фолклор в Държавната музикална академия / Горица Найденова. // *Български фолклор*, XXXVIII, 2012, № 1, с. 89-98.

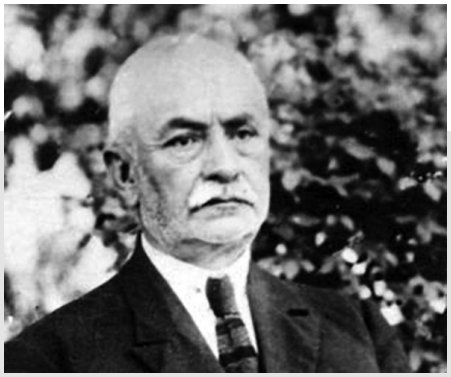
Стефанов, Васил. Виден български музиковед : Какъв е приносът на музиковеда Стоян Джуджев за изучаването на панагюрския музикален фолклор? (Наши учени) / Васил Стефанов. // *Оборище* (Панагюрище), XXV, № 1, 1 ян. 1983, с. 4.

Електронни ресурси

Джуджев, Стоян. За романа, за автора и за героя [„Ангелогласният“ на Добри Немиров] / Стоян Джуджев. // *Chitanka.info* [онлайн]. [Прегледан 12.12.2025]. Достъпно от: https://chitanka.info/text/49555-za-romana-za-avtora-i-za-geroja

Стоян **Джуджев** и неговият път към изворите на фолклора. (Музика). // *Българско национално радио* : Архивен фонд [онлайн]. 06.12.2022. [Прегледан 12.12.2025]. Достъпно от: https://archives.bnr.bg/archives/post/13338/stoyan-dzhuzhdev

Тодор Иванов Мумджиев
(1863–1940)

Тодор Мумджиев
Източник Pzdnes.com

Участник в църковните борби, деец на Съединението, доброволец в Сръбско-българската война, краевед, инициатор за създаване на комитет за увековечаване паметта на Константин Величков, депутат в Учредителното събрание в Търново (1879).

Един от най-видните културни и обществени дейци в Пазарджик, носещ възрожденския дух в сърцето си, е краеведът Тодор Иванов Мумджиев.

Роден е на 3 февруари 1863 г. в Пазарджик. Семейството му е свързано с борбите за духовно самоопределение, национална свобода и независимост. Негов брат е Антон Мумджиев – опълченец и активен участник в събитията по Съединението на Княжество България и Източна Румелия през 1885 г.

Тодор Мумджиев, макар за кратък период да работи като помощник-аптекар, посвещава живота си на учителската дейност – в Пазарджик, Пловдив, Бургас, Балчик. В Пазарджик е дългогодишен учител, директор на Девическото училище (1901–1902), на Мъжкото училище (1904–1906) и окръжен училищен инспектор. Човек със силно развито чувство за дълг и голям патриот, той развива и изключително активна културна и обществена дейност. Инициатор и учредител е на археологическото дружество „Бесапара“ – Пазарджик, създадено през 1924 г., учредител и член на Съюза на археологическите дружества в България (18 юли 1926 г., Шумен). Инициатор е за създаване на Комитета за увековечаване паметта на Константин Величков (1907–1921) и на Комитета за подпомагане на новопокръстените християни (1912) в Пазарджик. Той е активен читалищен деец, а на читалищния музей „Иван Войводов“ е уредник (1924–1926). Като общественик,

има доверието на своите съграждани и е избиран за депутат три пъти – в Учредителното събрание в Търново през 1879 г., в III Велико народно събрание и в V Обикновено народно събрание.

Сред всички родолюбиви инициативи и дейности безспорно най-голяма е заслугата на Тодор Мумджиев в подготовката и извършването на Съединението. И не само – той описва преживяното и издава книжката „Спомени по Съединението“, отпечатана през 1915 г. Тя е малка по обем – само 16 страници, но е изключително ценна с информацията, която носи и предава на поколенията, за участието на Пазарджишкия край в събитията от 1885 г. Още с появата си книгата предизвиква голям интерес, бързо се изчерпва и скоро е преиздадена отново. Авторът обявява на титулната страница, че продажбата е в полза на бежанците от Македония и Одринско. Изданието е с посвещение на двете му най-скъпи чеда – на загиналия му син Иван, сражавал се като подпоручик от Първа скорострелна батарея на 8-и артилерийски полк, паднал на 12 март 1912 г. при село Агър-Кьой край Одрин (днес Ахъркьой, Одрин, Турция), и на загиналия му внук Страшимир Ант. Мумджиев, запасен подпоручик от Първи Софийски полк, паднал на 9 октомври 1912 г. С голяма болка пише в малкия предговор на изданието: „*Мир на праха ви, мили деца! Спете спокойно!... Бог бди над България!*“. Първата глава от своите спомени Тодор Мумджиев започва с думите: „*Миналото поучава. Народите сами творят съдбините си*“ (Мумджиев, 1915, с. 2-3).

Книгата си Тодор Мумджиев започва с важни за България исторически дати, описва тежкото положение в Южна България след Освобождението от 1878 г., създаването на тайните революционни комитети в страната, учредяването на Пазарджишкия комитет и неговата дейност, собственото си участие в последвалите събития: „*В края на м. юни капитан Паница основа в града таен комитет за прогласяване съединението. Събранието стана у нас. Паница се придружаваше от опълченеца Манол Георгиев от Котел, Ат. п. Иванов (Задгорски?) от Сливен, поручик Соколов от Пазарджик и П. Зографски – също. Тия лица бидоха доведени в къщи към 10 часа вечер от брата ми Антон – опълченец, съслуживец и приятел на Паница от опълчението. Тук биде повикан и училищния инспектор – Тодор Киров – също опълченец, който живееше в съседство с нас. Цял един час бе изтекъл в съвещания – в гостната ни стая – без да бъде обадено на мене, защо става това събрание, с каква цел и кои са тия нощни гости на брата ми. По едно време дойде брат ми при мене, откри ми целта на събранието и ме покани да ида и положа клетва. Аз отказах, като му казах, че подозирам с това да се партизанствува. След малко идва Паница с брата ми в моята стая и захваща с тия думи: „а, а, тук имало млад човек, интелигентен човек, той ще ни бъде добър секретар и помощник в делото“. Разкри целия план на ра-*

ботата, като твърдеше, че тук няма никакво партизанство, че това ще бъде народно дело, свято дело, лелеяно от народа час по-скоро да се реализира и пр. Когато той добави, че и българският княз не е чужд на всичко това, че той ще прегърне народното дело и се спусна да ме прегърне – аз дадох съгласието си да бъда скромен съратник в делото. Влезнах в стаята на „гостите" и положих установената клетва над кама и револвер. Каза се, че съединението този път ще се прави с пушки, а не с митинги" (Мумджиев, 1915, с. 7-8).

Тодор Мумджиев и брат му Антон са сред най-активните членове на комитета в Пазарджик, а за народното дело работят видните пазарджиклии Константин Величков, Тодор Киров, Отон Иванов, свещеник Георги поп Тилев, Георги Консулов, Иван Войводов, Яков Матакиев, Иван Соколов, Данаил Юруков, Богдан Стоянов и др.

Прочутото „Възвание", написано от Захари Стоянов в Пловдив за обявяването на Съединението, е донесено в Пазарджик лично от Тодор Мумджиев: „*Възванието се написа, прочете ни черновката. Ние с доктора сме в умиление… Силни изрази, цветист език и патриотичен дух вееше в това знаменито възвание. Още от тук се изпрати на печатницата. Захари и доктора ми поръчаха да дочакам отпечатването му, да взема снопове от него и да замина за Пазарджик, да съобщя решението на централ. комитет и пристъпим към работа… Взех възванията. На Джумаята намерих П. Иванов, с когото се качихме във файтон с три коня и тук бяхме към 5 часа след обяд. Юрд. Спиридонов, връщайки се с градската кола, видял в Пловдив, полицейски комисар и много стражари, че чакат на Орта-хан Захари да го арестуват… Всички наши хора ме чакаха за известие, що става със Захари. Показвам им възванията. Те разбраха, що ще става. Вътре в един-два часа всички коне на нашите приятели, файтонджии и талигаджии се предлагат доброволно и куриерите ни се пръскат из тъмната нощ по селата да обявят за уречения ден и доведат народа в града, гдето ще стане провъзгласяването...*" (Мумджиев, 1915, с. 11).

Голям родолюбец и патриот, за да завърши докрай делото на Съединението и защити свободата на България, Тодор Мумджиев се записва доброволец в III Хасковска дружина по време на Сръбско-българската война (1885). Ето как описва това в главата „Доброволци": „*На 7 септември, въоръжен с мартина, патронташ и царвули на нозе, аз се явих в казармата и постъпих доброволец в така именуваната на капитан Ковачев III Хасковска дружина.*

Отрадно впечатление направи на гражданите, че почти всички учители от града: Михал Кръстев, Георги Папаронков, Т. Мусев, Ник. Симеонов, Юрдан Джунев, Хр. Дичев и чиновниците Н. Ставрев и П. Велев постъпиха

като доброволци, в редовете на войската и носиха службата безропотно до края на Сръбско-българската война. Добрият пример на тогавашната интелигенция повлече целия народ, та делото на съединението се доискара благополучно със сравнително малки жертви: 5-6 души паднаха в деня на съединението в Пловдив, Чирпанско (с. Калфа) и около 6000 души в Сръбско-българската война.

Кръвта на падналите войници-герои при Сливница и Пирот запечата съединението на Южна и Северна България.

Поклон пред тяхната памет!“ (Мумджиев, 1915, с. 15).

Тодор Мумджиев е автор на няколко ценни краеведски изследвания. От изключителна важност за историята на града е „Принос към историята на черквата „Успение Пресвета Богородица“ в град Пазарджик по случай 100-годишнината ѝ“, издание от 1938 г. Малката брошура от 20 страници съдържа информация за историята на най-големия храм и за неговите строители, за известните личности и за обикновените хора, допринесли за неговото въздигане. Ползва се и до днес от специалисти историци, краеведи, от хора, интересуващи се от миналото на своя роден край.

Съставеният от него „Списък на българските учители в Пазарджик от 1820 год. до 1876 год.“ (1906) е отпечатан в годишниците на читалище „Виделина“ и спомага да се осветли развитието на учебното дело в Пазарджик.

В изследването „Каква е била и кой е раздавал медицинска помощ в гр. Т.-Пазарджик в миналото и до днес“ Тодор Мумджиев се наема да събере сведения по молба на околийския лекар д-р Делчо Немски за историята и състоянието на медицинската помощ преди и след Освобождението. Материалът започва да излиза като поредица в „Татар-Пазарджишки общински вестник“, където са отпечатани две части с продължение – по една през 1925 и 1926 г. Следващите 7 части излизат във вестник „Изгрев“ (Татар Пазарджик) през 1926 г. Ето как самият Тодор Мумджиев обосновава това свое проучване: „[...] *аз с готовност се заех да разпитам някои стари люде от града (българи, турци и евреи), какво знаят и помнят от миналото – за да възстановим и изровим от праха на забвението имената на ония лица и учреждения в нашия град, които са пръскали здравна просвета между населението, или пък са експлоатирали неговото невежество, като са шарлатанствували с медицинската наука. С настоящата си статия аз правя опит да се отговори на следващите въпроси – чиито пълни отговори само биха съставлявали ценен материал за историята на града ни...*“ (Мумджиев, 1925, с. 2).

Любопитна негова творба е пътеписът „Катастрофата с „Метеора“ и една екскурзия от Балчик до Калъч кьой и назад“ (днес с. Тюленово, Добрич). Издаден е през 1898 г. във Варна, а поводът за написването му е ко-

рабокрушението на румънския параход „Метеор“ край брега на село Калъч кьой. По това време Тодор Мумджиев е директор на Трето класно училище в Балчик и става инициатор за провеждането на споменатата екскурзия. Самият той е почитател на Алеко Константинов и запален турист. Пътеписът е едновременно възхвала на красотата на българската природа, но съдържа и много географски, етнографски, стопански и исторически сведения, което му придава допълнителна стойност.

Тодор Мумджиев умира на 10 октомври 1940 г. в Пазарджик.

Целият му живот, неговата учителска, културна и обществена дейност са пропити от искрен патриотизъм и възрожденски плам, а краеведските му изследвания са извор на ценни сведения.

Обявен е за Кавалер на орден „За храброст“, а в родния му град Пазарджик една от улиците носи неговото име.

Използвани източници

Археологическото дружество. // *Годишник* на Т.-Пазарджикското българско читалище „Виделина “, (за 1926-1927), 1927, с. 16.

Бунтовният ни край дава сигнала за Съединението : Из спомените на Тодор Мумджиев. // *Знаме* (Пазарджик), XV, № 172, 6 септ. 2006, с. 8-9.

Верлен, Евгений. Тодор Ив. Мумджиев / Евгений Верлен. // *Подем* (Пазарджик), XI, № 570, 9 ноем. 1940, с. 1.

Възрожденец с плам и прозорливост. // *Хроника* (Пазарджик), I, № 38, 23-29 ноем. 1992, с. 3.

Дружба „Родина“ – непознатите будители / Айсел Сеферова и др. // Мустафа *Шарков* и Дружба „Родина“ в Чепинско : Юбилейни четения : Доклади, Велинград, 16 юни 2007 / Ред. кол. Стоянка Кендерова и др. – Велинград : Исторически музей, 2010, с. 49-67 : със сн.

Иванов, Марин. Без Пазарджик кога ли щеше да е Съединението? : Тук Захари Стоянов е арестуван и драматично избавен тъкмо за великото дело. (Архиви) / Марин Иванов. // *Знаме* (Пазарджик), XXX, № 32, 9 септ. 2022, с. 5 : със сн.

Кацарова, Румяна. В общонародното дело достоен принос дава пазарджишкото население. (114 години от Съединението) / Румяна Кацарова. // *Начало* (Пазарджик), I, № 13, 7 септ. 1999, с. 2.

Керезова, Мария. Акцията за покръстване на българите мохамедани в Чепинското корито през 1912-1913 г. / Мария Керезова. // *Архивен преглед*, 2005, № 1-2, с. 151-157.

Мумджиев, Тодор Ив. Каква е била и кой е раздавал медицинска помощ в гр. Т.-Пазарджик в миналото и до днес / Тодор Ив. Мумджиев. // *Т.-Пазарджишки общински вестник*, II, № 68, 23 дек. 1925, с. 2, 3, № 73, 27 ян. 1926. Следва в: *Изгрев* (Т.-Пазарджик), I, № 10, 19 юли ; №11, 26 юли; №12, 3 авг.; №13, 9 авг.; №15, 25 авг.; №16, 30 авг.; №17, 6 септ. 1926.

Мумджиев, Тодор Иванов. Катастрофата с „Метеора“ и една екскурзия от Балчик до Калъч кьой и назад / Тодор Иванов Мумджиев. – Варна, 1898 (Варна : Кънчо Николов). – 84 с.

Мумджиев, Тодор Ив. Принос към историята на черквата „Успение Пресвета Богородица“, в град Пазарджик по случай 100-годишнината й / Тодор Ив. Мумджиев. – Пловдив : Екатерина Ст. Минчева и Александър Конст. Пенев (Търговска печатница), 1938. - 20 с.

Мумджиев, Т. Ив. Спомени по Съединението / Т. Ив. Мумджиев. – 2 изд. – Т.-Пазарджик : Цв. Радулов, 1915. - 16 с.
Също и на адрес: http://saedinenieto.bg/todor-iv-mumdzhiev-spomeni-ot-saedinenieto/

Тодор Ив. **Мумджиев**. // *Подем* (Пазарджик), XI, № 566, 12 окт. 1940, с. 1.

Тодор Иванов **Мумджиев** : Председател на читалищното настоятелство от 30 януари до 27 ноември 1894 и от 30 януари 1900 до 29 април 1901 г. (Биографични бележки на председателите). // *[Сто и петдесет*] 150 години Народно читалище „Виделина-1862“ – Пазарджик : Алманах / Пенка Николова и др. ; Състав. Румяна Кацарова и др. – Пазарджик, 2012, с. 218 : със сн.

Пекалиев, Кирил. Участието на населението от Пазарджишкия край в подготовката и провеждането на Съединението и Сръбско-българската война 1855 г. / Кирил Пекалиев. // *Участието* на населението от Пазарджишкия край в подготовката и провеждането на Съединението и Сръбско-българската война 1855 г. : Материали от научната конференция състояла се на 25.09.1985 г. в Панагюрище. – Пазарджик, 1985, с. 17-26.

Христо Томов Вакарелски
(1896–1979)

Христо Вакарелски в работния си кабинет в Народния етнографски музей
Източник Nembg.com [онлайн]

Първият българин с етнографско образование, фолклорист, историк, професор, член основател и председател на Българското народонаучно дружество, първият учен в България, отличен с Хердерова награда: „Думите трогват, но примерът заразява“.

Сред най-бележитите български етнографи е професор Христо Вакарелски. Заедно с видните учени Марин Дринов, Иван Шишманов, Димитър Матов, Михаил Арнаудов, Стоян Романски и др. поставя професионални основи на етнографията като научна дисциплина и я извежда на високо европейско ниво.

Христо Томов Вакарелски е роден на 15 декември 1896 г. в село Момина клисура, община Белово, в среднозаможно семейство. Първоначално учи в родното си село, завършва прогимназия в Голямо Белово, а гимназия – в Пазарджик. След военната си служба работи като учител в село Ветрен, Пазарджишко. През 1919–1922 г. следва и завършва славянска филология и литература в Софийския университет, след което работи като учител в Панагюрище, село Роман (Врачанско), Пазарджик и Самоков.

По препоръка и със съдействието на професор Иван Шишманов приема държавна стипендия на полското правителство и заминава на специализация. През 1926–1927 г. специализира славянска и обща етнография в Полша, попада в средите на изтъкнати слависти, етнографи и антрополози, които оказват огромно влияние върху неговото израстване като специалист и става първият българин с етнографско образование. Именно оттам – от Варшава, започва неговият нелек път в етнографията.

След завръщането си в България, пак с препоръката на професор Шишманов, Христо Вакарелски започва работа в Етнографския музей в София. Това е един ползотворен за неговите изследвания период, в който се утвърждава като специалист, участва в теренни експедиции, започва да публикува в наши и чужди списания.

По негова инициатива през 1938 г. се създава Българското народонаучно дружество и той е избран за негов председател.

От 1941 до 1944 г. е назначен за директор на Народния музей в Скопие (днес Северна Македония), а през 1943 г. е доцент и преподавател в Скопския университет. В тези години Христо Вакарелски извършва огромна по обем дейност за събиране и опазване на богатото етнографско и историческо наследство на региона.

Назначен за директор на Народния етнографския музей в София през 1945 г., той се заема с трудната задача да възстанови музея от бомбардировките и да въздигне дейността му, като на този пост остава до 1948 г. Председател е на Българското народонаучно дружество (1945–1951). От 1953 до 1962 г. работи в Етнографския институт и музей при Българската академия на науките. Запознава се с етнографията в Унгария, Австрия и Финландия. Става член на Полското етнографско дружество, Унгарското етнографско дружество, Славянския институт в Прага, Австрийското етнографско дружество и Угро-финското научно дружество в Хелзинки. Христо Вакарелски владее немски, френски и унгарски, както и почти всички славянски езици.

В продължение на десетилетия Христо Вакарелски обхожда малки и големи селища в страната и събира богат етнографски материал, особено в областта на материалната култура. В своята изследователска дейност той обхваща почти всички дялове на българската етнография. Съществено място в неговото творчество заема Пазарджишкият край. Има събрани етнографски материали от родното му село Момина клисура, от селата Габровица, Дъбравите, Аканджиево, Белово, Сестримо, Семчиново, Варвара, Карабунар, Сърница, голям брой селища от Панагюрския край. На родния му край са посветени и изследванията „Музиката в живота на родното ми село“, „Битови материали от с. Момина клисура“ и др. Проучва големите етнографски области на Родопите и Тракия. Събраните от него материали,

включително снимки и скици, се съхраняват предимно в Научния архив на Националния етнографския музей при Българската академия на науките.

Христо Вакарелски на терен, с. Шишманово, Самоковско
Източник НИМ

Най-значимо изследване на професор Христо Вакарелски е издадената през 1974 г. „Етнография на България“ от 797 страници. Това е първи опит в българската етнографска наука за всестранно и систематично изложение на традиционната народна култура. Книгата е посрещната много добре и от специалисти, и от обикновените читатели, затова се налага повторното ѝ издаване през 1977 г. поради изчерпване на първия тираж. Този капитален труд се смята за голям успех както на автора и етнографията, така и на цялата българска наука.

Трудовете на Христо Вакарелски обхващат не само цялата етническа територия на българите, но включват също материали за други етноси като гагаузи, казаци, татари, каракачани, турци. Той неуморно, ежедневно се стреми да създаде най-пълноценните условия за запазване на българската традиция като част от общочовешките културни ценности.

„*Личността на Христо Вакарелски сама по себе си е една епоха в развитието не само на науката, но и на българското общество въобще. Активна личност, преминала в житейския си път през много възможности и перипетии, той съумява да черпи най-доброто от европейската практика в областта на историята, литературата, социологията, музейното дело и администрацията за създаването основите на новата за времето между двете световни войни наука – етнографията… Достатъчно е човек да погледне което и да е съвременно етнографско проучване, за да разбере*

всеобхватността на неговите изследвания и неговият принос…“ (Бугарчева, 2009, с. 188).

Днес трудно можем да си представим българската етнографска и фолклорна наука без приноса и научните трудове на Христо Вакарелски. Името му ще остане като пример за един от най-последователните, упоритите и ерудираните съзидатели на българската духовна култура, учен от поколението, което израства и се развива след двадесетте години на XX век. „*Трудно е да се обхванат темите, разработвани от този неуморим и недостижим изследовател, обнародвани в статии, студии и отделни трудове, на брой около 950. Много от тях са приносни за науката и никой не може да ги подмине с мълчание*“ (Огнянова, 2002, с. 5).

През 1965 г. Христо Вакарелски получава международната Хердерова награда „за особени заслуги в областта на мирното съвместно съществуване между народите“ и става първият българин, носител на това отличие.

Носител е на званието „Заслужил деятел на науката“ през 1965 г. За книгата „Етнография на България“ е удостоен с академичната награда „Паисий Хилендарски“. През 1972 г. е награден с орден „Народна република България“ – I степен.

Избран е за почетен гражданин на София и Пазарджик.

В края на житейския си път професор Христо Вакарелски прави своята равносметка, която звучи и като напътствие към неговите следовници: „[…] *но като погледна назад, мога да кажа само следното: никъде не съм кръшкал по пътя си, никъде не съм заобикалял пречките с хитрост и безчестие – към себе си, към хората, към етнографията и към Родината. Катерил съм се по пречките с търпение, с разранени може би пръсти, но не съм криволичил. На такова поведение и подобна откровеност съм учил и много мои ученици – преки и косвени. Ако съм успял в някои случаи, доволен ще бъда!*“ (Вакарелски, 2002, с. 275).

Професор Христо Вакарелски умира на 26 ноември 1979 г. в София.

Личният му архив се съхранява във фонд 2072К в Централния държавен архив в София и се състои от 1781 архивни единици.

На негово име са наречени две улици в кварталите „Витоша“ и „Студентски град“ в столицата на България.

Използвани източници

Арнаудов, Александър. Христо Вакарелски за себе си и за българската етнография / Александър Арнаудов. // *Българска етнология*, XXII, 1996, № 4, с. 46-50.

Бугарчева, Елена. Христо Вакарелски и българските културни измерения в Европа 30-40 год. на XX век / Елена Бугарчева. // *Култура* и културна политика на България 1879-1944 : Национална научна конференция, Пазарджик, 29-30 май 2008 г. / Състав. Василка Танкова, Румяна Кацарова ; Науч. ред. Георги Марков и др. – Пазарджик, 2009, с. 188-195.

Вакарелски, Христо. Културният народен празник като средство за просвета и участието на народа в него / Христо Вакарелски. // *Т.-Пазарджишки общински вестник*, I, № 18, 14 ян. 1925, с. 1.

Вакарелски, Христо. Моят път към и през етнографията / Христо Вакарелски ; [Предг.] Елена Огнянова. - София : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2002. - 293 с. : с 8 л. ил., портр., факс.

Христо **Вакарелски** : 100 г. от рождението на проф. Христо Вакарелски : Бр. единствен / Изд. Фондация Белово ; Атанас Хрисчев / Андрей Генов. - дек. 1996. - Белово : Фондация Белово. - 6 с.

Въпроси на етнографията и фолклористиката : [Изследвания : В чест на Христо Вакарелски по случай 80-год. от рождението му] / Ред. колегия : В. Хаджиниколов и др. - София : БАН, 1980. - 198 с. : с ил., ноти.

Георгиева, Мая и др. Първият българин, удостоен с Хердерова награда : 100 години от рождението на проф. Христо Вакарелски / Мая Георгиева, Светлана Петрова. // *Знаме* (Пазарджик), № 49, 3-9 дек. 1996, с. 9.

Динеков, Петър. Христо Вакарелски / Петър Динеков. // *Известия на Етнографския институт с музей*, 6, 1963, с. 5-15.

Каблешкова, Райна. Професор Христо Вакарелски – етнограф с европейска известност / Райна Каблешкова. // *История*, XX, 2014, № 1, с. 78-83.

Марева, Таня. Етнографът Христо Вакарелски и Родопите : 45 години след кончината на Христо Вакарелски / Таня Марева. // *Родопи*, 2014, № 5-6, с. 42-49.

Михайлова, Пенка. Проф. Вакарелски остава ценни доказателства за народния ни бит и култура : Днес се навършват 30 години от смъртта на известния етнограф / Пенка Михайлова. // *Знаме* (Пазарджик), XVIII, № 218, 26 ноем. 2009, с. 12 : със сн.

Огнянова, Елена. Христо Вакарелски – ученият и човекът / Елена Огнянова. // *Вакарелски*, Христо. Моят път към и през етнографията / Христо Вакарелски. – София, 2002, с. 5-16.

Папазян-Таниелян, Сирануш. Архивното наследство на Христо Вакарелски / Сирануш Папазян-Таниелян. // *Българска етнология*, XXII, 1996, № 4, с. 39-43.

Стоин, Елена. Вакарелски имаше пристрастие към музикалния ни фолклор / Елена Стоин. // *Виделина* (Пазарджик), VII, № 49, 3 дек. 1996, с. 10.

Шулева, Лиляна и др. Крупно научно дело / Лиляна Шулева, Вася Гергинова. // *Знаме* (Пазарджик), № 49, 3-9 дек. 1996, с. 9.

Електронни ресурси

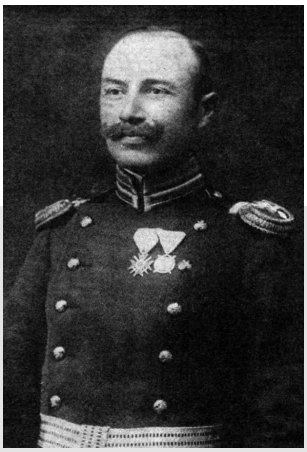
Христо **Вакарелски**. // *liternet* [онлайн]. [Прегледан 16.02.2026]. Достъпно от: https://liternet.bg/publish11/hvakarelski/index.html

Христо **Вакарелски**. // *Национален етнографски музей – БАН* [онлайн]. [Прегледан 16.02.2026]. Достъпно от: https://nembg.com/251124-2/

3. ЛИЧНОСТИ – ИЗВЕСТНИ И ПРЕМЪЛЧАВАНИ, С ГОЛЯМ ОБЩЕСТВЕН ПРИНОС ЗА КЮСТЕНДИЛСКО И ГОЦЕДЕЛЧЕВСКО

3.1. Из колекциите на Регионалната библиотека „Емануил Попдимитров“ – гр. Кюстендил

Александър Христов Розев
(1894–1974)

Александър Розев
Източник РИМ-Кн, НИ, ОФ, инв. № 7955)

Високопоставен военен офицер, общественик и музеен деятел с приноси към развитието на музейното дело в региона и изграждането на Кюстендилския музей като съвременна институция на паметта.

Роден в Самоков в семейство на учители, той свързва целия си съзнателен живот с Кюстендил. Тук завършва образованието си и по-късно се установява след дълга и достойна военна служба. Професионалната му подготовка по картография, която придобива в Школата за запасни подпоручици в Княжево, се оказва безценна за работата му като уредник на Кюстендилския музей. Благодарение на нея, в продължение на две години, той

изработва кадастралния план на Кюстендил. Впоследствие е назначен за кондуктор по каптирането на минералните извори в града.

Александър Розев участва в четири войни и над 20 сражения. Неговият боен път е белязан от висок професионализъм и два ордена „За храброст“. В Балканската война (1912–1913) като началник на телефонната команда в 13-и пехотен Рилски полк той преминава през боевете при Кочани и Дукатинска кория. Кулминация в спомените му остава участието в Булаирската епопея.

В Междусъюзническата война (1913) командва 3-та рота от Македоно-одринското опълчение (15-а Щипска дружина). Проявява се в ключовите сражения при Султан тепе, Каменна чешма, Редки буки и Калиманци.

В Първата световна война (1915–1918) служи последователно като командир на рота във 2-ри пехотен Македонски полк и в 60-и пехотен полк на 11-а пехотна Македонска дивизия. Участва в многобройни походи на южния фронт.

През Втората световна война (1941), въпреки 60-годишната си възраст, е мобилизиран отново като комендант на железопътна гара Дупница. За своя изключителен принос и храброст през годините, Розев е отличен с редица военни ордени и медали. Утвърждава се като пример за родолюбие и офицерска чест.

След войните е на действителна военна служба (1919–1934) в различни гарнизони. Междувременно завършва щаб-офицерски курс във Военното училище в София, което го позиционира сред висшето офицерство.

Успоредно с военната си служба, Розев развива активна обществена дейност. Учредител и първи председател е на дружеството на бойците от фронта „Булаир“. Явява се редактор и автор на материали в юбилейната книга по повод 20-годишнината от Булаирския бой. Като учредител и член на Македоно-одринското дружество в града, той е активен участник в дейността му и няколко години е негов председател. Продължител е на възрожденските идеали, над 20 години е редовен член на читалище „Братство“. Уредник е на музея към него в продължение на пет години без възнаграждение. Проявява се и като активист на туристическото движение и е председател на дружество „Осоговец“. В продължение на 56 години е член на Българския червен кръст, като шест от тях оглавява местното дружество. Като талантлив журналист и редактор, той сътрудничи на централния и местния печат, непрекъснато популяризира дейността на организациите, в които работи или които ръководи.

Александър Розев има значим принос за развитието на Кюстендилския музей като негов уредник в периода 1932–1936 г. Фактическото му встъпване в длъжност става на 8 април 1932 г., когато приема експонатите на музея,

предадени от предшественика му Йордан Захариев и се заема с изготвянето на нов правилник за дейността на читалищния музей. Сменя се и името на Археологически музей „Пауталия“. Управлението на Александър Розев остава в историята на музейното дело като един от най-успешните периоди в развитието на читалищния музей. Той е белязан от организационни и структурни промени, от мащабно обогатяване на фонда, археологически и научни постижения и от визионерство в културата. За четири години неговата управленска политика и изключителна активност водят до увеличаване броя на експонатите от 726 на 2644. А колекцията от монети нараства петкратно, превръщайки се в една от най-богатите в България през този период. „*Част от най-ценните постъпления в музея са в резултат на възстановените археологически проучвания в Кюстендил и околността му*“ (Дебочички, 2018, с. 170). Заедно с това, „[…] *по инициатива на Александър Розев е създадено отново археологическо дружество в Кюстендил. На 8 август 1932 г. то е учредено с 16 души основатели*“ (Дебочички, 2018, с. 170). С неговото възстановяване се осигурява нужната обществена подкрепа и благоприятна среда за развитие.

Предприетите разкопки на римския асклепион и проучванията в региона (Невестино, Слокощица) генерират ценни знания за античното минало на Кюстендилския край. Във връзка с тях „[…] *музеят и градът са посетени от проф. Богдан Филов, проф. Йордан Иванов, проф. Кръстю Миятев, проф. Бешевлиев, проф. Дечев и др. Част от тях изнасят беседи, които са много добре посетени*“ (Дебочички, 2018, с. 170). Чрез тези инициативи Розев успява да легитимира Кюстендилския музей на национално ниво и да привлече вниманието на широката общественост. С въвеждането на системна инвентаризация и редовно работно време за посетители, разширяване на експозиционните площи музеят се превръща от затворено хранилище в достъпно за обществото място.

„*През същата година е поставено същинското начало на художествения отдел (картинна галерия) в музея*“ (Дебочички, 2018, с. 169). Привличането на кюстендилски художници като Владимир Димитров – Майстора, Борис Елисеев, Богомил Лазов, Драган Лозенски, Стоян Венев и Мориц Бенционов е стратегически ход, който по-късно води до създаването на самостоятелна художествена галерия.

В хода на своята научна дейност Александър Розев поставя началото на специализирана музейна библиотека, съставя две археологически карти, основани на всички направени проучвания в региона през 1932–1936 г. и създава каталог с публикациите на кюстендилски учени за периода 1878–1936 г. С това той полага стабилна научна основа за всички следващи поколения изследователи.

Биографичният портрет на Александър Розев се допълва с една изключително важна страна от неговата личност – той е хуманист и филантроп, посветил десетилетия на благородната кауза на Българския червен кръст (БЧК). Председател е на Кюстендилския клон в два ключови периода: 1924–1925 г. и отново през 1933–1936 г.

Под негово ръководство се възобновява безплатната ученическа трапезария за бедните ученици. Отново с грижа за кюстендилските деца той става инициатор за изграждането на модерно за епохата летовище с плувен басейн в планината Осогово, организира курс за милосърдни сестри, намира средства за борба с туберкулозата.

По повод 50-годишнината на дружеството Александър Розев издава първата по рода си в България регионална юбилейна книга (1885–1936), в която систематизира и съхранява историята на местната структура на БЧК.

Александър Розев умира през 1974 г. в Кюстендил на 80-годишна възраст. Повече от две десетилетия паметта за неговия принос остава в забвение, докато през 1996 г. неговата внучка Дина Розева не прави безценен жест към опазването на местната история, дарявайки на музея седем папки с над 150 архивни документа. По този начин тя възкресява образа му за поколенията. Превръщайки се в предмет на изследване, те запълват белите полета в летописа на неговия живот, разкривайки ни мащаба на една богата, разностранна и вдъхновяваща личност.

Използвани източници

Батаклиев, Георги. За Кюстендилския музей / Георги Батаклиев. // *Кюстендил : Пауталия-Велбужд-Константинова баня*, I, N 4, 1 окт. 1934, с. 1.

Дебочички, Валентин. Александър Розев и музейното дело в Кюстендил (1932-1936) / Валентин Дебочички. // *Известия на Исторически музей Кюстендил*, 19, 2018, с. 167-180.

Йовев, Стоян. Летовище „Осогово" / Стоян Йовев. // *Кюстендил : Пауталия-Велбужд-Константинова баня*, IV, N 65-66, 18 юли 1937, с. 1.

Офицерският корпус в България 1878 – 1944 г. : Т. 5-6 : П-Т / Състав. Румен Руменин. – София : Военноиздателски комплекс Св. Георги Победоносец, 1996, с. 168.

РИМ-Кн, НА, инв. N 04-1/490. Личен архивен фонд на Александър Розев.

Розев, Александър. За детското летовище „Осогово" Кюстендил / Александър Розев. // *Кюстендил : Пауталия-Велбужд-Константинова баня*, III, N 43, 18 юли 1936, с. 1.

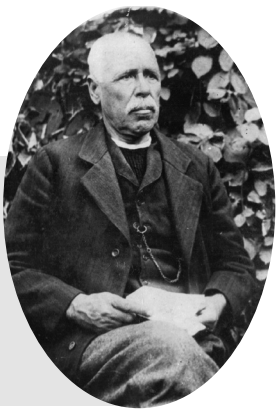
Стойнева, Василка и др. Непознатият Александър Розев е пример за подражание / Василка Стойнева, Йорданка Янчева. // *Кюстендил*, IV, N 51, 18 - 24 дек. 1995, с. 4.

Стойнева, Василка и др. Участникът [Александър Розев] в четири войни и 20 сражения получава заслужени отличия / Василка Стойнева, Йорданка Янчева. // *Кюстендил*, IV, N 51, 18 - 24 дек. 1995, с. 4.

Стойнева, Василка и др. Христова милост носим ний в живота... / Василка Стойнева, Йорданка Янчева. // *Кюстендил*, V, N 3, 22 - 28 ян. 1996, с. 3.

Янчева, Йорданка и др. Музейният работник Александър Розев / Йорданка Янчева, Василка Стойнева. // *Музеен вестник* (Кюстендил), N единствен, ноем. - дек. 1997, с. 12.

Андон Велинов Виячев (1868–1944)

Андон Виячев

Източник https://www.facebook.com/photo/?fbid=1771601366256206&set=a.1771404216275921

Учител, обществен деец и дарител, чиито приноси обхващат развитието на образованието, местното самоуправление, културно-просветната дейност и социалната инфраструктура в село Шишковци (Кюстендилско).

Андон Виячев е една от значимите личности в обществената история на село Шишковци и на Кюстендилския регион. Роден в селото на 2 ноември 1868 г., той израства в среда, в която образованието и обществената активност

се възприемат като основни пътища към модернизация и социален напредък. Първите му професионални стъпки са свързани с учителската професия като преподавател в родното му село (1886–1887, 1891–1898). Учителската му дейност е белязана от стремеж към разширяване на образователните възможности и въвеждане на по-системни форми на обучение, характерни за следосвобожденската модернизация на българското училище.

Паралелно с педагогическата си работа той заема и административни длъжности – контрольор по десятъка (1888–1889) и писар в общинското управление (1898–1900). Тези позиции му дават възможност да се запознае отблизо с икономическите и социалните механизми на местната общност. През 1901 г. Виячев е избран за народен представител в XI Обикновено народно събрание, което свидетелства за високото обществено доверие към него и за способността му да представлява интересите на своята общност на национално ниво. Този ранен етап от биографията му очертава фигура, която съчетава образователна мисия, административна компетентност и политическа активност – три направления, които ще определят цялостната му обществена роля.

Една от най-значимите сфери, в които Андон Виячев оставя траен отпечатък, е развитието на местната икономика, особено в областта на овощарството. В началото на XX век Шишковци се превръща в един от центровете на овощарското производство в региона, а Виячев е сред активните организатори и популяризатори на нови земеделски практики. През 1900 г. той инициира създаването на първата в Кюстендилска околия земеделска дружба и внедрява отглеждането на нови, биологично устойчиви на болести сортове. Неговата дейност допринася за утвърждаването на селото като икономически жизнена общност, способна да развива модерни форми на земеделие.

Най-яркият израз на обществената му ангажираност е дарителството. След като е избран за кмет на селската община през 1926 г., той се отказва от кметската си заплата и с нея основава дарителски фонд в полза на селото. През 1934 г. дарява и значителната сума от два милиона лева към създадения от него „Фонд Андон и Стойна Виячеви“. Средствата са предназначени за културно-просветни, здравни и благотворителни цели. Дарителската му дейност е показател за неговото разбиране за социалната отговорност и за ролята на местната общност в изграждането на модерна инфраструктура. С помощта на фонда са построени напоителната система „Драговищица“, железопътната гара и училището в Шишковци, което носи неговото име. Тези инициативи не само подобряват условията на живот, но и създават устойчива основа за бъдещо развитие.

Особено значима е и връзката му с художника Владимир Димитров – Майстора. Виячев играе ключова роля за установяването на Майстора в

Шишковци, превръщайки селото в едно от духовните пространства на българското изкуство. Той и съпругата му стават модели за известната картина „Семейство“ (1936).

Андон Виячев е личност, чието влияние надхвърля рамките на конкретни институции или на отделни инициативи. Неговата дейност се развива в период, белязан от социални промени, икономически предизвикателства и културно обновление. Като учител, той допринася за разширяването на образователните хоризонти на местната младеж. Като администратор и народен представител – за укрепването на местното самоуправление и за представянето на интересите на селото на национално ниво. Като дарител – за изграждането на устойчива инфраструктура, която продължава да служи на общността десетилетия след смъртта му.

Неговата щедрост и обществена ангажираност са особено ценни в контекста на междувоенния период, когато много български села се борят с икономически трудности и ограничени ресурси. Виячев разбира значението на културните и образователните институции като основа за социална стабилност и развитие. Чрез фонда, който създава, той осигурява не само материална подкрепа, но и дългосрочна перспектива за развитие на селото. Връзката му с Майстора допринася за оформяне на културната идентичност на Шишковци, превръщайки го в място с художествено и духовно значение.

Андон Виячев умира на 17 януари 1944 г., денят е обявен за неучебен и цялото село заедно с дошлите да му отдадат последна почит се включва в погребалното шествие. Неговото име остава трайно вписано в регионалната памет като пример за местен лидер, който съчетава практическа далновидност, обществена отговорност и културна чувствителност.

Използвани източници

Борисова, Албена. Андон Виячев е „поселил“ Майстора в Шишковци / Албена Борисова. // *Наблюдател+* (Кюстендил), II, N 103, 6 - 12 дек. 2006, с. 10.

Добрева, Райка. [Седемдесет] 70 години без големия родолюбец и дарител от Шишковци Андон Велинов Виячев / Райка Добрева. // *Наблюдател+* (Кюстендил), X, N 532, 8 ян. 2014, с. 5.

Кацарова, Силвия. Дедо Андон Виячев - благодетелят и наследството му, което Шишковци ще помни / Силвия Кацарова. // *Вяра* (Дупница), XXV, N 13, 21 ян. 2026, с. 9.

Митев, Денчо. Андон Виячев : (1868 - 1944) / Денчо Митев. // *Дарителството* - патриотична и душевна щедрост / Състав. Благой Ранов ; Ред. Денчо Митев. - Кюстендил : Държавен архив ; ДОО „Фонд 13 века България“, 1988, с. 11-12.

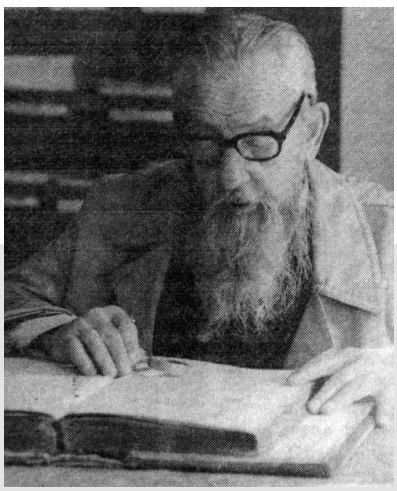
Митев, Денчо. Андон Виячев (1868-1944) / Денчо Митев. // *Пауталия* (Кюстендил), VIII, N 35, 11 май 1999, с. 7.

Митев, Денчо. Андон Виячев дърпаше Шишковци напред / Денчо Митев. // *Пауталия* (Кюстендил), II, N 8, 2 февр. 1993, с. 6.

Николова, Наташа Стоилова. Виячев, Андон Велинов / Наташа Стоилова Николова. // *Енциклопедичен* речник Кюстендил А-Я / Глав. ред. Асен Василиев и др. - София : БАН, 1988, с. 111.

Спиров, Милчо. Големият родолюбец и дарител от Шишковци Андон Велинов Виячев / Милчо Спиров. // *Наблюдател*+ (Кюстендил), VI, N 324, 20 ян. 2010, с. 10.

Асен Василиев
(1900–1981)

Асен Василиев по време на работа
Източник Енциклопедичен речник Кюстендил А–Я, София, 1988

Български художник, изкуствовед и изследовател на възрожденското изобразително изкуство, чиято дейност е тясно свързана с проучването и популяризирането на художественото наследство на Западна България.

Асен Василиев Петров е роден в Кюстендил на 2 юни 1900 г. Учи в Педагогическото училище в родния си град. През 1925 г. завършва Художествената академия със специалност „Живопис“ при професорите Никола Ганушев, Стефан Иванов и Никола Маринов. През 1917 г. участва в излож-

бата на младите художници (организирана в училищната трапезария, Кюстендил) заедно с Владимир Димитров – Майстора, Кирил Цонев, Мориц Бенционов и др. Първата му картина „Гимназията в Кюстендил“ поставя началото на един дълъг творчески път.

Преподава рисуване в различни градове – Берковица, Шумен, София. Участва в разкопките при Мадара, Шуменско, и прави над 400 рисунки на откритите там находки. Задълбочава се интересът му към средновековните и възрожденски паметници и става художник изследовател в Археологическия музей в София (1940–1948). В периода 1942–1943 г. той посещава църкви и манастири в Македония и Света гора (Атон, Гърция), като събира ценни иконографски материали. С тези си изследвания гради авторитета си на задълбочен изследовател на българската духовна култура и през 1948 г. става референт-ръководител на музеите и художествените галерии в Комитета за култура. В тази си позиция той участва в преустройството на някои музеи и се включва в изграждането на музейната мрежа в страната. Василиев е един от създателите на Института за изобразителни изкуства към Българската академия на науките (БАН). В периода 1950–1970 г. работи като уредник и научен сътрудник, а през 1957–1959 г. е негов заместник-директор. Професор е по история на българското изобразително изкуство във ВИИИ (Висшия институт за изобразителни изкуства), София (от 1974 г.). Негова заслуга е полагането на основите на библиографията на българското изкуство, на архива на историята на българското следосвобожденско изкуство, на фонотеката към Института и др.

Освен учен Василиев е и значим художник на XX век. Неговото творчество обхваща портрети, пейзажи и натюрморти, характеризиращи се с фин усет към светлината и психологическа дълбочина на образите. От по-ранното му творчество са картините „Портрет на Емануил Димитров“ (1926), „Портрет на баба Ваклина“ (1926) и „Цветопродавачка“ (1929). През 30-те години рисува „Клюкарки“ (1931), „Очакване“ (1934), „Приятелки“ (1936) и много други, а от късното му творчество остават творбите „Обедна почивка“ (1960), „Жътва в планината“ (1964) , „Натюрморт с круши“ (1968) и още други. В творчеството му се откроява стремеж към синтез между реалистична образност и декоративна стилизация. Изкуството му се характеризира с внимание към детайла, прецизност на линията и богата цветова гама. Наред с авторските си произведения той създава копия на стенописи и икони, които имат значение за съхраняването на културното наследство. Картините му се съхраняват в престижни галерии не само в България, но и в Германия, Франция и Румъния, което свидетелства за международното признание на неговия талант. Дори в последните си дни той не престава да рисува и да издирва паметници на културата, демонстрирайки една почти религиозна отдаденост към опазването на българското наследство.

Асен Василиев проучва стенописи, икони и архивни документи, като отделя специално внимание на възрожденските зографи и регионалните художествени школи. Създава уникален по своето богатство архив и картотека за отделните майстори в българското изкуство. Негови изследвания са посветени и на Зографския манастир, както и на българските светци в изобразителното изкуство.

През зрелия си период публикува множество изследвания – повече от 30 книги и стотици статии в периодичния печат. Първият му фундаментален труд „Трем на българското Възраждане“ (1936) включва портрети и данни за над 200 възрожденци, което демонстрира неговия стремеж да съхрани националната памет чрез слово и образ. Последвалите изследвания върху черковното строителство в София („Църковно строителство в София до Освобождението“, 1939), дърворезбите в Скопие („Резбите на църквата „Св. Спас“ в Скопие“, 1942) и стенописите в Иваново („Ивановските стенописи“, 1953) разкриват широк спектър от интереси – от архитектура и пластика до иконография.

Като учен в Института за изобразителни изкуства при БАН, участва в множество комплексни научни експедиции в Родопите, Добруджа, Странджанския край и долината на река Струма.

Върхът на неговото изследователско дело е обобщаващият труд „Български възрожденски майстори“ (1965), който и до днес остава ненадминат по своя обем и детайлност (752 страници с 452 илюстрации). В него Василиев систематизира информация за стотици художници и занаятчии, изваждайки ги от анонимност и поставяйки ги в контекста на европейската художествена традиция. Приносите му в областта на иконографията и технологията на изкуството се затвърждават с издания като „Ерминии. Технология и иконография“ (1976), които служат за методическо помагало на поколения изкуствоведи и реставратори.

Силната връзка на Асен Василиев с родния му край се изразява в изключителен принос към регионалната култура. Негови картини са част от колекцията на Кюстендилската художествена галерия. Той инициира и участва в създаването на първата регионална енциклопедия в България – „Енциклопедичен речник Кюстендил А–Я“ (1988). Този мащабен труд има огромно значение за съхраняване и систематизиране на културно-историческото наследство на региона.

Според мнението на редица изкуствоведи Асен Василиев остава в историята на българското изкуствознание като изследовател с широк обхват и последователна методология. Неговият принос се изразява както в научната систематизация на възрожденската живопис, така и в активната популяризация на българските художествени традиции в национален и в междунаро-

ден контекст. Със своята творческа и изследователска дейност той допринася съществено за утвърждаването на българската школа в изкуствознанието през XX век.

В квартал „Колуша“ в Кюстендил на площада пред средновековната църква „Свети Георги“ е издигнат негов паметник. Обявен е за „Народен деятел на изкуството“ (1970) и за „Почетен гражданин на Кюстендил“ (1980). Носител е на орден „Св. св. Кирил и Методий“ – I и II степен, и на други отличия.

Умира на 21 юни 1981 г. в София.

Използвани източници

Божков, Атанас. Делото на Асен Василиев (2 юни 1900 - 21 юни 1981) / Атанас Божков. // *Изкуство*, XXXI, N 7, 1981, 28-30; 40-41.

Божков, Атанас. Миналото - измерение на историческия ни ръст / Атанас Божков. // *Звезда (*Кюстендил*)*, XX, N 78, 3 юли 1980, с. 4.

Василиева, Ирина. Богатият личен фонд на проф. Асен Василиев / Ирина Василиева. // *Архивен преглед*, 1983, N 1, с. 50-52.

Даскалов, Здравко. Спасителят на иконите и на църквите / Здравко Даскалов. // *Македония* (София), XXXVIII, N 40, 5 ноем. 1997, с. 7.

Динова-Русева, Вера. Паисий в националното ни изкуствознание / Вера Динова-Русева. // *Звезда* (Кюстендил), XXXIII, N 20, 15 март 1991, с. 4.

Каблешков, Недко. В служба на българщината / Недко Каблешков. // *Звезда* (Кюстендил), XII, N 57, 16 май 1970, с. 4.

Киров, Кирил. Кюстендил беше в сърцето му / Кирил Киров. // *Нова България* (Кюстендил), II, N 376, 2 юни 1995, с. 3.

Колев, Борис. Приносът на кюстендилските художници в българското изобразително изкуство / Борис Колев. // *Кюстендил* и Кюстендилско : Сборник от статии и изследвания / Състав. Гина Кръстева. - София : Изд. на Отечествения фронт, 1973, с. 291-292.

Коцева, Елена. Асен Василиев - неуморим изследвач на нашето художествено наследство / Елена Коцева. // *Изкуство,* XVII, 1967, N 9, с. 14-17.

Мавродинова, Лиляна. Асен Василиев (1900-1981) - многолик талант с възрожденски порив и изследователски плам / Лиляна Мавродинова. // *Известия на Исторически музей Кюстендил*, 16, 2008, с. 351-360.

Митев, Денчо. Асен Василиев (1900 - 1981) / Денчо Митев. // *Пауталия* (Кюстендил), VIII, N 12, 12 февр. 1999, с. 7.

Свинтила, Владимир. Книгите на Асен Василиев събудиха националния дух сред интелигенцията / Владимир Свинтила. // *Македония* (София), III, 1995, N 4, с. 23-24.

Стефанов, Павел. Лебедовата песен на Асен Василиев / Павел Стефанов. // *Звезда* (Кюстендил), XXIX, N 144, 12 дек. 1987, с. 4.

Чавдаров, Никола. Неуморим изследовател, вдъхновен творец / Никола Чавдаров. // *Звезда* (Кюстендил), XXII, N 92, 27 ноем. 1990, с. 4.

Янев, Янчо. С ерудиция и изследователска страст. Приносът на изкуствоведа Асен Василиев в областта на епиграфиката / Янчо Янев. // *Звезда* (Кюстендил), XXIV, N 131, 9 ноем. 1982, с. 4.

Владимир Алексов Караманов (1875–1969)

Владимир Караманов
Източник РИМ – Кн, НИ, ОФ, инв. № 5652

Значима личност в културната и обществена история на Кюстендил – учител, адвокат, историограф, политик и общественик, оставил след себе си богато наследство от трудове, които са ценен извор за националната ни памет.

Владимир Караманов е роден в Кюстендил на 9 септември 1875 г. Произхожда от уважавана възрожденска фамилия. Неговият баща Алексо Караманов е преуспяващ търговец на добитък и кожи, участник в борбите

за църковна независимост и е един от водачите на кюстендилци в акцията по изгонването на гръцкото духовенство от града. Наследник на семейни традиции в образованието, младият Владимир завършва с отличие Кюстендилското педагогическо училище (1891–1892), изучава история в Софийското висше училище (1893–1896). След дипломирането си Караманов се утвърждава като уважаван педагог в училищата в Добрич (1896–1898), Дупница (1898–1899) и Кюстендил (1899–1903). Учителската му дейност го среща с Пенка Данаилова – съпруга, спътница в живота му и дългогодишен председател на кюстендилското женско дружество „Майчина любов“. Заедно създават голямо семейство, в което се откроява името на дъщерята Веса Паспалеева – любима поетеса на поколения български деца.

След завръщането си в Кюстендил младият учител активно се включва в партийния живот на Народнолиберална партия. Освен че председателства партията, той издава и редактира партийните вестници „Югозападна поща“ (1909) и „Жар“ (1919), член е и на Висшия партиен съвет (1911). С подкрепата на Народнолиберална партия Караманов е назначен за секретар на Кюстендилското окръжно управление (1904–1908). Амбициозен и усърден в работата си, той се издига и до поста окръжен управител на Плевен (1907–1908). Свидетелства за успешната му ръководна дейност от този период са отличията Сребърен кръст „За гражданска заслуга“ (1906) и орден „Св. Станислав“ – II степен (1908), награден е по волята на руския император Николай II за организацията на тържествата по повод 30-годишнината от боевете при Плевен.

След Плевен заминава за Лозана, Швейцария, където учи право, а един от преподавателите му е Николай Херцен – син на великия руски демократ Александър Херцен. Тази симбиоза от българска академична традиция и модерно европейско образование го превръща в един от най-ерудираните кюстендилци за своето време.

Като участник в Балканската и Междусъюзническата война, той е интендант към щаба на 7-а пехотна Рилска дивизия. След освобождението на Македония е назначен за окръжен управител на временно образувания Струмишки окръг (1912), а от декември същата година поема управлението на Кукушки окръг (1912–1913). Още с встъпването си в длъжност се заема с изграждането на военноадминистративните органи в новите български територии. „*По-нататък животът и дейността на Караманов преминават под знака на антибългарската кампания на съюзническите – сръбски и гръцки войски, които още в хода на войната окупират значителни части от Македония, като прекъсват крехките нишки на току-що изградената българска военноадминистративна власт*“ (Николов, 2007, с. 206). След превземането и опожаряването на Кукуш (днес Гърция) той организира изтеглянето на останалите живи кукушчани към свободната българска територия. Документирал всеки миг от първо лице, Владимир Караманов оставя

безценни свидетелства за тези исторически събития в своите спомени. След напускането на Кукуш той поема управлението на независимите околии от Серски окръг, установявайки се за кратко в Петрич. Основната му грижа там е настаняването и прехраната на хилядите бежанци, пристигащи в търсене на спасение в свободната част на родината. По-късно е завеждащ административно-полицейската служба в Горна Джумая (днес Благоевград).

В периода 1913–1916 г. Владимир Караманов е окръжен управител на Кюстендилски окръг. По време на Първата световна война, като председател на Окръжната реквизиционна комисия, той организира и ръководи задоволяването на продоволствените нужди на българските войскови части на Втора армия. В началото на март 1916 г. е мобилизиран и зачислен в състава на 13-и пехотен Рилски полк, след което е прехвърлен в 7-и етапен полк в Горна Джумая (1916). Последователно е назначаван за етапен комендант в Кадин мост, Гюешево и Кочани (1917–1918). След войната се оттегля от властта и работи като държавен адвокат до пенсионирането си през 1931 г.

С активна гражданска позиция през годините, той заема постовете председател на гимнастическото дружество „Осоговски юнак“ (1902-1903), секретар (1906–1907) и председател (1928–1929) на читалището „Братство“, членува в Овощарския съвет, в Българския червен кръст и други организации.

От 1927 г. до края на живота си Караманов се посвещава на научноизследователска дейност. Значим принос в този последен етап са хилядите страници публикувани и непубликувани научни трудове, статии и спомени. Те са ценен източник за възрожденската и следосвобожденската епоха и обхващат теми с национално значение – църковна борба, просвета, обществени институции, биографии на личности, военна история, политическо устройство. С феноменална памет и завидна работоспособност той събира и проучва огромен масив от данни – архиви, периодика, устни свидетелства. Още тогава „*те са оценени високо от такъв познавач на родната история, какъвто е Иван Дуйчев, който през 1943 г. го кани на лекции в Академията на науките по темата „Югозападните български земи по време на Възраждането*“ (Керелски, 2000, с. 1).

В периода 1927–1944 г. публикува над 200 статии в столични и провинциални периодични издания. Автор е на шест книги, сред които се открояват: „Биографията на Ильо Марков Попгеоргиев“ (1968), „Кукуш и околията му и българското управление в тях през войните на 1912–1913“ (1929), последвана от „Дойран и околията му и българското управление в тях през войните на 1912–1913 години“ (1931). Сред непубликуваните му трудове остават редица изследвания, посветени на историята на Кюстендил, Македония, българското национално движение и развитието на местното самоуправление и образование. Като признание за тяхната стойност, голяма част

са откупувани от Македонското благотворително братство и Военния музей в София, държавни институции в Плевен и Благоевград. Най-мащабното от тях е „Материали за историята на Кюстендил от новото му заселване с българи през XVIII век до Освобождението на България и след това до края на Първата световна война“ в 8 части и с обем 2200 страници. То е богата основа за всеки изследовател на стопанското, политическото и социалното минало на града.

Владимир Караманов е сред първите български историци, които систематично изследват историята на държавните институции, просветното дело и политическия живот не само в Югозападна България, но и в други райони от страната. Считан е за един от първите историографи на българската полиция.

Въпреки натиска след 1944 г. да преработи трудовете си в духа на новата идеология той отказва, запазвайки независимостта на своето слово. Днес хилядите страници исторически изследвания и документи за живота и дейността му се съхраняват в Държавния архив – Кюстендил.

След промените през 1944 г. Караманов споделя съдбата на интелектуалния елит в България по това време. Обвинен във фашистка дейност, той е арестуван и шест месеца престоява в Кюстендилския затвор без съд и присъда, а пенсията му е отнета. Въпреки превратностите на времето името му остава трайно вписано в историята на града като символ на културната приемственост. Умира в родния си Кюстендил през 1969 г. и завещава на поколенията ценни свидетелства историческа памет за българската национална идентичност.

Използвани източници

Александрова, Елена. Спомените на Кукушкия окръжен управител Владимир Караманов за бежанската вълна в Петричко лятото на 1913 г. / Елена Александрова. // *Минало*, XXIX, 2022, N 1, с. 19-28.

Димитров, Тодор. Владимир Караманов за унищожението на град Кукуш / Тодор Димитров. // *Нова България* (Кюстендил), VII, N 2009, 18 окт. 2000, с. 8.

Димитров, Тодор. Да му кажем сполай, радетелю![Владимир Караманов] / Тодор Димитров. // *Кюстендил*, V, N 28, 2 май 1996, с. 3.

Караманов, Владимир. Из спомените ми за Стамболова след падането му от власт / Владимир Караманов ; [ил., състав., ред. Тамара Паспалеева]. – София : Издателско ателие Аб, 2012. – 95 с.

Караманов, Владимир. Последните дни на Кукуш / Владимир Караманов. // *Военно-исторически сборник*, I, 1927, №5-6, с. 68-89.

Караманова, Тамара. Историк и общественик, приятел на истината / Тамара Караманова. // *Пауталия* (Кюстендил), III, N 71, 20 септ. 1994, с. 7.

Керелски, Георги. Владимир Караманов - виден изследовател на кюстендилския край / Георги Керелски. // *Юбилеен вестник „125 години Владимир Караманов“* (Кюстендил), N единствен, 9 септ. 2000, с. 1.

Керелски, Георги. Изследванията на Владимир Караманов постъпиха в Държавния архив / Георги Керелски. // *Пауталия* (Кюстендил), V, N 85, 29 окт. 1996, с. 6.

Константинов, Георги. Владимир Караманов / Георги Константинов. // *Кюстендил* и Кюстендилско : Сборник от статии и изследвания / Състав. Гина Кръстева. - София : ОФ, 1973, с. 254.

Митев, Денчо. Владимир Караманов (1875-1969) / Денчо Митев. // *Пауталия* (Кюстендил), VIII, N 41, 1 юни 1999, с. 7.

Митев, Денчо. Владимир Караманов - историкът, който тепърва ще откриваме / Денчо Митев. // *Кюстендил*, IV, N 37, 25 септ. - 1 окт. 1995, с. 4.

Митев, Денчо. Дойде време да поставим името му сред най-заслужилите кюстендилци / Денчо Митев. // *Пауталия* (Кюстендил), IV, N 97, 8 дек. 1995, с. 7.

Митев, Денчо. Пленник на Клио / Денчо Митев. // *Звезда* (Кюстендил) , XXXII, N 19, 9 март 1990, с. 4.

Николов, Костадин. Владимир Караманов и „Първото масово преселяване в град Кюстендил на македонски българи след Освобождението на България“ / Костадин Николов. // *Известия на държавните архиви*, 98, 2009, с. 121-182.

Николов, Костадин. Моменти от живота на Владимир Караманов : (по документи, съхранявани в ДА-Кюстендил). / Костадин Николов. // *Известия на държавните архиви*, 93, 2007, с. 204-245.

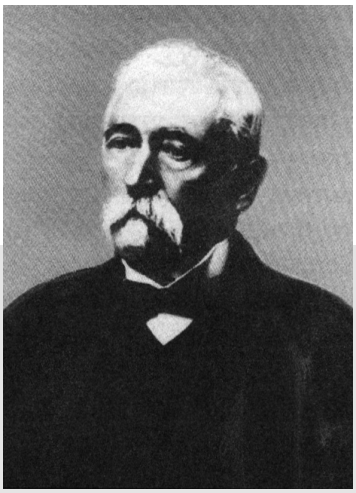
Паспалеева-Бочева, Тамара. В памет на дядо ми Владе / Тамара Паспалеева-Бочева. // *Юбилеен вестник „125 години Владимир Караманов“* (Кюстендил), N единствен, 9 септ. 2000, с. 1, 5.

Петрова, Рилка. Европейски нюанси в културата на град Кюстендил от Освобождението до 1944 г. / Рилка Петрова. // *Известия на Исторически музей Кюстендил*, 22, 2022, с. 129-140.

Проданов, Николай. Владимир Караманов - първият български историк на полицията / Николай Проданов. // *Известия на Исторически музей Кюстендил*, 16, 2008, с. 301-308.

Стойнева, Василка. Владимир Караманов – изследовател от национален мащаб / Василка Стойнева. // *Архив за поселищни проучвания*, IX, 2000, N 1-2, с. 141-147.

Георги Ангелов Друмохарски
(1843–1912)

Георги Ангелов Друмохарски
Източник Енциклопедичен речник Кюстендил А–Я, София, 1988

Възрожденски културен деец, общественик, пръв историограф и кмет на Кюстендил с приноси към съхраняването на културно-историческата памет и градоустройственото развитие.

„*По произхождение от село Друмохар (Добър път) при Кадин мост на стария път към Македония през Черната скала*“ (Каранов, 1911, с. 69), той се ражда във „*видното семейство Друмохарски, едно от най-старите семейства в Кюстендил*“ (Розев, 1939, с. 3).

Завършва Кюстендилското килийно училище (1851–1861), където е ученик на Аверкий Попстоянов и архимандрит Дамаскин. Отличава се с будност и любознателност, затова продължава своето образование в Солунската гръцка гимназия (1862–1865). През 1867 г. записва Военномедицинското училище в Цариград, но по здравословни причини през 1969 г. го напуска. Завръща се в родния край и заедно с братята си Манол, Димитър, Иван и Харалампи се отдава на търговия и обществена дейност.

„*Още млад, двадесетгодишен, той се интересувал от народните работи*“ (Каранов, 1911, с. 69). Заедно с брат си Димитър преписва и публикува Търновския препис на „Солунската легенда“, известен като „Слово Кирила Философа“. Открит през 1861 г. в село Търново, Кривопаланечка околия (днес Република Северна Македония), разказът дава сведения за покръства-

нето на българите в района на река Брегалница и за създаването на славянската писменост.

Проучва, събира и записва интересни сведения за Кюстендилския край, публикувани по-късно в „Български народен сборник“ (1872) и „Топографически-етнографски очерк Македония“ (1879). Сътрудничи на Стефан Веркович и Васил Чолаков в техните етнографски и фолклорни изследвания. В края на живота си издава книгата „Кюстендил“ (1900). Особено след нейното публикуване, той се утвърждава като първия историограф на града. Ценен източник за живота на местното население през последните години от робството, книгата е преиздавана няколко пъти. Днес всичките ѝ издания са част от краеведския фонд на Регионалната библиотека в Кюстендил.

„*Старите кюстендилци все още помнят неговата почти дребна, но енергична, необикновено подвижна фигура, белите му коси, аристократичния жакет*“ (Георгиев, 1989, с. 4). Типичен представител на възрожденското поколение, той владее отлично турски, гръцки и френски език. Известни са заниманията му с литература и философия. Редовно следи българския печат и поддържа богата лична библиотека.

Завърнал се от Цариград, Друмохарски донася български вестници, пълни с материали за църковния въпрос и развиващи идеята за създаване на читалище. Така на 1 юли 1869 г. става един от основателите на първото местно „Българско читалище“ (днес „Братство 1869“). Избран е за пръв негов председател, като заема същия пост и в периода 1896–1899 г.

Като участник в борбата за църковна и национална независимост, той посвещава живота си на духовното и политическо освобождение на своя град. Става един от учредителите на кюстендилското „Касапско дружество“. Основано през март 1873 г., то е легална форма на тайния революционен комитет. През 1878 г. е избран за представител на Кюстендилския край в общобългарската депутация в Сан Стефано.

След Освобождението Георги Друмохарски продължава да бъде стълб на местното самоуправление като кмет на Кюстендил (1879–1880, 1893–1899). Избран е за градоначалник на един „*заглъхнал, разпаднал, мрачен град*“, както сам го описва, с „*улици тесни, криви, калдъръмени развалини, трапове, локви, пълни с нечистотии* […]*, грамадни каменни корита, из които шуртят топли водиq тук-там разляни по улиците, гъсти мъгли от изпарения, джамии с високи минарета, текета, полусрутени грозни, тъмни капища и турски гробници… Направата на къщите, дюгените и прочие здания беше от дърво и кал… Такъв беше Кюстендил*“ (Друмохарски, 1900, с. 37). Затова негов основен приоритет става изработването на нов градоустройствен план – първия в историята на града. Съобразно него се премахват изоставените и стари постройки. Разширяват се и се прокар-

ват нови улици. Благоустрояват се централните части с каменни бордюри и акациеви насаждения. Оформят се новите градски пространства, сред които се откроява централният градски площад „Св. св. Кирил и Методий“ (днес площад „Велбъжд“) като един от най-хубавите по това време в България. Въпреки сериозната съпротива на частните собственици, чиито интереси са засегнати, планът е успешно реализиран.

По време на своето управление Георги Друмохарски въвежда строги санитарни норми за подобряване качеството на живот. През 1880 г. той открива първата общинска аптека в Кюстендил, която осигурява безплатни лекарства за бедните. Изгражда модерни месопродавници, които позволяват ветеринарен и хигиенен контрол върху месото. За да осигури чистотата на въздуха в центъра, изнася кожарското производство в периферията, осъществявано дотогава „*в магазините на касапите и търговците, което изпълвало града със силна миризма, особено лятно време*“ (Митев, 1991, с. 4). По здравословни съображения премества и гробищния парк извън рамките на града.

Инициатор е за озеленяването на Кюстендил. Благодарение на него се разширява градската градина и тя се превръща в любимо място за почивка чрез изграждане на алеи, павилиони за музика, скулптури, цветни парници и тревни площи. Продължава мащабното залесяване на Хисарлъка, който днес е едно от най-емблематичните градски пространства.

Като председател на читалището и кмет, той работи активно за духовното издигане на града. Завършва изграждането на Педагогическото училище, което става най-представителната сграда в Кюстендил, като лично следи за качеството на материалите. По същото време започва строителството на две нови училища.

В позицията си на регионален ръководител в управляващата по това време Народна партия той успешно лобира в Общинския съвет за изграждане на нова читалищна сграда. За цялостния си принос към развитието на културно-просветната институция през 1905 г. с писмо, адресирано до него, той е провъзгласен за неин почетен член.

Като адвокат в Кюстендил (1884–1893), той е член и подпредседател на Русенския и на Софийския окръжен съд (188091884).

Ръководител е на Народната партия в Кюстендил и е народен представител в VII Обикновено народно събрание (1893). Като такъв осигурява държавна подкрепа за градските проекти. През 1899 г. се оттегля от обществено-политическия живот и се установява в село Соволяно, където умира. Удостоен е посмъртно със званието „Почетен гражданин на Кюстендил“ (1998).

Използвани източници

Борисова, А. Дедо Георги – една бяла лястовица на Възраждането в Кюстендил / А. Борисова. // *Нова България* (Кюстендил)*,* XX, N 2806, 30 юни 2003, с. 4.

Георгиев, Сталин. Георги Ангелов Друмохарски / Сталин Георгиев. // *Георгиев*, Сталин. Кметовете на Кюстендил : 1878-2003 / Сталин Георгиев. - Кюстендил: ЕТ Юлия Илиева 94, 2003, с. 26-27.

Георгиев, Сталин. Основателят [Георги А. Друмохарски] и неговата библиотека / Сталин Георгиев. // *Звезда* (Кюстендил)*,* XXXI, N 38, 22 септ. 1989, с. 4.

Друмохарски, Георги Ангелов. Кюстендил / Георги Ангелов Друмохарски. – Кюстендил : Братя Дюлгерови , 1900. – 95 с.

Караманова, Тамара и др. Друмохарски, Георги Ангелов / Тамара Караманова, Владимир Ризов. // *Енциклопедичен* речник Кюстендил А-Я / Глав. ред. Асен Василиев и др. - София : БАН, 1988, с. 204-205.

Каранов, Ефрем. Биографии / Ефрем Каранов. // *Каранов,* Ефрем. Деятелността на Кюстендилското читалище „Братство" за 42 години от основаването му 1 юлий 1869 год. до 1 юлий 1911 година. – Кюстендил : Печ. На Ал. Ив. Пилев, 1911, с. 69-70.

Керелски, Георги. Георги Друмохарски избрал „благую чест" и жертвал труд и спокойствие, за да помогне на Кюстендил / Георги Керелски. // *Пауталия* (Кюстендил)*,* III, N 60, 5 авг. 1994, с. 7.

Митев, Денчо. Георги Ангелов Друмохарски 1843-1912. (Първостроители на Кюстендил) / Денчо Митев. // *Звезда* (Кюстендил), XXXIII, N 46, 5 юли 1991, с. 4.

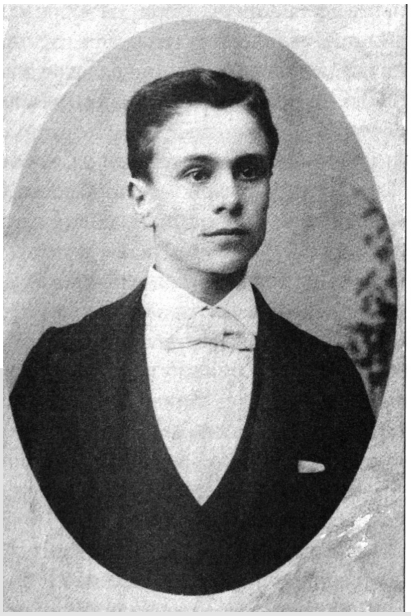
Митев, Денчо. Кметовете на Кюстендил. Георги Ангелов Друмохарски 1843-1912 / Денчо Митев. // *Кюстендил*, IV, N 16, 20 – 26 апр. 1995, с. 4.

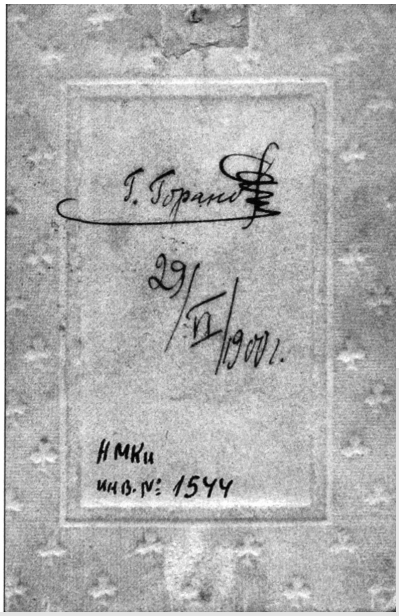
Розев, Александър Хр. Георги Ангелов Друмохарски. (Заслужили Кюстендилци) / Александър Хр. Розев. // *Кюстендил* : *Пауталия-Велбуждконстантинова баня,* VI, N 106, 2 септ. 1939, с. 3.

Розев, Александър Хр. Димитър Ангелов Друмохарски. (Заслужили Кюстендилци) / Александър Хр. Розев. // *Кюстендил* : *Пауталия-Велбуждконстантинова баня,* VI, N 101-103, 5 юни 1939, с. 3.

Христов, Н. Георги Ангелов Друмохарски / Н. Христов. // *Кюстендилско дело*, XI, N 1, 11 ян. 1958, с. 4.

Георги Димитров Горанов
(1882–1905)

Георги Горанов
Източник РИМ-Кн, НИ, ОФ, инв. № 1544

Български музикален деец, диригент и общественик.

Роден е през 1882 г. в Кюстендил в семейството на Йорданка и Димитър Йоневи, преселници от Македония. Още в ранна възраст Георги проявява изключителни музикални способности. През 1898 г. постъпва в Кюстендилското педагогическо училище. Тук попада под влиянието на учители с висока музикална култура, сред които Атанас Божинов и Карел Махан (чешки композитор, музиковед, изследовател на българската народна музика). Именно Махан изиграва решаваща роля за систематичното му музикално обучение, насочвайки го към теория на музиката, хармония и дирижиране. Още като ученик Горанов организира ученически оркестри и хорове, участва в градски музикални прояви и съдейства за популяризирането на българската и славянската музика. Създава оркестър от мандолини и цигулки, с който изпълнява обработки на народни песни и свои авторски произведения. Неговата дейност надхвърля рамките на училищната среда и постепенно придобива обществено значение.

Наред с музикалните си изяви проявява и обществена ангажираност, включва се активно в борбата за освобождение на Македония и в ранното социалистическото движение в Кюстендил. През 1899 г. е създаден Тайният ученически македоно-одрински кръжок „Освобождение“, който има за цел морално и организационно подпомагане на движението. Като диригент на оркестъра „Хъшове“ към работническото дружество „Класово съзнание“, той участва в музикалното оформяне на събрания, вечеринки и публични прояви. Репертоарът включва маршове, валсове, популярни арии, мазурки, полки, както и революционни песни. Оркестърът участва в подпомагане на чети за Македония, като събира средства чрез концерти и благотворителни прояви. По този начин музиката се превръща в инструмент на социална солидарност и политическа ангажираност.

Особено значение придобиват произведенията му, посветени на работническата солидарност. През 1900 г. по текст на Георги Кирков създава химна „Дружна песен“.

Композиторската дейност на Георги Горанов, макар и краткотрайна поради ранната му смърт през 1905 г., има съществено значение за развитието на българската хорово-оркестрова практика в провинциална среда. В неговия композиторски актив има около 80 творби: песни, маршове, упражнения за цигулка, дуети и хорови песни, инструментални и оркестрови пиеси („Освобождение“, „Я запей ми, македонко“, „Майски песни“), произведения за мандолинен оркестър и цигулка („Виктория“, „Край Осогово“, „Овчарче“), мазурката „Пролетна зора“, полката „Теменуга“, „Опус 5“, „Опус 7“ и др.

Въпреки младата си възраст той демонстрира ясно формиран стил, в който се съчетават народнопесенни интонации, маршова ритмика и хармонична яснота.

През 1902 г. заминава за Загреб да учи музика, но се завръща поради заболяване от туберкулоза. Неговата ранна смърт прекъсва развитието на безспорния му талант.

Георги Горанов остава в културната история на Кюстендил. На негово име има улица в града и паметна плоча на родната му къща.

Използвани източници

Евтимов, Богомил. Живот, кратък като песен : 90 години от рождението на Георги Горанов / Богомил Евтимов. // *Звезда* (Кюстендил), XIV, N 59-60, 23 май 1972, с. 3.

Захариев, Александър. Цяла България запява химна-апотеоз на труда, популярен е и в чужбина : 130 години от рождението на Георги Горанов и не-

говата „Дружна песен“ / Александър Захариев. // *Наблюдател+* (Кюстендил), VIII, N 447, 23 май 2012, с. 10.

Леляков, Костадин. Щрихи към образа на композитора : Спомени за живота на Георги Горанов - автор на „Дружна песен“ / Костадин Леляков. // *Звезда* (Кюстендил), XXVIII, N 50, 30 апр. 1987, с. 4.

Льондев, Петър. Георги Горанов : Монография / Петър Льондев ; Ред. Венелин Кръстев. – Кюстендил : Окръжен музей Кюстендил, 1964. – 44 с.

Митев, Денчо. Георги Горанов (1882-1905) / Денчо Митев. // *Пауталия* (Кюстендил), VIII, N 16, 26 февр. 1999, с. 7.

Митев, Денчо. Славеят от ятото на „Хъшовете“ / Денчо Митев. // *Звезда* (Кюстендил), XXIV, N 60, 22 май 1982, с. 4.

Митова, Даниела. Кюстендил си спомня за създателя на химна на труда : Навършват се 130 години от рождението на Георги Горанов / Даниела Митова. // *Вяра* (Кюстендил), XI, N 107, 10 май 2012, с. 9.

Янев, Янчо. Дружна песен на Георги Горанов пеят и в Детройт / Янчо Янев. // *Нова България* (Кюстендил), II, N 363, 16 май 1995, с. 3.

Георги Станойков Ефремов
(1883–1964)

Д-р Георги Станойков Ефремов
Източник https://www.actualno.com/kustendil/belejitite-kmetove-na-kustendil-i-chast-news_736173.html

Лекар, общественик и визионер, като кмет на Кюстендил оставя трайна следа в местното управление и здравеопазване. В регионалната памет неговото име е символ на гражданска доблест и културен интегритет.

Роден в Кюстендил, той е наследник на македонски българи, бежанци, чиято съдба е белязана от борбите за национално освобождение. Дядо му, кмет на костурското село Зелени град (днес Гърция), е убит от османската власт, а баща му Ефрем Мишев загива като четник за свободата на Македония.

Завършва Кюстендилското педагогическо училище и продължава професионалната си подготовка в Америка. Със силна воля и труд преодолява бариерите на езика и бедността и започва работа в санаториума на известния д-р Джон Келог. От него той възприема принципите му за здравословен начин на живот и въздържание и мечтата да пресъздаде този модел на лечение в родния си град. След години в своя публикация по темата Г. Ефремов пише: „*Преди всичко трябва да изтъкна, че водолечебният институт, който имам в ума си, не е плод на мои чертежи или фантазии, а копие на онова, което съществува вече в разни части по света. В малкия град Battle Creek (Батъл-Крийк), щата Мичиган, където имах честта да прекарам няколко години, се издига най-големият водолечебен институт, начело на който стои д-р Келог, мой професор и личен приятел. Този институт е родното място на модерното водолечение и образец на десетките по-малки такива институти, които се изградиха в разни части на Америка, Европа и Австралия…*“ (Ефремов, 1938, с. 1). След подготвителни курсове бъдещият лекар е приет да следва медицина в Чикагския университет. Дипломант с отличен успех, професионалният му път започва на отговорна длъжност във Водолечебния институт на д-р Келог. След специализация в Единбург, Шотландия, той се връща в България и завършва Школата за запасни офицери в Княжево (1910). След това е назначен като участъков лекар в село Калища, където отговаря и за „*околните 42 села, които обхожда непрекъснато – пеш, на кон или с каруца, и има възможност да опознае бита и културата на селяните и да ги учи как да се предпазват от различни заболявания*“ (Ковачева, 2014, с. 4).

Практикува и като военен лекар в Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война. Там проявява висок професионализъм в полеви условия и в борба с холерата, за което е награждаван с множество ордени. След специализация по хирургия в болницата на Червения кръст (днес „Пирогов“) (1914) д-р Ефремов се установява в Кюстендил (1922). Като висококвалифициран специалист, е назначен за старши хирург в местната болница, после става и неин управител (1925–1931). В своята дейност

проявява изключителен организаторски талант и подобрява условията за лечение в града.

Като издател, публицист, автор и преводач, с публикациите си той до голяма степен преобразява бита на българина. С вярата, че здравето и културата на нацията зависят от нейната информираност, д-р Г. Ефремов поставя началото на своята здравно-просветна дейност. Неговата „*крайно полезна книга „Домашен лекар“, претърпяла няколко издания, бе истинска настолна книга за здравето на всяко семейство. В нея се даваха сведения за причините и клиничните прояви на най-често срещаните заболявания и много ценни препоръки за поведението към болния до лекарското идване*“ (Янев, 1993, с. 3). Съчетал писателската дейност с хуманизма на лекарската си професия, той публикува редица книги. Техните заглавия – „Дълголетие и здраве“, „Храната като източник на живот и смърт“, „Как да не стареем бърже“ – разкриват темите, с които Г. Ефремов поставя основите на здравната просвета сред българите.

Проявява се и като пионер в здравната журналистика със своя най-значим проект – вестник „Добро здраве“ (1923–1947). В продължение на близо четвърт век изданието е незаменим „здравен съветник“ за хиляди български семейства. Успоредно с него издава и редактира списание „Свят и наука“ (1933–1943). Чрез него в модерен и илюстриран формат запознава българската интелигенция със световните научни и културни постижения. Като годишни премии към абонамента на периодичното издание той публикува и редица полезни книги. С тях осигурява на българските специалисти достъп до най-актуалните научни методи и западни концепции в областта на физиотерапията и диететиката.

Признат за един от „първостроителите“ на Кюстендил, Г. Ефремов е негов кмет (1942–1944) в изключително тежък и пълен с противоречия период на политически натиск, купонна система и недостиг на основни ресурси. Въпреки това мечтае за просперитета на родния си град и то на европейско ниво: „*Доколко е хубав Кюстендил, можем да съдим от думите на бившия цар Фердинанд, който в 1913 г., след победите ни над турците, когато идеалът ни за Сан Стефанска България изглеждаше почти осъществен, беше казал: Искам да направя от Кюстендил Версаил [Версай]. А – Версаил – това е предградието на Париж с дворците, градините, музеите и неизказания блясък и разкош....Събитията попречиха да видим осъществено това царско желание. Времето, обаче, е пред нас и ние с тия, които идат след нас, можем да се нагърбим с тая благородна задача*“ (Ефремов, 1936, с. 2).

Воден от силна амбиция, независимо от военната действителност Г. Ефремов работи с размаха на модерен европейски урбанист. Приносите му

на градоначалник са в няколко направления: инфраструктурно и курортно развитие, културен и обществен възход, административна устойчивост и хуманитарна дейност. Като кмет на Кюстендил в сложен военен период, насочва усилията си към модернизация на градската среда – градът е радиофициран (със система на „Сименс“), изградени са бомбоубежища, подобрени са водоснабдяването и хигиената. С визия за превръщането му в европейски курортен център Г. Ефремов чертае дългосрочна стратегия за неговото развитие, в чиято основа е изграждането на модерен физиотерапевтичен институт с най-съвременна апаратура.

Един от най-значимите му културни приноси е преустройството на джамията „Ахмед бей“ в модерен за времето си градски музей. Адаптацията на сградата е съобразена с нуждите на читалищната музейна сбирка. Експозицията е разгърната в три основни направления, които да представят пълния облик на региона: археологически – за експониране на богатото антично наследство на града; етнографски – за съхранение на бита и традициите на местното население; художествен (картинна галерия) – за представяне творчеството на кюстендилските художници. С тази цел издирва и събира от цялата страна картините на Владимир Димитров – Майстора. Заедно с него и творчеството му се поставят основите на Кюстендилската художествена галерия.

Като кмет, проявява изключителна гражданска смелост и категорично се противопоставя на депортацията на кюстендилските евреи, подкрепя делегацията до София и Димитър Пешев и саботира заповедите за изселване, за което свидетелства в своите спомени.

След 9 септември 1944 г., свален от поста градоначалник, той продължава практиката си на лекар хирург в София. Удостоен е със званията „Заслужил лекар“ (1964) и „Почетен гражданин на Кюстендил“ (1997, посмъртно). На 24 октомври 1964 г. д-р Георги Ефремов умира в родния си град.

Използвани източници

Георгиев, Сталин. Д-р Георги Станойков Ефремов / Сталин Георгиев. // *Георгиев*, Сталин. Кметовете на Кюстендил : 1878-2003. - Кюстендил: ЕТ Юлия Илиева 94, 2003, с. 88-91.

Ефремов, Георги. Бъдещият водолечебен институт в Кюстендил : (Кратко изложение на сказката, която държах в салона на читалище „Братство” на 9 септември т. г.) / Георги Ефремов. // *Кюстендил* : *Пауталия-Велбужд-Константинова баня*, III, N 49, 19 окт. 1936, с. 1.

Ефремов, Георги. Да възобновим културното дружество „Кюстендил” / Георги Ефремов. // *Кюстендил* : *Пауталия-Велбужд-Константинова баня*, III, N 46, 1 септ., 1936, с. 1-2.

Ефремов, Георги. Какъв ще бъде водолечебният институт / Георги Ефремов. // *Кюстендил* : *Пауталия-Велбужд-Константинова баня*, V, N 90-91, 21 окт. 1938, с. 1.

Ефремов, Георги. Кюстендил да стане пръв курорт в България / Георги Ефремов. // *Кюстендил* : *Пауталия-Велбужд-Константинова баня*, II, N 30-31, 23 дек., 1935, с. 1.

Ефремов, Георги. Кюстендил като курортен град : (Радио-сказка, държана пред микрофона на радио София) / Георги Ефремов. // *Кюстендил* : *Пауталия-Велбужд-Константинова баня*, III, N 55, 25 ян. 1937, с. 1.

Ефремов, Георги. Може би и аз направих нещо, за да предотвратя тяхната гибел : [Спомени] / Георги Ефремов. // *Синева* (Кюстендил), I, N 9, 12 септ. 1990, с. 1-2.

Кочева, Бистра. Д-р Георги Ефремов - хуманист, родолюбец и просветител или един живот за поука и пример / Бистра Кочева. // *Наблюдател+* (Кюстендил), X, N 547, 23 апр. 2014, с. 4.

Митев, Денчо. Д-р Георги Ефремов : (1883-1964) / Денчо Митев. // *Звезда* (Кюстендил), XXXIII, N 52, 6 авг. 1991, с. 3.

Петрова, Рилка. Европейски нюанси в културата на град Кюстендил от Освобождението до 1944 г. / Рилка Петрова. // *Известия на Исторически музей Кюстендил*, 22, 2022, с. 129-140.

Янев, А. и др. Ефремов, Георги Станойков / Александър Янев, Янчо Янев. // *Енциклопедичен* речник Кюстендил А-Я / Глав. ред. Асен Василиев и др. - София : БАН, 1988, с. 218.

Янев, Янчо. Кюстендилският кмет през 1942-1944 година [Д-р Георги Ефремов] / Янчо Янев.// *Пауталия* (Кюстендил), II, N 35, 7 май 1993, с. 3.

Янев, Янчо. Пионер на здравната просвета / Янчо Янев. // *Звезда* (Кюстендил), XVII, N 84, 22 юли 1975, с. 4.

Ефрем Цветков Каранов
(1852–1927)

Ефрем Цветков Каранов
Източник Енциклопедичен речник Кюстендил А–Я, София, 1988

Виден представител на възрожденската и следосвобожденска българска интелигенция, учител, историк, фолклорист, етнограф, преводач и революционер, чиято дейност обхваща ключови области от културната и националната история на България.

Ефрем Каранов е сред значимите представители на българската възрожденска и следосвобожденска интелигенция, чието участие в националноосвободителните процеси съчетава просветителски и организационни функции. Той е роден през 1852 или по-вероятно през 1853 г. в град Кратово (днес в Северна Македония). Баща му Цветко Стоянов е кратовски чорбаджия и търговец на памук.

Учи първоначално в родния си град, а от 1864 до 1867 г. – в българското училище в Цариград. През 1867 г. заминава за Одеса и учи в Одеската класическа гимназия като стипендиант на Одеското българско настоятелство, а през юни 1875 г. завършва и славянска филология в Новоросийския университет в същия град.

През 1875 г. се връща в родината и за кратко работи в руското вицеконсулство в Пловдив при Найден Геров, а след това от август същата година става учител в Щип (днес Северна Македония). През юни 1877 г. след избухването на Руско-турската война е изгонен от местните турци като руски агент и се установява в Кюстендил, където служи на Временното руско управление като преводач.

Още в средите на одеската българска емиграция се формират неговите ранни възгледи за националната еманципация и културното самоутвърждаване на българите в Македония. След Освобождението Каранов развива активна дейност в подкрепа на Македоно-одринското революционно движение. Като учител в Кюстендил, той се утвърждава като авторитетна фигура сред местната общественост и става съосновател и председател на Македонското дружество в града. Домът му се превръща в средище на организационна и логистична дейност, включително подпомагане на четнически формирования. Поддържа връзки с Гоце Делчев и участва в създаването на мрежи за координация между вътрешните и външните структури на движението. Революционната му активност е свързана и с лични рискове. Той е обект на подозрения от страна на османските власти, а по-късно и на вътрешнополитически натиск в Княжество България. Независимо от това Каранов остава последователен в подкрепата си за националната кауза, възприемайки я не само като политическа, но и като културно-историческа мисия. Неговият принос се изразява в интелектуалното и организационно укрепване на освободителното движение, което съчетава просвета, патриотично възпитание и практическа помощ.

Къщата му е главна квартира за организираното през 1895 г. от Трайко Китанчев Македонско въстание. Каранов участва в подготовката на въстанически акции – събира средства, оръжие и координира изпращането на чети през граница. След смъртта на Китанчев в организацията настъпват разногласия. Несъгласен с предприетата политика от Върховния комитет, той става близък съратник на Гоце Делчев и подкрепя линията на Вътрешната македоно-одринска революционна организация (ВМОРО). „*На 17 октомври 1895 г. Гоце Делчев изпраща своето първо писмо до него, в което оценява важното място на кюстендилския комитет и на самия Каранов в националноосвободителните борби и настоява да се разраства дейността му*“ (Попов, 1991, с. 13). Карановият дом се превръща в изходен пункт за въстанически чети и революционери (Гоце Делчев, Яне Сандански, Гьорче Петров, Пейо К. Яворов и др.) и склад за оръжие и динамит (използван в Солунските атентати). През този период заедно със семейството си той пряко се ангажира както в бойната подготовка, така и в хуманитарната помощ. След Илинденско-Преображенското въстание (1903) неговият дом става база за оказване на първа помощ и подслон на хилядите български бежанци. Днес Карановата къща е обявена за национален паметник на културата, а през 2018 г. на нея тържествено е положена паметна плоча.

Обществената дейност на Ефрем Каранов се характеризира с дългогодишна и последователна ангажираност в сферата на образованието и културното изграждане на местните общности. От октомври 1878 до 1901 г.

с кратки прекъсвания е учител в Кюстендилското педагогическо училище. Тук се запознава със Стоян Заимов. Поддържа връзки с Марин Дринов, Константин Иречек, Иван Шишманов. Негови ученици са академиците Йордан Иванов и Йордан Захариев, поетът Емануил Попдимитров и др. Става действителен член на Българското книжовно дружество.

Каранов е сред основателите на читалище „Братство“, което се утвърждава като ключов културен център в региона. Чрез читалищната дейност той насърчава разпространението на книжовността, организирането на публични сказки и създаването на библиотечен фонд. Участва активно и в основаването на местния музей, като за кратко е бил и негов уредник. Полага усилия за събиране и съхраняване на исторически документи, етнографски материали и фолклорни свидетелства.

Научните интереси на Ефрем Каранов са съсредоточени предимно в областта на фолклористиката, етнографията и историческите изследвания. Още като ученик в Одеса той започва да събира народни песни, като през 1873 г. записва значителен масив от фолклорни текстове, част от които са публикувани в периодичния печат. Неговата методология се основава на теренни наблюдения, прецизно документиране и сравнителен анализ. Каранов извършва изследвания върху дейността на културните и просветни институции в града, като разглежда тяхната роля в процесите на национална консолидация. Неговите трудове: „Изследване върху дейността на Кюстендилското читалище „Братство“ 1869–1911“ и „Отчет на Кюстендилското педагогическо и трикласно училище“ (1897) и до днес са ценен извор за културната и просветна история на града. Сред по-значимите му публикации се открояват изследвания върху местната история, биографични очерци и анализи на исторически събития от Сръбско-българската война.

Изявява се и като преводач. Превежда за пръв път в България „Пан Тадеуш“ от Адам Мицкевич и „Слово о полку Игореве“.

Има интереси и в други научни области – „Очерк из Осоговските планини“, „История на Сърбия“ (1887), „Биография на Румена войвода“ (1886) и др.

Научните му трудове имат принос не само за систематизирането на фолклорното наследство, но и представляват основа за изследване на българската културна идентичност. Той е сред ранните дейци, които разбират значението на научната институционализация и работят за утвърждаването на българската етнография и история като академични дисциплини.

С цялостната си дейност Ефрем Каранов оставя траен отпечатък в интелектуалния и обществен живот на България от края на XIX и началото на XX век.

Използвани източници

Ватев, Христо. Безценната библиотека на Ефрем Каранов да стане част от фондовете на музея / Христо Ватев. // *Наблюдател*+(Кюстендил), VII, N 396, 8 юни 2011, с. 15.

Дебочички, Валентин. Из историята на археологическото дружество в Кюстендил / Валентин Дебочички. // *Музеен вестник* (Кюстендил), VIII, N 8, 18 май 2006, с. 6.

Захариев, Йордан. Спомени от ученическите ми и учителски години в Кюстендил / Й. Захариев. // *[Осемдесет] 80* години Първа гимназия Неофит Рилски – гр. Кюстендил 1879-1959 г. : Юбилеен сборник / Ред. кол. Ив. Умленски и др. - Кюстендил : Първа гимназия, 1959, с. 26-30.

Каранов, Ефрем. Роден съм българин : Избрани съчинения и документи / Ефрем Каранов ; Състав., предг., бел. Ж. Попов. - София : ОФ, 1991. - 495 с. - (Поредица Дневници и спомени за българ. история)

Каранов, Ефрем. Спомени / Ефрем Каранов ; Ред. кол. Хр. Дудевски и др. ; Бел. и коментар Н. Ферманджиев ; С предг. от Т. Жечев. - София : ОФ, 1979. - 88 с.

Каранов, Цветан. Ефрем Каранов в спомените на своя син / Цветан Каранов. // *Струма* (Кюстендил), II, 1983, N 2, с. 179-186.

Милушева, Венета. Първи радетели за музейното дело в Кюстендил : Ефрем Каранов / Венета Милушева. // *Музеен вестник* (Кюстендил), I, N 1, 18 май 1999, с. 5.

Петрова, Рилка. Ефрем Каранов и архивният му фонд в Държавен архив - Кюстендил / Рилка Петрова. // *Архивен преглед*, 2017, N 1, с. 178-182.

Попов, Жеко. Ефрем Каранов като фолклорист : По случай 130 години от рождението му / Жеко Попов. // *Звезда* (Кюстендил), XXV, N 11, 27 ян. 1983, с. 4.

Попов, Жеко. Ефрем Каранов - общественополитическа и научна дейност / Жеко Попов. // *Векове*, 1983, N 5, с. 81-87.

Попов, Жеко. Новооткрит автобиографичен документ за Ефрем Каранов : По случай 120 г. от рождението му / Жеко Попов. // *Известия на държавните архиви*, 28, 1974, с. 223-227.

Попов, Жеко. Участието на Ефрем Каранов в националноосвободителните борби на македонските българи / Жеко Попов. // *Военноисторически сборник*, 1990, N 2, с. 193-203.

Ризов, Владимир. Първи изследователи на родния край / Владимир Ризов. // *Звезда* (Кюстендил), XIX, N 87, 26 юли 1977, с. 4.

Ризов, Владимир. Талантлив фолклорист и етнограф / Владимир Ризов. // *Звезда* (Кюстендил), XIX, N 129, 3 ноем. 1977, с. 4.

Трайков, Любомир. Ефрем Каранов - краевед / Любомир Трайков. // *Звезда* (Кюстендил), XX, N 120, 12 окт. 1978, с. 4.

Фермaнджиев, Никола. Към биографията на Ефрем Каранов / Никола Фермaнджиев. // *Литературна мисъл*, 1979, N 8, с. 132.

Янев, Янчо. Ефрем Каранов в Одеса : Из миналото. / Янчо Янев. // *Звезда* (Кюстендил), XXV, N 86, 26 юли 1983, с. 3.

Архимандрит Зиновий Поппетров (1838–1911)

Архимандрит Зиновий Поппетров
Източник РИМ – Кн, НИ, ОФ, инв. № 1652

Възрожденец, поборник, духовник, учител и общественик.

Архимандрит Зиновий Поппетров (светско име Захари) е роден в село Враня стена, Радомирско, на 12 август 1838 г. Син е на свещеник, при който се учи на грамотност. След шестнадесетата си година учи в село Извор, Босилеградско (днес Сърбия), в Рилския манастир и в Ниш. Като послушник в Рилския манастир (1869) е изпратен за таксидиот в Берковица, но става учител в тамошното село Погорелец. През 1868 г. е дякон на Видинския митрополит. С препоръка от Цариградския патриарх постъпва в Духовната семинария в Белград (1868–1872). Ръкоположен е за свещеник.

Преди Освобождението активно се занимава с революционна дейност. В Белград се запознава с дейците на българското националноосвободително движение – Васил Левски, Любен Каравелов, Димитър Общи, Панайот Хитов, войводата Ильо Марков. Става пълномощник на Левски в Радомирско по комитетските дела и през 1875–1876 г. организира революционен комитет в Радомир. Подготвя предвиденото за пролетта на 1876 г. Въстание, като в тази си деятелност включва даже учениците си, които правят патрони „в училищния зимник“. През октомври 1877 г. след предателство попада в затвора в София заедно с още 17 комитетски дейци. Остава в затвора до декември 1877 г., когато руските войски освобождават София.

През 1879 г. се включва в четата на войводата Ильо Марков и става водач на Руския освободителен отряд в посока София–Радомир–Кюстендил. През 1878–1879 г. участва в изграждането на новосъздадените следосвобожденски институции в Радомир – полиция, Градски, Съдебен и Окръжен съвет.

След Освобождението се отдава изцяло на педагогическа дейност. През 1878 г. организира тримесечен курс за свещеници. Преподава им свещена и църковна история, Свещено Писание и Катехизис; обучава 240 учители за преподаватели в основни училища; отваря многобройни неделни курсове за неграмотни; изнася беседи пред войниците в казармите на 13-и пехотен Рилски полк; държи речи и сказки в катедралната черква „Успение на Света Богородица“ в Кюстендил. Той е първият училищен инспектор в София (1879) и окръжен училищен инспектор в Кюстендил (1890–1892). Открива училища в селата на Кюстендилска околия, подбира и подпомага учителите. Печата педагогически статии в цариградските вестници „Напредък“, „Славяни“ и др. Съставя учебници и методика по закон божи, издава съчинението „Природа и разум“, пише автобиография.

От 1883 до 1888 г. е преподавател и ректор на Самоковската духовна семинария. През 1892 г. е ръкоположен за протосингел на Софийската митрополия и за архимандрит. В София работи дейно за Славянското благотворително дружество. От 1894 до 1903 г. е учител в Кюстендилското педагогическо училище и остава да живее в Кюстендил. Превежда от руски език. Деен член е на дружеството „Червен кръст“, а също и щедър дарител – завещава крупни суми на училища и благотворителни дружества. На кюстендилското читалище „Братство“ дарява личната си библиотека заедно с шкафовете – над 500 тома подвързани книги на български, църковнославянски, сръбски, руски език. Понастоящем тя се съхранява като обособен фонд в Регионалната библиотека в Кюстендил. Награден е с орден пета степен за гражданска заслуга за „многогодишна учителска деятелност“. Неговото

име носи основно училище в град Радомир, където има и бюст-паметник в негова чест.

Умира в Кюстендил на 24 март 1911 г. Погребението му се превръща в тържествена погребална процесия, в която участие вземат представители на всички институции в града, учителство, ученици, духовенство, офицерство, опечалени граждани. През цялото време църковните камбани бият. Гробът му се намира в гробищния парк на град Кюстендил в непосредствена близост до този на Илью войвода.

Използвани източници

Арсов, Асен. Пламенен родолюбец [Зиновий Поппетров] / Асен Арсов. // *Земен* : История и природни забележителности / Асен Арсов. - София : Български бестселър, 2004, с. 68-69.

Борисова, Руми. Поборник в расо помага за освобождението на Радомир : Зиновий Поппетров се познавал с Левски и бил негов пълномощник по комитетските дела / Руми Борисова. // *Стандарт*, XXIV, N 8633, 3 март 2017, с. 18.

Захариев, Светозар. Малки приноси : Ролята на българските чорбаджии и духовници в интелектуалното културно израстване на архимандрит Зиновий Поппетров през Възраждането / Светозар Захариев. // *Архив за поселищни проучвания*, 2010, № 1-2, с. 77-80.

Златков, Боян. Архимандрит Зиновий Поппетров (със светско име Захари): 150 години от рождението му. / Боян Златков. // *Читалище*, CXVIII, 1988, № 7, с. 26-27.

Йорданова, Антоанета. Архимандритът / Антоанета Йорданова. // *Отечество,* XIII, 1988, N 12, с. 42.

Йорданова, Антоанета. В паметта на рода български: Кой е Архимандрит Зиновий Поппетров? / Антоанета Йорданова. // *Априлско дело*, I, № 57, 22 март 1988, с. 3.

Йорданова, Антоанета. Неръкотворен паметник на свято дело или нещо повече за личната библиотека на Архимандрит Зинови Поппетров / Антоанета Йорданова. // *Звезда* (Кюстендил), XXXII, N 10, 6 февр. 1990, с. 4.

Караиванов, Ив. Историко-просветно дело в Радомирско. Част 1 / Ив. Караиванов. - Кюстендил, 1927, с. 39-40.

Каранов, Ефрем. Деятелността на Кюстендилското читалище „Братство" за 42 години от основаването му 1 юлий 1869 год. до 1 юлий 1911 година / Ефрем Каранов. – Кюстендил : Печ. На Ал. Ив. Пилев, 1911. – 96 с.

Мильов, Симеон. За педагогическата дейност на архимандрит Зиновий в Радомир / Симеон Мильо. // *История*, V, 1996, N 5-6, с. 60-66.

Митев, Денчо. Бунтовно сърце под расото / Денчо Митев. // *Звезда* (Кюстендил), XXIII, N 138, 2 дек. 1981, с. 3.

Митев, Денчо. Дарителството вечно жива традиция / Денчо Митев. // *Звезда* (Кюстендил), XXIII, N 111, 22 септ. 1981, с. 4.

Митев, Денчо. Зинови Поппетров : (1838 - 1911) / Денчо Митев. // *Дарителството* : патриотична и душевна щедрост / Състав. Благой Ранов ; Ред. Денчо Митев. - Кюстендил : Държавен архив ; ДОО „Фонд 13 века България“, 1988, с. 9-10.

Митев, Денчо. Размирните монаси / Денчо Митев. // *Пауталия* (Кюстендил), II, N 63, 13 авг. 1993, с. 6.

Поппетров, Николай и др. Книжовник, църковен деятел, революционер… / Николай Поппетров, Боян Даскалов. // *Отечество*, IX, 1984, № 9, с. 41.

Танева, Мария. Захари Поппетров - будител и книжовник : От читател - за читателите / Мария Танева. // *Земеделско знаме*, LXXXIV, N 155, 4 юли 1986, с. 2.

Иван Василев Умленски
(1917–1992)

Иван Умленски
Източник ibl.bas.bg/

Български учител, филолог, етнограф, фолклорист, краевед, литературен историк и учен езиковед със съществен принос за развитието на българската диалектология.

Иван Умленски е роден на 23 декември 1917 г. в град Кюстендил. Родът на баща му идва от Македония – село Умлена, Пехчевска околия (днес Република Северна Македония), и се установява в Кюстендил. Майка му е от кюстендилското село Багренци, разположено в полето край река Струма. Дядо му Иван Н. Умленски е деец на Кюстендилското македоно-одринско дружество.

През 1936 г. завършва Кюстендилската гимназия и записва славянска филология в Софийския университет. През 1940 г. се дипломира с отличен успех. Следват години на учителстване в Асеновград, Ксанти – Гърция, село Летница – Ловешко, Велес – Македония (1943–1944).

През лятото на военната 1944 г. Умленски е назначен за лектор по български език в университета в Загреб, но военните събития в Европа стават пречка и той не заминава. Преподава в Учителския институт във Велико Търново. Установява се трайно в Кюстендил и над тридесет години (1946–1978) учителства последователно в Кюстендилския учителски институт и кюстендилските гимназии: Първо средно мъжко училище, Политехническата гимназия и Вечерното средно училище.

Дълги години е заместник-редактор на списание „Педагогически бюлетин“, сътрудничи на вестник „Учителско дело“ и на регионалния печат. Публикува статии и в издания на БАН и на Министерството на народната просвета предимно по езиковедски и методически въпроси.

Още по време на студентските си години Иван Умленски проявява интерес към етнологията, диалектологията и фолклористиката. Дипломната му теза „Бит и говор на с. Багренци, Кюстендилско“ е истинска научноизследователска разработка и е високо оценена от акад. Стоян Романски, едно от светилата в българската фолклористика.

През 50-те години на XX век една творческа среща с проф. Стойко Стойков, известния езиковед и диалектолог, определя по-нататъшната научна съдба на Умленски. Той пълноценно се отдава на изследване на диалектите в пребогатия на тях Кюстендилски край и продължава започнатото като студент. Така насърчен, в продължение на седем години Умленски обикаля близо 116 села от Кюстендилска околия и прави записи на диалектите, бита и традициите на местните жители. При диалектоложкото изследване на тази огромна област Умленски прилага нов метод на изследване – лингвогеографията, като търси единството и разнообразието в Кюстендилския диалектен регион и картографира езиковите явления в географското пространство на този край.

През 1965 г. под редакцията на проф. Стойко Стойков излиза монографията „Кюстендилският говор“, с която се слага началото на академичната поредица „Трудове по българска диалектология“. Монографията съдържа и речник с 3500 диалектни думи и е един от най-богатите речници на отделна диалектна област у нас.

Задълбочени и безценни са изследванията на Иван Умленски в областта на ономастиката и антропонимията на Кюстендилския регион. През 1971 г. излиза неговата брошура „За хубаво име“, която е едно оригинално изследване в личноименната система на Кюстендилско. Продължавайки в тази насока, през 70-те години на XX век той успява да събере в три тома един обемист труд – „Местни имена в Кюстендилско“, с около 28 000 думи. Депозира труда си в ръкопис в Регионалната библиотека и в Държавния архив – Кюстендил. Издаден е чак през 2008 г. „*Селата в Кюстендилско са над сто. Имената им са образувани по твърде разнообразни начини, обикновено още преди векове. Те не са давани случайно и произволно, а винаги в някаква конкретна връзка, която на времето си е била ясна. Но по-късно тази връзка е избледняла и в много случаи забравена. А хората все пак са искали да знаят защо селото им се нарича така. Именно това поражда появата на легенди и предания, които по своему обясняват значението на селищата. Научната истина за произхода и значението на тези имена може да се установи чрез езиков и културно-исторически разбор*“ (Умленски, 1985, с. 3).

Иван Умленски работи трайно и всеотдайно и в сферата на фолклористиката и етнографията. Той е събрал над 2 000 гатанки от Кюстендилско, а като се знае, че най-богатият сборник с български гатанки съдържа 3 500 гатанки, можем да си представим упоритостта, неуморимостта и всеотдайността, с която той успява да събере и съхрани мъдростта и културата на хората от този край на България. За съжаление, и този труд все още чака своя издател. В ръкопис заедно с други материали е дарен на Държавния архив – Кюстендил.

Интерес представлява и изследването на Иван Умленски „Народният бит в Кюстендилско някога и сега“. Върху него той работи почти през целия си живот, обикаляйки селата и паланките на региона, за да съхрани особеностите на бита им за поколенията.

През 1950 г. той издава „Тезиси по детска литература“, което някои изследователи определят като първата по рода си история на детската литература, предназначена за начални учители. За интереса към нея говори фактът, че още през следващата година тя претърпява второ издание.

С научната си дейност и постиженията в изследването на Кюстендилския регион Иван Умленски се нарежда до имената на други видни изследователи като Йордан Захариев и Йордан Иванов.

Носител е на орден „Кирил и Методий“ – II степен.
Умира през 1992 г.

Използвани източници

Василева, Влади. Отбелязаха 90 години от рождението на известния краевед Иван Умленски / Влади Василева. // *Наблюдател+* (Кюстендил), IV, N 159, 2 - 8 ян. 2008, с. 5.

Вълков, Петър. Трудните пътища на успеха / Петър Вълков. // *Звезда* (Кюстендил), XXX, N 4, 29 ян. 1988, с. 4.

Димитров, Тодор. Краевед оставя ценни ръкописи / Тодор Димитров. // *Кюстендил*, V, N 27, 29 апр. 1996, с. 3.

Младенов, Максим. Ревностен изследовател [Иван Умленски] на нашия край / Максим Младенов. // *Звезда* (Кюстендил), XX, N 78, 6 юли 1978, с. 4.

Ранов, Благой. Иван Умленски - неуморният събирач на народно творчество : 100 години от рождението на езиковеда, етнографа и фолклориста / Благой Ранов. // *Наблюдател+* (Кюстендил), XIII, N 738, 17 ян. 2017, с. 6.

Умленски, Иван. За имената на селата в Кюстендилско и на град Кюстендил / Иван Умленски. - Кюстендил : Дирекция Окръжен държавен архив, 1985. - 60 с.

Умленски, Иван. Кюстендилската преса в миналото за театрално дело в града / Иван Умленски. // *Звезда* (Кюстендил), XXI, N 63, 31 май 1979, с. 4.

Електронни ресурси

Сто години от рождението на езиковеда, етнографа и фолклориста Иван Умленски. // *Институт за български език.* [онлайн]. [Прегледан на 10.02.2026]. Достъпно от: https://ibl.bas.bg/100-godini-ot-rozhdenieto-na-ezikoveda-etnografa-i-folklorista-ivan-umlenski/

Крум Георгиев Лекарски
(1898–1981)

Крум Лекарски
Източник Крум Лекарски: [Биографичен очерк] / Надежда Лекарска, София, 1989

Военен, политически и спортен деец, пионер на конния спорт в България и състезател.

Наследник на известната кюстендилска фамилия Лекарски, той се ражда на 5 май 1898 г. в семейството на Георги и Елена Лекарски. Още като ученик демонстрира уменията на добър гимнастик и акробат, заради което печели прозвището „Крумѐ Формулѐто“ – равносилно по смисъл на „премятащия се“ според местния диалект.

Крум Лекарски завършва Военното училище (1918) и Военната академия (1932), което му осигурява стабилна професионална основа и го подготвя за служба в различни гарнизони на страната (София, Сливен, Шумен и др.). В ранните години на своята военна кариера той проявява интерес към конния спорт, който по това време се развива като част от военната подготовка, но постепенно придобива самостоятелна спортна стойност. Любовта му към този спорт се заражда под влиянието на неговия пряк инструктор – тогава поручик Владимир Стойчев.

Заради антифашистка дейност през 1935 г. Крум Лекарски е уволнен от армията и е интерниран – първоначално в Ивайловград (1936), а след това – в Девин (1937). Този период бележи важен поврат в неговия живот. След освобождаването си Лекарски се включва активно в политическата съпро-

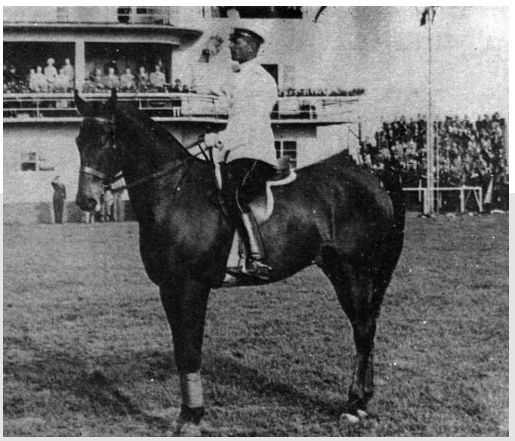
тива, свързвайки се с фигури като Емил Марков, Петър Вранчев и Димо Терпешев. Участието му в Деветосептемврийските събития през 1944 г. го позиционира сред активните участници в политическите промени, последвани от възхода на новата власт. След установяването на режима той е произведен в чин генерал-лейтенант. Назначен е за първи помощник-министър на войната (1944–1947).

Паралелно с военната и политическата си дейност Лекарски изгражда впечатляваща спортна биография. Той е сред пионерите на конния спорт в България и е един от най-успешните състезатели в дисциплината. Участва в Олимпийските игри в Париж (1924), Амстердам (1928), Стокхолм (1956) и Рим (1960) – рядко срещано дълголетие в спортната кариера, което подчертава неговата издръжливост и професионализъм. С постигнатите си резултати той се класира в челната десетка и става част от световния елит в конния спорт.

Инцидентът, преживян от българския офицер и състезател по всестранна езда Крум Лекарски по време на Олимпийските игри в Амстердам (1928), е значим пример за спортна етика и за силата на неговия дух. По време на кросовия етап той претърпява тежко падане, причинено от загубата на стабилност на коня върху силно овлажнения терен. Ударът, при който конят му пада върху него, води до сериозна комбинирана травма – счупване на таза и херния. За да не бъде декласиран българският отбор съобразно олимпийските правила, Крум Лекарски отказва предлаганата му помощ и финишира състезанието. С действията си той печели признанието на международната олимпийска общност и се превръща в пример за изключително волева устойчивост. Следват тежка операция и дълъг възстановителен период. Една година по-късно, противно на всички очаквания, българският състезател подновява спортната си дейност.

В периода 1924–1934 г. той печели призовите места в редица международни състезания – Букурещ (1926), Аахен (1929, 1933) и Балканиадите (1931, 1933). Участието на поручик Крум Лекарски в Международния турнир по всестранна езда в Аахен през 1929 г. е едно от най-значимите постижения в ранната история на българския конен спорт. През 20-те години на XX век турнирът се утвърждава като престижна международна арена с висока организационна култура, сложни трасета и силна конкуренция. През 1929 г. в него участват ездачи от 11 държави – факт, който подчертава глобалния му характер и високото ниво на състезанието. В този контекст победата на Лекарски придобива особена историческа стойност. Той се състезава с коня си Павел и демонстрира изключителна устойчивост, техническа подготовка и стратегическо управление на темпото в тридневното изпитание. Особено впечатляващо е представянето му в кросовия етап, в който успешно преодолява едни от най-трудните препятствия

в местността Несел, включително широки водни канали и сложни естествени бариери. Победата на Лекарски в Аахен поставя България на картата на международния конен спорт в период, в който страната няма традиции в подобни форуми, и я утвърждава като конкурентоспособна държава.

Победителят. Аахен – 1933 г.
Източник Крум Лекарски : [Биографичен очерк] / Надежда Лекарска, София, 1989

С амбицията да развие конния спорт в родината си той става инициатор за провеждането на първите Балкански конно-спортни състезания в България. Крум Лекарски изиграва съществена роля както в спортното представяне, така и в организационното и методическото изграждане на дисциплината. Неговото участие в Балканиадата е ключов етап в утвърждаването на националната школа по конен спорт. В подготовката на младите ездачи той съчетава състезателен опит с методическа последователност. Неговата роля се проявява както в демонстрирането на високи спортни стандарти, така и в критичното осмисляне на тренировъчните практики. Чрез авторитета си и активното участие в международни прояви Лекарски укрепва позициите на България в регионалните конни състезания и стимулира развитието на устойчиви спортни традиции. Крум Лекарски се превръща в легенда за следващото поколение спортисти.

В периода 1948–1950 г. е председател на Народния съюз за спорт и техника, след което е преподавател (1954–1958) и завеждащ Катедрата по конен спорт (1956–1958) във Висшия институт по физкултура (днес Национална спортна академия). Неговите книги „Какво трябва да знае всеки ездач“ (1949) и „Ръководство по езда. Обездка на коня“ (1956) се превръщат в основни трудове за развитието на спорта в България.

Признанието му като „Заслужил майстор на спорта“ през 1955 г. и удостояването му с орден „Георги Димитров“ през 1978 г. свидетелстват за националната значимост на дейността му.

Въпреки високите постове и спортните успехи биографията на Лекарски съдържа и драматични моменти, свързани с политически репресии. През 1948 г. той отново е уволнен от редовете на армията, а по-късно и от поста на председател на Народния съюз за спорт и техника. Заподозрян е в шпионаж и за участие в преврат за сваляне на правителството на ОФ. През май 1951 г. Крум Лекарски е арестуван и изпратен в лагера „Белене“ като политически затворник без право на свиждане. Освободен е на 8 септември 1953 г. и е реабилитиран.

Независимо от тези обрати приносът на Лекарски не може да бъде отречен. В спорта той утвърждава България на международната сцена, създава професионални стандарти и формира поколения състезатели. В политически план участието му в антифашистката борба и в следвоенното изграждане на армията го превръща във важна фигура в обществените процеси. Неговото морално наследство се свързва с устойчивост и професионална отдаденост. Днес неговото име носят конна база в Божурище и улица в Кюстендил. Крум Лекарски умира на 2 март 1981 г.

Използвани източници

Йорданов, Симеон. Физическо възпитание и спорт в Кюстендил, деятели и спортисти с най-голям принос за развитието им (1879-1944) / Симеон Йорданов. // *Спорт & наука : научно-методическо списание*, LXVI, 2022, N 5 извънр., с. 9-23.

Лекарска, Надежда З. Крум Лекарски : [Биографичен очерк] / Надежда З. Лекарска. - София : Медицина и физкултура; Пловдив : печ. Д. Благоев, 1989. - 64, 4 л. с. - (Спорт и личност)

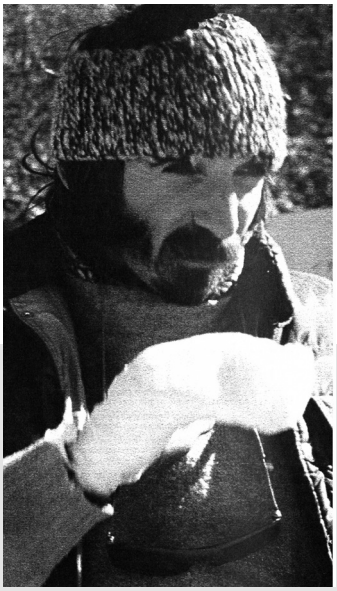
Митев, Денчо. Крум Лекарски (1898-1981) / Денчо Митев. // *Пауталия* (Кюстендил), VIII, N 13, 16 февр. 1999, с. 7.

Митев, Денчо. Лекарски, Крум Георгиев / Денчо Митев. // *Енциклопедичен речник Кюстендил* А-Я / Глав. ред. Асен Василиев и др. – София : БАН, 1988, с. 364.

Николов, Михал. Крум Лекарски – световен шампион по конен спорт и каторжник в Белене / Михал Николов. // *Звезда* (Кюстендил), XXXIII, N 70, 22 окт. 1991, с. 4.

Петрова, Емилия. Кюстендилци почетоха Крум Лекарски / Емилия Петрова. // *Нова България* (Кюстендил), V, N 1262, 6 май 1998, с. 10.

Людмил Стойов Янков – Людмата
(1953–1988)

Людмил Янков, експедиция „Еверест“ – 1984 г.
Източник Върхове и хора: Проза, поезия, дневници, рисунки / Людмил Янков, София, 2018

Алпинист, поет и писател, участник в експедиция „Еверест’84“.

Людмил Янков е сред най-разпознаваемите фигури в българския алпинизъм от втората половина на XX век. Роден е на 11 август 1953 г. в Перник. Детството му преминава в среда, която насърчава физическата активност и свободното движение в природата. Ранните му интереси към спорта постепенно се насочват към планините. През 70-те години той вече е част от активната алпийска общност. Присъединява се към Дружество „Академик“ – София през 1976 г. От 1979 г. е в националния отбор по алпинизъм и е нещатен треньор на алпийския клуб в Кюстендил. Това членство му дава достъп до системна подготовка и до участие в национални експедиции.

Паралелно с алпинизма Янков завършва Висшия лесотехнически институт през 1978 г. и се установява да живее в Кюстендил. Работи известно време като инженер по озеленяването в управление „Архитектура и благоустройство“ към общинската администрация. Въпреки професионалните ангажименти той постепенно насочва живота си изцяло към високопланинските експедиции. Участва в над тридесет изкачвания в различни планински системи. Покорява най-трудните маршрути в България. Постиженията му

включват маршрути в Алпите, Кавказ, Памир и Хималаите. През 1982 г. Янков изкачва три от най-високите върхове в Памир – връх Ленин (7134 м, днес Абу Али Ибн Син), връх Корженевска (7105 м) и връх Комунизъм (7495 м, днес Исмаил Самани). През годините той покорява върховете Чивета (1980), Матерхорн (1982,) и Айгер (1983) в Алпите и Елбрус (1980, 1982, 1983) в Кавказ. Тези изкачвания го утвърждават като алпинист с изключителна издръжливост и технически умения. Международната общност започва да го разпознава като представител на новото поколение български алпинисти.

Пионер е на екстремните ски в България и прави първото българско спускане със ски от връх Елбрус в Кавказ.

Участва в експедициите „Лхотце“ (1981) и „Еверест“ (1984).

Участието му в експедиция „Еверест'84“ се превръща в ключов момент от неговата биография. Той е един от тримата алпинисти (заедно с Димитър Бърдаров и Слави Дерменджиев), които оборудват лагер № 4 (7950 м) по пътя към Еверест, което подпомага Христо Проданов успешно да покори върха. Експедиция „Еверест (по Западния гребен)“ и името на Людмил Янков остават завинаги вписани в историята на българския алпинизъм като ярък пример за героизъм и човешка саможертва, проявени от него в опит да окаже помощ на Христо Проданов. При изключително трудни условия Янков тръгва към върха, преодолявайки с невероятна скорост 1330 метра денивелация, нощува на открито на 8400 м височина и получава сериозни измръзвания на ръцете. За своето мъжество той става носител на най-престижните държавни отличия и на Международната награда „Феър Плей“.

След експедицията на Еверест Янков се превръща в символ на устойчивост и саможертва. Той приема физическите последствия от измръзването като част от професионалния риск. Продължава да тренира, да води младежки групи и да участва в състезания.

Людмил Янков се проявява и като поет, писател и публицист. През 1987 г. печели Наградата за публицистика на в. „Пулс“, а през 1988 г. става лауреат на награда за литература с книгата си „Мечта отвъд долините“ (1986). Творчеството му се отличава с кратък, стегнат стил и силно емоционално въздействие. Посмъртно са издадени стихосбирката му „Гранитна вода“ (1989) и публицистичната книга „Стената“ (1996).

На 17 април 1988 г. Людмил Янков умира по време на тренировъчно изкачване в Рила. Заедно със Стоян Наков падат от 200 м, рухвайки с въжето и всички съоръжения, под връх Камилата. Обстоятелствата около инцидента остават неизяснени, но трагедията дълбоко разтърсва българската алпинистка общност и кюстендилската общественост.

Посмъртно е удостоен със званието „Почетен гражданин на Кюстендил“ (1998) и в града е поставена паметна плоча на родната му къща. Реги-

оналният исторически музей – Кюстендил, съхранява негови лични вещи, включително предмети, донесени от Хималаите.

В памет на покойния български алпинист и герой от експедицията „Еверест'84" е подета инициативата Безименния връх в Рила да носи името на Людмил Янков. Идеята е реализирана с указ №11/25.01.2025 г. на президента Румен Радев. Върхът е четвъртият по височина в Рила планина и се намира на билото между връх Мусала и връх Алеко.

Днес Людмил Янков се възприема като личност, която надхвърля рамките на спорта. Той остава пример за морална устойчивост и за способността на човек да преодолява границите на собствените си възможности. Наследството му продължава да вдъхновява нови поколения алпинисти и изследователи на високите планини.

Използвани източници

Венев, Антон и др. Спомен за Людмил Янков (In memoriam) / Антон Венев, Димитрина Димитрова. // *Музеен вестник* (Кюстендил), XV, N 15, 18 май 2013, с. 14.

Николчова, Даниела Иванова. Янков, Людмил Стойов / Даниела Иванова Николчова. // *Енциклопедичен* речник Кюстендил А-Я / Глав. ред. Асен Василиев и др. - София : БАН, 1988, с. 715-716.

Фалин, Кирил. Памет за Людмил Янков / Кирил Фалин. // *Звезда* (Кюстендил), XXXIII, N 29, 19 апр. 1991, с. 4.

Янков, Людмил. Върхове и хора : Проза, поезия, дневници, рисунки / Людмил Янков ; Ред. Ал. Стефанов ; Худ. Людмил Янков. – София : Одисея-Ин, 2018. – 384 с. : с ил., портр., сн.

Янков, Людмил. Стената / Людмил Янков ; [С предг. от Аврам Аврамов, Александър Стефанов] ; Ред. Александър Стефанов. – София : AS, 1996. – 128 с. : с ил.

Янкова, Магдалена. Живот и след живота : [Спомени за алпиниста Людмил Ст. Янков] / Магдалена Янкова. - София : Спорт, 1993. – 128 с. : с ил.

Петър Георгиев Казанджиев
(1883–1976)

Петър Казанджиев
Източник РИМ – Кн, НИ, ОФ, инв. № 5788

Музикален педагог, диригент, композитор, оставил трайна следа в българския музикален живот.

Роден е в Кюстендил на 1 май 1883 г.

Завършва Педагогическото училище в Кюстендил. Годините, прекарани в него, са решаващи за професионалната му ориентация. Заедно със съучениците си Георги Горанов и Никола Атанасов – бъдещи композитори, той изучава пеене и цигулка, участва в ученическите хорове и попада под влиянието на изтъкнати педагози, сред които Карел Махан – фигура, оставила дълбока следа в музикалната култура на града.

Паралелно с музикалните си занимания Казанджиев се включва в дейността на Македоно-одринския революционен кръжок, което свидетелства за ранната му гражданска ангажираност. Въпреки активното участие в организационни и подпомагащи акции той не прекъсва музикалното си развитие. След завършване на Педагогическото училище младият музикант

заминава за Загреб, където започва системно обучение по пиано, солово пеене, хармония и контрабас. По-късно продължава специализацията си в Мюнхен, а след Първата световна война е студент в Дрезден. Там усъвършенства уменията си при утвърдени европейски професори – Алвин Шарке, Александър Волф, Ото Луис. В този период се формира неговият професионален профил – на музикант с широки компетенции, способен да работи както като изпълнител, така и като композитор и диригент.

След завръщането си в България Казанджиев предпочита да работи в родния си град, въпреки възможностите за кариера в столицата. В Кюстендил работи като учител по пеене и цигулка в Педагогическото училище, в Мъжката, в Девическата и в Смесената гимназия. Като такъв, ръководи ученически хорове, оркестри и вокални формации, лектор е по акордеон, контрабас и пеене. Неговата педагогическа дейност се отличава с високи художествени критерии и стремеж към изграждане на стабилна музикална среда. В училищните оркестри той въвежда репертоар, включващ както народни, така и класически произведения, а в хоровата практика – обработки на български песни и откъси от оперни творби. Неговите концерти са били същински празник за кюстендилската публика.

Особено значим е приносът му като диригент и съосновател на музикалното дружество „Кавал“. Под неговото ръководство хорът и оркестърът на дружеството се превръщат в средище на културния живот в Кюстендил. Казанджиев подготвя и поставя оперети и сцени от опери, сред които „Камен и Цена“, „Златното момиче“, „Горската царица“, „Скитникът циганин“, както и откъси от „Фауст“ и „Трубадур“. Освен като диригент често пъти той участва и като вокален солист, а понякога и като контрабасист в оркестъра. Заедно с хор „Кавал“ гастролира в Будапеща и в Букурещ.

Личното му музикално творчество включва хорови обработки на народни песни, маршове, потпури, аранжименти от опери и църковни композиции. Сред най-значимите му приноси е създаването на цяла литургия за смесен хор, с която демонстрира задълбочено познаване на православната музикална традиция. Неговите обработки на народни песни се отличават с уважение към автентичния мелодичен материал и с умелото вплитане на класически хорови техники.

През годините на Втората световна война музикалната му дейност е временно ограничена, но той продължава да участва в концерти и да поддържа културния живот на града. След 1944 г. се включва в управлението на местни културни институции и активно подпомага художествената самодейност и развитието на местните музикални институции, ръководи ансамбли, дирижира и свири в симфоничния оркестър към читалището.

Той е сред двигателите на културния живот в Кюстендил през първата половина на XX век. С дейността си допринася за формирането на устойчива музикална традиция в града. Неговата заслуга е призната с високото държавно отличие орден „Кирил и Методий“ – I и II степен.

Петър Казанджиев умира на 27 юни 1976 г., оставяйки след себе си богат документален фонд, предаден в Държавния архив в Кюстендил. Наследството му обхваща не само музикални произведения, но и предадения опит на поколения ученици, организацията на културни инициативи и институции, които продължават да носят отпечатъка на неговата личност. Той остава пример за отдаденост към музиката, педагогиката и общественото служене – фигура, чието значение надхвърля рамките на местната история и която се вписва в по-широкия контекст на българската музикална култура.

Използвани източници

Баталов, Антон П. Творец на културните традиции в Кюстендил / Антон П. Баталов. // *Звезда* (Кюстендил), XVIII, N 82, 15 юли 1976, с. 4.

Ватев, Христо Иванов. Пеене и музика – пленителни резултати [за Петър Казанджиев] / Христо Иванов Ватев. //*Ватев*, Христо Иванов. Кюстендилската гимназия 1879 - 2006 г. : Впечатления и размисли / Христо Иванов Ватев. - 2. подобр. и доп. изд. - Кюстендил : [Утро], 2007, с. 69-70.

ДА – Кюстендил, ф. 217к. Личен архивен фонд на Петър Георгиев Казанджиев.

Зафирова, Надежда Иванова. Казанджиев, Петър Георгиев / Надежда Иванова Зафирова. // *Енциклопедичен речник Кюстендил* А-Я / Глав. ред. Асен Василиев и др. - София : БАН, 1988, с. 278.

Казанджиев, Петър. Любителите от преди 74 години : Из старите архиви / Петър Казанджиев. // *Звезда* (Кюстендил), XVI, N 39, 5 апр. 1974, с. 2.

Стойнева, Василка. Оставиха ярка диря в Кюстендил. (Памет) / Василка Стойнева. // *Кюстендил*, V, N 34, 3 - 10 юни 1996, с. 3.

Стоянов, Костадин. Изтъкнат музикант и общественик : 100 години от рождението на Петър Казанджиев / Костадин Стоянов. // *Звезда* (Кюстендил), XXV, N 83, 19 юли 1983, с. 4.

Райна Христова Цанева
(1886–1971)

Райна Цанева
Източник РИМ – Кн, ННИ, НСФ, инв. № 8405

Българска общественичка и дарителка, основателка на сиропиталище и на женското благотворително дружество „Милосърдие“ в Кюстендил.

Историята на Райна Цанева е вдъхновяващ летопис за жена, която превръща личното си милосърдие в обществена кауза. Родена в Кюстендил 1886 г., тя завършва местното Девическо петокласно училище и получава европейско образование в колеж „Дом, майка и дете“ във Виена. По време на Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война е самарянка.

Пътят ѝ на благодетел започва през 1920 г., когато животът я среща с три осиротели братчета от село Слокощица (Кюстендилско), за които не се намира място в местното Държавно сиропиталище. Трогната от съдбата им, Райна ги приютява в своя дом и се грижи за тях. Човеколюбива и милосърдна, тя приема още деца, останали сираци след войните, и превръща бащината си къща в сиропиталище. За да осигури средства за дейността му, на 7 юни 1921 г. Райна Цанева създава благотворителното женско дружество „Милосърдие“. Постепенно нарастващият брой на сираците води до необходимостта от нова сграда за тях. Подкрепена с дарения от общината, местни организации и съмишленици, тя наема изоставена еврейска къща до Чифте баня и заживява заедно с възпитаниците си в нея. Въпреки първоначалните трудности и злословия на някои съграждани чистотата и редът в дома впечатляват софийския инспектор, дошъл на проверка. Вместо да го

закрие, той осигурява финансова подкрепа, с която Райна купува сградата. През 1932 г. с помощта на православното християнско братство в града и с лични средства от шивашката си дейност тя прави същото и със съседната къща. Така успява да разшири и надгради сиропиталището с още един етаж, като го превръща в просторен дом с над 25 стаи, разделени на женски и мъжки.

Пред сградата на сиропиталището – 1939 г. На снимката – Райна Цанева, почиващи *трамвайни* работници с униформени облекла от София заедно със съпругите си и *възпитаници* на пансиона за сираци от всички възрасти.
Източник РИМ – Кн, ННИ, НСФ, инв. № 8432

В продължение на четвърт век Райна Цанева е майка и наставник на близо 600 деца. Основният педагогически похват, с който поддържа дисциплината в сиропиталището, е трудовото възпитание. Съчетан с нейната строгост, той осигурява на възпитаниците ѝ необходимите практически умения. Момичетата готвят, кроят, шият и плетат. Сами изработват облеклото си и подготвят чеиза за бъдещото си задомяване. Момчетата помагат в по-тежката работа – поддръжка на стопанството, пренос на вода, храна и провизии. Животът в сиропиталището се подчинява на строг график, общи молитви и висок морал. Влизането в спалните през деня е забранено, а на трапезата се спазват добрите обноски. По-големите момичета изпълняват ролята на настойници за малките и ръководят домакинската работа. Децата са организирани в четири дежурни групи за поддръжка на етажите и кухнята, като позициите се сменят ежемесечно и единственият платен служител в дома е готвачката – баба Стоименка.

Чрез ежедневните молитви и задължителните неделни служби духовното възпитание на децата е неизменна част от техния бит. За да предпази децата от влиянията на външната среда, Райна Цанева ограничава техния социален живот, като го свежда до участия в общоградските тържества, театралните представления, вътрешните празници и екскурзиите. За да компенсира липсата на родителска грижа, тя научава децата на задружност, като изгражда у тях чувството за принадлежност към голямото им семейство. Взискателна към образователните им успехи, тя въвежда строга система за самоподготовка в дома. Децата учат в обща занималня, като по-големите ученици отговарят за подготовката на по-малките. С този метод Райна Цанева гарантира високия авторитет на сиропиталището в градските училища. След завършването им тя ги насочва към градското Стопанско училище „Трудолюбие“ за момичетата и към занаятчийските училища или Семинарията за момчетата.

Райна Цанева управлява сиропиталището сама, без заплащане. Едновременно е директор, учител, счетоводител и възпитател, но за своите възпитаници е просто „леля Райна“. Издръжката на дома осигурява с предприемчив дух и креативност. Превръща стаята си в ателие, в което големите момичета изработват изящни ръкоделия, които разиграват на ежегодната благотворителна лотария. Автор на пиеси, тя организира театрални представления, в които актьори са децата. Гостуват в различни градове на страната, обикновено, където има близки приятели, за да ѝ помагат в организацията. Добра предпоставка за допълнителен доход се оказва близостта на дома до градските минерални бани, от което Райна Цанева се възползва. Тя превръща сиропиталището в почивна станция за летовници, но за да не останат децата на улицата, купува място в Хисарлъка и построява летовище. В него те имат възможност да укрепват на чист въздух и да се трудят заедно в градината. А произведеното в нея отново се разпределя за нуждите на сиропиталището. С тези похвати тя учи децата как сами да си помагат и ги подготвя за предизвикателствата на живота извън дома. Възпитава ги на трудолюбие и амбиция, на строга финансова дисциплина и честност. Грижата на „леля Райна“ към момичетата не приключва с навършването на пълнолетието им. През годините тя ги подготвя за задомяване, за да могат да вдигнат своите сватби в сиропиталище „Милосърдие“, и внимателно подбира бъдещите им съпрузи, за да им гарантира достоен живот.

В спомените на нейните възпитаници сиропиталището остава истински дом, изпълнен с дух, творчество и човешка топлина. Дори след като го напуснат те продължават да се връщат в него. Основният двигател на този малък свят е неговата ръководителка – Райна Цанева. Та е жена с изключителен интелект и духовен заряд.

През есента на 1944 г. Райна Цанева е обвинена от новата власт, че набляга твърде много на религиозното възпитание на децата. С нейното отстраняване от служба се закрива и сиропиталището. Сградата е обявена за дом „Републиканска младеж“.

Умира в София, погребана като бездомница в Боянските гробища. През 1988 г. посмъртно е удостоена със званието „Почетен гражданин на Кюстендил“.

Използвани източници

Василева, З. В памет на българската майка Тереза [Райна Цанева] / З. Василева. // *Нова България* (Кюстендил), VII, N 2345, 30 ноем. 2001, с. 4.

Захариев, Александър. С трайна следа в хиляди сърца / Александър Захариев. // *Пауталия* (Кюстендил), III, N 26, 8 апр. 1994, с. 3.

Захариев, Александър. Феноменът Райна Цанева : Фениксът на милосърдието / Александър Захариев. // *Наблюдател+* (Кюстендил), VI, N 359, 22 септ. 2010, с. 8.

Караманова, Тамара. Цанева, Райна Христова / Тамара Караманова. //*Енциклопедичен речник Кюстендил* А-Я / Глав. ред. Асен Василиев и др. – София : БАН, 1988, с. 689.

Керемидарска, Екатерина. Милосърдието на кюстендилката Райна Цанева (по материали от РИМ-Кюстендил) / Екатерина Керемидарска. // *Известия на Исторически музей Кюстендил*, 19, 2018, с. 181-196.

Митев, Денчо. Райна Цанева (1886-1971) / Денчо Митев. // *Пауталия* (Кюстендил), VIII, N 24, 26 март 1999, с. 7.

Митев, Денчо. Райна Цанева посвети живота си на сираците / Денчо Митев. // *Пауталия* (Кюстендил), V, N 50, 28 юни 1996, с. 6.

Пороманski, Кирил. [Сто и десет] 110 години от рождението на Райна Цанева / Кирил Пороманski. // *Пауталия* (Кюстендил), V, N 79, 8 окт. 1996, с. 6.

Спомени за Райна Цанева : Сборник / Състав. Снежана Алексиева, Кирил Пороманski. - Кюстендил : НДФ „13 века България”, 1996. - 48 с.

Стоилова, Мария. Райна Цанева – майка на 600 деца / Мария Стоилова. // *Юбилеен вестник 125 години от създаването на кюстендилското женско дружество „Майчина любов”,* N единствен, окт. 1998, с. 8.

Янчева, Йорданка. От духовната искра до добродетелния огън : Между двете световни войни в Кюстендил гори добродетелният огън на християнското милосърдие / Йорданка Янчева. // *Наблюдател+* (Кюстендил), V, N 247, 18 февр. 2009, с. 10.

Стоян Георгиев Йовев
(1892–1967)

Стоян Йовев с виолончело, 1912 г.
Източник Фонд „Краезнание“,
РБ „Ем. Попдимитров“ – Кюстендил

Виден български юрист, общественик и музикален изследовател.

Роден е в Кюстендил през 1892 г. в семейството на Мария и Гъоре Йовеви, преселници от село Виче, Царевоселско (днес Република Северна Македония). Завършва Педагогическото училище, след което учителства, и със спестените пари заминава да учи право в Швейцария. Прекъсва следването си, за да участва във войните за национално освобождение и обединение (1912–1918). Завършва право в Софийския университет, след това и специалност „Виолончело“ в Музикалното училище. Още като студент проявява интерес към музикалната и културната история, посещава лекции и концерти и поддържа връзки с представители от художествените среди.

През 1918 г. започва адвокатска практика в Кюстендил в кантората на Христо Славейков. Паралелно с юридическата си дейност развива активна обществена ангажираност – членува в Демократическата партия, участва в културни дружества, изнася сказки и публикува статии в местния и в сто-

личния печат. Проявява се като личност с широки интелектуални интереси, включително към историята, географията и изкуствознанието.

Политическият му ангажимент е пряко свързан с Демократическата партия, където заема поста секретар на Околийското бюро за продължителен период (1919–1934). Върхът на неговата политическа кариера е избирането му за народен представител в XXIII Обикновено народно събрание (1931–1934). Дори след забраната на политическите партии през 1934 г. той остава верен на демократичните си убеждения, заявявайки: „Ако се върна на 18 години, пак ще завърша право, пак ще бъда демократ и пак ще живея в Кюстендил“.

Особено значим принос в областта на музикознанието и историята на българската музикална култура е неговият труд „Спомени за музикалното дело в Кюстендил“ (1964). Написан по поръчка на Института за музика при Българската академия на науките, той представя систематизирано данни за хоровото дело, оперните и оперетните постановки и местните музикални дейци. Трудът остава неиздаден, но фактът, че е възложен именно на него, потвърждава авторитетното присъствие на Йовев в културния живот на града.

Неговата дейност не се ограничава само до теоретични изследвания, той активно подкрепя местни музикални прояви, съдейства за организиране на концерти, насърчава млади изпълнители и създава популярна музикална лектория, с което допринася за повишаване на културното ниво на своите съграждани.

Председателства музикалното дружество „Кавал“, свири на чело, участва в театралния оркестър през 20-те и 30-те години на XX век. Той публикува редица статии и студии, посветени на развитието на българската музика, на ролята на църковното пеене и на европейските влияния върху националната музикална традиция. Публикува също така анализи за музикалния живот в България през XIX и началото на XX век. В текстовете си Йовев демонстрира ерудиция, задълбочено боравене с архивни източници и стремеж към обективност.

Освен като юрист и музикален изследовател Стоян Йовев се проявява и като активен обществен деец. Той участва в управителни органи на културни дружества, изнася публични лекции и допринася за формирането на местна интелигентска среда с европейска ориентация.

Посвещава на родния си град общо 9 произведения. Научните му търсения в областта на краезнанието обхващат широк спектър от теми – от Античността и Средновековието до съвременната стопанска характеристика на региона. Първият му значим труд, „Кюстендил в миналото и сега“ (1936), проследява историята и настоящето на града в 15 глави, обхващайки

старини, черкви и културен живот. Макар самият автор скромно да определя труда си като „очерк с рекламна цел“, книгата се превръща в библиографска рядкост и ценен изворов материал за живота на града през 30-те години на XX век.

Йовев полага значителни усилия в изследване на средновековната история на Кюстендил и оставя в ръкопис трудовете „Велбъждското княжество“ и „Кюстендил под турско робство“. Кулминация на неговия интерес към средновековната история е историческата повест „Дворецът край Струма“. Чрез нея се опитва да преосмисли художествено времето на управлението на Константин Драгаш.

Един от най-мащабните му трудове е неиздаденият, но подготвен за печат „Курорт Кюстендил“ (362 страници), който акад. Димитър Ораховац оценява като ценен принос за проучването на историческите и археологическите данни за града. В него Йовев синтезира десетилетия наблюдения и проучвания, предлагайки всеобхватен справочник за посетителите и гражданите.

В краеведския фонд на Регионалната библиотека – Кюстендил, постъпиха като дарения от наследниците на Йовев подготвените за печат ръкописи: „Курорт Кюстендил“, „Антична Пауталия“, „Велбуждско княжество: историческа драма в 4 действия“, „Дворецът край Струма: историческа повест“, „Хижа „Осогово“ , „Минералните води в Кюстендил“ и „Кюстендил под турско робство“.

Дарението е придружено и с писмата до съответните издателства, но те така и не са били отпечатани. Причината за това е, че Стоян Йовев е имал съдбата на всички интелектуалци, които след 9 септември 1944 г. са били заклеймени като „буржоазна интелигенция“.

Публицистичната му дейност е друг аспект от неговия принос към модернизацията на Кюстендил. Между 1934 и 1941 г. той издава вестник „Кюстендил: Пауталия–Велбужд–Константинова баня“, който се превръща в трибуна за културно-исторически и общински теми. Чрез него Йовев активно популяризира идеята за превръщането на града в балнеоложки курорт от европейска величина. В своите статии той съчетава актуалните проблеми на градската среда с биографии на именити кюстендилци и въпроси на музейното дело, насърчавайки обществения интерес към миналото и бъдещето на родния край. Неговата публицистика е инструмент за формиране на „европейски имидж“ на България през призмата на регионалната идентичност.

Приносът на Йовев е оценен както на местно, така и на национално равнище.

Съвременниците му подчертават неговата принципност, трудолюбие и широта на възгледите.

Умира през 1967 г., оставяйки след себе си значително публицистично и изследователско наследство.

Използвани източници

Евтимов, Благой. Стоян Йовев и неговата книга за Кюстендил / Благой Евтимов. // *Пауталия* (Кюстендил), I, N 91, 23 окт. 1992, с. 7.

Йовев, Стоян. Кюстендил в миналото и сега / Стоян Йовев. - Кюстендил : б. изд., 1936. - 71 с. : с фотогр.

Макариев, Здравко. Кюстендил в миналото и сега / Здравко Макариев. // *Наблюдател+* (Кюстендил), IX, N 488, 6 март 2013, с. 10.

Стойнева, Василка и др. Честен и родолюбив демократ / Василка Стойнева, Йорданка Янчева. // *Пауталия* (Кюстендил), V, N 48, 21 юни 1996, с. 3.

Янчева, Йорданка. Краеведът Стоян Йовев за историята на Кюстендил / Йорданка Янчева. // *Архив за поселищни проучвания,* IX, 2000, N 1-2, с. 148-152.

Янчева, Йорданка. Стоян Йовев - кюстендилец с европейски размах. (Памет) / Йорданка Янчева. // *Наблюдател+* (Кюстендил), IV, N 196, 15 авг. 2008, с. 9.

Янчева, Йорданка и др. Дарение за изложба в памет на Стоян Йовев / Й. Янчева, В. Стойнева. // *Нова България* (Кюстендил), IX, N 2311, 22 окт. 2001, с. 3.

Янчева, Йорданка и др. Краеведът Стоян Йовев за историята на Кюстендил / Йорданка Янчева, Василка Стойнева. // *Музеен вестник* (Кюстендил), IV, N 4, 18 май 2002, с. 7.

3.2. Из колекциите на библиотеката при Народно читалище „Просвета – 1865“ – гр. Гоце Делчев

Зафир Тодоров Кънчев
(1915–1987)

Зафир Кънчев
Източник Личен архив на наследниците

Етнограф и изследовател на традициите, обичаите и фолклора на Неврокопския край, основател на първия самодеен ансамбъл в България.

Зафир Тодоров Кънчев е роден на 19 август 1915 г. в град Неврокоп (днес Гоце Делчев). Той посвещава живота си да проучва, да съхранява и да пресъздава най-хубавите образци от етнографското наследство в Пирин и в Западните Родопи.

Роден е в многолюдно семейство. Баща му загива много рано. Остава сам с майка си и тримата си братя, има нерадостно детство. Възхищението му към фолклора е от малък. „[...] *В съзнанието още от детството е останал споменът за едно ярко вълнено халище на баба ми, което ме сгрява вече толкова години. Навярно от него започва началото на интереса ми към етнографията. Съзнателната ми работа по проучването фолклорното наследство и неговото опознаване започва много по-късно и е свързано*

пряко с основаването на самодейния ансамбъл „Яне Сандански“ (Марков, 1981, с. 3).“

Едно поръчение да развие художествената самодейност осмисля и пълни със съдържание тази негова обич и страст към безценното наследство, сътворено от гения на деди и прадеди. Той не е етнограф, няма никакъв документ за придобито образование, което да оправдае действията му. Но съгражданите му признават, че едва ли има някой друг като него, който така добре да познава бита и душевността на хората от Пиринския край.

Като един апостол той броди от село на село, среща се с хората, посещава и къщите. Рови се в домашните архиви на множество родове и издирва документи от преди стотици години. Дни наред Зафир обикаля родния си край, записва песни от всяко едно посетено място. Записва, но и не само – той прави и задълбочено проучване за произхода, за автентичното в тях. Етнографията на отделните селища Кънчев сравнява и съпоставя с историята им, проучва отново, регистрира, картотекира. Самоукият етнограф Зафир Кънчев успява да запечата до ден днешен събраното от него в научни материали, разработки, колекции, запазено в хранилища. Кънчев полага усилия да привлече трайно в град Гоце Делчев научни работници – етнографи и фолклористи, за да съхрани и популяризира за бъдещето богатото местно културно наследство.

Зафир Кънчев с изключителен ентусиазъм изследва бита на местните хора, в резултат на което създава уникална колекция от характерни за района тъкани, плетива.

Голям и траен е интересът му към красотата на народните тъкани и везма. По-късно със съпругата си Вера, която е изкусна майсторка на везмото и бродерията, поемат заедно по селата да събират и да проучват безценното богатство. Запленени от цветните багри и шевици, те започват сами да сътворяват тази красота. Зафир чертае и нанася мотивите, поправя и нагласява в тях онова, което трябва да стане близко и съзвучно със съвременността. Създават модели на тъкани, килими, черги, които съпругата му пресъздава на стана или бродира. Така те създават в дома си, който се превръща в един своеобразен етнографски музей, една завидна колекция от характерни за района тъкани и плетива, а през годините колекционираните от него и съпругата му Вера предмети надхвърлят 300 на брой. Правят самостоятелни изложби в Благоевград, София и в други населени места.

При едно посещение в град Гоце Делчев големият писател Николай Хайтов с вълнение разказва: „*Аз съм възпламенен от тази топла южна земя около Гоце Делчев. Днес например бях буквално слисан от богатството, което видях в къщата на Зафир Кънчев. Аз, който се броя за родоповед, се изненадах и едва тук разбрах колко богата е веществената култура на ро-*

допския българин, която някак си доскоро считах за елементарна“ (Зафир Кънчев…, 2022, с. 1).

Най-голямото дело и заслуга на Зафир Кънчев обаче е създаденият през 1946 г. ансамбъл за народни песни и танци „Яне Сандански“ към читалището в град Гоце Делчев, който по-късно приема името Неврокопски ансамбъл за народни песни и танци. Той се хвърля в това начинание, сякаш предполага, че това ще бъде делото на живота му.

Пресъздаването на всички свои изследвания за бита на българина, песните и танците Кънчев успява да реализира с откриването на първия български ансамбъл, а именно Неврокопския. С огромна страст и любов той оглавява ансамбъла за народни песни и танци, което дава бърз резултат и успехите се разчуват из цялата страна. Под неговото ръководство още в първите години на своето съществуване ансамбълът постига забележителни успехи. Започват да се организират мащабни спектакли, което сбъдва най-съкровената мечта на родолюбеца – съхранението и разпространението на българското танцово и музикално богатство.

Едва пет години след появата на неврокопските самодейци Филип Кутев ще основе първия държавен ансамбъл, а след още три на сцена ще се появи и Държавният ансамбъл за народни песни и танци „Пирин“.

За своя принос към развитието на българското културно богатство Зафир Кънчев е удостоен с орден „Кирил и Методий“ – I степен, както и с почетното звание „Заслужил деятел на културата“, а през 2016 г. посмъртно е обявен за „Почетен гражданин на град Гоце Делчев“ – „[…] *за неуморната му и безценна изследователска и етнографска дейност, съхранила местния фолклор и традиции, и за създадения от него преди 70 години в град Гоце Делчев (Неврокоп) първи в България самодеен ансамбъл за народни песни и танци*“ *(Решение на ОС № 140 от 05.05.2016 г.)* (Почетни граждани…, 2026).

Няма кътче от сърцето на България – Родопите и Пирин, което той да не е удостоил с чест и внимание. Зафир Кънев е един велик непознат, за когото трябва да знаем. Благодарение на усилията му днес познаваме народните песни, знаем за бита и културата в различните фолклорни области на страната, знаем за Неврокопския ансамбъл и все още можем да се насладим на изкуството, което е пресъздал.

Зафир Кънчев умира на 8 ноември 1987 г.

Използвани източници

Ансамбъл „Неврокоп“ на половин век. // *Земя*, VII, №82, 25 април 1996, с. 3.

Ансамбъл „Яне Сандански“ навърши 50 години. // *Новинар*, V, №128, 12 май 1996, с. 16.

Гавалюгов, Георги. 30 години Ансамбъл „Яне Сандански“ / Георги Гавалюгов. // *Неврокопска трибуна* (Гоце Делчев), II, №18, 23 октомври 1977, с.[4].

Кацарова, Райна. Изкуството, което блика от изворите на живота / Райна Кацарова. // *Пиринско дело* (Благоевград), XXXIII, №259, 4 ноември 1977, с. [4].

Лалев, Лалю. Колектив с ярки следи /Лалю Лалев. // *Гоцеделчевска трибуна*,VII , №20, 2 ноември 1982, с. [4].

Лалев, Лалю. На тях, на първите, беше най-трудно /Лалю Лалев. // *Пиринско дело* (Благоевград), XXXIII, №243, 16 октомври 1977, с. 4.

Марков, Иван. Да пеят и след нас / Иван Марков. // *Родопи* (София),VI, 1971, №12, с. 34-35.

Марков, Иван. Двадесет години с песни и танци сред хората / Иван Марков. // *Пиринско дело* (Благоевград), XXIV, №62, 28 май 1968, с. 4.

Марков, Иван. Признание за достойни дела : Нашият съгражданин Зафир Кънчев – заслужил деятел на културата / Иван Марков. // *Неврокопска трибуна* (Гоце Делчев), VI, №13, 15 юли 1981, с. 3.

Марков, Иван. Съкровището на един дом / Иван Марков. // *Пиринско дело* (Благоевград), XXVIII, №96, 23 април 1983, с. 4.

Шейтанова, Валентина. Нашият ансамбъл „Яне Сандански“ / Валентина Шейтанова. // *[Сто]* 100 години читалище „Просвета“: Юбилеен вестник, 21 май 1966, с. 3.

Шопова, Ангелина. Неврокопският ансамбъл за народни песни и танци на 50 години / Ангелина Шопова. // *Земя*, VII, № 92, 10 май 1996, с. 3.

Електронни ресурси

Зафир **Кънчев** - бащата на първия български ансамбъл. // *Хроника* [онлайн], 2 септември 2022. [прегледан 3.02.2026]. Достъпно от: https://hronika-bg.com

Почетни граждани на град Гоце Делчев. // *Община Гоце Делчев*. [онлайн]. [прегледан на 12.02.2026]. Достъпно от: https://www.gotsedelchev.bg/index.php?module=Static_Docs&func=view&f=02_06.htm

Иван Благоев Кюлев
(1872–1956)

Иван Кюлев
Източник Архив на отдел „Краезнание“, Библиотека при НЧ „Просвета – 1865“, гр. Гоце Делчев

Изтъкнат фолклорист – издирвател и изследовател на народни песни от Пиринския и Родопския край, композитор, създател на авторски творби на основата на народни песни, хоров диригент, въвел тригласно и двугласно хорово пеене, възрожденски учител и участник във възрожденските борби в Македония и Тракия.

Иван Кюлев е един от ярките представители на поколението късни възрожденци. Животът му налага да се заеме с важни и отговорни задачи и обществени събития, ветрищата го тласкат далече от родния край – в Русия и Цариград, в затворите на Мала Азия, но винаги, където и да се намира, вниманието и цялата му съзнателна дейност са насочени към българския фолклор и към музикалното творчество.

Иван Благоев Кюлев е роден през 1872 г. в село Обидим, тогава Неврокопско (днес Гоцеделчевско). Той отрано е закърмен с песните, легендите и преданията на родния край, смаян е от красотата на народното творчество, опиянен е от звучните песни на неговата баба Мария, от тези, които се пеят

на мегданското хоро, по седенки, по поля и гори – песни за самодиви, за юнаци и хайдути, за робство и свобода. „*От всичко най-много в нашия Пирински край са народните песни. От най-ранни години те разгорещяваха детската ми фантазия, развиваха обичта ми към народно творчество*“ – *спомня си по-късно Иван Кюлев* (Марков, 2010, с. 92).“

Особено силно е влиянието на неговия дядо Кръстю Кюлев – човек с буден ум и здраво чувство за култура и просвета, макар неграмотен, доста уважаван от населението. Дядото пръв обгръща с внимание малкия Иван. Този скотовъдец, разбрал много истини в живота, почувствал благодатния възрожденски полъх, поверява внука си Иван да учи азбуката при вуйчо си свещеник. Именно тук в килийното училище Кюлев усвоява началната грамотност.

Важен момент за Иван Кюлев, а и за образователното дело в този район се явява откритото от учителя Павел Попдимов в село Скребатно „ново“ училище, в което обучението е различно от килийното. Родолюбивият българин изпраща своя внук да учи „по новому четмо и писмо“ в светското училище. Зареден с повече знания, по преценка на учителя, той е поставен направо в трето отделение. Тук обучението му е една година, след което се завръща в Обидим. Оттук нататък започва да усвоява клас след клас, подкрепян от своите близки.

В периода 1887–1889 г. учи в село Обидим, а през 1889/1890 г. завършва прогимназиален курс в Банско. Тук Кюлев получава първите си познания по музикална грамотност като участник в училищния хор.

През 1890-1891 г. Кюлев постъпва в IV клас (сега VIII) в Серското четвъртокласно училище, където учител му е Стоян Божов, който се занимава и със събиране на народно творчество. Това се оказва важен момент за възникване на любовта му и към пеенето и музиката. „*То беше* – пише в автобиографията си той – *през 1891 година. Моят учител по български език Стоян Божов, отпосле войвода, убит заедно с Гоце Делчев в село Баница, задължи ме да събирам народни песни и приказки* (Кюлев, 1977, с. 9).

През същата година Иван Кюлев записва първите си песни от родното си село Обидим и ги предава на Стоян Божов, който ги публикува в „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина“.

През 1891 г. отива в Солун, започва да учи в V клас. По-късно след сполучливо издържан изпит за придобиване на учителска правоспособност Кюлев се завръща в Обидим като учител.

Провокиран от случващите се процеси и активното си гражданско чувство Кюлев взема участие и в проведения през 1893–1894 г. избор за първия Неврокопски митрополит Иларион, организиран от Никола Саев и Стоян Божов (тогава директор на първоначалното училище в град Неврокоп (днес град Гоце Делчев).

В Обидим Кюлев е учител в продължение на две години. Тук ученици са не само деца, но и възрастни, подрежда ги по класове. Интересен факт е, че за първи път, воден от любовта си към музиката, Кюлев сформира триглас-ен хор – нещо невиждано дотогава за населението на село Обидим.

По предложение на Стоян Божов, който по това време е вече в София в Министерството на народното просвещение, Кюлев постъпва в новооткритото Духовно педагогическо училище в Самоков. Тук се запознава с Тодор Самодумов, виден представител на българската наука, педагог, и заедно с него обсъжда плановете си за работата по разпространение на духовна култура и образование.

След тригодишното обучение, завършвайки с отличие през 1896 г., Иван Кюлев заминава в Одрин. Там той е учител в местното българско училище. Любовта му към музиката го кара заедно с учителската си работа да създаде и училищен хор, който сам дирижира и поставя в неговия репертоар изключително народни песни. След редица неприятности с училищното ръководство той напуска Одрин.

Желанието и стремежа му да получи по-високо музикално образование се сбъдват и през 1898 г. той заминава като стипендиант на Екзархията в Духовната академия в отдела за словесност (литература) и в Консерваторията на град Казан, Русия. Тук едновременно учи литература в Духовната академия и музика в Казанската консерватория. С голямо възхищение споделя по-късно Кюлев за преподавателите си. „*Любовта ми към фолклора се усили особено от лекциите на руския фолклорист Афанасиев. Силен тласък в тази насока ми даде също нашият професор по хармония в Консерваторията Корбут и аз разбрах, че оттук насетне животът ми ще бъде неизменно свързан с музиката, с народното творчество* (Марков, 2010, с. 92). “

В същия период от време Кюлев среща и известния руски композитор Римски- Корсаков, който го поощрява, и той прави първите си музикални творби, повечето сътворявани по мотиви от народни песни. Талантът на Кюлев не остава незабелязан от преподавателите в Консерваторията и когато завършва следването си през 1902 г., му присъждат званието „Кандидат на науките“. Това му дава право на руско поданство, но той не се възползва и предпочита да се завърне в родния си край. Пристига в Цариград. Екзарх Йосиф го приема радушно и го назначава за учител в Българската семинария, като му поверява и ръководството на пансиона. Свободолюбивата му личност обаче не може да остане настрани от обществените процеси и той бързо се включва в революционното движение на оставените под робство сънародници от Македония и Одринско.

След потушаването на Илинденско-Преображенското въстание Иван Кюлев е арестуван. Благодарение на активната намеса на руския посланик Зиновиев, който се ползва с голям авторитет пред турската власт, той е спасен от заточение. За да бъде избавен от турските репресии и по настояване на министъра на народното просвещение през 1903–1904 учебна година, Иван Кюлев е назначен като учител в Мъжката гимназия в Одрин, а по-късно става директор на Девическата гимназия в града. В този период активно се заема с укрепването на родната просвета в този край. Интересът му към изследване на фолклора тук се засилва още повече. „*Още в турско – спомня си бележитият фолклорист в своята автобиография, – се заех да събирам песни, приказки и обичаи... Стефан Веркович беше вдъхнал любов към фолклора ни по всички наши учители, а министърът на просвещението Иван Шишманов възлагаше на учителите по пеене да събират мелодиите на народни песни в Серския окръг, от Пиринския край и от Родопите* (Марков, 2010, с. 93).“

Тук в Одрин се раждат и най-хубавите му авторски композиции: „На друм легнах“, „Димка“, „Пиле соколово“, които показват и неговата талантлива страна на композитор.

В Одрин видният неврокопчанин се включва активно в обществения и културен живот на сънародниците си, подпомагайки българската община в града. Ръководи големия градски хор и оркестър. Турците следят с подозрение неговите инициативи и през 1912 г., когато избухва Балканската война, той е арестуван и го изпращат на заточение в град Измит, в Анадола (днес Турция). Там прекарва в затвора от октомври 1912 до юни 1913 г. Отново благодарение на застъпничеството на руското посолство и по настояване на българското правителство е освободен и върнат в свободното Княжество.

В София го посрещат радушно. Министерството на народното просвещение го назначава за учител в Пазарджишката мъжка гимназия, където престоява две учебни години 1913/1914 и 1914/1915 г.. През 1916 г. министерството му предлага да се завърне в Цариград, за да възстанови разрушените български училища. Тук прекарва шест учебни години като директор на Българската гимназия и инспектор на прогимназиалните и начални училища.

През 1921 г. Иван Кюлев напуска Цариград, защото е извикан в София да поеме длъжността „Училищен инспектор за прогимназиите“. Творческата му душа не намира удовлетворение в „чиновническата работа“. И когато през лятото на същата година при него идва делегация от Неврокоп, която го моли да се завърне в родния край и да поеме ръководството на току-що откритото Неврокопско педагогическо училище, той приема предложение-

то. Още на следващия ден напуска столицата и тръгва на юг към Пиринския край. Времето, което прекарва в град Неврокоп, освен на отговорната работа като директор на гимназията, Иван Кюлев посвещава и отдава и на фолклора и музикалното творчество. Издирва, записва и обработва народни песни, предания и легенди, основава и ръководи смесен хор, симфоничен и духов оркестър, църковен хор, самодеен театър и детска оперета. С въодушевление и устрем се стреми да внушава на учениците си да ценят и да се грижат за събирането, съхранението и популяризирането на богатото фолклорно наследство на този край.

Иван Кюлев с градски симфоничен оркестър в Неврокоп 1928 г.
Източник Архив на отдел „Краезнание“, Библиотека при НЧ „Просвета – 1865“, гр. Гоце Делчев

Сам запленен от неповторимото народно творчество в родния си край, Иван Кюлев се отдава на активна събирателска дейност. В продължение на повече от три десетилетия посещава селата от Южен Пирин и Родопите, записва много народни песни, предания и легенди, вярвания и обичаи, приказки и гатанки. „*Обиколих всичките неврокопски села. И лиричните, и епичните песни тук са с хубави мелодии. Събирах песни от разложките села, и от светиврачките, ходих дори в Драмско и Сярско. Навсякъде срещам истински бисери на народното творчество* (Марков, 2010, с. 94).“ Той обикаля всички села от Неврокопския край и открива и записва талантливи народни певици. Принос за съкровищницата на българския фолклор са и за-

писаните песни от бежанците от Драмско, Сярско и Демирхисарско, които след Междусъюзническата война през 1913 г. са прогонени от родните си села и намират спасение в Неврокопско.

Интересът му към фолклора го кара да се вълнува и около споровете за нашумялата „Веда Словена“ от Веркович. Особено се интересува от митичните песни за Орфей, знаейки за твърдението на неговия земляк Иван Гологанов, че ги е записал в родопските села в Неврокопско. *„Идеята за Орфей все ме измъчваше. Тръгнах по стъпките на Веркович, за да се добера до моята цел* (Кюлев, 1977, с. 12).“

Значителна част от събраните народни песни Кюлев още приживе дава за съхранение в Етнографския институт и музей в София, където са оценени изключително високо от специалистите.

Всъщност неговото запазено до днес фолклорно наследство не впечатлява със своя обем. На фона на условията и времето, през които живее и работи Иван Кюлев обаче, обемът на неговото творческо дело е равен на подвиг. Значителни са и заслугите му в областта на композицията. През 1905 г. в печатницата на Юргенсон в Москва е отпечатана „Литургия“ – духовна композиция за смесен хор от Иван Кюлев и първо произведение от този род в българската музикална литература. От 1910 и 1916 г. датират първите запазени печатни хорови обработки и хармонизации на народни песни и авторски композиции – все за смесен хор. Близо половината от събраните от него народни песни се срещат в архива му, „…обработени и хармонизирани за смесен четиригласен и еднороден (женски) тригласен хор“ (Кюлев, 1977, с. 20).

Иван Кюлев успява с много усилия да публикува само част от авторските си композиции, както и най-добрите си обработки. Едва през 1977 г., посмъртно, издателство „Музика“ в София отпечатва най-ценното от музикалното му наследство под наслов „Народни песни от Неврокопско“ в обем от 220 страници. Тук са включени най-хубавите исторически, хайдушки, юнашки, митични, седенкарски, годежни и сватбени песни, събирани от Иван Кюлев през целия му съзнателен живот. Към повечето от тях той оставя и кратко историческо описание на селището, от което произхождат.

Забележителният фолклорист работи до преклонна възраст, оставайки винаги верен на обичта си към народното творчество и на мисията за неговото опазване за бъдещето.

Богатият жизнен и творчески път на фолклориста, композитора, общественика Иван Кюлев завършва на 13 декември 1956 г. Път, извървян с достойнство, изпълнен с творчески успехи. Пророчески остават думите му: „*Не може един народ да се издигне, ако не познава себе си, своето минало. А един народ като нашия, българския, прекарал петстотин години в*

робство и мрак, къде да търси сведения за миналото си, ако не в своите песни и приказки, предавани от уста на уста...“ (Марков, 2010, с. 91).

Днес в град Гоце Делчев има улица на името на Иван Кюлев, както и читалище в село Места, област Благоевград.

Използвани източници

Астарджиев, Георги. Иван Кюлев / Георги Астарджиев. // *Семейство и училище*, XXIII, 1972, № 8, с. 38.

Ванчев, Йордан. Фолклористът и композиторът Иван Кюлев. (Културни дейци от нашия край) / Йордан Ванчев. // *Пиринско дело* (Благоевград), XX, № 17, 11 февруари 1964, с. 4.

Диковски, Георги. Народолюбецът от Пирина / Георги Диковски. // *Семейство и училище*, XIX, 1968, № 3, с. 25-29.

Динчев, Костадин. Иван Кюлев и неговите изследователски интереси в Родопите / Костадин Динчев. // *Родопи* (София), XII, 1977, № 6, с. 36-37.

Динчев, Костадин. Учители-събирачи на народни бисери / Костадин Динчев. // *Факел на просвета и родолюбие. 1873-1973* : Юбилеен вестник по случай 100-годишнината на учителско дружество „Просвещение“, 1973, с. 3.

Динчев, Костадин. Фолклорист и композитор / Костадин Динчев. // *Пиринско дело* (Благоевград), XXXIII, №156, 5 юли 1977, с. 4.

Енциклопедия на българската музикална култура / Ред. кол. Петко Стайнов, Венелин Кръстев – отг. ред. Райна Кацарова. - София : БАН, 1967, с. 290.

Кацарова, Райна. Иван Кюлев / Райна Кацарова. // *Българска музика*, IX, 1958, № 1, с.22-27.

Кокудов, С. Иван Кюлев / С. Кокудов. // *Библиотека хорова самодейност*, 1967, № 3, с. 3-4.

Кюлев, Асен. Иван Кюлев – фолклорист и композитор. 1876-1956 / Асен Кюлев // *Пиринско дело* (Благоевград), XIII, № 7, 26 януари 1957, с. 3.

Кюлев, Иван Благоев. Народни песни от Неврокопско [Нотирана музика] / Записал Иван Кюлев ; Състав., ред., предг. и показалци Костадин Динчев, Илия Манолов. - София : Музика, 1977, 220 с. : с ноти

Марков, Иван. Голям фолклорист, композитор и педагог : 20 години от смъртта на Иван Кюлев / Иван Марков. // *Неврокопска трибуна* (Гоце Делчев), I , № 21, 13 декември 1976, с. 4.

Марков, Иван. Градският хор за школувано пеене / Иван Марков. // *Марков*, Иван. Светилникът на Неврокоп / Иван Марков. - Благоевград : Ирин-Пирин, 2005, с. 66-70.

Марков, Иван. „Роден съм в Пиринското село Обидим...” / Иван Марков. // *Марков*, Иван. Старите Неврокопчани : Светли образи на просветители и революционери от епохата на Възраждането / Иван Марков. - Благоевград : Ирин – Пирин, 2010, с. 91-96.

Марков, Иван. Самобитен фолклорист, композитор и педагог /Иван Марков. // *Пиринско дело* (Благоевград), XXVIII, № 32, 10 февруари 1972, с. 4.

Пирински край : Енциклопедия : Т. 1 / Глав. ред. Христо Христов и др. – Благоевград : Редакция Енциклопедия, 1995, с. 496-497.

Попкиров, Димитър. Иван Кюлев. Учител, фолклорист и композитор. 1872-1956 / Димитър Попкиров. // *Българска музика*, XXI,1970, № 8, с. 54-55.

Прангов, Благо. Песни – вълнуващи, патриотични. Старанието на фолклориста и неговите плодове / Благо Прангов. // *Пиринско дело* (Благоевград), XXVII, № 92, 10 август 1971, с. 4.

Фидошев, Димитър. Църковният хор в гр. Гоце Делчев (гр. Неврокоп) в миналото и сега / Димитър Фидошев. // *Фидошев*, Димитър. Образи и събития от миналото на Неврокоп и покрайнината /Димитър Фидошев. - Благоевград : Ирин-Пирин, 2015, с. 179-184.

Електронни ресурси

Даскалов, Д. Дядо Иван Кюлев / Д. Даскалов // *Църковен вестник [онлайн],* № 6, 13 февруари 1960, с. 11. [Прегледан 8.01.2026 г]. Достъпно от: https://bg-patriarshia.bg › magazine

Динев, Петър. Иван Кюлев. (Отзиви и бележки) / Петър Динев. // *Църковен вестник[онлайн]*, №8, 23 февруари 1963, с.11-12. [Прегледан 8.01.2026 г]. Достъпно от: https://bg-patriarshia.bg › magazine

Илия Атанасов Дуков
(1806–1896)

Български общественик и просветител, участник в борбата за българска църковна независимост, основател и пръв председател на Неврокопската българска община, дарител.

Светла и незаличима е житейската следа, която оставя Илия Дуков – забележителен възрожденски деец, председател на Неврокопската българска община, ръководител на борбите в Неврокопския (Гоцеделчевски) край за църковнонационална независимост и светско българско училище.

Този голям родолюбец е роден в началото на миналото столетие през 1806 г. в дома на местния самарджия Дуко в град Неврокоп (днес Гоце Делчев). Завършва образование единствено в местното килийно училище. По-късно открива хан. Но природната му интелигентност и дързък характер го карат да посвети целия си съзнателен живот на делото на Възраждането в Пиринския край. Заедно с Никола Ковачевски, Стоян Шехинов и неколцина още будни мъже той поставя основите на първата българска община в Неврокоп и в продължение на цяло бурно десетилетие е неин неизменен председател. Негови са и заслугите, а и под неговото ръководство (1862–1872) неврокопчани се сдобиват със свое българско училище, откриват в града девическо школо, поставят основите на читалище „Зора“ (днес „Просвета – 1865“), на женското дружество „Ученолюбие“, на учителското дружество „Просвещение“. В основата на всяка една от тези инициативи застава Илия Дуков, което го превръща във водач на българите от този край в борбите за национална независимост.

През 1862 г. на мястото на килийното училище в Неврокоп под ръководството на Илия Дуков се открива новобългарското школо, в което децата се учат на български език, изучават история и география, физика и аритметика. Дуков е изпълнен с радост и задоволство, като вижда, че броят на учениците ден след ден се увеличава. Заслуга има и подкрепата в това начинание на Стефан Веркович.

Това не се нрави на тогавашните управници, и подстрекавани от гръцкия владика, през 1863 г. турците го арестуват заедно с останалите членове на общината.

В следващите години Дуков полага огромни усилия, за да укрепи делото на българското училище в Неврокоп, да го опази от похищенията на чуждата намеса. В резултат по селата край двата бряга на река Места, едно след друго отварят врати новооткритите български училища. Председателят на Общината поддържа връзки с много изтъкнати възрожденски дейци в Ца-

риград, Пловдив и Пазарджик, от които настоятелно моли помощ за новите български училища в района. На 3 декември 1864 г. той пише до Стефан Веркович: „*Родолюбиви господине, не знам с что да засвидетелсвуваме неизказаната велика радост, която завладя нашите български сърца, гледайки 2000-тя български букварчета, които така милостиво се приподнасят от непознайни нам приятели...*“ (Марков, 2010, стр. 14).

През 1865 г. се поставят и основите на читалище „Зора“. То се появява на бял свят като закономерен резултат от засилващата се възрожденска борба на неврокопчани за запазване на своя език, жажда за знание и духовен напредък. По инициатива на учителя Атанас Божков от Пазарджик, който по това време е учител в Неврокопското българско училище, се призовава обществеността за създаване на читалище, което „*ще спомага за още по-решителната битка за просветния напредък в град Неврокоп*“. Именно в дома на Илия Дуков е свикано съвещание, на което присъстват всички първенци, и е взето решение да се състави местно читалище, което първоначално нарекли „Зора“. В продължение на години Дуков е един от основните дарители и спомоществователи за дейността на читалището.

Будният му просветителски дух не се задоволява с това и през 1867 г. той открива и Девическото училище в Неврокоп, в което първата българска учителка е неговата дъщеря Екатерина Дукова. И тук той се проявява като дарител.

Особено настоятелни са усилията на Илия Дуков за изхвърлянето на гръцкия език от черквите и училищата. Той и съратниците му насочват вниманието и действията си за изгонване на гръцкия владика от Неврокоп и за установяване на българска епархия със свой владика. Също така негова е главната заслуга за свикване на църковния събор в село Гайтаниново през 1869 г. (още преди да е учредена Българската екзархия), на който родолюбците от този край категорично отхвърлят опеката на Гръцката патриаршия и решително поставят пред Високата порта искането да имат своя епархия с център в град Неврокоп. „*Похваляваме ся – пише по този повод Илия Дуков, че и ний станахме членове на Български народ, понеже определихме заедно със северските мелничики села да ни покровителствува български владика, като че сме и ний Българе...*“ (Марков,2010, с. 14).

На 11 май 1871 г. в Неврокоп е учредена казалийска българска община, за която отново заслугата е на Илия Дуков. За председател е избран поп Харитон – смел родолюбец, който застава редом с Илия Дуков начело на възрожденските борби. Патриотичното население, обединено от общобългарския идеал, особено родолюбците около Илия Дуков, разгръща още по-широка просветна дейност и категорично утвърждава града като център на борбата за просвета в цяла Източна Македония.

В неговия дом през 1873 г. се провежда първият учителски събор в този край, на който се взема решение за основаване на учителското дружество „Просвещение“. През годините на съществуване на дружеството Дуков е един от ревностните подръжници на дейността му. Той се грижи с постоянство и вдъхновение за укрепването на училищата в града и в региона.

След погрома на Априлското въстание (1876) Илия Дуков е заподозрян от турците, обвинен в подстрекателска дейност и отново е арестуван. Гъркоманите се възползват от това, че много от водачите на българите са арестувани и заграбват българската църква и училището. Илия Дуков е подложен на мъчения близо два месеца, но излизайки от затвора, побързал да „организира разстроените дела в Неврокоп“. С присъщата си смелост въпреки заплахите събира делегация и отиват при каймакамина на Неврокоп – същия, който е наредил да го затворят, и решително настоява да бъдат възстановени правата на разгромената черква и училища в района. „*Ефенди – казва той на османския властник, - тази пролет гръцкия владика ни намери на слабото време след въстанието, та усвои черквите ни, и книгите ни български задигна от тях. Дошли сме – смело продължава той, – да си искаме нашите си българските училища, че и българските ни черкви да ни върнеш! Защото, ти знаеш, че гърци в Неврокоп няма и нито ние, нито децата ни и дума по гръцки не разбираме дори…*“ (Марков, 2010, с. 15). На желязната логика и на смелостта на този българин не могъл да устои каймакаминът и заповядал на гъркоманите да върнат заграбеното. Тази негова победа не се понравила на някои от владиците и те се опитали да го ликвидират чрез измама. „*Някои отчаяни фанатици и слуги на Патриаршията – съобщава Васил Кънчов, решили да отровят Дуков и по този начин да отстранят най-силната си пречка в Неврокоп. В едно неврокопско кафене, където кафеджията бил влах, те подали на Дуков кафе с отрова. Силната му натура издържала и го спасила и след три-четири дни той оздравял окончателно. „Нито мене могат да премахнат гърците, нито народа ни български могат да претопят! Защото на наша страна са и силата, и правдата человеческа и народна…*“ (Кънчов, 1970, с. 242).

В многостранната си възрожденска дейност Илия Дуков поддържа контакти със забележителни личности на Българското възраждане като Йоаким Груев, Петко Р. Славейков, Стефан Захариев, Васил Чолаков, Христо Тъпчилещов и други, свързали дейността си с просветните и с църковните борби на българите, както и със събирането и опазването на народната памет.

Особено трайни са контактите му със Стефан Веркович, на когото сътрудничи при събирането на народни песни и етнографски материали. Чрез него се снабдява с книги, учебници, вестници, списания, необходими му за нуждите на българските училища в Неврокоп. Често пътува и до Цариград

до руското посолство, с цел подкрепа и защита на патриотичните си начинания.

През 1891 г. се запознава с Васил Кънчов, който пише за него: „*Дядо Илия е бил дълги години най-влиятелното лице от християните във всички градски и казалийски работи в Неврокоп... Сега старостта го е налегнала и той тихо и мирно очаква края на много трудния си живот. Обаче дядо Илия силно се интересува от хода на черковната борба и сега най-големият му идеал е да доживее да види в Неврокоп български владика*“ (Кънчов,1970, с. 259).

И до сетните си дни той е беззаветно предан на делото на свободата и просветата. Неговият богат живот е изпълнен със съдържание, в продължение на повече от четири десетилетия той е все начело на народната борба, понася ударите на османските властници, интригите на гръцките владици, но твърдо устоява своите идеали. Той е честит да види успешния завършек на многолетните борби на съгражданите си в учредената през 1894 г. Неврокопска българска епархия, идването на българския владика Иларион Неврокопски в родния му град, да дочака най-сетне, че се увенчава с победа делото на неговия живот – утвърждаването на българщината в родния му край.

През 1896 г. Илия Дуков посреща смъртта с чувство на достойно изпълнен дълг, че е посветил живота си на своя народ.

В този дух той възпитава и децата си – да се борят за свобода и за просвещение. Дъщеря му Екатерина Дукова е учителка и просветна деятелка, сътрудничи и във вестник „Македония“ на Петко Славейков. Никола Дуков е български военен – капитан, революционер, деец на Върховния македоно-одрински комитет, а Атанас Дуков – български опълченец, военен деец, участник в Сръбско-българската война, революционер, сътрудник на ВМРО и близък приятел на Борис Сарафов, Гоце Делчев и Пейо Яворов.

На името на Илия Дуков е кръстена улица в град Гоце Делчев.

Използвани източници

Баймакова, Юлия. Да си спомним за Илия Дуков. (Архивите са живи) /Юлия Баймакова. // *Градът* (Гоце Делчев), VI, №12, 30 март-5 април 2017, с. 5.

Българската възрожденска интелигенция : Учители, свещеници, монаси, висши духовници, художници, лекари, аптекари, писатели, издатели, книжари, търговци, военни... : Енциклопедия / Румяна Аврамова и др. ; Състав. Николай Генчев, Красимира Даскалова ; [С предг. Николай Генчев]. - София : Д-р П. Берон, 1988, с. 230.

Веркович, Стефан. Документи за Българското Възраждане от архива на Стефан Н. Веркович, 1860-1893 / Състав. и подготвили за печат Дарина Велева, Трифон Вълов; Под ред. и с предг. от Христо А. Христов. - София,

1969, с. 8, 12 ,50 ,87-88, 99, 101, 105, 113, 116, 129, 141, 145, 148, 161, 165-166, 217, 21, 227, 230, 244-245, 251-252, 261-262, 264-265, 267, 270, 276, 280, 282, 288, 289, 309-310, 330, 364, 382, 419, 430, 435, 440, 461-462, 470, 488, 506, 507, 525, 530,541. . : с порт., факс.

Град Гоце Делчев : Из миналото на града и района / Димка Серафимова и др. ; Под общата редакция на К. Палешутски. - София : Наука и изкуство, 1988, с. 104, 106-107, 114-115, 120-122.

Кънчов, Васил. Избрани произведения : Т. 1 / Васил Кънчов. - София, 1970, с. 242, 259.

Марков, Иван. Дейци на националното Възраждане в Неврокопския край. Илия Дуков / Иван Марков. // *Просветното* дело в Неврокоп /Гоце Делчев/ и Неврокопско през Възраждането : Сборник от статии, доклади, дописки, спомени / Състав. Йордан Ванчев, Ана Райкова ; Отг. Ред. Христо Христов. - София : Народна просвета, 1979, с. 95-97.

Марков, Иван. Дело на родолюбци / Иван Марков. // *Пиринско дело* (Благоевград), XXVII, №96, 15 май 1981, с. 4.

Марков, Иван. За свой род и език : Българската община в Неврокоп през Възраждането / Иван Марков. - София : Орбел, 2002, с. 47-50.

Марков, Иван. „Като что сме ний българе"… Илия Дуков / Иван Марков. // *Марков*, Иван. Старите неврокопчани / Иван Марков. – Благоевград: Ирин-Пирин, 2010, с.12-16.

Марков, Иван Родолюбецът от Неврокоп / Иван Марков. // *Неврокопска трибуна* (Гоце Делчев), V**,** №12, 2 юли 1980, с. [4].

Марков, Иван. Родолюбецът от Неврокоп. (Личности) / Иван Марков. *// Родопи* (София), XI, 1976, №12, с. 34-35.

Марков, Иван. Светилникът на Неврокоп / Иван Марков. - Благоевград: Ирин-Пирин, 2005, с. 9, 11, 15, 25.

Константин Антонов Жостов
(1867–1916)

Константин Жостов
Източник bg.wikipedia.org

Български офицер, генерал-майор от Генералщабното ведомство, военен стратег, политик, един от водещите военачалници през Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война.

Константин Жостов е роден на 30 септември 1867 г. в село Гайтаниново, Неврокопско (днес Гоцеделчевско). Израства в многолюдното семейство (трима братя и три сестри) на Антон Жостов, участник в борбата за извоюване на българската църковна независимост. След Берлинския договор от 1878 г., когато Македония и Одринско остават под османска власт, семейството му се установява в София. Антон Жостов става свещеник, като продължава да се занимава и с обществена просветителска дейност. И тримата сина на Антон Жостов завършват Военното училище в София. Братята Жостови оставят видима следа в развитието на българската армия, но най-забележим е жизненият и професионален път на най-големия от тях – Константин.

Прогимназия той завършва в Кюстендил, а гимназия – в Лом. По това време (1885) избухва Сръбско-българската война, в която освен запасните военни се включват и доброволци. Току-що завършилият гимназия 18-годишен Константин става доброволец в Ученическия легион. Това най-вероятно определя и посоката на бъдещата му военна кариера. Завършва с отличие Военното училище със специалност „Артилерийско дело“, а през 1887 г. го

произвеждат в чин подпоручик. Негови съученици са Александър Протогеров, Борис Дрангов, Данаил Николаев и др.

През 1889 г. участва в конкурс, който печели с отличие, и е командирован във Виена, където специализира в Генерал-щабен курс. След завършването военната му кариера се развива бързо – на 18 май 1890 г. става поручик, а на 2 август 1894 г. е произведен в чин капитан. По-нататък службата му преминава в различни военни поделения и гарнизони. През 1897 г. завършва с отличие Австро-унгарското висше артилерийско училище (Алексиев, 2019, с. 19).

Обещаващият, подготвен и амбициозен български офицер Жостов е назначен за командир на батарея в 3-ти артилерийски полк. По-късно постъпва и в Генералния щаб. Заради тази „*виенска „мая“ цар Фердинанд ще цени много „македонеца“, както сам го нарича*“ (Фидошев, 2015, с. 92).

През 1902 г. е повишен в поредното офицерско звание – майор, и е приведен на служба в авторитетната и най-отговорна в българската армия по това време Артилерийска инспекция. В нея служат изтъкнатите генерали Бончо Балабанов, Калин Найденов, Владимир Вазов и др.

През есента на 1905 г. му поверяват отговорната мисия – военен аташе в столицата на Австро-Унгарската империя. Там по време на престоя си завършва и две от висшите учебни заведения. През 1906 г. е вече с чин подполковник, изпълняващ длъжността „Началник-щаб на 8-ма пехотна Тунджанска дивизия“. Високо оценен заради неговите способности в областта на дипломацията, Жостов е изпратен като военен аташе в Санкт Петербург и Париж за периода 1907–1909 г. Проявява се като много добър дипломат, родолюбец, с респектиращо поведение, с широка култура и познания във военната област. След завръщането си служи в свитата на Фердинанд, който високо оценява способностите му.

През 1910 г. става командир на 3-ти артилерийски полк. От 14 март 1912 г. е назначен за началник на Школата за запасни подпоручици.

Независимо от възходящата си военна кариера родолюбецът Константин Жостов не остава безразличен и следи внимателно освободителното движение в Македония и Одринско. Интересува се от случващото се отвъд българската граница. Съвсем не е случайност, че през лятото на 1912 г., като пратеник на правителството, участва в тайното съвещание на Серския революционен окръг в родното му Гайтаниново, на което дейците на ВМОРО вземат решение активно да подкрепят българските части в задаваща се война.

Започва трудният път на просперираща офицер в армията. За България назряват сериозни политически изпитания – обявяване на независимостта ѝ през 1908 г., подготовката на Балканската война през 1912 г. В навечери-

ето на Балканската война, вече с чин полковник, той е назначен за началник-щаб на прославената 3-та армия под командването на Радко Димитриев и участва в боевете при Люлебургас, Бунар Хисар, Чаталджа, Лозенград. При тези сражения полковник Жостов се проявява като отличен стратег и военен ръководител. Сам той споделя, „[...] *че Люлебургас–Бунархисарската операция е една от най-забележителните операции не само в българското, но и в европейското военно изкуство. За първи път българската войска прави пробив на подготвената преди това полева отбрана*“ (Панчелиев, 2017, с. 37).

Връх на дипломатическата му кариера е включването му в състава на българската делегация за подписване на Лондонския мирен договор през 1913 г. Преди това той е технически съветник по военните работи в българската делегация за определяне на границите с Турция. Предлага и сам начертава на картата границата, която по-късно ще влезе в историята като „Линията Жостов“ (Копривленски, 2012, бр. 174).

Преговорите в Лондон са прекратени на 10 януари 1913 г. след преврат в Цариград. Жостов се връща на длъжността „Началник-щаб на 3-та армия“. В края на годината се подписва мирен договор между Турция и Балканския съюз. По време на Междусъюзническата война през лятото на 1913 г. Жостов отново е началник-щаб на 3-та армия. След подписването на Букурещкия мирен договор той е назначен за командир на 1-ва бригада от 7-а Рилска дивизия в Дупница, а от 25 април 1915 г. поема командването на цялата дивизия. На 15 август 1915 г. за цялостната му служба в името на Отечеството е произведен в чин генерал-майор.

През септември 1915 г. в страната е обявена мобилизация от цар Фердинанд и през октомври България се включва в Първата световна война. Генерал Жостов е назначен за началник-щаб на действащата армия с главнокомандващ генерал Никола Жеков. Той заема тази длъжност до смъртта си. Цялата тежест върху бойната готовност и прехраната падат върху плещите му. В хода на военните действия през първата фаза от войната генерал Жостов разгръща блестящите си качества на военен стратег и организатор, лично разработва редица успешни настъпателни и тактически операции, обхожда и инспектира ситуацията по бойните фронтове, но неочаквано се разболява и след неуспешна операция на апендицит умира в Главната квартира в Кюстендил на 31 август 1916 г. Неговата ненавременна смърт е тежък удар за българската армия. За неговите доблестни заслуги и постижения във военното дело, организирането на стратегическо-тактически операции на армията и служба на държавата генерал Константин Жостов е награждаван с редица ордени и отличия.

За този велик българин и доблестен офицер, за неговите качества, бойният му другар и приятел споделя: „*Генерал Жостов е интелигентен, положителен, схватлив, работоспособен, мисли за всичко, взема бързи, смели и правилни решения*“ (Савов, 2000, с. 38).

По време на войните генерал Жостов си е водил подробни всекидневни бележки (дневници), които са изключително ценен извор за живота и дейността на българската армия. От тях научаваме за преките му контакти както с царския двор, така и с главнокомандващия българската армия генерал-майор Жеков, с българските политици и държавници, с германските, австро-унгарските и турските военачалници и монарси. През 80-години на XX век близките и наследниците на генерал Жостов предават на Регионалния исторически музей – Благоевград, изключително богат личен фонд. Той съдържа 370 броя автентични документи – лични писма, снимки, служебни документи, дневници, вещи на генерала от артилерията Константин Антонов Жостов (Алексиев, 2019, с. 25).

Със своето безупречно поведение, тактичност и достойнство, свободно владеене и общуване на френски, немски и руски език, със своята човечност, състрадание и чувство за справедливост, този родолюбец с пагони заслужава почит и уважение от всеки един българин, защото личности като него са гордост за България.

В негова памет между 1941 и 1944 г., когато Скопие е в рамките на България, днешният скопски квартал „Гьорче Петров“ носи името „Жостово“, а между 1934 и 1951 г. село Долна Сингартия също се наричало Жостово (днес град Хаджидимово).

На генерал Жостов е наречена улица в кварталите „Триъгълника–Надежда“ и „Лев Толстой“ в София.

Използвани източници

Алексиев, Кирил. Външнополитическите възгледи на генерал Жостов, според неговия дневник от 1913 г. / Кирил Алексиев. // *Известия на Регионален исторически музей – Благоевград*, 6, 2018, с. 132-148.

Алексиев, Кирил. Генерал Константин Жостов : Един достоен български офицер / Кирил Алексиев ; Въвед. Антон Първанов. – Благоевград : РИК Ирин-Пирин, 2019. - 89 с. : с ил., факс.

Алексиев, Кирил и др. Лятото на 1913 година през погледа на един щабен офицер: Дневник на генерал Константин Жостов / Кирил Алексиев, Снежана Захариева. // *[Сто]* 100 години от Балканските войни. Извори и документи : доклади от международна научна конференция, 11 ноември 2013 г. /

Състав., предг. Александър Гребенаров. - София : Институт за ист. изследвания - БАН, 2015, с. 315-326.

Жостов, Константин. [По пътя на българската духовност]. Т. 4, Генерал Константин Жостов : дневници / Състав. Лизбет Любенова, Кирил Алексиев. – София : [Факел], 2020. - 288 с. : с ил., к., факс.

Захариева, Снежана и др. Генерал Константин Жостов – историята на един достоен българин / Снежана Захариева, Флорика Велева. // *Военноисторически сборник,* 2007, № 3, с. 27-31.

Захариева, Снежана и др. Между написано и преживяно: дневник-тетрадка на генерал-майор Константин Жостов, воден в периода 16 март 1913 - 12 март 1914 г. / Снежана Захариева, Кирил Алексиев. // [*Сто и десет*] 110 години от Илинденско-Преображенското въстание и българската национална идея от Сан-Стефано до Букурещ (1878-1913) : сборник доклади от международна научна конференция, София – Благоевград, 2-4 октомври 2013 г. / [състав., ред. Трендафил Митев ... и др.]. – София: Институт за ист. изследвания - БАН, 2014, с. 563-576.

Панчелиев, Атанас. Ген. Жостов за Фердинанд : За да спаси кожата си, царят продаде България. (Истории) / Атанас Панчелиев. // *168 часа*, XXVIII, №20, 19-25 май 2017, с. 37-38.

Пелтеков, Александър Г. Революционни дейци от Македония и Одринско / Александър Пелтеков. - София : Орбел, 2014, с. 163-164.

Савов, Сава и др. Интимните причини за погромите на България / Сава Савов, Константин Жостов ; Предг. Цочо Билярски. - София : Европреса ООД : Земя, 2000. - 176 с.

Фидошев, Димитър. Константин Жостов – блестящ военен, обречен на България / Димитър Фидошев. // *Фидошев,* Димитър. Образи и събития от миналото на Неврокоп и покрайнината / Димитър Фидошев. -Благоевград : Ирин-Пирин, 2015, с. 91-93.

Електронни ресурси

Копривленски, Димитър. Как „Линията Жостов“ влезе в историята / Димитър Копривленски. // *Дума*, [онлайн], 28 юли 2012, № 174. [прегледан 03.02.2026]. Достъпно от: https://duma.bg/kak-liniyata-zhostov-vleze-v-istoriyata-n36337

Петър Вълчов Сарафов
(1842–1915)

Петър Сарафов
Източник Архив на отдел „Краезнание“, Библиотека при НЧ „Просвета –1865“, гр. Гоце Делчев

Български възрожденски учител, радетел за въвеждането на български език в училищата и църквата. Владеещ пет езика, създател на няколко учебника, както и на обемист труд по изучаване на българската църковна музика.

Сред десетките възрожденски дейци от Неврокопско през втората половина на XIX век ярко се откроява името на Петър Вълчов Сарафов, посветил целия си живот на борбата за независимост на българското училище и църква.

Роден на 15 октомври 1842 г. в село Гайтаниново, Неврокопско (днес Гоцеделчевско), той е потомък на родолюбиви и смели българи, които в средата на XVII век побягват от насилственото помохамеданчване в Горноджумайското (днес Благоевградско) село Осеново и се заселват в югозападната част на Пирин планина. Отначало Петър учи в родопското село при прочутия по онова време Георги Иванов Зимбилев (Даскала) от село Либяхово

(днес Илинден), който е основал в бащината си къща новобългарско училище и под въздействието на Сава Филаретов въвежда българския език в обучението. За първи път в този край Зимбилев прави опит за заменяне на килийния метод на обучение със светския. При този учител малкия Сарафов получава не само началното си образование, но и първите си уроци по патриотична всеотдайност.

С цел да получи по-добро образование и заради изключителния му интерес към ученето, баща му го изпраща в Сяр (днес Гърция) и го настанява в гръцко семейство заедно с брат му Коста, за да изучават гръцки език. След това Петър завършва с отличие Сярската гимназия, като получава солидно за времето си образование. Освен география, математика и астрология той научава основно гръцки, старогръцки и литературен турски език.

След Сяр започва дългата му учителска практика в редица селища на Източна Македония. Отначало той преподава на гръцки език, каквато е практиката в този район по онова време, а след това започва да го заменя с матерния си български език. Неговата голяма идея, както той сам изповядва, е „[…] *с народната подкрепа да изхвърли всичко, що е гръцко, да се установят български училища във всички села Неврокопски, че и пò на юг – в Сярско, Драмско и Мелнишко*“ (Веркович, 1969, с. 395).

През 1864 г. Петър Сарафов е учител в село Либяхово, където променя килийния начин на обучение, и с присъщата си всеотдайност открива ново светско училище и въвежда изучаването на български език. За кратко време при него се стичат много ученици и броят им в края на учебната година достига над сто.

През същата година младият учител се влюбва в красивата Сирма Карпузова –единствено дете на известния Кръстю Ангелов Карпузов (председател на българската община в Сяр, известен още и под името поп Харитон), и скоро се оженва за нея. Младото семейство заживява в голямата къща на овдовелия свещеник и в продължение на 25 години им се раждат 10 деца – 6 момчета и 4 момичета.

В Либяхово Петър Сарафов учителствува само две години, но с въвеждането отчасти на български език в училището и с активната си обществена дейност той повдига националното самочувствие на местните хора и оставя трайна следа в развитието на учебното дело. Прочул се със замяната на неразбираемия гръцки език с български, от всички по-будни села го канят да учителства при тях. През следващите години е учител в Зърнево, Гайтаниново, Мелник, Неврокоп, Сяр и съдейства изключително много за откриване и укрепване на българските училища в редица селища на Източна Македония.

Той установява близки контакти с такива бележити възрожденски дейци като Йоаким Груев, Петко Славейков, Стоян Захариев и д-р Чомаков, които му помагат в просветителската дейност сред българите от този край. Особено плодотворни са връзките му със Стефан Веркович, на когото сътрудничи в събирането на фолклорни и исторически материали от селищата в Пиринския край. Като учител в Гайтаниново, през 1869 г. той настоятелно моли Стефан Веркович с писмо да издейства стипендии за по-будните младежи от селата да учат в Одеса: „*...да се изпратят по едно и друго дете от нашето село в Одеса, за да са изучат българцки и да бъдат боеднач просветителе на нашата каза*“ (Веркович, 1969, с. 317). Когато се открива Солунската гимназия, той събира и изпраща първите ученици от Неврокопския край.

През 1869 г. съдейства за учител в Гайтаниново да дойде известният ученик на Йоаким Груев – Захари Бояджиев от Хасково, открояващ се с голяма интелигентност и отлична педагогическа подготовка. Скоро много от учителите от селата, в това число и Петър Сарафов, се събират около Бояджиев и изучават при него съвременни методи на обучение. Сплотява се една група от будни мъже, които със задружни усилия „множат успехите на българщината“. Сформираният клас от учители се обединава около родолюбивия учител и на 6 декември 1869 г. се свиква паметният църковен събор в село Гайтаниново, който взима решение за окончателно отказване на Неврокопската кааза от Патриаршията. Този акт увенчава дългогодишните упорити и жестоки битки на българите срещу гърцизма, чиито претенции в този край са особено силни. Отричането става в черквата, след като учителят Захари Бояджиев произнася пламенна реч в прослава на българския народ. „*Бояджиев превърна Гайтаниново в разсадник за водители на движението против гърцизма*“, както си спомня по-късно Петър Сарафов (Даскалов, 1931, кн.1 , с. 107).

Неговата мечта за църковнонационална независимост се сбъдва през следващата 1870 г., когато се създава Българската екзархия. Именно Петър Сарафов развива изключително активна дейност за присъединяването на Неврокопско и Мелнишко към Екзархията и за изгонването на гръцките владици от този край.

Постепенно в цялата кааза българите се отказват от Гръцката патриаршия и започват да зачитат българския екзарх Антим I. Като истински патриот Сарафов с голям ентусиазъм ръководи събирането и подписването на махзари (молби, петиции) от населението от Неврокопско, Сярско, Драмско и Мелнишко, с които се известява за присъединяването към Екзархията (Веркович, 1969, с. 414).

През 1873 г. Сарафов е сред основателите на учителското дружество „Просвещение“. Подпомага финансово дейността му със сумата от 250 гро-

ша. Той е избран за негов касиер. Дружеството го утвърждава за учител в Мелнишко.

През лятото на 1876 г. след погрома на Априлското въстание Сарафов е арестуван и хвърлен в затвора в Неврокоп, а по-късно – в Солун. Турците не разполагали със сигурни улики и на следващата година е освободен. С възторг посреща добрия изход от Руско-турската война, но радостта му е краткотрайна, защото по силата на Берлинския договор родния му край и цяла Македония и Тракия остават в пределите на Турция. За да се спаси от преследванията през есента на 1878 г., Сарафов се премества в София. Скоро обаче разбира, че мястото на образованите мъже като него е сред останалите в робство българи. И когато архимандрит Методи Кусевич му предлага да се завърне в Македония като главен надзирател на българските училища, той приема това като високоотговорна патриотична задача. Установява се в Сяр заедно с тъста си, отец Харитон, който е председател на местната българска община. С много труд Сарафов успява само за една година да възстанови позициите на българските училища, заграбени от гърците след войната. Престоят му в Сяр отбелязва един от най-активните периоди от неговия живот. Той открива едно след друго български училища в Сярско, Драмско, Демирхисарско, възстановява българските църкви, създава български книжарници, сплотява българското население в този край за борба при новите условия на потисничество.

От начало гърците гледали с насмешка на българското училище в Сяр, но като забелязали неговия бърз възход, започнали да клеветят българските учители пред османските власти.

През декември 1884 г. в Сяр пристига военният началник Хасан паша и под натиска на гръкоманите арестуват архимандрит Харитон и директора на българското училище Петър Сарафов. Лъжесвидетели наклеветяват двамата родолюбци, че подготвят населението за бунт срещу правителството. Отвеждат ги в Солунския затвор. Военният съд осъжда двамата на 16 години заточение в Мала Азия. На 25 януари 1885 г. двамата, оковани във вериги, са изпратени на заточение в град Караман, Мала Азия.

След двегодишно заточение през 1887 г. Петър Сарафов и тъстът му поп Харитон успяват незабелязано да напуснат града и отиват в Цариград, където с помощта на Екзархията се качват на руски параход и заминават в Одеса. Същата година се завръщат в България и остават в София, тъй като връщането им в Македония е невъзможно (Панчелиев, 1992, с. 90-91).

През следващата година Петър Сарафов успява да изтегли и многолюдното си семейство от село Либяхово.

Започва нов, също така интензивен период от неговия живот, сега вече в пределите на освободеното българско княжество. Като владеещ добре лите-

ратурен турски, а също така руски, гръцки и персийски език, Петър Сарафов е назначен на работа като преводач в Министерството на външните работи и взема участие в редица дипломатически мисии. Същевременно той е преподавател в Софийското военно училище, за чиито възпитаници издава няколко учебника: „Османска граматика“ и „Синтаксис“. Особено упорити и настойчиви са неговите занимания с историята на българската църковна музика, в резултат на което издава през 1895 г. обемистия труд „Ръководство за практическо и теоретическо изучаване на восточната музика“.

Изживял достойно годините на своя живот, посветил всичките си дни на борбата на своя български народ за свобода и културно преуспяване, Петър Сарафов умира на 1 ноември 1915 г., оставяйки след себе си не само своето книжовно наследство, но и една многобройна челяд, която продължава достойно неговото дело. Единият му син, Борис Сарафов, е силно свързан с ръководителите на революционните борби в Македония, но умира след покушение срещу него поради неразбирателства и размирици във ВМОРО. Много известен е и другият му син – Кръстю Сарафов, който оставя трайна диря в областта на българския театър.

Днес в град Гоце Делчев има улица на името на Петър Сарафов.

Използвани източници

Божинов, Воин. Българската просвета в Македония и Одринска Тракия: 1878 – 1913 / Воин Божинов. - София: БАН, 1982, с. 48.

Ванчев, Йордан. Новобългарската просвета в Македония през Възраждането (до 1878) : [Монография] / Йордан Ванчев. - София : Наука и изкуство, 1982, с. 70, 77, 83, 124.

Веркович, Стефан. Документи за българското Възраждане от архива на Стефан Веркович : 1860-1893 / Стефан Веркович ; Състав. и подготвили за печат Дарина Велева, Трифон Вълов ; Под ред. и с предг. Христо А. Христов. - София : БАН, 1969, с. 395-396, 400-401, 403, 405, 430, 501, 533, 536, 546, 585, 599-601, 605, 607, 614. :с портр.., факс.

Грудев, Стефан. Кръстьо Сарафов: Жизнен и творчески път / Стефан Грудев. - София : Наука и изкуство, 1970, с. 9-12.

Даскалов, Ангел. Из миналото на Неврокопско и близките му покрайнини / Ангел Даскалов. // *Македонски преглед,* VII, 1931, №1, с.107.

Динев, Петър. Музикоучителят Петър Сарафов / Петър Динев. // *Църковен вестник*, LX, бр. 34, 17 октомври 1959, с 8-10.

Марков, Иван. Дейци на националното Възраждане в Неврокопския край. Петър Сарафов / Иван Марков. // *Просветното* дело в Неврокоп /Гоце Делчев/ и Неврокопско през Възраждането. - София, 1979, с. 110-112.

Марков, Иван. Пламенен патриот и просветител. 135 години от рождението на Петър Сарафов / Иван Марков. // *Неврокопска трибуна* (Гоце Делчев), II , бр. 2 1977, с. [4].

Марков, Иван. Родолюбецът от Пирина / Иван Марков. // *Свобода* и отечество : Сборник. - София : ОФ, 1972, с. 328-331.

Марков, Иван. Малоазийският заточеник от Гайтаниново. Петър Сарафов / Иван Марков. // *Марков*, Иван. Старите неврокопчани. Светли образи на просветители и революционери от епохата на Възраждането / Иван Марков. - Благоевград : Ирин –Пирин, 2010, с. 25-34.

Панчелиев, Атанас. Петър В. Сарафов /Атанас Панчелиев. // *Панчелиев*, Атанас. Славният род Сарафови от с. Либяхово (Илинден) /Атанас Панчелиев. - Благоевград : Ирин-Пирин, 2009, с.11-36, с сн.

Сандански, Борис. [Сто и петдесет] 150 години от рождението на учителя Петър Сарафов / Борис Сандански. // *Югозападни вести* (Благоевград), I , N 52, 10-17 ноем. 1992, с. 4.

Тасев, Христо. Борба за национална просвета в Мелнишкия край: [Изследване] / Христо Тасев. - София : Народна просвета, 1987, с. 60-62.

Електронни ресурси

Шоповъ, А. Изъ живота и положението на българите въ вилаетите / А. Шоповъ. - Пловдивъ : Търговска печатница, 1893, с. 128, 159. [онлайн]. [прегледан на 29.01.2026]. Достъпно от: http://mountain.bajhui.org/pictures/books/Iz_zhivota_i_polozhenieto_na_balgarite.pdf?fbclid=IwAR30bmtuOHG3Pd9U79778HItePzCSTyK7--5gTiEN-Zb_ZlJuSFSMGHivlY

Именен показалец на лицата, за които има отделни текстове и библиография

А

Айдемиров, Н., псевд.
Вж. Атанасов, Никола
Айдемирски, Аспарух Янакиев, с. 93-97
Александрова, Блага, с. 27-31
Амброжевич, Блага Александрова
Вж. Александрова, Блага
Атанасов, Никола, с. 124-127
Атанасов, Павел, свещеник, с. 57-61

Б

Банов, Иван Хадживълков
Вж. Хадживълков, Иван
Белковски, Илия Киряков, с. 175-179
Бояджиев, Пирин Лефтеров, с. 139-142
Буюклиу, Георги Мамарчев
Вж. Мамарчев, Георги Стойков

В

Вакарелски, Христо Томов, с. 296-301
Василиев, Асен, с. 309-313
Вичев, Диоген Иванов, с. 114-117
Виячев, Андон Велинов, с. 306-309
Врančев, Николай, с. 195-199

Г

Габе, Петър (Пейсах) Израелевич, с. 62-67
Герасимов, Георги, с. 234-240
Герджиков, Никола Ташев, с. 190-195
Горанов, Георги Димитров, с. 322-324
Господинов, Петър Цанев
Вж. Господинов, Печо Цанев
Господинов, Печо Цанев, с. 67-72
Греков, Янко Тодоров
Вж. Тодоров, Янко

Д

Дачев, Анастас Петров
Вж. Петров, Анастас
Дечев (Дечов), Васил, с. 158-163
Джуджев, Стоян Стоев, с. 284-289
Джумалията, Иван Хадживълков
Вж. Хадживълков, Иван
Джуренова, Спасия Димитрова, с. 275-278
Докторов, Христо, с. 83-87
Доспевска, Мариола Божкова, с. 256-261
Друмохарски, Георги Ангелов, с. 318-321
Дуков, Илия Атанасов, с. 370-374
Душек, Йосиф Йосифов, с. 38-42

Е

Ефремов, Георги Станойков, с. 324-328

Ж

Жостов, Константин Антонов, с. 375-379

З

Захариев, Стефан Секулов, с. 279-283
Златев, Ловчо Стоянов
Вж. Стоянов, Ловчо
Змеев, Рачо Николов, с. 143-146

И

Иванов, Никола Ламбрев
Вж. Ламбрев, Никола

Й

Йованович (Йоанович), хаджи Найден, с. 266-271
Йовев, Стоян Георгиев, с. 354-357

К
Каваев, псевд.
Вж. Айдемирски, Аспарух Янакиев
Казанджиев, Петър Георгиев, с. 347-349
Калиакренски, Яни, псевд.
Вж. Хаджиянев, Яни Парашкевов
Караманджуков, Христо Иванов, с. 219-224
Караманов, Владимир Алексов, с. 313-317
Каранов, Ефрем Цветков, с. 329-333
Кемилев, Тодор Ангелов, с. 77-82
Кушлева, Радка Манолова, с. 205-210
Кънчев, Зафир Тодоров, с. 358-361
Кюлев, Иван Благоев, с. 362-369

Л
Ламбрев, Никола, с. 271-274
Лекарски, Крум Георгиев, с. 340-343
Либерий, псевд.
Вж. Докторов, Христо
Лъсков, Минчо Георгиев, с. 120-124
Людмата, псевд.
Вж. Янков, Людмил Стойов

М
Мавродиева, Стана Николова, с. 210-213
Мавродинов, Никола Маринов, с. 128-131
Мамарчев, Георги Стойков, с. 109-113
Манолов, Христо Попконстантинов
Вж. Попконстантинов, Христо
Маринов, Петър Анастасов, с. 200-205
Матакиев, Илия Петров, с. 251-256
Метеоров, Павел, псевд., с. 131-135
Мумджиев, Тодор Иванов, с. 290-295

Н
Наков, Павел Дочев
Вж. Метеоров, Павел, псевд.
Николай, Елена, псевд., с. 245-250
Николова, Стоянка Савова
Вж. Николай, Елена, псевд.

О
Овчаров, Георги Радев, с. 103-108

П
Пеев, Пенчо Стефанов, с. 136-139
Петков, Георги Герасимов
Вж. Герасимов, Георги
Петров, Анастас, с. 17-22
Петров, Асен Василиев
Вж. Василиев, Асен
Петров, Матей Петров
Вж. Рибаров, Матей Петров
Пожаров, Борис Иванов, с. 229-234
Попеску, Христо Георгиев
Вж. Докторов, Христо
Попконстантинов, Христо, с. 224-228
Попов, Атанас Павлов, с. 22-27
Поппетров, Зиновий (светско име Захарий), архимандрит, с. 333-336

Р
Радулов (Айдемиров), Никола Атанасов
Вж. Атанасов, Никола
Райков, Райко Цончев
Вж. Цончев, Райко
Рибаров, Матей Петров, с. 117-120
Розев, Александър Христов, с. 302-306

С
Сарафов, Петър Вълчов, с. 380-385
Серафимов, Владимир Георгиев, с. 163-168
Смитков, Горчо, псевд.
Вж. Караманджуков, Христо Иванов
Смоленски, В. Д., псевд.
Вж. Дечев, Васил
Стайков, Анастас Петров, с. 153-158
Станчев, Любен Петров, с. 47-52
Стефан I, екзарх Български, с. 168-174
Стоянов, Ловчо, с. 43-47
Стоянов, Павел (Паскал) Атанасов
Вж. Атанасов, Павел, свещеник

Сутич, Мария (Йонка, Ньонка, Нонка, Нона) Ангелова, с. 261-266

Т

Татар-Пазарджичанина
Вж. Йованович, хаджи Найден
Тахтунов, Никола Петров, с. 52-56
Тодоров, Янко, с. 150-152

У

Умленски, Иван Василев, с. 336-339

Х

Хадживълков, Иван, с. 32-37
Хаджичонев, Николай Врачев
Вж. Врачев, Николай
Хаджиянев, Яни Парашкевов, с. 88-92
Харитев, Васил Дечев
Вж. Дечев, Васил
Христович, Георги Константинов, с. 240-245

Ц

Цанева, Райна Христова, с. 350-353
Цончев, Райко, с. 72-76

Ч

Чаушев (Чаушов), Слави Петров, с. 146-149
Чилингиров, Коста Райчев, с. 185-189
Чилов, Константин Николов, с. 180-184
Чолаков, Гено Атанасов, с. 98-102

Ш

Шишков, Стою Неделчев, с. 214-219
Шоков, Стоян Попгеоргиев
Вж. Стефан I, екзарх Български
Шутич, Мария Ангелова
Вж. Сутич, Мария Ангелова

Я

Янков, Людмил Стойов, с. 344-346

ЛИЧНОСТИ И МЕСТНА ИДЕНТИЧНОСТ

Българска
Първо издание

Съставители
Галя Маринова, Мануела Енчева, Дарина Славова,
Надежда Механджийска, Здравка Николова, Росица Попаркова,
Цветанка Панчева, Анета Дончева

Научни редактори
проф. дн Цветанка Панчева
доц. д-р Анета Дончева

Редактор
Радостин Желев

Дизайн на корицата
Антонина Георгиева

Предпечат
Лилия Иванова

Формат 70/100/16
Печатни коли 24,5

Университетско издателство „Св. Климент Охридски“
unipress.bg

В книгата са представени 80 личности с голям обществен принос за Добруджанския, част от Родопския и Тракийския край, Кюстендилско и Гоцеделчевско. Текстовете, както и внимателно подбраните местни информационни ресурси и снимки целят да покажат стойността, разнообразието и ползите на краеведските колекции, съхранявани в обществени библиотеки, голямото им значение за опазването на културната памет на селищата и регионите, а също и ролята им на бъдещ иновативен информационен ресурс в процеса на развитие на цифровото общество.

Сборникът ни запознава с личности с висок морал и активно гражданско присъствие, предани родолюбци, представители на местните общности, изиграли роля за формиране на локална идентичност. Те са високообразовани и ерудирани за своето време хора, ярки таланти – музиканти и вокалисти, художници, архитекти, литературни творци и непримирими журналисти, щедри дарители и благодетели, сплотяващи около себе си общността.

Основният мотив на съставителите е да се извадят тези личности от анонимност, защото имената на много от тях вече са позабравени или дълго време съзнателно са премълчавани и недооценявани. Изданието е подготвено в рамките на проекта „Краезнанието в подкрепа на културната идентичност, креативната икономика и устойчивата среда“.

Проф. дн Цветанка Панчева
Доц. д-р Анета Дончева

ISBN 978-954-07-6378-1
9 789540 763781
unipress.bg